

Voorzitter: Dolman

Tegenwoordig zijn 136 leden, te weten:

Aarts, Abma, Andela-Baur, Van den Anker, Van Baars, B. Bakker, M. Bakker, Beckers-de Bruijn, Ter Beek, De Beer, Beinema, Bischoff van Heemskerck, Blaauw, H. A. de Boer, J. J. P. de Boer, Bolkestein, De Boois, Borgman, Borm-Luijckx, Braams, Brinkhorst, Van den Broek, Buikema, Van der Burg, Buurmeijer, Castricum, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Couprie, G. C. van Dam, M. P. A. van Dam, Dees, Deetman, Van Dijk, Dijkman, Van Dis, Van der Doef, Dolman, Duinker, Engwirda, Epema-Brugman, Van Erp, Evenhuis, Eversdijk, Faber, Frinking, Gerritse, Ginjaar-Maas, De Graaf, Gualthérie van Weezel, Haas-Berger, De Hamer, Hartmeijer, Van Heel-Kasteel, Van der Hek, Hennekam, Hermans, Hermsen, Van Houwelingen, Van Iersel, Jabaaij, Jacobse, Jansen, Joekes, Kappeyne van de Coppello, Van Kemenade, Keuning, Knol, Kombrink, Konings, Korte-van Hemel, De Korte, Kosto, Krijnen, De Kwaadsteniet, Lambers-Hacquebard, Lange-dijk-de Jong, Lansink, Lauxtermann, Van Leijenhorst, Van der Linden, Lubbers, Mateman, Meijer, Mertens, Moor, Van Muiden, Müller-van Ast, Niessen, Nijhof, Nijpels, Nypels, Van Ooijen, Patijn, Paulis, Ploeg, Poppe, Portheine, Rempt-Halmmans de Jongh, Rienks, Rietkerk, Roethof, Salomons, Van der Sanden, Schaapman, Scherpenhuizen, Van der Spek, Spieker, Stermerdink, Stoffelen, Terlouw, Van Thijn, Toussaint, Tripels, Den Uyl, Veerman, Veldhoen, Van de Ven, Verbrugh, Verkerk-Terpstra, Voogd, De Voogd, Voortman, B. de Vries, K. G. de Vries, Waalkens, Waltmans, Weijers, Wessel-Tuinstra, Wisselink, Wolff, Wöltgens, Worrell, Wuthrich-van der Vlist, Van Zeil en Zijlstra,

en de heren Wiegel, Vice-Minister-President, Minister van Binnenlandse Zaken, Pais, Minister van Onderwijs en Wetenschappen, Van der Stee, Minister van Financiën, Van Aardenne, Mi-

nister van Economische Zaken, Albeda, Minister van Sociale Zaken, Hermes, Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, De Jong, Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen en Simons, Regeringscommissaris voor de Grondwetsherziening.

De **Voorzitter**: De presentielijst is getekend door 78 leden.

Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhandeling van de leden:

Bremen, Voortman en Salomons, wegens bezigheden elders;

Braams, G. C. van Dam en Stermerdink, alleen voor het eerste deel van de vergadering;

Van Rossum, wegens verblijf buitenslands;

en van Staatssecretaris Hermes, voor korte tijd wegens een verkeersopstopping.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van hoofdstuk VIII (Onderwijs en Wetenschappen) van de rijksbegroting voor 1981 (16 400-VIII).

De algemene beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! In december 1978 had ik het genoegen namens mijn fractie de algemene beschouwingen te mogen houden over de eerste door de huidige ploeg bewindslieden op het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen ingediende begroting. Het ligt voor de hand om bij deze begrotingsbehandeling, die gezien de naderende verkiezingen de laatste zal zijn die deze bewindslieden op basis van hun programma zullen verdedigen, een vergelijking te maken tussen wat in de afgelopen jaren is nagestreefd en wat het feitelijk is geworden.

Die beoordeling geef ik, mijnheer de Voorzitter, uiteraard vanuit mijn politieke visie, hetgeen inhoudt dat mijn oordeel 'gekleurd' zal zijn. Ik bevind mij daarbij overigens in goed gezelschap, aangezien de huidige bewindslieden in hun eerste begroting uitdrukkelijk het gekleurd-zijn van hun visie op het onderwijs hebben ondertekend.

Ik citeer uit de memorie van toelichting op de begroting van 1979:

'De beleidsmaatregelen die men kiest, worden mede door de uitgangspunten van beleid bepaald. De uitgangspunten geven kleur aan het beleid en zijn criteria waaraan concrete maatregelen dienen te worden getoetst'.

Deze mededeling duidt er op dat de bewindslieden zich er duidelijk van bewust waren en zijn dat onderwijsbeleid mede vorm krijgt op basis van veranderingen die zij in de samenleving nodig achten of als ongewenst beschouwen, en aldus een politieke opgave is.

Ik wil bij de aanvang van mijn bijdrage aan dit debat de punten vermelden waarin naar ons oordeel de bewindslieden dienen te worden geprezen.

Ik meen allereerst te mogen zeggen dat geen departement zoveel aandacht heeft gegeven aan verbetering van de positie van de vrouw in de samenleving als juist het Departement van Onderwijs en Wetenschappen in de afgelopen jaren. Stelselmatig is ervoor gezorgd dat steeds meer vrouwen op het ministerie belangrijke posities konden bekleden.

In de memorie van toelichting wordt verder een ruime plaats ingeruimd voor beschouwingen omtrent het emancipatiebeleid. Met de algemene strekking daarvan kunnen wij instemmen. Inderdaad dient een mentaliteit te worden bevorderd, waarbij een fundamenteel andere visie wordt bereikt op menselijke verhoudingen en man en vrouw een gelijkwaardige positie in de samenleving kunnen innemen. Helaas moeten wij vaststellen dat de memorie van toelichting behalve een goede analyse van de bestaande situatie nauwelijks concrete maatregelen vermeldt.

Van Ooijen

Er wordt verwezen naar de voortgangsnota, waarover nog moet worden gesproken en naar commissies, die aan het werk zijn, maar soms worden ook vrijblijvende suggesties gedaan. Dat betreuren wij, omdat aldus terecht opgesomde wenselijkheden blijven steken in woorden en niet uitmonden in daden. Niettemin blijven wij de hoofdlijn op dit punt gaarne onderschrijven en prijzen wij de bewindslieden. Dit geldt ook voor de inzet van de bewindslieden met betrekking tot de positie van de leden van culturele minderheden in het onderwijs.

Mijnheer de Voorzitter! Naast onderdelen in het beleid van deze bewindslieden die ook onzerzijds positief worden beoordeeld, is er in het beleid in de afgelopen jaren en in het bijzonder in de memorie van toelichting op deze begroting heel wat aan te wijzen dat onze toets der kritiek niet kan doorstaan.

Vanaf de eerste begroting van deze bewindslieden hebben wij een samenhangende beleidsvisie gemist en wij moeten helaas vaststellen dat in de loop van de tijd die samenhang in beleidsonderdelen niet is gegroeid. Integendeel, nadat op onderdelen voorgenomen beleidswijzigingen meer gestalte kregen, terwijl op andere onderdelen kon worden gesproken van een stilstand in ontwikkeling, werd het gebrek aan samenhang in beleid steeds pijnlijker zichtbaar. Men kan niet beweren dat het beleid dat ten grondslag ligt aan deze begroting erg veel enthousiasme heeft gewekt. Kennisgeving van de verschillende commentaren op deze begroting en de memorie van toelichting van direct betrokkenen leert dat er veel ongenoegen bestaat.

De Katholieke Schoolraad zegt (ik citeer):

'Juist het huidige beleid kenmerkt zich te veel door onzekerheid of onenigheid over de beginselen van het te voeren beleid. Er is geen samenhangende totaalconceptie, in feite gaat het beleid steeds verder in de richting van het projectenbeleid.'

Het CNV merkt op:

'Niet alleen financieel, maar ook beleidsmatig vertoont de onderwijsbegroting een toenemende verarming. Het ontbreken van een constructief en samenhangend beleid is er de oorzaak van dat zowel de memorie van toelichting als de diverse begrotingsbijlagen veelal niet verder komt dan een weinig inspirerende beschrijving van de bestaande situatie'.

De Stichting Nederlandse Algemeen Bijzondere Schoolraad (NABS) 'kan na besturing van de onderwijsbegroting 1981 tot geen andere conclusie komen, dan dat zij het een teleurstellend geheel vindt'.

De FNV beoordeelt behalve de begroting ook het beleid van de afgelopen periode zoals door deze bewindslieden gevoerd en concludeert:

'Het zal na lezing van het voorafgaande geen verbazing wekken dat de FNV het gevoerde onderwijsbeleid in de afgelopen periode negatief beoordeelt. De FNV stelt dan ook geen bijzondere prijs op continuering van dit beleid na de komende verkiezingen'.

De Algemene Bond van Onderwijzend Personeel ziet de begroting als 'sluitstuk op een periode van wanbeleid'. 'Tweehonderd negen en twintig pagina's zonder enige visie op onderwijs en onderwijsvernieuwing'.

Volgens de Vereniging voor Openbaar Onderwijs 'wordt deze begroting gekenmerkt door machteloosheid. Weliswaar worden veel knelpunten en problemen in het onderwijs gesignaleerd, maar tegelijkertijd worden geen of nauwelijks oplossingen aangedragen'.

Zo zouden nog meer instanties kunnen worden genoemd, die zich minder vleiend hebben uitgelaten over het beleid van de drie bewindslieden, zoals zij dit in de begroting voor 1981 hebben uiteengezet. Ik spreek dan nog niet over de financiële invulling, waarover ook veel te berde is te brengen. Dat zal mijn collega Konings doen. En dat zal eveneens tot zeer droevige resultaten leiden.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Voor de heer Konings, bedoelt u?

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Dat zal mevrouw Ginjaar straks merken.

Aan het begin van het optreden van deze bewindslieden heb ik tot uitdrukking gebracht, dat hun beleidsprogramma weliswaar verrassende ideeën bevatte, maar tevens getuigde van onvoldoende visie en een onsamenhangend beeld. Veel voorstellen leken weinig doordacht en nogal onrijp. Verschiedene beleidsplannen uit de eerste begroting van deze bewindslieden blijken achteraf niet alleen niet te zijn gerealiseerd, maar komen zelfs in hun begroting voor 1981 niet meer voor. Ik noem de Nationale Educatieve Raad, de uitbouw van de SLO, het onderwijsplanbureau, waaromtrent zelfs in het verleden een wet is aanvaard, de realisering van de voorstellen uit de zogenoemde Structuurnota, wijziging van het lotingsstelsel in het wetenschap-

pelijk onderwijs, zodat drie maal een Machtigingswet moest worden verlengd, en geen wet op de verzorgingsstructuur. Wat is eigenlijk thans de opvatting van de bewindslieden over deze punten? Die kunnen toch niet zo maar onder tafel verdwijnen.

In 1979 heb ik vastgesteld dat feitelijk de doelstellingen van het onderwijsbeleid, zoals neergelegd in de Contourennota vaak wel verbaal zijn overgenomen, maar op een aantal punten duidelijk inhoudelijk zijn omgebogen. Ik moest in 1979 en moet ook nu vaststellen, dat de bewindslieden zich op het standpunt stellen dat 'een zeer gevarieerd onderwijsaanbod nodig is en in stand moet blijven', terwijl uit de ontwikkelingen in het onderwijs in de landen om ons heen bij voorbeeld blijkt, dat met name in het voortgezet onderwijs de ontwikkeling in de richting van één vorm van onderwijs, waarbinnen rekening wordt gehouden met de individuele behoeften en mogelijkheden van elke leerling onmiskenbaar is.

In het beleid van het kabinet is het individu centraal gesteld, terwijl dat individu in onvoldoende mate wordt geplaatst binnen de maatschappelijke context. Dit gebrek aan zicht op de maatschappelijke omstandigheden komt het sterkst tot uiting in het feit, dat het stimuleringsbeleid steeds meer is omgebogen in de richting van het rekening houden met de individuele situatie, terwijl het feit dat de algemeen maatschappelijke situatie waarin het gezin waaruit een leerling afkomstig is – ik doel op zaken als de ouderwijk, een slechte woning en weinig speelmogelijkheden en een gebrekkige taalontwikkeling – steeds meer naar de achtergrond is gedrongen.

Vernieuwingen met een structuurdoorbrekend karakter zijn ondergesneeuwd in de veelheid van ontwikkelingen die gaande zijn zoals midden-school, verzorgingsstructuur, tweede cyclus V.O. en onderwijsstimuleringsbeleid.

Op verschillende gebieden is het constructief beleid omgebogen naar een eigen ontwikkelingsgang van het onderwijs volgend beleid.

In de memorie van toelichting wordt uitvoerig aandacht besteed aan het feit, dat het wetgevingsproces met betrekking tot het onderwijs zo langzaam verloopt, mede ten gevolge van de terecht verlangde inspraak van de direct betrokkenen. Hoewel mijn fractie grote betekenis hecht aan inspraak in wetgeving en beleid van direct-betrokkenen in het onderwijs, dienen ook wij ons af te vragen of voor de toekomst niet een

Van Ooijen

snellere wijze van voorbereiding van wetgeving kan worden gevonden. Daarbij valt ons inziens te denken aan een betere afstemming van de inspraakmogelijkheden, die enerzijds door de bewindslieden worden geboden aan direct-betrokkenen om in de verschillende fasen van wetgeving een oordeel te kunnen geven én anderzijds de inspraakprocedure, die in het bijzonder de Tweede Kamer bij de wetgevingsprocedure biedt.

Wij kunnen ons voorstellen, dat er meer stroomlijning zou kunnen komen in de wetgevingsprocedure vóór de indiening van een wetsontwerp bij de Kamer. Die inspraak is langdurig en gevarieerd en onttrekt zich grotendeels aan de openbaarheid. Wij zouden ons kunnen voorstellen dat, na goed overleg met de betrokkenen, een snellere procedure zou kunnen worden ontwikkeld. Daarbij gaat onze voorkeur uit naar een beperking van het aantal instanties dat in de vóórparlementaire fase betrokken wordt bij de voorbereiding van wetgeving.

Het parlement blijft in die gedachtegang als volksvertegenwoordiging toegankelijk voor inspraak van een ieder die bij het onderwerp belang heeft, zoals vandaag reeds het geval is. Wij zouden het op prijs stellen hieromtrent de mening van de bewindslieden te vernemen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Dat is een heel interessante gedachte. Mogen wij van u concrete voorstellen op dit punt verwachten?

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Dat mag u zeker, maar graag hoor ik eerst de gedachten hierover van de bewindslieden. Zij hebben wat dit betreft problemen geschetst, die zij meer hebben ervaren dan ik. Het lijkt mij nuttig, eerst hun gedachten te kennen voor ik hierop concreet inga.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Dat is heel wijs van u, maar het zou wel de eerste keer zijn dat u rustig afwacht. Wij zijn van u gewend, dat u begint met het presenteren van voorstellen. Waarom gebeurt dit nu niet?

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Mij dunkt dat ik vroeg genoeg ben wanneer ik ten aanzien van een zo gewichtige zaak over enkele dagen met nadere gedachten kom.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Wij wachten dat af.

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Uitstekend.

Mijnheer de Voorzitter! Voorgaande overwegingen nemen niet weg, dat mijn fractie van mening blijft dat de trage weg, die verschillende wetsontwerpen in de afgelopen jaren zijn gegaan, voor een goed gedeelte op rekening dient te worden geschreven van deze bewindslieden.

Zo heeft de behandeling van het wetsontwerp op het basisonderwijs ruim twee jaar stilgelegen, mede omdat de Regering het noodzakelijk achtte, eerst een nota van wijziging voor te bereiden. Ons inziens zou het voor de hand hebben gelegen, de schriftelijke behandeling van het wetsontwerp niet afhankelijk te stellen van een dergelijke wijziging.

Eigenlijk heeft een vergelijkbare situatie zich voorgedaan bij de in werking stelling van de door de beide Kamers aanvaarde Wet Herstructurering wetsontwerp. Een wetsontwerp, dat na een discussie van meer dan zeven jaar in het staatsblad is verschenen, is niet in werking getreden. In plaats van snel eventuele gewenste wijzigingsvoorstellen bij de Kamer in te dienen, werd het hele wetgevingsproces opnieuw begonnen, inclusief de discussie aan de hand van een nota.

Op die wijze werd naar ons oordeel:

- zowel in de Kamers als bij de betrokkenen in het onderwijs onnodig irritatie gewekt,

- is een breed draagvlak in de Kamer teniet gedaan,

- is de wet die Minister Veringa in 1970 als onvoldoende beschouwde nog van kracht,

- is het herstructureringsproces in het wetenschappelijk onderwijs vertraagd.

Ook met betrekking tot andere voorstellen van wet waren de bewindslieden bepaald traag. Pas twee jaar ná de twee die in 1977 werden overeengekomen om een op het onderwijs toegesneden vertaling van de Wet op de ondernemingsraden WOR bij de Kamer in te dienen, kwam een dergelijk wetsvoorstel. Herhaaldelijk zijn toezeggingen omtrent de datum van indiening niet nagekomen. Dat geldt trouwens voor vele wetsontwerpen.

De memorie van toelichting deelt mee dat nog in 1980 zal worden ingediend: ontwerp van Wet op het wetenschappelijk onderwijs, en in het voorjaar van 1981: een ontwerp-Kaderwet hoger onderwijs, een eigen wettelijke regeling voor het hoger beroeps-onderwijs, een ontwerp van wet betreffende de integratie van pedagogische academies en opleidingsscholen voor kleuterleidsters, een ontwerp van

Wet op de onderwijsverzorging. En wellicht ben ik niet eens volledig.

We hebben echter nog geen van deze wetsontwerpen ontvangen. Nu kan men natuurlijk zeggen dat het voorjaar nog enkele weken op zich laat wachten. Zeker, maar ook de periode dat deze Kamer nog vergadert voor de verkiezingen duurt nog maar enkele weken.

Bij de verdediging van de Begroting voor 1978 verklaarde Minister Pais, kennelijk voornemens zoveel mogelijk afstand te nemen tot zijn voorganger:

‘Nogmaals, ik zeg het nu voor de derde keer en ik hoop dat daarover geen misverstand kan bestaan, wij zullen het onderwijsveld niet met eindeloze discussies opzadelen, maar wij zullen proberen te komen met beleidsvoornemens en wetsontwerpen’.

Toch zijn nooit tevoren zoveel ‘schetsen van beleid, notities, actieplannen, voorstellen, nadere voorstellen, studies, inventarisaties, rapportages, brieven en nota’s voorgelegd als juist door deze bewindslieden. In deze memorie van toelichting telde ik er niet minder dan 32. Het wetgevingsprogramma is daarentegen uiterst bescheiden geweest en dateert ten dele nog van de ambtsvoorgangers van deze bewindslieden. Overigens wil ik wel opmerken dat nimmer namens de PvdA-fractie bezwaar is gemaakt tegen het indienen van nota’s.

Wij hebben altijd nota’s beschouwd als een goede voorbereiding op de wetgeving, omdat via commentaar op die nota’s door betrokkenen en de Kamer de richting kan worden aangegeven waarin de wetgeving zich zou dienen te bewegen. Dat geldt zowel voor discussie-nota’s, die zijn gericht op het stimuleren van de discussie in het onderwijsveld, als voor de beleidsnota’s die aan de Kamer worden voorgelegd.

Voorwaarde voor een goed functioneren van nota’s is echter wel, dat deze en commentaren die er op worden geschreven door de bewindslieden serieus worden genomen.

In dit opzicht beschouwt mijn fractie het zonder meer als onverantwoord dat deze bewindslieden bij de aanvang van hun optreden de Contourennota’s I en II, alsmede de honderden commentaren daarop van zeer velen uit het onderwijs, naar de prullemand hebben verwezen. Aldus hebben zij delen van het onderwijsveld van zich vervreemd en geen vertrouwen gewekt in de mededelingen van de bewindslieden dat zij inspraak op prijs stellen. Bovendien hebben de bewindslieden de kans gemist op de schouders van hun

Van Ooijen

voorgangers te gaan staan om daarvoor verder te kunnen reiken.

Als ik de verzuchting vanuit de memorie van toelichting dat het vandaag niet meer mogelijk is binnen één kabinetsperiode tot wetgeving te komen mag verstaan als een (zij het erg late) erkenning van hun vergissing in dezen, kunnen anderen daar wellicht nog hun voordeel mee doen.

Mijnheer de Voorzitter! Verleden jaar ontvingen wij de begroting voor Onderwijs en Wetenschappen pas na Prinsjesdag, omdat de voorbereiding nog niet was voltooid. Dat werd toen een uniek feit genoemd. Toch maakt ook dat feit deel uit van een hele reeks. Want zelden zullen bewindslieden zo vaak te laat of in het geheel niet hun toezeggingen omtrent het voorleggen van hun plannen hebben gerealiseerd dan juist deze bewindslieden. Planning was daardoor, ook aan de zijde van deze Kamer vaak bijzonder moeilijk.

De gang van zaken kan treffend worden geïllustreerd aan wat gebeurde met betrekking tot de langere termijnvisie op het buitengewoon onderwijs. Op 23 maart 1977 diende de ambtsvoorganger van deze Minister de nota speciaal onderwijs bij deze Kamer in. Toen eind 1977 dit kabinet aantrad, behoorde de nota speciaal onderwijs tot de stukken waarover de bewindslieden nog niet konden beslissen of de inhoud voor hun rekening moest worden genomen.

Niettemin lazen wij in de memorie van toelichting op de begroting voor 1979 alleen:

'De nota Speciaal Onderwijs is nog niet in de vaste kamercommissie voor onderwijs en wetenschappen besproken'.

Daarmee werd de indruk gewekt dat het de schuld van de commissie zou zijn dat de nota nog niet was besproken. Pas op 4 april 1979 ontving de Kamer bericht dat deze bewindslieden – zij het hier en daar gewijzigd – de nota voor hun rekening wensten te nemen.

In de nota speciaal onderwijs werd geen aandacht besteed aan het onderwijs aan kinderen van de trekkende bevolking. 'Hierover zal een afzonderlijke nota verschijnen', lazen wij in 1977. In de memorie van toelichting op de begroting voor 1979 lazen wij vervolgens:

'Een afzonderlijk beleidsplan ter zake zal in de loop van 1979 worden vastgesteld.'

In de memorie van toelichting op de begroting voor 1980 stond, dat de nota 'midden 1980 aan de Tweede Kamer

zal worden aangeboden'. En in de memorie van toelichting bij de begroting die we vandaag bespreken kunnen wij lezen:

'In het najaar van 1980 wordt aan de Tweede Kamer de Nota aangeboden'.

Vandaag hebben wij de nota nog niet ontvangen, maar wel is een kabinetsperiode lang beleid gevoerd, waarbij voor de verantwoording ervan binnen een breder kader steeds is verwezen naar deze nog onbekende nota.

Mijnheer de Voorzitter! Met de nog niet verschenen Nota volwasseneneducatie is het niet veel anders gegaan. In de regeringsverklaring werd deze nota aangekondigd. In de memorie van toelichting op de begroting 1980 werd meegedeeld:

'Het is de bedoeling dat deze nota in de eerste helft van 1980 aan de Staten-Generaal wordt aangeboden'.

In de onderhavige memorie van toelichting wordt geen datum voor indiening meer genoemd. Thans is de nota nog niet verschenen. Wel is er ook op het terrein van de volwasseneneducatie in de afgelopen jaren steeds bij concrete beleidsbeslissingen op gewezen dat deze moesten worden gezien in het kader van deze nog niet verschenen nota volwasseneneducatie.

Men moet zich werkelijk afvragen wat de toezeggingen van deze bewindslieden omtrent te verwachten nota's, beleidsvoornemens en wetsontwerpen na zoveel onjuiste inschattingen nu eigenlijk waard zijn. Is het wellicht de uitspraak van de secretaris-generaal van het Departement van Onderwijs en Wetenschappen van toepassing, zoals is weergegeven in zijn nieuwjaarstoespraak van dit jaar? 'Alleen door voortdurend aandacht te schenken aan een beperkt aantal door henzelf het meest belangrijk geachte beleidsontwikkelingen en zich verder zoveel mogelijk te beperken tot het duidelijk aangegeven van hoofdlijnen kunnen bewindslieden erin slagen zowel het geheel te besturen als nieuw beleid tot stand te brengen', terwijl, als om te bevestigen dat deze bewindslieden daarin niet zijn geslaagd, door hem daarna wordt toegevoegd: 'Ik denk, dat er op dit ministerie te veel door de politieke top wordt afgedaan'.

Mijnheer de Voorzitter! Men zou het niet realiseren van toezeggingen nog niet als grond voor opwinding behoeven te beschouwen, indien duidelijk zou blijken dat misrekeningen aantoonbaar het gevolg van tegenvallers zouden zijn. Helaas is dat zelden aangetoond.

Erger nog, soms wordt de verantwoordelijkheid uitdrukkelijk ontgaan en een onjuiste voorstelling van zaken gegeven. Zo lezen wij in de memorie van toelichting op blz. 7 dat de nota 'Schets van een beleid voor emancipatie in onderwijs en wetenschappelijk onderzoek' in het voorjaar 1979 zou zijn verschenen.

Dat is niet juist. Voorjaar 1979 verscheen een discussienota ter zake. Pas op 10 januari 1980 is de betreffende Schets van beleid als nota verschenen. Op blz. 33 van de memorie van toelichting wordt vermeld:

'Nog in 1980 zullen voorstellen worden gepubliceerd voor het oplossen van de problemen rond het contractonderzoek'.

Vorige week, in 1981 dus, deelde de Minister in een overleg met de vaste Commissie mee dat hij ter zake een beleidsnota bij de Kamer zou hebben ingediend. Intussen is gebleken dat begin februari een discussienota over het contractonderzoek aan betrokkenen is voorgelegd waarop tot 31 maart reacties kunnen worden ingestuurd. Er is dus geen beleidsnota over het contractonderzoek. Evenals er geen beleidsnota over werkgelegenheid in de jaren '80 is, waarover in de memorie van toelichting blz. 122 staat vermeld:

'Deze beleidsnota werkgelegenheid in de jaren '80 verschijnt tegelijkertijd met deze begroting'.

Er is wel een discussienota over dit onderwerp verschenen, maar discussiestukken vormen nog geen beleid. En het is toch het beleid waarop bewindslieden hier dienen te worden beoordeeld. Als we dan proberen tot een oordeel te komen, moeten we vaststellen dat er wel is geprobeerd veel als beleid aan de man te brengen, maar dat er minder is gevoerd. Veel activiteiten die op gang waren toen deze bewindslieden aantraden, zijn door het afwezig blijven van beleid afgeremd. Ik denk daarbij onder andere aan de ontwikkeling van de basisschool.

Wetgeving op dit punt is bepaald niet versneld door het in eerste instantie afwijzen van het zogenoemde 'vleckenplan' en het voorleggen van het ondoordachte plan om te komen tot 24 opleidingen voor basisschoolleerkrachten. Daardoor is de besluitvorming omtrent de opleidingen voor de nieuwe basisschool extra opgehouden. Het is dan ook ons inziens een illusie, te menen dat de streefdatum voor invoering van de basisschool, namelijk 1983, kan worden gehandhaafd. Gezien het belang dat terecht door betrokkenen aan zekerheid omtrent de

Van Ooijen

invoeringsdatum wordt gehecht, zou ik het zeer op prijs stellen een nadere motivering voor het standpunt van de bewindslieden te vernemen.

In de memorie van toelichting is in dit jaar extra aandacht gegeven aan de zorg voor de gehandicapten in ons onderwijs. Wij waarderen dat. Toch moet ik zeggen dat hetgeen ter zake naar voren wordt gebracht, vrijwel uitsluitend een opsomming is van wat op dit moment in het onderwijs ten behoeve van de gehandicapten wordt gedaan en welke plannen bij voorbeeld in het kader van de nota speciaal onderwijs reeds zijn ontvouwd.

Nieuwe initiatieven ontbreken vrijwel geheel, met uitzondering van de start van de eerste serie projecten tot uitvoering van het Activiteitenplan-buitengewoon onderwijs en de extra faciliteiten ten boeve van de toelatingsprocedure van kinderen, afkomstig uit de culturele minderheden. Helaas hebben we geen voorstellen aangetroffen om tot verkleining van de groepsgrootte in het buitengewoon onderwijs te komen. Onzerzijds is daarom een amendement ingediend.

Staatssecretaris **Hermes**: Dan hebt u de stukken niet gelezen, want er zit wel degelijk een verlaging in.

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Daar komen wij dan bij de bespreking van het amendement wel op terug.

Mijnheer de Voorzitter! Aan Staatssecretaris Hermes heb ik over het buitengewoon onderwijs nog enkele vragen te stellen. Wanneer kan de herhaaldelijk toegezegde wijziging van artikel 13 LO-wet tegemoet worden gezien met het oog op vergoeding van reiskosten ten behoeve van het weekendvervoer? Is de Staatssecretaris bereid, zijn opvatting te geven over het rapport 'Nieuwe wegen', handelend over een andere benadering van blinde kinderen in het onderwijs?

Ten slotte is mij opgevallen dat in de memorie van toelichting wordt vermeld dat ernaar wordt gestreefd een wettelijke regeling van het buitengewoon onderwijs in werking te doen treden, tegelijk met de Wet op het basisonderwijs. Mag uit het feit dat de bewindslieden nog verwachten de Wet op het basisonderwijs in 1983 van kracht te doen zijn, worden afgeleid dat zeer spoedig een wetsvoorstel tot regeling van het buitengewoon onderwijs tegemoet mag worden gezien?

Met verwondering en verontrusting hebben wij kennis genomen van de brief waarin de Minister-President aan de Kamer een heroverweging van de

collectieve uitgaven zegt in studie te nemen. Tot onze grote verbazing zijn daarin wat onderwijs betreft vermeld de planprocedures-scholen voortgezet onderwijs, de verzorgingsstructuur-onderwijs, opzet en structuur, regelingen-boventallige onderwijzers. Het is mijn fractie een compleet raadsel waarom de bewindslieden nu juist tot deze voorstellen zijn gekomen. Waarom denken zij nu juist aan boventallige onderwijzers die worden ingezet ten behoeve van groepen in achterstands-situaties, zoals culturele minderheden en scholen met bijzondere problemen? Waarom juist de verzorgingsstructuur?

Wanneer wij onze opvatting over het beleid van deze bewindslieden in de afgelopen tijd en zoals neergelegd in deze begroting nog eens samenvatten, kunnen we niet tot een andere conclusie komen dan dat het beleid onafhankelijk, fragmentarisch, onderling tegenstrijdig en in veel opzichten behoudend is geweest.

Ondanks waardevolle elementen in het beleid is er veel dat onze instemming niet verdient. De samenhang tussen het beleid van de Minister en beide Staatssecretarissen is duidelijk onvoldoende. Naar mijn opvatting is de Minister onvoldoende toegekomen aan een goede afstemming tussen wat door afzonderlijke bewindslieden werd gedaan. Ondanks onmiskenbare kwaliteiten van deze Minister ligt zijn kracht bepaald niet in zijn vermogen tot samenwerken en het stimuleren van teamwork.

Doordat de Minister zich zo intensief heeft bemoeid met zijn eigen nogal uitgebreide beleidsterreinen hebben beide Staatssecretarissen op hun terrein ruimte gekregen om niet al te veel gehinderd door de visie van de Minister hun politieke opvattingen zo goed mogelijk te realiseren.

Staatssecretaris Hermes heeft van die ruimte mijns inziens nog het meest gebruik weten te maken. Juist op de terreinen die hij behartigde, is de invloed van het CDA het sterkst tot uiting gekomen. Daar zijn de bestaande machtsposities in het onderwijs bevestigd of versterkt. Ook de heer De Jong heeft daaraan zijn steentje bijgedragen.

Men kan dus niet zeggen dat deze bewindslieden in het geheel geen visie hadden of hebben. Neen, ze hebben elk hun eigen, vaak tegengestelde, visie. En ze zijn er niet in geslaagd tot samenhang daarin te komen. Aan de kar die moest worden getrokken – om een door de Minister geliefkoosde uitdrukking te gebruiken – werd door het span

dat ervoor stond, inderdaad wel getrokken, maar niet steeds in dezelfde richting. Daardoor stond de kar niet zelden stil of maakte schoksgewijze bewegingen, nu eens in deze, dan weer in een andere richting. Het is daarom tijd dat dit span definitief de wei in gesleurd.

□

De heer **Konings** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben ernstig getwijfeld, of we wel aan de behandeling van deze begroting zouden deelnemen. Het gaat vandaag om een begroting met een niet-structurele dekking in de orde van grootte van een half mld. Dat is geen kleinigheid. Dat gat bestond ook al in december, toen de behandeling van deze begroting zou plaatsvinden. De Minister had echter zijn huiswerk niet af; een bedrag van 265 mln. was op dat moment helemaal niet ingevuld. De Kamer besloot toen unaniem om de behandeling van de Onderwijsbegroting uit te stellen. Het zou eind januari/begin februari worden. De Minister had zijn huiswerk toen nog niet af; er was nog een gat van 265 mln. De Kamer besloot weer unaniem de behandeling van de begroting uit te stellen.

Wij hadden nu weer om uitstel willen vragen, omdat er nog een gat van 120 mln. is. Helaas konden wij geen meerderheid voor dat voorstel vinden. Wij willen echter onze verantwoordelijkheid niet ontlopen – dat is ook gebleken uit het betoog van collega Van Ooijen – ook met het oog op artikel 20 van de Comptabiliteitswet. De Minister nadert door zijn handelen erg dicht het tijdstip waarop hij de salarissen in het onderwijs niet meer kan betalen.

Volgens artikel 20 mag hij 4/12 van de begroting uitgeven als zij nog niet behandeld is. Half april is dat tijdstip dus ongeveer bereikt. En de begroting moet nog door de Eerste Kamer worden behandeld. Uitsluitend tegen die achtergrond leveren wij een bijdrage aan de behandeling van deze begroting. Wij willen geen verantwoordelijkheid dragen voor dergelijke gevolgen. Overigens rust die op de Minister doordat hij het invullen van zijn begroting steeds maar heeft uitgesteld.

Er is geen enkele twijfel over wat het meest kwalijk is in deze begroting. Dat is namelijk de financiële ondeugdelijkheid van het geheel. De door deze Minister gepresenteerde begroting vertoont een kolossaal gat. Zorgvuldige bestudering van de cijfers toont aan, dat een niet-structurele dekking van 450 mln. voorkomt, waarvan 120 mln. in het geheel niet is gedekt. Om te

Konings

voorkomen dat ik de Kamer vermoei met een stroom van cijfertjes verzoek ik u, mijnheer de Voorzitter, een specificatie van deze cijfers als noot aan de Handelingen te laten toevoegen.

De **Voorzitter**: Ik neem aan, dat tegen het opnemen van deze cijfers als noot in de Handelingen geen bezwaren bestaan.

[De noot is opgenomen aan het eind van deze weekeditie.]¹

De heer **Konings** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Dan kunnen ze deel uitmaken van de beraadslagingen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Uit persberichten heb ik begrepen, dat de heer Konings een gat van 1,8 mld. had signaleerd. Dat vind ik niet terug. Hoe zit dat dan?

De heer **Konings** (PvdA): Dat is heel simpel, mevrouw Ginjaar, als u de redenering van deze Minister volgt. Als u f 450 miljoen niet structureel dekt en u doet dat over de komende vier jaar ook, dan betekent dit vier maal f 450 miljoen en als u dat optelt is dat f 1,8 miljard. Het is dus een vrij simpele redenering.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Oh, dat betekent dus over tien jaar f 4,5 miljard? Zo lust ik er nog een paar!

De heer **Konings** (PvdA): Dat betekent op die lange termijn een bezuiniging – dat noemen wij 'structurele bezuinigingen' – tot dat bedrag. Daarom had de Minister dat bedrag nu structureel moeten maken. Ik kom hier nog op terug. Hij heeft zich daartoe verplicht in het kabinet.

In de memorie van toelichting staat dat dit bedrag in de komende jaren structureel oftewel definitief gemaakt moet worden. De erfenis van deze Minister is dus een geweldige schuld. Zijn opvolger zal als eerste taak krijgen, oplossingen te vinden voor de grote schade die de Minister via deze begroting heeft aangericht. Dat is wat de vice-Minister-President bedoelde, toen hij afgelopen vrijdag na afloop van het kabinetsberaad zei dat deze Regering haar zaken netjes voor haar opvolgster zal achterlaten. Wellicht kunt u zich voorstellen wat het betekent, zoveel geld in de onderwijsbegroting te moeten vinden. Pardon, de heer Evenhuis wenst te spreken.

De heer **Evenhuis** (VVD): Bedankt voor de aankondiging. Als ik u zo hoor spreken over de Minister en het tekort, dan begrijp ik dat u vindt dat deze Minister het best zelf kan aanblijven.

De heer **Konings** (PvdA): Om de ellende nog groter te maken?

De heer **Evenhuis** (VVD): Ik begrijp dat u dat pleidooi wilt voeren.

De heer **Konings** (PvdA): Neen, beslist niet. De Minister, altijd in voor een grapje, zegt in het Algemeen Dagblad van vandaag dat hij graag nog vier jaar wil blijven. Hij neemt weer een unieke positie in Nederland in; hij is namelijk de enige die dat vindt.

U kunt zich wellicht voorstellen wat het betekent om zoveel geld in de onderwijsbegroting te moeten vinden als u ziet dat deze Minister niet eens kans ziet om f 120 miljoen in te vullen. Ik kom hierop nog terug. Ik denk dat hij dat bedrag van f 450 miljoen niet wil zoeken, het kan namelijk altijd. De Regering heeft besloten tot deze ingreep en deze Minister stemde daarmee in. Hij is in ieder geval blijven zitten, collega Lansink betreurt dat ook, zo las ik afgelopen zaterdag in Trouw.

De Minister is dus volledig verantwoordelijk. Zoals hij de moed had om in te stemmen met het kabinetsbesluit, zo zou hij nu de moed moeten hebben, het besluit uit te voeren en de cijfers in te vullen. Het is duidelijk dat deze Minister vlucht voor zijn verantwoordelijkheid. Het is onbegrijpelijk dat hij door de Regering getolereerd wordt. Overigens is voor iedereen duidelijk dat, ook al blijkens uitspraken van partij- en coalitiegenoten van de Minister, hij heeft afgedaan.

Illustratief zijn uitspraken van collega Deetman en mevrouw Ginjaar in Trouw van afgelopen zaterdag. Het verbaast mij dat de heer Deetman zegt een motie van afkeuring te zullen overwegen als dit kabinet nog een jaar langer zou zitten. Ik vind dit een slecht argument. Als je meent dat deze Minister niet deugt, dan moet je daarnaar handelen. Ik wijs erop dat hij in juni/juli ook nog bezig is met de begrotingsvoorbereiding voor het volgende jaar. In die zin is hij best in staat om de zaken nog te verergeren.

De heer **Deetman** (CDA): Ik begrijp de heer Konings niet goed. Op dit moment moet een bedrag van f 119 miljoen nader worden ingevuld. Het jaar is voor twee maanden om. Voor iedere parlementariër – of hij nu tot de regerings- of oppositiepartijen behoort – moet de vraag rijzen of dat feit moet worden afgekeurd. Daar bent u het met mij toch over eens?

De heer **Konings** (PvdA): Daar praten wij toch over? Dat hebt u toch gedaan in Trouw van afgelopen zaterdag? Over die afkeuring zijn wij het eens.

De heer **Deetman** (CDA): Gelet op het feit dat in de gegeven situatie een bedrag ongedekt is en het jaar voor twee maanden om is, moet iedere parlementariër zich die vraag stellen.

Als die vraag nu rijst, dan zijn er tal van factoren die leiden tot een antwoord. Een van de elementen die daaraan vooraf gaat is het tijdstip waarop die vraag wordt gesteld. Het is denkbaar dat het tijdstip zo slecht gekozen is, dat je aan de verdere beantwoording van de vraag niet meer toekomt. Dat kan voorkomen, dat zal collega Konings met mij eens zijn.

De heer **Konings** (PvdA): Wij behandelen op dit moment de begroting. In die begroting zit op dit moment, nu wij daarover praten, een gat van f 120 miljoen. Dat is aan de orde en dat wast geen water van de zee weg.

De heer **Deetman** (CDA): Ik constateer dat collega Konings die algemene vraag niet wil beantwoorden. Dan wil ik zijn opmerking wel beantwoorden. Dit kabinet staat voor de afronding van belangrijke zaken op het terrein van het onderwijs die alleen in de komende maanden kunnen worden afgerond of anders lang blijven liggen. Ik noem de tweefasen-structuur in de Eerste Kamer; het wetsontwerp basisonderwijs in de Tweede Kamer; de wet op de medezeggenschap – als uw fractie wil meewerken –; drie belangrijke wetten voor het onderwijs, deze zijn ook voor de maatschappij van belang.

Wanneer op dit moment de vraag opkomt inzake een motie van afkeuring denk ik dat men, gelet op wat dit kabinet nog voor belangrijks tot stand kan brengen, niet eens meer aan beantwoording van die vraag toekomt.

De heer **Konings** (PvdA): Het is heel duidelijk wat u doet. U maakt een afweging tussen datgene wat het kabinet misschien nog zou kunnen doen en de beoordeling van een gat in de begroting van 120 mln. (nader in te vullen rechtspositionele maatregelen). U kiest niet voor de mensen wien het aangaat, op wier hoofd het kan neerkomen. U kiest voor de onzekerheid van mogelijk nog in te vullen zaken. Collega Van Ooijen heeft duidelijk geïllustreerd wat in het verleden met betrekking tot zulke onzekerheden is gebeurd.

Minister **Pais**: Voorzitter! Wij komen natuurlijk in ons antwoord uitvoerig terug op de woorden die de heer Konings zo meent te moeten formuleren. Hij staat hier uitbundig over gaten te roepen; voorlopig constateer ik alleen gaten in de logica van zijn betoog. Hij kan ervan uitgaan dat hetgeen de Regering voorstelt, wordt uitgevoerd.

Konings

De heer **Konings** (PvdA): Daarop ver-
trouw ik niet blindelings.

Minister **Pais**: En over de komende
vier jaar behoeft hij zich ook geen zor-
gen te maken. Hij blijft rustig aan de
wal goede adviezen roepen.

De heer **Konings** (PvdA): Wij eisen van
de Minister dat hij in zijn beantwoor-
ding van hetgeen ik opmerk, uitvoerig
op deze zaak zal terugkomen. Als hij
zegt 'U kunt dit rustig van de Regering
aannemen' berust dit op een misver-
stand. Het parlement is er niet voor za-
ken rustig van de Regering aan te ne-
men. Wij hebben de zaken kritisch te
beoordelen. Wij constateren een groot
tekort in deze begroting. Dit valt niet te
ontkennen. Er is een bedrag van 120
mln. niet ingevuld. Er is sprake van
een dekking van 450 mln. die niet
structureel is. De Minister kan dit niet
ontkennen, maar ik ben erg benieuwd
naar zijn antwoord. Hij schudt ontken-
nend het hoofd, maar hij zal zijn stel-
lingen wel moeten onderbouwen. Wij
nemen dit zo maar niet aan van de Re-
gering. Zo werkt dat hier niet.

De heer **Deetman** (CDA): Althans u
niet.

De heer **Konings** (PvdA): Er is in de af-
gelopen periode ook geen enkele re-
den voor geweest zaken zo maar aan
te nemen. Dit zouden wij trouwens ook
niet doen, als de PvdA in de Regering
zat. Ook toen hebben wij de zaken al-
tijd kritisch beschouwd. Zo hoort dat
ook; daar hebben we een parlement
voor.

De heer **Deetman** (CDA): U was dus
drie, vier jaar geleden ook kritisch over
een gat in de meerjarenramingen van
pakweg 70 mln.? Er was toen ook sprake
van een niet structurele dekking,
hetgeen op dit moment ook voor 1982
in de meerjarenramingen het geval is
en wat wellicht dit jaar structureel
wordt gemaakt. Toen was u net zo kri-
tisch?

De heer **Konings** (PvdA): Mijnheer
Deetman, dat soort debatingtrucs
moet u niet toepassen. Wij hebben het
over de begroting voor 1981. Ik wil bui-
ten deze zaal op ieder moment met u
discussiëren over het verleden, maar
wij spreken nu over de begro-
ting-1981. Die is aan de orde en anders
niet.

De heer **Deetman** (CDA): Uw ant-
woord is duidelijk!

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Dan
moet u zich ook beperken tot de begro-
ting-1981 en niet beginnen over de be-

grotingen voor 1982, 1983, 1984 en
1985, wanneer u spreekt over een gat
van 1,8 mld.!

De heer **Konings** (PvdA): Mevrouw
Ginjaar, ik weet dat er VVD'ers zijn die
in hun conservatief denken altijd in het
verleden leven, maar regeren is voor-
uitzien. Dáármee zijn wij op dit mo-
ment bezig. Wat wij nu besluiten,
werkt door in de toekomst.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Maar
over welke begroting hebt u het nu?

De heer **Konings** (PvdA): De begro-
ting-1981; die werkt door in 1982 en
niet terug. Daarom spreken wij niet
over het verleden. Ik heb het over de
consequenties van deze begroting; die
werken niet achteruit.

Ik ben benieuwd naar de standpun-
ten van CDA en VVD in deze Kamer. Ik
neem aan dat zij, afgezien van dit inter-
ruptiedebat, ook nog uitvoerig op deze
kwestie zullen ingaan. Ik hoop dat ze
zich als fatsoenlijke politieke partijen
zullen opstellen en een komend kabi-
net niet zullen opzadelen met de puin-
hopen van deze Minister. Als zij hun
verantwoordelijkheid niet ontlopen,
geven zij structurele dekking aan, waar
de Minister in gebreke bleef. Ik heb na-
melijk steeds vernomen dat er een ak-
koord bestond over de begroting tus-
sen de Minister en de regeringsfrac-
ties.

Impopulaire maatregelen? Jawel,
dat wisten zowel de Minister als CDA
en VVD, toen zij instemden. Eerder
merkte ik op dat deze Minister zelf de
moed mist een niet gedekt tekort van
120 mln. in te vullen. In de begroting
wordt deze post aangeduid als 'nader
in te vullen rechtspositionele maatre-
gelen'. Het betreft hier een restant van
de 265 mln., die de Minister in de sala-
risssfeer dacht te vinden. Een dergelijke
ontkoppeling stuitte op een unaniem
'neen' van de Kamer.

De Regering zou met een andere in-
vulling van de 265 mln. komen. Welnu,
dat is niet gebeurd, maar los daarvan:
de Minister leert niet. In een overleg
met de onderwijsvakbeweging kon-
digt hij een zevental mogelijke maatre-
gelen aan. Een tweetal daarvan zou-
den, indien alléén voor onderwijs toe-
gepast, toch weer een ont koppeling
van de overige ambtenaren beteke-
nen. Fiscalisering van de interimrege-
ling ziektekosten en een nieuwe verla-
ging van de aanvangssalarissen van
jonge academiëci behoren daartoe.

De heer **Verbrugh** (GPV): Ik heb toch
iets niet begrepen uit uw eerder be-
toog. Ik heb nu het papier gekregen
dat u hebt laten ronddelen. Dat is pret-

tig, omdat het datgene wat u gezegd
hebt, verheldert. Nu zie ik daar een
post 'Latere afdracht pensioenpremies
aan ABP f 205 mln.' Dat is niet structu-
reel gedekt, zegt u. Later wordt het met
vier vermenigvuldigd. Wordt dat dan
na vier jaar 800 mln.?

De heer **Konings** (PvdA): Neen.

De heer **Verbrugh** (GPV): Ja, want u
cumuleert dat toch vier keer.

De heer **Konings** (PvdA): U heeft het
inderdaad niet goed begrepen.

De heer **Verbrugh** (GPV): Neen, het is
niet goed vermenigvuldigd.

De heer **Konings** (PvdA): Het is goed
vermenigvuldigd, maar misschien heb
ik het niet goed uitgelegd. Het gaat er-
om dat deze maatregel volgend jaar
structureel moet worden gemaakt.
Men kan dat doen door opnieuw een
betalingstermijn uit te stellen. Zo loopt
men per jaar 205 miljoen achter. Dat is
denkbaar, maar de Minister zegt in de
memorie van toelichting dat het be-
drag structureel moet worden ge-
maakt. Dat betekent dat men jaar op
jaar moet bezuinigen. Wanneer de
heer Verbrugh dat heeft begrepen, dan
zijn wij het daarover in ieder geval
eens.

De heer **Verbrugh** (GPV): De kans op
hetgeen de heer Konings nu voorstelt,
is bijzonder gering.

De heer **Nijhof** (DS'70): Mijnheer de
Voorzitter! Bij het dekkingsplan heb-
ben wij verleden jaar gediscussieerd
over bij voorbeeld de versnelde belas-
tinginning. Wanneer men iets perman-
ent versnelt, subsidiair vertraagt,
dan is dat structureel.

De heer **Konings** (PvdA): Dat is een
mooie redenering. Laten wij dat eens
doen bij de huur. Wanneer men 12
keer per jaar huur moet betalen, dan
kan iedereen met een minimuminko-
men dit jaar een maand huur verdie-
nen, want dan betaalt men gewoon
een maand geen huur. Men betaalt die
huur dan een maand later. In dat jaar
heeft men dan inderdaad een maand
huur verdiend. Het jaar daarna ver-
dient men die niet, tenzij men het op-
nieuw een maand uitstelt. Dat is de
truc die door de Minister wordt toege-
past bij de vertraagde doorbetaling
van de premies.

Wat is het standpunt van de Minister
van Binnenlandse Zaken met betrek-
king tot de interim-ziektekostenrege-
ling en de AJA-regeling? Zijn zulke
voorstellen al door de Minister van
Binnenlandse Zaken in de Centrale
Commissie gedaan? Wij hebben daar-
over graag opheldering.

Konings

Een ander punt is de doorlichting van de salarisstructuur. Zo'n doorlichting is denkbaar, maar het is zeker werk voor de lange termijn. Het geeft dus geen dekking in deze begroting. Vervolgens zegt de Minister dat – wanneer men niet wil – hij het overgangsrecht ten aanzien van de zogenaamde schoorsteenuren zal aantasten. Het resultaat daarvan is een verlies van ongeveer 10% arbeidsplaatsen voor 'eerste-graders'.

Verder stelt de Minister een verhoging van de gemiddelde klassegrootte in het voortgezet onderwijs voor. Het resultaat daarvan is een verlies van 10% arbeidsplaatsen in het gehele voortgezet onderwijs bij een verhoging van de gemiddelde grootte van 20 tot 22. Zijn deze voorstellen eigenlijk formeel gedaan in de Bijzondere Commissie? De Minister suggereert in het overleg met de bonden dat zij verantwoordelijk zijn voor laatstgenoemde maatregelen. Ook hier vindt echter een omkering van zaken plaats; de Minister heeft ingestemd en hij is dus verantwoordelijk. De Minister moet beslissen en dan zal het parlement wel oordelen. De Minister denkt blijkbaar: het zal mijn tijd wel duren, na 26 mei ziet een ander wel verder.

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Ik begriep dit argument niet. De heer Konings heeft zich er zojuist over beklagd dat de Minister nog een ambts-termijn ambieert. Hoe kan dat nu kloppen met hetgeen de heer Konings nu zegt?

De heer Konings (PvdA): Dat was een grapje van de Minister!

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Of een grapje van de heer Konings mis-schien?!

De heer Konings (PvdA): Neen, van de Minister. Ik citeerde het Algemeen Dagblad van heden. De Minister is altijd te vinden voor een grapje!

Ik zal even citeren wat mevrouw Ginjaar in Trouw heeft gezegd over de Minister:

'De voorstellen zijn duidelijk in strijd met de motie-Rietkerk-Lubbers uit oktober waarin salarismaatregelen enkel en alleen voor het onderwijspersoneel zijn afgegeven. Ik zie allerlei problemen opdoemen bij deze voorstellen.'

Ik ben benieuwd naar het betoog van mevrouw Ginjaar, want ik neem aan dat zij dan aangeeft wat die problemen inhouden. Wij zijn daarin zeer geïnteresseerd.

Zoals ik zei, de Minister heeft ingestemd. Hij is dan ook verantwoordelijk.

Hij moet beslissen en het parlement zal wel oordelen. De Minister denkt blijkbaar: het zal mijn tijd wel duren, na 26 mei ziet een ander wel verder.

Er is nog een conclusie te verbinden aan het gesprek met de bonden en aan de daarin voorgelegde gedachte; er is sprake van paniekhandelen. Enerzijds zijn er harde afspraken met de Minister van Financiën en anderzijds is er niet de moed, *aangegane afspraken na te komen*. Ter zijde vraag ik nog even welke die harde afspraken waren.

Alles te zamen zijn er ernstige redenen, een motie van afkeuring te overwegen en deze begroting niet goed te keuren. Ik vat nog eens samen.

De Minister vraagt een blanco volmacht om f 120 miljoen al dan niet in te vullen in de rechtspositionele sfeer. Daarmee kan een verantwoordelijk volksvertegenwoordiger niet instemmen. Het parlement is het finale beslissingsorgaan. De werknemers van de overheid – dat zijn ook de onderwijsgeevenden – kunnen tegen zo'n beslissing niet in beroep gaan. Om die reden moet het parlement exact weten waarover het beslist als het om rechtspositionele zaken gaat. Er mag dus geen goedkeuring van de begroting komen, wanneer zij niet is ingevuld.

Er is een niet-structurele dekking van f 450 miljoen. De Minister heeft zich verplicht tot structurele bezuinigingen. Dat was zijn verdediging van de hoeksteen van het beleid. Welnu, dan dient hij niet laf te vluchten voor die verantwoordelijkheid. Hij moet structurele dekkingen aangeven. Wij achten het onbegrijpelijk dat de Minister van Financiën hiermee instemde. Van een degelijk financieel beleid mag men anders verwachten. Het is alleen maar te verstaan vanuit de redenering 'na ons de zondvloed'.

Het is in deze Kamer gebruik, termen te gebruiken als 'met belangstelling zien wij uit naar het antwoord van de Regering'.

In deze zeer ernstige zaak eisen wij echter opheldering, zowel van de Regering als van de regeringspartijen. Daar hebben al die mensen die zich dag in, dag uit met volle inzet geven aan het onderwijs recht op. Daar hebben de opvolgers van dit kabinet recht op. Deze keer geen proefballonnetjes in een dagblad waarmee de Minister voorheen een hechte relatie had of uitlatingen van kamerleden in de pers. Neen, er moet duidelijkheid zijn in deze Kamer. Zo hoort dat in een parlementaire democratie en zo handelen behoortlijke politici in dit land.

Volstrekt afwijzend staan wij tegenover de in de laatste nota van wijziging

aangekondigde maatregel tot omzetting van het schoolgeld voor het HBO tot collegegeld. Een abrupte maatregel die duidelijk niet doordacht is; paniekvoetbal. Zo wordt vooruitgelopen op nieuwe wetgeving ter zake, terwijl van een regeling van een nieuw studiefinancieringssysteem geen sprake is. Vooral dit laatste is een kwalijke zaak en bezorgt studenten in het HBO al maar grotere tekorten.

Is er wel over nagedacht, dat bij voorbeeld de inschrijvingsgelden binnen het HBO sterk variëren van zo'n f 200 tot f 1000 per jaar? Extra lasten voor HBO-studenten. Bevoegde gezagen zijn hier autonoom, zodat deze inschrijvingsgelden niet centraal te regelen zijn.

Is overwogen dat in het eerste jaar de betaling van school- resp. collegegeld cumulatief werkt, zodat voor velen het totaalbedrag van f 650 + f 500 = f 1150 bereikt wordt? Dat betreft dan vooral de middengroepen, de mensen net boven de grenzen. Daar had dit kabinet toch zo'n aandacht voor?

Is er wel eens over nagedacht hoe dit collegegeld geïnd zou moeten worden? Jawel, dat doen de instellingen, zegt de Minister. Voor een ieder is echter volstrekt duidelijk dat het administratieve apparaat van HBO-instellingen daartoe geheel ontoereikend is. Betaling van dit collegegeld moet plaats vinden vóór 1 augustus. De werkgelegenheid echter in het HBO wordt bepaald op basis van prognoses en teldatum. Betekent dit dat 1 augustus de datum wordt waarop het aantal studenten dat betaald heeft bepalend wordt voor de werkgelegenheid in dit onderwijs? Dat kan toch niet bedoeld zijn?

Vermeld dient dan nog te worden dat bij realisering van deze voorstellen en een boycot op grote schaal de scholen ten enenmale het apparaat missen daar iets tegen te doen, maar wel consequent arbeidsplaatsen moeten inleveren.

Wij menen dat het verstandig is deze zaken te laten zoals ze nu zijn; inning via de belastingdienst en op grond van de school- en cursusedw. Dat wil zeggen, ook gerelateerd aan inkomens. En de invoering van collegegelden in het HBO wensen wij uitsluitend te zien in het licht van de nieuwe wet op het HBO, een nieuw studiefinancieringssysteem en een oplossing voor de inningsproblemen. Een amendement ter oplossing van deze problematiek hebben wij inmiddels ingediend.

Er is in de afgelopen regeerperiode geen enkele poging ondernomen om

Konings

ons onderwijssysteem doorzichtiger te maken. Voor vele ouders van jonge kinderen en later voor de leerlingen zelf is het een volstrekt ondoorzichtig geheel van schooltypes, schoolvormen en onderwijsmogelijkheden. Het is bijna onmogelijk om een goede keuze te doen, vooral ook omdat de toelating tot de verschillende onderwijsvormen niet goed of niet geregeld is. Van onze kant is meermalen aangedrongen op een duidelijk en helder systeem van doorstroming. Het principe kan toch eenvoudig zijn: men gaat van het LBO naar het MBO en vervolgens naar het HBO.

Echter, zo ligt dat niet, omdat steeds weer blijkt dat sommige diploma's uit het MBO weer niet genoemd worden bij de toelating tot het HBO. Voorbeelden zijn Kinderverzorging/Jeugdverzorging en MBO/Civiele Dienst, maar er zijn er meer. Vaak lukt het door bemiddeling van kamerleden iets te versieren, maar onze vraag was steeds: los dat nu eens structureel op. Dat is nog steeds niet gebeurd. Integendeel, er wordt iets nieuws gecreëerd, KMBO – de betekenis van die K ontgaat ons nog steeds –, wat ergens tussen LBO en MBO inhangt en aan beide vastzit, maar alleen de onduidelijkheid vergroot.

In dit verband moet zeker ook gesproken worden over de wat ik zou willen noemen versluisde toelatingstop. In de praktijk blijkt dat vele scholen voor middelbaar en hoger beroepsonderwijs onvoldoende capaciteit hebben en dan bij de toelating een vergelijkend examen hanteren. Dit leidt ertoe dat leerlingen zich bij meerdere instituten aanmelden, waardoor ook voor de scholen de zaak organisatorisch veel ingewikkelder wordt. Wij zouden hier willen aandringen op een centrale aanmeldings- respectievelijk toelatingsregeling. Wellicht is hier regionalisatie op haar plaats, vooral waar het om veel voorkomende schooltypes gaat.

Verder moet het toch ook met inschakeling van de lokale overheid en met nogal wat leegstand mogelijk zijn een zeer flexibel beleid te voeren met betrekking tot de ruimte van een school. Wij zien echter niets van dat alles; geen beleid voor het voortgezet onderwijs. Over de manier waarop het beleid – 'circulaire beleid', zeggen sommigen – in het kleuter- en lager onderwijs met betrekking tot leegstand gevoerd is heeft langzamerhand niemand in Nederland nog een goed woord.

Er loopt nog een tweede ongewenst verschijnsel door deze zaak heen. Dat is wat aan te duiden valt als het verdringingsmechanisme. Leerlingen met een vooropleiding die recht geeft op toelating tot het HBO worden daar op capaciteitsgronden niet toegelaten en melden zich bij het MBO aan. Zo zien wij bij de aanmeldingen voor het HBO steeds meer VWO-gediplomeerden. Dit leidt er automatisch toe, dat in het MBO het aantal aanmeldingen van HAVO-gediplomeerden toeneemt. Indien men dan tot toelating besluit worden plaatsen bezet van LBO-C of MAVO-leerlingen die op hun beurt niet toegelaten worden.

Het effect van dit verschijnsel is, dat uiteindelijk de groep LBO-C en MAVO-leerlingen in de minder courante MBO-opleidingen terecht komen of de school verlaten. In beginsel komen ook hier de klappen weer bij de minst bedeeden vanuit het onderwijs gezien en dat is niet aanvaardbaar.

Staatssecretaris **De Jong**: Het verdringingseffect is mij niet geheel onbekend. Beschikt de heer Konings over harde gegevens betreffende een school waar LBO-C en MAVO-leerlingen zijn verdrongen door HAVO-leerlingen, zodat zij niet zijn toegelaten?

De heer **Konings** (PvdA): Dat is erg moeilijk vast te stellen. Het argument voor de verdringing wordt namelijk niet aangegeven. Een aantal scholen, die ik kan noemen, passen vergelijkende examens toe. Iemand met LBO-C- of MAVO-diploma heeft recht op toelating tot een MBO-opleiding. Ondanks het diploma wordt hij aan de ingang van de school echter weer aan een examen onderworpen. Hij zakt daarvoor – het is een vergelijkend examen – en wordt afgewezen. Een HAVO-leerling behoeft dat examen niet af te leggen.

Staatssecretaris **De Jong**: Zoudt u mij een lijst kunnen overleggen van scholen die examens plegen af te nemen?

De heer **Konings** (PvdA): Ik zal u een lijst van scholen waar het gebeurt geven. Daarop kunt u aan.

De **Voorzitter**: Misschien is het het beste die opsomming als noot aan de Handelingen toe te voegen, zodat iedereen het weet.

De heer **Deetman** (CDA): Dat ondersteun ik van harte.

De heer **Konings** (PvdA): Te overwegen is om naast de minimale toelatingseis voor vervolgonderwijs ook een maximum te formuleren en het verdringingsverschijnsel te stoppen.

Denkbaar is daarbij in bijzondere gevallen een ontheffingsmogelijkheid te scheppen. Noodzakelijk is in dit verband een snelle start van het onderwijsplanbureau te Emmen. De Minister weigert hier duidelijk de meerderheid van de Kamer te volgen. Om deze reden willen wij de Kamer daarover in eerste termijn een motie voorleggen.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Konings, Van Ooijen en Knol wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

van oordeel, dat het wenselijk is ten behoeve van het onderwijsbeleid meer dan tot dusverre te kunnen beschikken over prognoses met betrekking tot kwantitatieve gevolgen van ontwikkelingen en vernieuwingen in het onderwijs en dat de instelling van een onderwijsplanbureau daartoe kan bijdragen;

overwegende, dat het besluit van het vorige Kabinet een onderwijsplanbureau te doen vestigen mede was ingegeven door de weinig rooskleurige werkgelegenheidssituatie in Zuid-oost-Drenthe;

nodigt de Regering uit, voor het begrotingsjaar 1982 de benodigde middelen te reserveren, zodat een onderwijsplanbureau met ingang van januari 1982 in Emmen van start kan gaan, en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 44 (16 400-VIII).

De heer **Konings** (PvdA): Vaak wordt gezegd dat jongeren in het LBO en ook steeds meer in het MBO geen vak leren. Men bedoelt dan vaak vanuit het bedrijfsleven dat jongeren niet direct volledig inzetbaar zijn in het bedrijf. Dat is echter nooit zo geweest. Altijd was het zo dat leerlingen op dit niveau van beroepsscholen komend, zoals de vroegere ambachtsschool, via bedrijfsopleidingen verder werden bekwamd in het vaak specifieke van de arbeidsplaats waar zij terecht kwamen. Welnu, het verwijt aan het bedrijfsleven moet zijn dat die bedrijfsopleidingen zijn verdwenen en dat men van de school verwacht dat die dat opvangt. Dat kan en mag de school niet doen.

Haar taak is mensen breder te oriënteren, opdat zij flexibel kunnen omschakelen in de steeds veranderende beroepenwereld. Overigens heeft het

Konings

onderwijs een dubbele functie: enerzijds een kwalificerende naar de arbeidsmarkt, anderzijds een kwalificerende naar verder onderwijs.

Meer en meer wordt in bepaalde kringen in dit land – ik reken de Minister daar ook toe – gesproken over afstemming van onderwijs en arbeidsmarkt in kwantitatieve zin. Tot voor kort hoorde men termen als 'overscholing' in dat verband. Eigenlijk is dat een onmenselijk term, zoals bij appartementen gesproken wordt over overdimensionering en dus overinvestering. Mensen zijn vanuit onderwijs niet zo te benaderen. Vanuit samenleving en individu gezien is praktisch iedereen onderschoold. Nadrukkelijk wil ik stellen dat wij een dergelijke kwantitatieve afstemming in beginsel afwijzen. Binnen redelijke kostengrenzen moet een ieder die opleiding kunnen volgen die hij of zij voor zichzelf de beste acht. Te praten valt hierbij over uiterst kostbare en op een betrekkelijk smalle beroepsuitoefening gerichte opleidingen. Duidelijk moet wel voor een ieder zijn wat de mogelijkheden tot beroepsuitoefening zijn, zodat bij de afwijging van betrokkenen deze factor meegewogen kan worden. En juist dit element ontbreekt in het voorlichtingsmateriaal zoals dat door het departement aan de leerlingen verstrekt wordt. Titels als 'straks studeren' etc. zeggen niets over mogelijkheden op de arbeidsmarkt. Hier is geen beleid gevoerd, en duidelijk is dat dit snel moet veranderen.

In het verband van de kwantitatieve planning wil ik nog enkele opmerkingen maken over het wetenschappelijk onderwijs. Uit de kranten hebben wij inmiddels vernomen dat de zeer omstreden machtigingswet inschrijving studenten van de baan is. De uitspraak uit het regeerakkoord, dat deze Regering loten minder aanvaardbaar vindt, is daarmee – gelukkig – een loze kreet geworden.

Wel is inmiddels geld gestoken in computerprogramma's bij het centraal bureau inschrijvingen die vooruitlopen op een nieuwe wet. Hierbij valt ook te denken aan de middelen die het CITO op dit moment besteedt aan de ontwikkeling van een selectieve toets voor het wetenschappelijk onderwijs. Naar onze mening worden hier overbodige kosten gemaakt (vandaar ook ons amendement).

Nu wij het toch over studenten hebben: waar is een regeling van de studiefinanciering in deze kabinetsperiode gebleven? Alweer een onvoldoende; er is niets aan gedaan. Intussen

verslechtert de financiële positie van de student verder, vooral voor de netniet-beursalen. Onbegrijpelijk vinden wij in dit verband de verhoging van de collegegelden.

Zo'n maatregel moet in samenhang met de totale financiële positie van de student gezien worden. Overigens is nog op te merken dat de slechter wordende financiële positie van de student leidt tot steeds grotere uitbreiding van het aannemen van bijbaantjes; dat leidt op zijn beurt weer tot verlenging van studieduur en dus hogere kosten van het onderwijs.

Na in het voorgaande uitvoerig te hebben stilgestaan bij diegenen waar het onderwijs om gaat namelijk de leerling, wil ik nu een aantal beschouwingen houden over de dienenden in het onderwijs: de onderwijsgeveden.

Dit kabinet van 'de rust in het onderwijs' – zoals het aankondigde toen het aantrad – heeft kans gezien meer deining bij de onderwijsgeveden teweeg te brengen dan ooit tevoren. Er was geen rust in het onderwijs toen dit kabinet aantrad; nee, en dat was verheugend, want er was een zeer brede discussie gaande over de richting die ons onderwijs zou moeten gaan. De emoties laaiden vaak hoog op en de vorige kabinetsperiode kan van daaruit gezien dan ook niet een periode van matheid genoemd worden. Toch denk ik dat er wezenlijke verschillen aan te geven zijn in de bewegingen die nu en die toen plaatsvonden.

De discussie toen betrof verandering en vernieuwing van onderwijs en de andere invulling van het beroep van de onderwijsgevede daarin. Dat geeft onzekerheid bij onderwijsgeveden. Maar al discussiërend en overlegend ontstaan de contouren van de nieuwe invulling en dat is een goede zaak. Ten fundamentele hoeft van zulk een beweging geen bedreiging uit te gaan naar de rechtspositie van de onderwijsgeveden. Integendeel, een veel meer socialiserende functie en als voorwaarde daarvoor de meer individuele benadering in heterogene groepen zou voor de docenten wel eens tot grotere arbeidsvreugde kunnen leiden. Ook deze discussie is gedurende deze kabinetsperiode wezenlijk veranderd. Het gesprek over onderwijsvernieuwing vindt nauwelijks meer plaats. Daarvoor zijn verschillende redenen aan te geven.

Dit kabinet heeft geen onderwijsvisie, er is dus ook geen onderwijsbeleid. Van een van de regeringspartijen, de VVD, is ook geen enkel stuk bekend waarin een samenhangend onderwijsbeleid beschreven is. Er wordt een ad

hoc-beleid gevoerd, van het ene incident naar het andere. In deze periode is op het onderwijs het begrip, 'houden zo' toegepast. Maar ook het CDA is zeer onduidelijk in zijn onderwijsbeleid; wellicht is zelfs dat te veel eer, immers onduidelijk beleid is wel beleid. Ter illustratie is het wellicht zinvol nog eens het akkoord tussen CDA en PvdA in herinnering te roepen. Het gemak waarmee het CDA vervolgens van opvatting veranderde in de richting van de VVD kan alleen maar wijzen op een niet zo hoge prioriteit voor het onderwijs binnen het CDA-denken; collega Van Ooijen wees daar reeds op.

Overigens, de manier waarop Staatssecretaris De Jong als een stuurloos fregat over de onderwijsoceaan zwalkt, hier en daar wat aanvarend, is ook typerend voor het ontbreken van beleid.

Er is een geheel nieuwe discussie ontstaan in het onderwijsveld, nl. die over de rechtsstreekse bedreiging van de rechtspositie. Een ieder in het veld is zich in zijn of haar rechtspositie bedreigd gaan voelen. En daar is alle reden voor. Er zijn voorbeelden te over. Een volstreekte chaos dreigt bij de herstructurering MHNO/MSPO. Langzamerhand weet niemand meer waar hij aan toe is. Wanneer komt hier duidelijkheid? Ik denk verder aan de gang van zaken rond de nieuwe PA's. Ook hier is grote onrust in het veld. Niemand weet waar hij aan toe is. De afbouw, of liever koude sanering, van de HAVO-toppen doet het ergste vermoeden. Ook denk ik aan het steeds vaker voorkomende verschijnsel van het op het laatste moment stoppen van noodzakelijke bouwplannen zoals bij voorbeeld inzake het IHBO te Eindhoven overkwam. Ik heb overigens begrepen, dat de Staatssecretaris onder politieke druk gisteren zijn toestemming heeft verleend.

Staatssecretaris **De Jong**: Dat is bepaald niet onder uw politieke druk gebeurd.

De heer **Konings** (PvdA): Maar wel de toestemming verleend.

De vraag blijft, hoe het mogelijk is dat in december een school in een zo ver gevorderd stadium van voorbereiding ineens een brief krijgt, dat het niet mag doorgaan. Die vraag blijft dus, al is het probleem opgelost, want er zijn ongetwijfeld analoge gevallen: De gehele onderbouw van het voortgezet onderwijs en het LBO-LAVO-besluit tot afschaffing van het vak huishoudkunde. Wij zouden willen pleiten voor de invoering van dit vak in de onderbouw van het hele voortgezet onderwijs. Wij

Konings

hebben dat meermalen gedaan en de Staatssecretaris was het daarmee eens. Wil hij, alvorens hij het gewijzigde LBO-LAVO-besluit definitief maakt, overleg plegen met de Kamer?

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Stelt u voor een nieuwe brugklastabel?

De heer Konings (PvdA): Ik wil in dit verband in herinnering brengen het mondeling overleg dat wij hadden over de brugklastabel. Van de ene minuut op de andere was de Staatssecretaris een naar wij mogen aannemen onderbouwde brugklastabel aan het veranderen. Nu wordt een vak weggestreept. Daarover wil ik praten, omdat het een uitermate belangrijk vak is. Zo'n vak kan niet zo maar met een streepje verdwijnen, zoals indertijd de brugklastabel even werd gewijzigd.

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Ik denk dat meer mensen in de Kamer vinden dat daarover moet worden gepraat, zodat ik vermoed dat de heer Konings op zijn wenken zal worden bediend. Ik vraag nu alleen, of de heer Konings met voorstellen zal komen om de brugklastabel te wijzigen.

De heer Konings (PvdA): Ik sluit niet uit dat wij met voorstellen komen om tot een andere invulling van de brugklastabel te komen. Overigens doet de Staatssecretaris dat ook met zijn doorstrepen. Daar kunnen wij uiteraard andere voorstellen tegenover zetten. Zo zijn wij, constructief in onze bijdrage.

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Waarom heeft de heer Konings dat niet gedaan, toen enkele weken geleden de brugklastabel aan de orde was? Hij heeft een kans laten liggen.

De heer Konings (PvdA): Nee, wij hebben het nu over het LBO-LAVO-besluit. Dat komt opnieuw aan de orde; er wordt dan concreet ingevuld. Wij hebben tijdens het mondeling overleg, toen mevrouw Ginjaar en de heer Deetman ieder met een eigen brugklastabel kwamen, geprotesteerd tegen de gang van zaken. Ik heb toen gezegd, dat het onverantwoord was om een met de nodige zorg samengestelde brugklastabel van de ene minuut op de andere te veranderen. Dat deed de Staatssecretaris. In tien minuten was dat bekeken. Dat kan natuurlijk nooit.

Staatssecretaris De Jong: Hebt u het idee, mijnheer de Voorzitter, dat wij dat nu weer gaan doen, nadat er een voorstel bij het onderwijsveld ligt, dat al een half jaar geleden bekend was?

De Voorzitter: Ik heb geen idee; het enige idee dat ik heb, is dat wij in tijdnood dreigen te geraken. Dat moet ik nu al zeggen.

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Dat is altijd het geval.

De Voorzitter: Nee, dat is nu speciaal zo. Ik heb dat nu alvast gezegd. Anders moet ik strengere maatregelen nemen.

De heer Konings (PvdA): Ik kan iets vlugger lezen, maar dan breng ik ongetwijfeld de stenografen in problemen.

De Voorzitter: Ik heb het niet tegen u, maar tegen de interrumpanten.

De heer Konings (PvdA): Niet door-dachte uitspraken in het kader van het OPVO en bij alle mogelijke andere gelegenheden hebben ertoe geleid dat alle energie van de onderwijsgeevenden in verweer tegen deze bewindslieden is gaan zitten.

De onderwijsgeevenden zijn in actie gekomen tegen onredelijke maatregelen. De bewindslieden hebben dat opgeroepen. Deze ontwikkeling is funest voor de gang van zaken in het onderwijs, zowel voor het lopende onderwijs alsook zeker voor de vernieuwingen. Er is een wetmatig verband tussen de motivatie van onderwijsgeevenden voor vernieuwingen en hun zekerheden met betrekking tot hun rechtspositie en beroepsuitoefening. Voorwaarde voor iedere vernieuwing is dat de positie van de onderwijsgeevenden daarin helder is, ook zo te formuleren dat, als aangetoond kan worden dat vernieuwingen tot grotere arbeidsvreugde leiden, dit een grote motivatie van onderwijsgeevenden zal opleveren, want – dat moet worden opgemerkt – de onderwijsgeevende krijgt het steeds zwaarder in het bestaande systeem.

Hij of zij wordt door jongeren, die een toenemende afkeer van de school en haar systeem krijgen, gezien als een exponent van dat verfoeide systeem. Waar kunnen die jongeren in hun machteloosheid daaraan iets aan te doen – naast de ruiten van de school – beter op richten dan op degenen die zij zien als de verpersoonlijking van het systeem? Een uitzichtloze situatie, waar beide partijen niets in kunnen veranderen. Aan beide zijden zijn de verliezen groot, in de vorm van gefrustreerde jongeren en afgeknapt onderwijsgeevenden.

Het antwoord moet van de politiek komen. Daar moeten de kaders worden geschapen waarbinnen zich een nieuw en beter onderwijssysteem kan ontwikkelen. Kortom, er zal een duidelijke

lijken en helder onderwijsbeleid gevoerd moeten worden, een beleid dat zekerheden verschaft naar de toekomst en gericht op onderwijs dat door de overgrote meerderheid van de jongeren en onderwijsgeevenden plezierig kan worden gevonden, een sociaal onderwijssysteem, waarin het 'samen' vooropstaat, in verantwoordelijkheid voor elkaar, in tegenstelling tot het nu geldende 'ieder voor zich en de leraar/lerares voor allen'.

Belangrijk is dat de vertrouwensrelatie tussen overheid en organisaties van onderwijsgeevenden wordt hersteld. Dat kan niet door deze Regering. Onbegrijpelijk noem ik het dat de bewindsman van de gelegenheid gebruik maakt om snel enkele zaken door het Georganiseerd Overleg te jagen, terwijl de organisaties dit overleg hebben opgeschort. De redenering dat de schuld daarvan bij de organisaties zou liggen is onjuist. De Kamer stelde hen in het gelijk door deze maatregel waarom het ging ongedaan te maken (motie-Rietkerk/Lubbers).

De verantwoordelijkheid ligt bij de Minister. Nota bene het wetsontwerp medezeggenschap was daarbij; uitgesproken over dit wetsontwerp is geen overleg gevoerd in het georganiseerd overleg.

Steeds duidelijker wordt het overigens dat de regeringspartijen dit spelletje meespelen. Zaken als examennota, wet op de medezeggenschap etc. moeten door de Kamer gejaagd worden. Adviezen van Onderwijsraad, verzoeken van onderwijsorganisaties enz. worden genegeerd. Deze bewindslieden moeten oogsten en de regeringspartijen óók. Het kan ze niet schelen, of de zaken wel rijp zijn. Wij zullen ons tegen deze gang van zaken blijven verzetten. Het klimaat tussen veld enerzijds en regering en parlement anderzijds mag niet verder verziekt worden.

Nu we tóch over het georganiseerd overleg spreken, ook hierover horen we steeds klachten. Is het waar dat dit overleg zich langzamerhand heeft ontwikkeld tot een schertsvertoning, waarin weliswaar gesproken wordt, maar de standpunten onwrikbaar vastliggen? Bezinning is hier dringend gewenst; er moet ook voor de toekomst zeer belangrijk open-overleg plaatsvinden over de invulling arbeidsplaatsenplannen en de financiering daarvan. Daarvoor zijn wederzijds vertrouwen en open en eerlijk overleg noodzakelijk. In die zin is de gang van zaken in de bijzondere commissie van het georganiseerd overleg zeker aan herwaardering toe.

Konings

Over de scholenplanning zal ik bij deze gelegenheid niet spreken, hoe wel het laatste Plan van Scholen daar zeker aanleiding toegeeft. Zeer binnenkort zal de memorie van antwoord in het kader van mijn initiatief-ontwerp Plan van Scholen worden ingediend. Daar zal uitvoerig op de problematiek van de herschikking en de moeilijkheden van de kleine MAVO- en LBO-scholen worden ingegaan.

Vervolgens een aantal opmerkingen over de werkgelegenheid in het onderwijs en de arbeidsplaatsenplannen. Laat ik wat dit betreft beginnen met een citaat uit een NFO-commentaar op de begroting:

'Maar het is zonneklaar dat het werkgelegenheidsbeleid van dit kabinet gefaald heeft. De economische en politieke macht die de overheid heeft stelt haar in staat om een werkgelegenheidsbeleid te ontwikkelen. Dan moet wel de wil aanwezig zijn om regelend op te treden in de economie en daartoe geëigende maatregelen te treffen. Die wil is niet aanwezig'.

Dit is een citaat, dat er niet om liegt van de veruit grootste organisatie binnen het onderwijs.

Teneinde eens precies na te gaan hoe wat betreft de werkgelegenheid in het onderwijs deze Minister heeft geopereerd, hebben wij de zaken eens op een rij gezet. Er was grote onduidelijkheid; de Minister presenteerde in de loop der tijden vele malen cijfers, steeds in een andere volgorde, zodat het iedere keer nieuw leek. In de zevende publikatie van de Commissie Prognose KBO, vraag en aanbod kleuterleidsters, onderwijzers en onderwijzeressen telde men op 16 januari 1980 voor het kleuteronderwijs 170 en voor het lager onderwijs 1420 full-time-equivalenten minder dan de Minister opgaf. Op schriftelijke vragen onzerzijds hierover is nog niet gereageerd.

Ook op dit punt zou ik willen verzoeken, een bijlage bij de Handelingen te willen opnemen omdat een opsomming van alle cijfers geen goede bijdrage aan de discussie zou zijn, naar ik vrees.

De Voorzitter: De tekst van de bijlage, die de heer Konings als noot aan de Handelingen wil toevoegen, lijkt mij tamelijk compact geformuleerd. Toch is zij aan de uitgebreide kant. Ik zal de tekst even rond laten gaan om na te gaan, of andere leden geen bezwaar maken tegen het opnemen ervan als noot in de Handelingen.

Minister Pais: Misschien bespaar ik de heer Konings wat huisvlucht. De ant-

woorden op de bedoelde schriftelijke vragen, met cijfers en al, zullen vandaag of zeer binnenkort bij de Kamer arriveren. Het formuleren van dit antwoord heeft enige tijd gekost, zoals begrijpelijk is. Ik denk dat wij de Staatsdrukkerij en de Kamer wat werk kunnen besparen door de niet geheel juiste berekeningen van de heer Konings nu voor kennisgeving aan te nemen.

De Voorzitter: Er wordt niets voor kennisgeving aangenomen. De tekst, die de heer Konings in de Handelingen wil laten opnemen, vormt een illustratie van zijn betoog.

De heer **Konings** (PvdA): Inderdaad, mijnheer de Voorzitter. De Minister kan bestrijden wat ik heb aangevoerd maar wat betreft deze discussie heb ik mij gericht op hedenochtend, kwart over tien. Toen waren de antwoorden op de schriftelijke vragen – de Minister wist dat zij uiterst relevant waren voor deze discussie – nog niet beschikbaar. Ik hoor dat zij wellicht vandaag of morgen worden ingezonden. Welnu op dat moment zijn de antwoorden onderwerp van beraadslaging. Op dat moment zullen wij die antwoorden kritisch bezien.

Ik wil de samenvattende cijfers weergeven. Drie jaar werkgelegenheidsbeleid van de Minister hebben ertoe geleid dat 1407 arbeidsplaatsen in het onderwijs verloren gingen.

De cijfers zijn alle ontleend aan publikaties van het departement, zoals ook de cijfers die aantonen dat in de periode mei 1973 – december 1977 door beleidsmaatregelen 13.557 extra arbeidsplaatsen gecreëerd werden. Daarnaast kunnen nog 13.400 arbeidsplaatsen in die periode worden toegeschreven aan autonome ontwikkelingen.

Ik herhaal: in mei 1973-december 1977 in totaal plus 26.900 arbeidsplaatsen, de laatste drie jaren min 1407 arbeidsplaatsen. Omdat wij een constructieve oppositie bedrijven, willen wij de Minister graag een handreiking doen. Wij hebben nog eens zorgvuldig in de begroting gekeken en willen een uitspraak van de Kamer erover vragen om middels de prijsbijstellingen een bedrag van f 60 mln. te reserveren, zodat de taak van de mensen in het lager beroepsonderwijs en in het individueel technisch onderwijs belangrijk verlicht zou kunnen worden. Uitvoering van een dergelijke motie zou tot 870 arbeidsplaatsen kunnen leiden.

Motie

De Voorzitter: Door de leden Konings en Van Ooijen wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

van oordeel, dat zowel om algemeen economische als om onderwijskundige redenen de werkloosheid in het onderwijs zoveel mogelijk dient te worden teruggedrongen;

van oordeel, dat met name in het lager beroepsonderwijs extra begeleiding van de leerlingen alleszins gewenst is en dat de onderwijsgeveenden in dit onderwijs daartoe beter in staat zullen zijn, wanneer ze met kleine groepen kunnen werken;

constaterende, dat in de Miljoenennota 1981 onder andere gelden zijn gereserveerd voor de prijsbijstelling van exploitatiekosten, waaronder die van onderwijs;

nodigt de Regering uit, een deel van die gereserveerde gelden ter grootte van een bedrag van f 60 mln. te gebruiken om met ingang van augustus 1981 de groeps grootte in het individueel technisch onderwijs te brengen op 12 en de groeps grootte in het overige lager beroepsonderwijs met 1 punt te verlagen en zo ongeveer 860 extra arbeidsplaatsen in dit onderwijs te scheppen

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 45 (16 400-VIII).

De heer Konings (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De Regering komt in deze begroting, althans in de nota Werkgelegenheid in het onderwijs in de jaren '80, die bij de begroting werd gepresenteerd, niet verder dan het bedenkelijke voorstel om werklozen in het onderwijs in te zetten.

Minister Pais: Mag ik voor de beantwoording van het voorgaande punt de heer Konings vragen, of het zijn bedoeling is, het structurele gat, waarover hij zo lyrisch deed, met f 60 mln. te vergroten?

De heer Konings (PvdA): Neen, dat bedrag moet inderdaad structureel gemaakt worden. Dit is een eenmalige prijsbijstelling in de begroting. Dat is echter inzet van overleg met de vakbeweging, waarin arbeidsplaatsen moeten worden vertaald.

Minister Pais (Onderwijs en Wetenschappen) wordt geflankeerd door zijn Staatssecretarissen De Jong (links op de foto) en Hermes

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Het is structureel.

Minister **Pais**: Uw berekeningen volgend constateer ik alleen dat u met uw voorstel een gat van f 250 mln. op vierjaarsbasis hebt gecreëerd.

De heer **Konings** (PvdA): Het bedrag is structureel. Ik zal daarop in tweede termijn terugkomen. Het bedrag, dat wij voorstellen, is een structurele dekking. Wij vergroten dat gat niet.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Waarom gaat u er nu niet op in?

De heer **Konings** (PvdA): Dit is geen probleem. U komt daar dezer dagen nog achter.

Ik ga verder met wat de Regering als oplossing biedt in de nota 'Werkgelegenheid in het onderwijs in de jaren '80'. Het is een bedenkelijk voorstel om werklozen in het onderwijs in te zetten. Letterlijk staat er:

'In overleg met mijn ambtgenoten van Sociale Zaken en Binnenlandse Zaken zal ik bezien of het mogelijk of wenselijk is een voorziening te treffen die het mogelijk maakt dat voormalige onderwijsgeevenden, die in het genot zijn van een ontslaguitkering, op vrijwillige basis taken in het onderwijs verrichten'.

De jaren '30 keren terug. Velen oudere onderwijsgeevenden zullen zich dat herinneren. Met de onderwijsorganisaties zeggen wij: Het wachten is op een serieus onderwijs- en werkgelegenheidsbeleid. Daarvoor is een nieuw en politiek anders kabinet nodig.

De heer **Deetman** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het laatste jaar van een kabinet wordt wel het oogstjaar genoemd. Door de late behandeling van de onderwijsbegroting is het oogstjaar bijna verstreken. Reeds nu kan min of meer de balans worden opgemaakt. Deze activiteit geeft geen aanleiding tot vreugde.

Zeker, de Minister heeft de afgelopen drie jaren met een groot scala van middelen zijn begroting tegen de omhooggingen verdedigd, maar een financieel perspectief ontbreekt. Ook is de Minister erin geslaagd, het aantal arbeidsplaatsen in het onderwijs te vergroten, maar een meerjarenaanpak van de werkloosheid in het onderwijs is er nog niet. Het kan niet ontkend worden, dat de Minister oog heeft voor tal van knelpunten in het onderwijs. Tijdens zijn bewind is het aantal

projecten ter oplossing van knelpunten vergroot, maar de samenhang tussen de projecten is niet altijd te onderkennen.

Op het terrein van de wetgeving zijn vele aanzetten gegeven, maar uiteindelijk zal er niet veel gedaan zijn aan wetgeving. Twee, hooguit drie belangrijke onderwijswetten zullen voor de verkiezingen tot stand zijn gekomen, namelijk de wet op de 2-fasenstructuur en de wet op het basisonderwijs en misschien de wet op medezeggenschap in het onderwijs.

De Minister heeft zich als een besluitvaardig man laten kennen. Hier van hebben wij in dit parlement de nodige staaltjes meegemaakt. Toch zijn er ook belangrijke knelpunten onopgelost gebleven, zoals die met betrekking tot de advies- en overlegstructuur en de regionalisatie.

Op 1 maart 1978, bijna drie jaar geleden, wees namens de VVD-fractie mevrouw Ginjaar-Maas erop, dat Minister Pais na 1935 de eerste liberale onderwijsminister is. Zij sprak dit uit vol verwachtingen, zoals wel gebeurt bij de start van een onderwijsexperiment. De Minister heeft veelvuldig verwachtingen gewekt. Bij het opmaken van de balans zijn er bij ons gevoelens van teleurstelling.

De financiering van het onderwijs en de onderwijsbegroting zelf hebben nogal de aandacht getrokken. Vastgesteld moet worden dat een financieel perspectief ontbreekt. Het is niet precies duidelijk hoe dit jaar nog zo'n f 119 mln. aan uitgaven zullen worden gedekt. Voorts moet er voor 1982 nog zo'n f 300 miljoen gevonden worden en mogelijk komen boven deze bedragen nog eens extra ombuigingen.

Tot nu toe is weinig gedaan om op aanvaardbare wijze tot een financieel perspectief te komen. De nadelen van het ontbreken van dit perspectief zijn groot: er is:

- onzekerheid met betrekking tot de voortgang van de onderscheiden ontwikkelings- en vernieuwingsprojecten vanwege de vraag of daarvoor steeds wel voldoende middelen beschikbaar zullen zijn;

- onzekerheid met betrekking tot de rechtspositie en het dreigend verlies van arbeidsplaatsen;

- het moedeloos-makend gevoel in het onderwijs, dat aan actuele knelpunten niets gedaan zal kunnen worden.

Deze factoren leiden tot onrust in de scholen en kunnen de aantasting van de deugdelijkheid van het onderwijs betekenen. Nu zal een financieel perspectief zonder twijfel vanwege de daarin voorkomende prioriteitenstelling pijnlijke momenten bevatten, maar zulk een perspectief geeft in ieder geval geloofwaardigheid aan het onderwijsbeleid, met name aan het ontwikkelings- en vernieuwingsbeleid. Ontbreken van dat perspectief leidt tot aantasting van die geloofwaardigheid en tot een zich afzetten tegen alle onderwijsvernieuwing.

Hoe kan in benarde financiële omstandigheden het onderwijs nog betaald worden? Het antwoord op deze vraag moet voor mijn fractie aan drie voorwaarden voldoen, namelijk de zorg voor de kwaliteit van het onderwijs, de toegankelijkheid van onderwijsvoorzieningen en de werkgelegenheid in het onderwijs mogen niet worden aangetast, die overeenkomstig de motie Rietkerk/Lubbers. Met inachtneming van deze voorwaarden kunnen niet-personele bezuinigingen worden bereikt, getuige het feit dat bij de nota van wijzigingen de aanvankelijke f 266 miljoen aan salarismaatregelen voor meer dan de helft door niet-personele uitgaven kon worden opgevangen. Desondanks kunnen de personele uitgaven niet buiten beschouwing blijven.

Vorig jaar en vorige week heeft de Regering een oplossing gezocht in de

richting van de salarismaatregelen voor onderwijsgeevenden. Geen nieuwe gedachte; de ambtsvoorganger van de Minister wees op de mogelijkheid van salarismaatregelen recentelijk, maar ook al in juli 1977, nadat hij bij die gelegenheid gewezen had op de uitstekende rechtspositie van de onderwijsgeevenden in Nederland. Waar het gaat om salarismaatregelen voor onderwijsgeevenden ziet mijn fractie drie mogelijkheden:

1. Deze maatregelen kunnen allereerst ingebed zijn in de loonmatiging, die voor alle burgers geldt. Een suggestie, die de Minister-President in oktober van het vorig jaar in deze Kamer heeft gedaan;

2. Voorts kunnen deze maatregelen ingebed zijn in algemene salarismaatregelen in de overheidssector;

3. Ten slotte kunnen deze maatregelen de uitkomst zijn van de nadere bezinning op de salarisstructuur binnen het onderwijs, mede in het licht van de inkomstenontwikkelingen buiten het onderwijs. Volgens de motie Rietkerk/Lubbers zou hierover met de desbetreffende organisaties in overleg moeten worden getreden en zou over de uitkomst de Kamer moeten worden gerapporteerd.

Mijn fractie betreurt het en neemt het de Minister kwalijk, dat hij niet onmiddellijk na de algemene politieke beschouwingen het overleg met de ambtenarencentrales heeft geopend over de doorlichting van de inkomensstructuur in het onderwijs, maar dat hij dit pas vorige week heeft gedaan.

Hij wekt daarmee de indruk, de financiële problemen waarmee de Regering kampt en de financieringsvragen rondom het onderwijs niet serieus te nemen.

De uitkomsten van het overleg met de ambtenarencentrales moeten worden afgewacht en wensen wij af te wachten. Wij gaan ervan uit, dat de uitkomsten tijdig aan de Kamer zullen worden meegedeeld, opdat de Kamer daarover een oordeel kan geven. Reeds nu willen wij kwijt dat die uitkomsten door ons beoordeeld zullen worden aan de hand van de eerder genoemde criteria.

De Minister heeft ons de voorstellen, die hij vorige week aan de ambtenarencentrales heeft voorgelegd, doen toekomen. Naar aanleiding van die voorstellen vragen wij ons af waarom de Minister van Binnenlandse Zaken niet heeft deelgenomen aan dat overleg. De voorgestelde maatregelen zijn niet alle specifiek voor het onderwijs.

Vandaar onze vraag, die geplaatst moet worden tegen de achtergrond van onze afwijzing van een algemene salarismaatregel voor onderwijsgeevenden alleen.

De 119 miljoen nader te treffen rechtspositionele maatregelen zijn niet nader ingevuld. Daarmee ontstaat er een probleem. De Minister stelt de Kamer voor de keus, of de stemming over de begroting aan te houden, of hem een blanco volmacht geven. Wij willen nu noch het een, noch het ander. De Minister zou ons tegemoet kunnen komen met een toezegging, dat de maatregelen ter dekking van de 119 miljoen alleen dan worden genomen indien zij de toestemming van de Kamer hebben verkregen.

Voor dit jaar en volgend jaar zullen de eigen bijdragen worden verhoogd. Het komt ons voor dat deze verhogingen de toegankelijkheid van het onderwijs niet verkleinen. Hierbij tekenen wij aan het van belang te vinden, dat de invoering van een collegegeld voor de HBO-studenten en de verhoging van het collegegeld van de wetsontwerp-studenten gelijktijdig gepaard gaat met de nodige maatregelen in de sfeer van de studiefinanciering. Wanneer zullen de desbetreffende wetsontwerpen bij de Kamer worden ingediend?

Overigens viel het ons op, dat de totale herziening van het stelsel van studiefinanciering om financiële redenen stopt. Wat ook de redenen mogen zijn; er kan niet ontkomen worden aan een nieuwe studiefinancieringsregeling. Het gaat niet aan, steeds maar de eigen bijdragen te verhogen, zonder tot zulk een nieuwe regeling te komen.

Sprekend over de eigen bijdrage, ontkomt de Regering niet aan een standpunt met betrekking tot een rechtvaardige toepassing van de profijtgedachte in het onderwijs. Met belangstelling zien wij het regeringsstandpunt tegemoet. Wij dringen aan op spoed.

Een meerjarenperspectief voor de werkgelegenheden in het onderwijs ontbreekt. Er is een discussienota. Deze nota is er al lang. Opvallend overigens, omdat juist de onderwijssector als één van de weinige sectoren in onze samenleving zich op het punt van de werkgelegenheid betrekkelijk eenvoudig laat plannen. Enerzijds zien wij in sectoren van het onderwijsstelsel – in het kleuteronderwijs, in het basisonderwijs en opkomend in het voortgezet onderwijs – werkloosheid en wachtgelders. Anderzijds wordt het onderwijsstelsel uitgebouwd met onder andere de volwasseneducatie, wel-

Deetman

ke uitbouw nieuwe arbeidsplaatsen mee zal brengen.

Wat wordt er in dit verband gedaan aan her- en bijscholing van diegenen, die in het onderwijs geen baan meer hebben of niet hebben kunnen vinden? Hoe staat het met het onderzoek naar de mogelijkheid van de inschakeling van wachtgelders in het onderwijs naar de mate waarin zij een uitkering ontvangen? De uitkomsten van dit onderzoek kunnen bij voorbeeld van belang zijn in het kader van het tegengaan van lesuitval. Door welke maatregelen worden deeltijdbanen of kleinere volledige betrekkingen, naast die welke wij thans kennen, bevorderd? De rechtspositionele barrières zijn, voor zover te overzien valt, nog steeds niet weggenomen.

Wij hebben waardering voor het feit, dat in de memorie van toelichting een uitvoerige analyse is gegeven van de problemen, die aan wetgeving in het algemeen en aan onderwijswetgeving in het bijzonder zijn verbonden. Deze problemen zijn er, maar mogen toch ook weer niet worden overtrokken. Zij kunnen in ieder geval geen handvat zijn voor verontschuldigheden voor het niet of niet tijdig indienen van wetsontwerpen. Het viel mij op, dat in de analyse het element van een strakke en doelgerichte aanpak niet aan de orde komt.

De oplossing van de problemen wordt gezocht in de richting van een soort proceswetgeving, zoals die in het voorontwerp van een Kaderwet voor het hoger onderwijs gestalte heeft gekregen. Het is de vraag of dit de oplossing is. Ook aan deze vorm van proceswetgeving zal een consensus over de concepties ten grondslag moeten liggen. Bovendien geeft de Grondwet eisen met betrekking tot de onderwijswetgeving.

Ten slotte moet gewaarschuwd worden voor pseudo-wetgeving, mede in verband met de financiële gelijkstelling en de bekostiging. Het valt ons op, dat in de desbetreffende passages in de memorie van toelichting nauwelijks gesproken wordt over de relatie tussen wetgeving en leerplanontwikkeling. Dit element is van belang voor de te formuleren deugdelijkheidseisen. Deze problematiek komt aan de orde in een nota van de SLO over de leerplanontwikkeling. Hoe kijkt de Regering tegen deze problematiek aan? Overigens is een dieper doordenken van de mogelijkheden van proceswetgeving wenselijk.

Wij hebben de indruk, dat het rechtspositionele overleg niet goed en soe-

pel verloopt. Een grotere inzet van de kant van de overheid is vereist, zonder dat ik hiermee afbreuk wil doen aan de tot nu toe geleverde inspanningen. Op enkele rechtspositionele knelpunten ga ik nu nader in.

Een lang slepend punt is de harmonisatie van de rechtspositie van het niet-ingeschaalde exploitatiepersoneel.

Op één april aanstaande moet die harmonisatie rond zijn, maar er is over de regeling zelf en de overgangsregeling nog geen overeenstemming. Hoe wordt verder gegaan?

Voor het kerstreces is er gesproken over de afbouw van de overurenregeling. Er zou nader overleg worden gevoerd. Hoe is de stand van zaken nu?

Het is van belang dat de garantieregeling voor het primair onderwijs gereed komt. Hierop dringen wij aan. Voorts gaan wij ervan uit, dat de herwaardering van de functie van amanuensis en werkmeesters in het HBO dit jaar rond zal komen, zoals is afgesproken.

Ten slotte nog enkele opmerkingen over de onderzoeken naar de taakbelasting in het onderwijs.

Er is een onderzoek geweest naar de taakbelasting van hoofden van lagere scholen. De uitkomsten worden bestudeerd. Mede in verband met de integratie van kleuteronderwijs en lager onderwijs is het van belang, dat er iets wordt gedaan aan een taakverlichting.

Een ander onderzoek betreft het voortgezet onderwijs. De voorbereidingen van het experiment 'Individueel Gespecificeerde Weektaak' zijn gestaakt wegens verschil van mening tussen de Minister en de personeelsorganisaties over de randvoorwaarden. Daarin hebben wij destijds bewilligd. Nader onderzoek heeft geleerd, dat er geen verschil van mening is, althans dat is nu onze stellige indruk. In dat geval dient het experiment alsnog te worden doorgezet. Het is van belang, dat de Minister alsnog zijn kijk op de zaak geeft.

Een geheel ander punt betreft de planprocedure in het voortgezet onderwijs. Er schijnt van alles aan de hand te zijn. Er is een nota inzake de dislokatie in het voortgezet onderwijs, mede gezien in relatie tot de planprocedure. Verder is er een knelpuntnota over de planprocedure, opgesteld door de deelplanorganisaties.

Er is ook een initiatief-voorstel van de heer Konings, waarvan wij de memorie van antwoord reeds geruime tijd verwachten. Ten slotte zijn er nog regionale proefprojecten. Deze proefprojecten breiden zich in aantal uit. Het

is ons evenwel niet duidelijk wat nu precies de bedoelingen zijn. Zo ging het in het proef-project Noord-Groningen eerst om vraagstukken ten gevolge van de terugloop van het aantal leerlingen. Die terugloop was niet zo groot als werd verwacht en toen kwamen daarvoor meer onderwijskundige vraagstukken in de plaats. Met het oog op de proefprojecten ontvangen de desbetreffende regionale overheden enige financiële middelen, maar het bijzonder onderwijs – waarvan de deelname aan een proefproject onontbeerlijk is – ontvangt niets.

Het lijkt ons wenselijk, dat verder geen uitbreiding wordt gegeven aan het aantal proefprojecten. Eerst zal het kader waarin deze proefprojecten moeten worden geplaatst maar duidelijk moeten worden gemaakt. Voorts zal inzicht moeten worden gegeven in de eventuele wijzigingen in de planprocedure. Wij zien met belangstelling uit naar de reactie van de Staatssecretaris.

Binnenkort zal het basisonderwijs bij de behandeling van het daarop betrekking hebbend wetsontwerp uitvoerig aan de orde komen. Daarom nu met betrekking tot dit onderwerp slechts enkele kanttekeningen.

Vorig jaar heb ik vraagtekens gezet achter de haalbaarheid van de invoeringsdatum van 1 augustus 1983. De overgangswet moet nog komen en er zal voldoende tijd beschikbaar dienen te zijn om de invoering van de wet bestuurlijk voor te bereiden. Tegen een later tijdstip van invoering heeft mijn fractie in beginsel geen bezwaar, mits de onderwijskundige vernieuwing kan doorgaan. Op dit laatste punt hebben wij enige kritiek. Op welke wijze wordt de voortgang van de integratie verzekerd?

In dit verband zou de Stuurgroep Innovatie Basisonderwijs een belangrijke rol moeten spelen, doch dat geschiedt niet. Wij dringen er bij de Minister op aan, alsnog uitvoering te geven aan de door deze Kamer aangenomen motie over een heroverweging van de opzet van de stuurgroep. Een belangrijk element in de vernieuwing is de regionalisatie. Op dit punt is de Minister nog passief gebleven. Toch lijkt ons een regionalisatie in de vernieuwing, zoals vroeger door mij uiteengezet is, van belang.

Ingestemd kan worden met de aanvullende maatregelen voor het stimuleringsbeleid. Deze maatregelen, waarmee zo'n f 15 miljoen extra gemeoid zijn, hebben een structureel karakter en komen ten goede aan de zogenaamde zware stimuleringscholen.

Deetman

Dit betekent te zamen met de maatregelen voor doortrekking van het stimuleringsbeleid naar het voortgezet onderwijs, een verbetering.

Voor het basisonderwijs wordt een contributiekostenvergoeding ingevoerd. Hiermee zijn wij het van harte eens, ofschoon daarmee nog lang niet het probleem van de bestuurs- en beheerskosten – voor het gehele onderwijs overigens – tot een oplossing is gebracht. Overigens is de wijze waarop de contributiekostenvergoeding plaatsvindt minder fraai. Er wordt een vergoeding aan landelijke organisaties gegeven in plaats van bedrag per leerling. Wordt nog naar een betere oplossing gezocht?

Er wordt gesproken over een wijziging van artikel 13 van de Lageronderwijswet 1920. Er zouden allerlei problemen zijn. Het gaat om een vergoeding van de kosten in verband met het leerlingenvervoer, met name in de weekends. Hoe staat het met deze wijziging, die wij van groot belang vinden.

Bij de behandeling van het wetsontwerp basisonderwijs kom ik terug op de vragen rond het zorgbreedte en gedachte rond een periodieke peiling in het basisonderwijs. Een enkele opmerking over de informatievoorziening is het basisonderwijs, omdat dit punt een breder belang heeft. Over deze zaak hebben ICM en ICB een advies uitgebracht. Wat wordt er met dat advies gedaan? Het informatiepunt basisonderwijs is bezig met de automatisering van de informatieopslag.

Ons lijkt dit element ook van belang te zijn voor andere projecten. Misschien moet overwogen worden de automatisering van alle informatie over onderwijsontwikkeling en -vernieuwing in één kader te plaatsen. Dat kan misschien geschieden onder auspiciën van de CCAO, de Centrale Commissie Automatisering Onderwijsinformatie.

Ik kom tot het buitengewoon onderwijs. Het is een goede zaak, dat er een afzonderlijke wet op het speciaal onderwijs komt. Het valt ons op dat in de afgelopen jaren en voor de komende jaren de Staatssecretaris erin is geslaagd de nodige extra middelen voor het buitengewoon onderwijs te verkrijgen. Het gaat om een bedrag van tientallen miljoenen guldens in de jaren 1978 t/m 1984. De Staatssecretaris verdient hierom waardering. Deze aanpak sluit overigens aan bij de uitvoerige beschouwingen in de memorie van toelichting naar aanleiding van het feit, dat 1981 het jaar van de gehandicapten is.

In de memorie van toelichting wordt gesteld, dat de vergroting van de zorgbreedte van het basisonderwijs besparingen kan meebrengen. Het is de vraag of deze veronderstelling juist is. Het basisonderwijs zal toch extra leerlingen met specifieke problemen moeten opvangen. Bovendien doet zich in het buitengewoon onderwijs een verdichting van problemen voor. Het is ook de vraag of je door vergroting van de zorgbreedte in het basisonderwijs, de nodige middelen kan en mag vrijmaken voor het buitengewoon onderwijs.

De Minister heeft een en andermaal het grote belang van de scholing van de onderwijsgeevenden benadrukt. Wij zijn het hierin met hem eens en hebben waardering voor de uitbreiding, die hij aan het gehele scholingscomplex heeft gegeven in de afgelopen drie jaren. Genoemd kunnen worden de start van de NLO's in Zwolle, Sittard en Eindhoven. Ook kan gewezen worden op de z.g. Pais-uren voor de pedagogische academies.

Onze waardering is helaas zonder kritiek niet volledig. De realisering van de nieuwe lerarenopleidingen voor het basisonderwijs is ten opzichte van drie jaar geleden noch inhoudelijk, noch institutioneel veel dichterbij gekomen. Het zit er niet in, dat dit jaar nog een invoeringswet kan worden behandeld in het parlement. Niets is gedaan aan de problematiek verbonden aan het afstoten van de HAVO-toppen. Rechtspositionele maatregelen in verband met het fuseren en verminderen van het aantal opleidingsinstituten ontbreken.

Vastgesteld moet worden dat de motie van collega Evenhuis en mij, ingediend en aangenomen bij de vorige begrotingsbehandeling, nog steeds niet is uitgevoerd.

De nieuwe lerarenopleidingen voor het voortgezet onderwijs zouden een andere wettelijke jas krijgen. Zelfs een tijdelijke jas in de vorm van de Wet op het voortgezet onderwijs (wij juichen deze oplossing overigens niet toe) is er nog niet. De MO-opleidingen, het troetelkind van de Minister, hebben een tijdelijke wettelijke grondslag gekregen in het minder solide cursusartikel van de Wet op het voortgezet onderwijs.

Ten slotte nog de nascholing. Bij ons is de indruk ontstaan dat het nascholingsbeleid met betrekking tot het basis- en voortgezet onderwijs onduidelijk en ondoorzichtig is.

Minister Pais: Zou ik de heer Deetman mogen vragen, waardoor die indruk bij hem is ontstaan?

De heer Deetman (CDA): Wij hebben verleden week in de Kamer een wijzi-

ging van de Lager-onderwijswet 1920 behandeld. Daarbij is o.a. gesproken over de applicatiecursussen. Over die applicatiecursussen horen wij lof en kritiek. Over de cursussen die onder auspiciën van het IVB worden gegeven, horen wij lof en kritiek. Wat betreft het voortgezet onderwijs zien wij op dit moment überhaupt nog geen samenhangend beleid. Ik denk dus dat, als ik spreek over een indruk die is ontstaan, ik mij voorzichtig heb uitgedrukt. Overigens, dit was niet alleen in de afgelopen drie jaren zo. Dit is al jaren en jaren zo: een ondoorzichtig nascholingsbeleid.

Minister Pais: Mag ik nog één poging wagen? Het is de heer Deetman niet ontgaan dat de deze Regering is geweest die voor het eerst een samenhangend nascholingsplan heeft ingediend, dat in de afgelopen twee jaar voortdurend is verbeterd. Wij hebben misschien de steen der wijzen nog niet gevonden, maar voor de eerste keer hebben wij een samenhangend nascholingsplan ingediend.

De heer Deetman (CDA): Ik geef toe dat er een plan is, waar alle nascholingsactiviteiten in staan, maar het is de vraag of dit samenhangend is. Bovendien is het de vraag of er een gerichte onderwijsconceptie voor het totaal aan ten grondslag ligt. Wanneer ik luister naar de kritiek uit het onderwijsveld van de mensen voor wie het is bestemd, denk ik dat er op dit punt inderdaad aanmerkelijke verbeteringen kunnen worden bereikt.

De heer Evenhuis (VVD): Wat vindt de heer Deetman er zelf van? Vindt hij ook zelf, dat een onderwijsconceptie hieraan ontbreekt?

De heer Deetman (CDA): Ik vind dat die conceptie hieraan ontbreekt. Bij voorbeeld het ontwikkelingsplan voor het voortgezet onderwijs (de heer Evenhuis zal zich dit herinneren)....

De heer Evenhuis (VVD): Neen, we hadden het over het nascholingsplan.

De heer Deetman (CDA): Wij hebben het toen over de nascholing gehad. Toen is door onze fractie ervoor gepleit, met het oog op de inhoudelijke vernieuwing van het onderwijs, de nascholing op te zetten.

De heer Evenhuis (VVD): Kunt u het aspect van de samenhang niet wat scherper definiëren?

De heer Deetman (CDA): Dat is toch duidelijk? Wij hebben applicatiecursussen. Vervolgens zijn er cursussen in verband met het IVB. Het verband hiertussen is niet duidelijk. Wat het

Deetman

voortgezet onderwijs betreft, zijn er tal van activiteiten (en dat weet de heer Evenhuis) die een zelfstandig bestaan leiden en niet in een onderling verband zijn geplaatst. Ze zijn in één stuk opgenomen, maar daarmee is men nog niet tot een samenhangend beleid gekomen.

Minister Pais: Als er één punt is waarop de heer Deetman en met hem de kamerleden die zijn mening deelden, op hun wenken zijn bediend, is het nu juist het brengen van samenhang in de nascholing. Maar wellicht zal zorgvuldige kennisneming van het nieuwste nascholingsplan de laatste twijfels wegnemen.

De heer **Deetman** (CDA): Ik heb dat wel gedaan. Ik denk dat de Minister in zijn antwoord maar hard moet maken dat die samenhang er voor alle aspecten is. Wij zijn hiervan nog niet overtuigd. Ik meen dat het, gelet op het grote belang van de scholing en van de nascholing, goed is dit punt aan de orde te stellen.

De heer **Mertens** (D'66): Dit is een heel belangrijk punt in de discussie.

De heer **Deetman** (CDA): Daarover zijn wij het eens!

De heer **Mertens** (D'66): Van de motie die door de heer Deetman zojuist werd aangehaald, herinner ik mij dat juist van de zijde van de CDA-fractie erop werd geduid dat de nascholing moest worden gekoppeld aan de gewenste vernieuwing. Op dat punt heb ik hem gevraagd (en die vraag herhaal ik nu) of er intussen al duidelijkheid over bestaat welke soort van vernieuwing hij wenst. Als dit niet het geval is, kan men immers de nascholing niet planmatig opzetten.

De heer **Deetman** (CDA): Ik ben bereid, de discussie die wij destijds hebben gevoerd, opnieuw te voeren. Bij de behandeling van het ontwikkelingsplan voortgezet onderwijs heb ik namens mijn fractie een richting aangegeven wat de vernieuwing in het voortgezet onderwijs – en vooral de eerste en de tweede fase – betreft. Ik heb gezegd dat inhoudelijke vernieuwingen moeten worden gekoppeld aan de nascholing.

Het is een andere zaak dat wij inhoudelijk enigzins van mening verschillen over die vernieuwingen. Wellicht verschillen wij wel vrij fors van mening. Ik heb het toen echter wel aangegeven.

De heer **Mertens** (D'66): Dat heeft geen consequenties voor het nascholingsplan?

De heer **Deetman** (CDA): Ik constateer dat het nascholingsplan dat nu op tafel ligt, die samenhang niet heeft. Daar wijs ik op. Nascholing voor het voortgezet onderwijs en voor het basisonderwijs zijn geen cursussen die men zo maar ergens geeft en die zo maar ergens centraal worden ontwikkeld. Het gaat daarbij om een gericht beleid, waarin samenwerken de scholen, de scholingsinstituten waaraan de nascholing is gekoppeld en – wat het kleuter- en lager onderwijs betreft – de schoolbegeleidingsdiensten. Die samenhang is er op dit moment niet.

Minister Pais: Ik prefereerde de voorzichtige formulering van de heer Deetman die hij in eerste instantie gebruikte; hij zag die samenhang nog niet. Ik hoop de heer Deetman die duidelijk te maken.

De heer **Deetman** (CDA): Wij staan altijd open om van overtuiging te veranderen.

De heer **Worrell** (PvdA): Nou, nou!

De heer **Deetman** (CDA): Ik weet wel dat dit bij de PvdA niet zo is.

Het door mij genoemde heeft ons tot de opvatting gebracht dat zowel de gehele scholing als de nascholing in één afzonderlijk wettelijk kader moet worden ondergebracht. Hierbij spelen de volgende overwegingen een rol.

De lerarenopleidingen voor de verschillende onderwijsvormen zullen onderling een zekere samenhang dienen te vertonen. Voorts zullen deze opleidingen zowel in verband met in de scholing in de initiële opleiding als in verband met de nascholing in een nauwe relatie tot de toeleverende scholen dienen te staan. Verder zullen in ieder geval de lerarenopleidingen voor het basisonderwijs een relatie moeten onderhouden met de schoolbegeleidingsdiensten. Ten slotte zullen de dagopleidingen en de part-time-opleidingen met elkaar in samenhang moeten worden gebracht. De realisering van dit alles – waarbij het erom gaat tot een samenhangend beleid te komen – wordt vergemakkelijkt vanuit één wettelijk kader. Dat kader moet overigens passen in het totale 'wetgevingsplaatje' voor het hoger onderwijs. Wij stellen het op prijs, indien de Minister ingaat op deze conclusie.

Vervolgens heb ik nog enkele specifieke vragen. In verband met de integratie in het kleuter- en lager onderwijs is er – naar ik meen vanuit het Katholiek Pedagogisch Studiecentrum – een verzoek gedaan voor subsidiëring van een bijscholingscursus voor schoolleiders in het basisonderwijs.

Met het oog op de voortgang van de vernieuwing is het van belang, naar dat soort activiteiten te kijken.

Voorts ligt er een verzoek tot subsidiëring van MO-opleidingen godsdienstonderwijs uit de protestants-christelijke en rooms-katholieke hoek in Amsterdam. Kan een positieve beslissing tegemoet worden gezien?

Ten slotte liggen er nog verzoeken om erkenning van het diploma godsdienstonderwijs van de Bijbelscholen in Zeist, Doorn en Bilthoven. Hoe kijkt de Minister tegen deze verzoeken aan?

In de afgelopen jaren is met de Minister een- en andermaal van gedachten gewisseld over het wetenschappelijk onderwijs, zowel ten aanzien van de specifieke aspecten als wat het totaal betreft. Ik zal daarover nu dan ook kort zijn. Ik heb nog wel een vraag.

In april 1980 – niet op de eerste, maar op de achtentwintigste – deden wij in de uitgebreide commissievergadering over de Nota Universitair Onderzoek de suggestie, ter verhoging van de mobiliteit van de wetenschappelijke staven benoemingen in de hoogste rangen op 'burgemeesterlijke' wijze voor perioden van bij voorbeeld zes jaar te doen plaatsvinden, ten einde op die manier tot een periodieke beoordeling te komen. De Minister beoefde, daarover te gaan nadenken. Welke resultaten heeft dat denkproces inmiddels opgeleverd?

Binnenkort zal met de Regering van gedachten worden gewisseld over de positie van de academische ziekenhuizen en het Smallenbroekfonds. Dit punt laat ik nu rusten, op één vraag na. Er is een onderzoek gedaan naar de academiseringskosten van het ziekenhuis St. Annadal. De commissie-Van Campen heeft geadviseerd, en wel – naar wij hebben vernomen – met ambtelijke instemming. Deze kwestie moet zo spoedig mogelijk worden afgewikkeld. Wanneer neemt de Minister een beslissing?

Een punt dat niet vaak de aandacht krijgt, betreft de positie en het functioneren van de Academische Raad en de HBO-raad. De Academische Raad is een eerbiedwaardig instituut, terwijl de HBO-raad er nog niet lang is. De HBO-raad is druk doende met de interne opbouw en met het overheidsbeleid. Het valt op dat er uit de HBO-raad tal van waardevolle suggesties komen, terwijl de Academische Raad zich in dit opzicht wat kalmer houdt. Dit brengt ons tot de vraag, of het niet wenselijk is om in de loop van dit jaar nader aandacht te besteden aan het functioneren van de Academische Raad en de HBO-raad. Is de Minister daartoe be-

Deetman

reid? Ik stel deze vraag overigens los van de negatieve publikaties over de Academische Raad. Wij zijn tot deze vraag gekomen vanuit een misschien wat oppervlakkige waarneming vanuit dit parlement.

De HBO-raad heeft over de eigen positie een nota uitgebracht, onder de titel 'Participatie van de HBO-raad in de beleidsontwikkeling door advies en overleg'. Mijn fractie vindt het van belang dat op basis van deze nota tot afspraken tussen Minister en HBO-raad wordt gekomen.

Voor wat betreft de scholenplanning zijn HBO-raad en deelplanorganisaties het eens geworden over de wijze waarop deze problematiek gezamenlijk moet worden benaderd. Wij vinden het van belang, dat de Minister aan de genoemde organisaties alle ruimte voor nadere concretisering en uitwerking geeft.

Ten slotte nog een opmerking over het Planning overlegorgaan. In het Planning overlegorgaan wordt gepland en wordt gewerkt aan de uitbouw van een planningstelsel. Ten aanzien van dit laatste punt bespeuren wij weinig voortgang. Een nieuwe stimulans is wellicht nodig. Is de Minister bereid hierover nader met de participanten in het Planning overlegorgaan van gedachten te wisselen?

In de loop van dit jaar zullen er afspraken worden gemaakt over het onderwijsbeleid in de komende jaren, namelijk tijdens de formatie. De ontwikkelingen in het basisonderwijs en het hoger onderwijs, zoals die zich in de afgelopen jaren verder hebben doorgezet of in gang zijn gezet, zullen moeten worden doorgetrokken.

Voor wat betreft het voortgezet onderwijs zal de allereerste opgave niet zijn de realisering van allerlei wetgeving, maar wel het bevorderen van een zo breed mogelijke consensus in de politiek en het onderwijs over de richting van het beleid. Aldus verkrijgt het beleid continuïteit, waardoor de kans van slagen van in gang gezette ontwikkelingen en vernieuwingen groter wordt. Daarbij speelt de overweging, dat datgene waartoe hier in de Kamer wordt besloten, in het onderwijs door honderdduizenden afzonderlijk waar gemaakt moeten worden.

Dit alles vereist goed overleg over het te voeren beleid, zowel voor wat betreft de financiële als voor wat betreft de onderwijskundige aspecten, tussen kabinet en onderwijsveld tijdens de rit en ten slotte tussen kabinet en parlement. Dit geldt overigens niet alleen voor het voortgezet onderwijs,

waar in de beleidssfeer de knelpunten het grootst zijn, maar voor het gehele onderwijs.

□

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Mij aansluitend bij datgene, waarmee collega Deetman is geëindigd, wil ik een aantal algemene opmerkingen over het voortgezet onderwijs maken.

Het komt ons voor dat de door collega Deetman en mij bij het OPVO-debat ingediende en de Kamer aanvaarde motie, handelende over de zo te noemen noodzakelijke infrastructuur van het voortgezet onderwijs als voorwaarde tot verdere ontwikkeling en vernieuwing, nog steeds een bijzonder zinnige uitspraak is.

Als drie onmisbare punten sprongen daarin naar voren een landelijk projectenbeleid, erop gericht om de kloof tussen de projecten en het overige onderwijsveld te dichten, voorts een goed relatie- en informatiesysteem tussen de scholen en ten derde een goed opgezette her- en bijscholing. Om de zaak compleet te maken kan daar nog aan worden toegevoegd hetgeen door de heer Deetman c.s. in een aparte motie werd gevraagd, een integraal stimuleringsbeleid voor het voortgezet onderwijs.

Men kan het samengevat ook zo zeggen: willen wij inderdaad in de jaren tachtig komen tot voorstellen omtrent de meest gewenste structurele vormgeving van het voortgezet onderwijs, dan zal in die tussentijd onze aandacht veel sterker dan tot nu toe in de richting van de school verlegd moeten worden. Van die school weten wij toch al, onafhankelijk of wij praten over structuurvernieuwingen of niet, dat zij met een overvloed van problemen te kampen heeft, waarvan de demotivatie van de leerling niet het geringste is.

Een bonte rij van recente onderzoeken – van het Hoogveldinstituut, van het RION, van het ITS en van het Nederlands instituut voor preventieve gezondheidszorg TNO – heeft ons daar nog eens krachtadig op gewezen. De grootte van de school moge dan niet zo'n punt zijn, althans niet voor het welbevinden van de leerling, talloze andere factoren evenwel – vooral van buiten de school – maken het vooreerst voor schoolleiding en docenten steeds problematischer om het gewone dagelijkse werk naar behoren te doen verlopen. Hoe ver is het er dan vaak vanaf dat de school de wel toebe-reide aarde is waarop de vernieuwing zich gretig laat absorberen.

Moeten we zelfs niet van een zekere malaise spreken of van toenemende

schuwheid? Duizelt het je langzamerhand ook niet als je ziet welk een ondoorzichtig projecten-woud het onderwijsveld gaat bedekken? Het is geargangeerd misschien, maar laten we eens in de schoenen gaan staan van diegenen die het in het onderwijs toch moeten waarmaken. Dáár moeten wij dus allereerst de instrumenten aanreiken om het onderwijs op zijn best te doen floreren en te ontwikkelen. In dit verband achtereenvolgens iets over de stimulering, de schoolorganisatie en de bijscholing.

Wij zijn de bewindslieden zeer erkentelijk voor het feit dat het stimuleringsbeleid nu ook wordt doorgetrokken naar het voortgezet onderwijs: 28 projecten, verdeeld over drie soorten. In 1981, 1982 en 1983 is beschikbaar gesteld respectievelijk 6,1, 9,1 en 10,1 miljoen gulden. Een paar vragen. Geldt de 6,1 miljoen voor 1981 op jaarbasis? Zo ja, dan moeten de desbetreffende scholen er al mee begonnen zijn, zo niet dan is er in 1982 per saldo minder geld dan dit jaar. Zijn dit bedragen van Onderwijs en Wetenschappen en CRM samen of alleen van Onderwijs en Wetenschappen? Gewerkt moet worden met twee welzijnsinstellingen. Hoe relatief autonoom is de school in dezen?

Onze fractie voelt hier weinig voor bedillierigheid van de zijde van de overheid. Ook zou beter uit de verf kunnen komen hoe in dezen de juiste verhouding is met de verzorgingsinstellingen, met name de landelijke pedagogische centra en de schoolbegeleidingsdiensten. Hebben de landelijke centra trouwens al niet een zekere ervaring opgebouwd met onder andere interne begeleiders? Zullen voorts begeleiding en stimulering niet meer specifiek moeten worden toegesneden op het voortgezet onderwijs? Doortrekken van de stimulering in brede zin naar het voortgezet onderwijs is goed. Hier liggen de wensen en behoeften echter wel wat anders. Hier geldt met name dat het probleemoplossend vermogen van de scholen zelf moet worden vergroot.

Hiermee kom ik toe aan een punt dat de laatste tijd binnen het onderwijs terecht steeds meer aandacht heeft gekregen, namelijk de schoolorganisatie en alles wat daarmee samenhangt. Ik denk daarbij aan het geschrift van de drie schoolraden van het bijzonder onderwijs, getiteld:

'School en begeleiding in het voortgezet onderwijs', aan het proefschrift van E. C. H. Marx en aan een lezenswaardig artikel in Director van de heren Bade en Bult over Interne differentiatie en schoolorganisatie. Uit deze li-

Van Leijenhorst

teratuur blijkt heel duidelijk, dat vernieuwingen moeten passen en moeten worden geïntegreerd in het dagelijks reilen en zeilen van de school. Elke onderwijskundige vernieuwing kan stuklopen wanneer de organisatievorm ontoereikend is.

Met de voorzitter van de algemene vereniging van schoolleiders, de heer Stegeman, zijn wij van mening, dat de bereidheid tot veranderingen in onze scholen versterking behoeft. Daarbij kan men denken in de richting van de schoolleiding. Stellig, van de schoolleider wordt tegenwoordig veel gevraagd, op het gebied van management en in agogisch opzicht. Daarom spreken wij onze grote waardering uit voor de schoolleiderscursussen van de Gelderse leergangen: 1100 deelnemers in drie jaar. Bravo!

Maar het gaat om meer, om meer mensen ook. Het hele schoolteam behoeft nascholing, toegesneden ook op organisatievormen die ontvankelijk maken voor nieuwe ontwikkelingen. Vorig jaar spraken we in deze Kamer uitvoerig over verkokering met betrekking tot projecten en experimenten. Binnen veel scholen bestaat er een niet minder sterke verkokering, bij voorbeeld tussen vakgebieden en de secties van de onderscheidene vakgebieden, waardoor de scholen niet 'open' genoeg zijn om het nieuwe toe te laten.

Wij willen hier graag de aandacht van de bewindslieden op vestigen. Er is vanuit het onderwijs zelf het een en ander op tafel gelegd. Ik noemde al het stuk over de relatieve autonome school. Willen zij via de weg van goed overleg daar eens adequaat op reageren?

Feitelijk raakte ik al aan de her- en bijscholing. Dit is inderdaad een onmisbaar sequeel van een beleid dat aan het gebeuren binnen de school grote waarde hecht. Om kort te gaan verwijs ik wat dit aangaat geheel naar wat collega Deetman hierover gezegd heeft.

In dit algemene gedeelte wil ik nog wat over het projectenbeleid zeggen. Bijlage XI geeft een eerbiedwaardig overzicht. Het is altijd nog meer dan je dacht. Wij willen wat betreft ons oordeel over het gevoerde beleid ter zake graag verwijzen naar onze inbreng bij het OPVO-debat in het vorig jaar. De bewindslieden hebben toen nog al meegaand gereageerd op onze voorstellen, waarvoor wij dankbaar waren en zijn. Het is nu weer ongeveer een half jaar later; dit geldt ook voor de verschijning van de voorliggende begraoting.

Wellicht is het daarom goed dat de bewindslieden eens netjes op een rijtje zetten, wat zij sindsdien hebben gedaan omtrent bij voorbeeld:

- het meer in samenhang brengen van het beleid ten aanzien van de onderscheidene projecten;
- het opzetten van een goed relatief informatiesysteem ten einde tussen de scholen de communicatie, informatie en overdracht van ervaring en kennis beter te doen functioneren;
- de evaluatie van de verschillende projecten.

Wat het laatste betreft, sprak de Staatssecretaris over een voortschrijdend projectenprogramma. Maar dit vooronderstelt evaluatie van jaar tot jaar en op grond daarvan eveneens zo nodig jaarlijkse opstelling. De informatie, die daaruit beschikbaar komt, kan de overdracht positief beïnvloeden. In elk geval weten de scholen dan beter waaraan zij toe zijn, naast het feit dat dat de Staatssecretaris – denk aan de AVO/IBO-projecten – het fijn vindt.

Terzijde, hoe staat het met de belangstelling voor het brugproject na de circulatie van 8 jan. jl. Voor ons is van groot belang dat de weg naar 1985 of daaromtrent helder en duidelijk wordt afgelegd.

Een beslissing over de vormgeving van het onderwijs kan alsdan alleen op grond van voldoende en voldoende duidelijke gegevens genomen worden. Wij althans hebben geen behoefte aan politieke hoogvliegerij zonder de nodige kennis van zaken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik stap nu over naar de concrete praktijk van een aantal schooltypen in het voortgezet onderwijs. Allereerst het MAVO, de grootste 'school', met rond 300.000 leerlingen. Alleen dit aantal al wettigt grote zorg van de regering voor het MAVO. Dit geldt te meer omdat uit een onderzoek van het ITS ook nog blijkt dat het toekomstbeeld van de MAVO-leerlingen nogal somber is. Binnen de scholen leeft niet de opvatting dat een nieuwe OPVP-achtige examenregeling – zoals door de Staatssecretaris voorgesteld – dit beeld veel zal verbeteren. Daarover zullen wij echter over ruim een maand spreken. Maar het is goed dat de Staatssecretaris dit alvast weet.

Nu drie andere punten, namelijk de kleine MAVO, de exploitatiekostenvergoeding en natuurlijk het MAVO-project. Van CDA-zijde zijn meermalen vragen gesteld over de zo nijpende problematiek van de kleine mavo-school. Ik herinner bij voorbeeld aan de schriftelijke vragen van Deetman en mij in april en juli 1979.

De reactie van de Staatssecretaris daarop is tot nog toe sober geweest.

Wij betreuren dit, te meer omdat er ten gevolge van de gezinsverdunding steeds meer kleine scholen bij zullen komen. Ook om die reden is de overheid niet zo maar van dit probleem af. Wij zijn van oordeel dat, gelet op de nuttige functie die de kleine MAVO in bij voorbeeld een dorp kan vervullen, de wijsheid in het beleid niet altijd de vijand behoeft te zijn van wat elders als het wettelijk optimum wordt beschouwd. Wil de bewindsman eens heel duidelijk aangeven hoever zijn beoefeningen in de laatste 1 à 2 jaar zijn gegaan en welk perspectief hij thans ter zake kan bieden?

Mijnheer de Voorzitter! Het komt ons voor dat de exploitatiekostenvergoeding van het MAVO, hoewel verhoogd, toch niet het niveau heeft bereikt dat het gezien de beloften van de bewindsman had moeten bereiken.

Hoewel een verhoging van 4 mln. voor de categorale MAVO-scholen zeker in deze tijd mooi is, mag niet de indruk worden gewekt dat daarmee aan de toezegging van de bewindsman is voldaan. Bovendien komt een speciaal door de Staatssecretaris ingestelde commissie ook op een hoger berekend bedrag uit. Kan de bewindsman dit nader toelichten?

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben op deze plaats al meermalen onze waardering uitgesproken voor het MAVO-project en voor de wijze waarop het MAVO erop inspeelt. Het schijnt nu zoetjes aan dit veld te gaan veroveren. Het algemeen vierjarig worden van het MAVO draagt daaraan ook bij. Dit project bevindt zich nu duidelijk in de overdrachtsfase. De aandacht verplaatst zich dus naar de school die de verworvenheden van het project op nog welhaast maagdelijk terrein moet overnemen.

Aansluitend bij wat ik zoëven heb gezegd, pleit ik ook hier voor de uitvoering van de gedachte van de relatief autonome school, opdat de school met name zelf in staat gesteld zal worden het noodzakelijke ontwikkelingsproces door te maken. Er zullen zo ook lijnen moeten lopen van de scholen naar de nascholing en naar de landelijke pedagogische centra. Wil de Staatssecretaris toezeggen dat hij dit verspreidingsproces van het MAVO-project positief wil ondersteunen en wil hij voorts nu reeds meedelen, welke hoofdelementen daarin bij hem een rol spelen?

Uit het veld hoort men nogal eens de klacht dat eindelijk eens moet vaststaan welke vakken wel of niet op twee niveaus gedoceerd, respectievelijk geëxamineerd kunnen worden. Is een en ander al grondig onderzocht? Een

Van Leijenhorst

feit is dat dergelijke zaken op een zeker tijdstip moeten worden afgeconcludeerd, ten einde ook hierbij voor alle betrokkenen meer houvast te creëren. Ten slotte: zullen de examens van dit jaar nog op dezelfde wijze plaatsvinden als in 1980?

Mijnheer de Voorzitter! Ik beland bij het HAVO. Dr. Stoelinga, voorzitter van de HBO-raad, heeft recent nog eens gewezen op de slechte aansluiting die er bestaat tussen het HAVO en het HBO.

De uitval in het HBO is schrikbarend groot; veel menselijk leed dus en geldverspilling. Wij zijn in het parlement vaak driftig bezig met indrukwekkende structuren met betrekking tot het onderwijs. In dit geval hebben wij echter te maken met een probleem, waar wij als het ware met de tenen tegenaan stoten, maar waar feitelijk weinig aan gebeurt. Na het verdwijnen van het voorbereidend jaar is de uitval in het HBO nog groter geworden. De programma's van HAVO en HBO sluiten veelal slecht op elkaar aan, onder andere veroorzaakt door het smalle vakkenpakket van het HAVO, maar wat doet het HBO om zijn programma zo goed mogelijk hierop af te stemmen?

Ik wil de bewindslieden met nadruk vragen, aan dit vraagstuk de volle aandacht te geven. Ik denk aan een voortvarend te verrichten onderzoek naar alle knelpunten tussen HAVO en HBO, aan uitgebreide voorlichting wederzijds, inclusief oriëntatiedagen en aan gestructureerd overleg onder andere over de inhoudelijke aansluiting tussen het HAVO en de onderscheidene HBO-instituten, tevens op regionaal niveau.

De HBO-raad kan ook in dit gevarieerde veld als een nuttig knooppunt en advieslichaam fungeren. Met de constatering dat het HAVO niet het schooltype is geworden dat het had moeten zijn, komen wij er niet. Het HAVO moet nu worden geholpen. Mag ik de Regering vragen, reeds in de begroting voor 1982 mede te delen, hoe zij dit probleem tegemoet gaat treden?

Over het LBO en het MBO wil ik het volgende opmerken. Haalt het LBO het jaar 2000?, zo luidde een kop van een artikel, zijnde een interview met prof. E. Velema. Wanneer men de tendens in veel discussies hierover goed beluistert, kan die vraag best bevestigend worden beantwoord. Immers, evenals in het MAVO maakt men zich in het LBO bezorgd over de eigen aard van dit onderwijstype. De vraag laat zich stellen, of men onderwijspsychologisch gezien alle leerlingen die thans

het LBO, inclusief het IBO en het MAVO bevolken geïntegreerd kan samenbrengen op een wijze dat zij allen evenzeer tot hun recht komen. Het stelt bijzonder hoge eisen aan de programma's en de programmering van het onderwijs en aan de docenten.

'Is niet juist de grote opgave van het LBO, meer dan van het MAVO, om onontkoombare zwaardere maatschappij-eisen, in harmonie te brengen met daaraan veelal tegengestelde leerlingkenmerken?', zo hield prof. P. van de Broek op een symposium in het TH Twente op 31 oktober vorig jaar zijn publiek voor. Mede op grond van deze moeilijkheid dienen met name de AVO/LBO-projecten onzes inziens dan ook bijzonder zorgvuldig geëvalueerd te worden, ook met betrekking tot de van belang zijnde effecten op de leerlingen. Vandaar mijn vraag: hoe staat het met een dergelijk evaluatieplan?

Misschien zou daarin dan ook aandacht gegeven kunnen worden aan de uitspraak van Van de Broek, die stelt dat een van de foutieve ontwikkelingen van het huidige LBO niet zozeer een teveel aan verbale en dergelijke leervakken is, maar een te vroeg in de leergang opnemen daarvan. De leerlingen krijgen zo geen kans om te wortelen, om hun gemotiveerdheid voor een deel van de opleiding te generaliseren tot het geheel en een gewenste differentiatiefase, gemist in het basisonderwijs te voltooien. Een dergelijk belangwekkende uitspraak behoeft naar mijn oordeel ondersteuning, c.q. weerlegging op grond van de beleefde ervaring. Wellicht verstouten de bewindslieden zich reeds nu, daar enig commentaar op te geven.

Het symposium, zoëven genoemd, werd gehouden naar aanleiding van de afsluiting van het onderwijsverbeteringsproject Samenwerkende Technische Scholen in Twente. Aan dit innovatieproject is 12 jaar gewerkt, met veel inzet en geestdrift. Kan de Staatssecretaris hierover eens zijn oordeel geven en meedelen op welke wijze met de resultaten hiervan verder zal worden gewerkt?

De bewindslieden worden vaak geplaatst voor merkwaardige dilemma's. Een ervan speelt zich af rond het vak 'kennis der natuur' in het LBO.

In het kader van de harmonisatie met het AVO wordt dit vak opgesplitst in drieën: natuurkunde, scheikunde en biologie. Dat is begrijpelijk, maar de vraag rijst: klopt dat wel met het proces dat zich heeft ingezet tot vakkenintegratie, in dit geval 'science' of; gewoon gezegd: 'kennis der natuur'? Willen de bewindslieden iets van de spanning, welke terzake bij hen leeft,

verklaren en meedelen waar zij hier en ook verder willen uitkomen?

De heer **Konings** (PvdA): Dat 'kennis der natuur' betreft het zelfde LBO-LAVO-besluit, als waarover ik sprak in het kader van de huishoudkunde. Ik neem aan dat u mijn verzoek om hierover met de Staatssecretaris te spreken vóór het definitief is, onderschrijft.

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Dat verzoek wil ik graag doorgeven. Als ik u op die manier van dienst kan zijn, ben ik daartoe graag bereid.

Staatssecretaris **De Jong**: Ik heb wat dit betreft al enige tijd geleden een toezegging gedaan.

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft het LBO kennen wij ook het vraagstuk van de kleine scholen. Moge ik korthedshalve wat dit aangaat verwijzen naar wat ik heb opgemerkt over de kleine MAVO-scholen.

Kan de Staatssecretaris ingaan, op de wijze waarop de differentiaties binnen het MBO – inclusief die van het kort-MBO – in het inrichtings- en examenbesluit-MBO uitdrukking zullen vinden? Sedert 1975 zijn de normvergoedingen voor het MBO niet of nauwelijks verhoogd; dit in weerwil van de sterk gestegen materiaalpreizen. Mogen we hierop bij de Regering nog eens de aandacht vestigen?

Het behoeft geen toelichting dat wij het ontbreken van een wet op de verzorgingsstructuur zeer betreuren. Er komt nu eerst een voorontwerp.

Wij wensen de Staatssecretaris daarmee naast sterkte ook veel spoed toe. Ten aanzien van de wettelijke arbeid willen we hem nog twee dingen onder de aandacht brengen. Hoe is de ontwikkeling de laatste jaren in de verhouding van door de overheid gegeven opdrachten aan de verzorgingsinstellingen – ik denk hierbij met name aan SLO, SVO en LPC – tot de opdrachten verstrekt door het onderwijsveld? Ik heb het idee dat de overheid wat dit betreft een onevenredig deel voor haar rekening neemt. Daarmee zou de vrees, die we destijds bij de oprichting van de SLO, uitspraken bewaarheid zijn. Wij vragen daarom de bewindsman, hierop alert te zijn en te bewerkstelligen dat deze instellingen hun cliëntgerichtheid naar het veld behouden c.q. verwerven.

Destijds is per motie door de Kamer beslist, dat de bestuursstructuur van SVO en CITO analoog gemaakt worden aan die van de SLO. Hoe staat het daarmee? De SLO bestaat nu 5 jaar. Kan de Staatssecretaris een algemene beoordeling geven van het werk van

Van Leijenhorst

deze instelling over die periode? Onze indruk is, dat de uitgroei van de SLO wat onevenwichtig is; dat betreft zowel de gebieden welke zij bestrijkt als de reikwijdte van haar activiteiten daarin. Moet deze instelling niet méér zekerheid hebben omtrent wat zij voor de komende tijd wel en niet tot haar takenpakket mag rekenen?

Ik wil voorts een enkel woord zeggen over de schoolbegeleidingsdiensten. Wij zijn er dankbaar voor, dat een nieuwe regeling tot stand is gekomen. Ik wil de Staatssecretaris nu wijzen op de rechtspositie van de medewerkers van deze diensten. Hoe staat het daarmee, met name ook wat betreft hun pensioenrechten? Ter zake van de financiering van de diensten herinner ik aan onze motie van december 1978. Mijn fractie is van oordeel dat deze uitspraak van de Kamer mede in het licht van het gestelde in de regeling van de bewindsman nog steeds onduidelijk is. Kan de Staatssecretaris met betrekking tot de verzorgingsstructuur meedelen, in hoeverre de ombuigingen daarvoor gevolgen hebben gehad?

Wat betreft de trekkende bevolking wachten wij reeds lang op een nota. Wanneer komt deze? Naar wij hebben vernomen, zijn er misverstanden gerezen omtrent het kleuteronderwijs aan schipperskinderen. Wil hij bewerkstelligen dat deze zaak via goed overleg zo spoedig mogelijk tot een oplossing wordt gebracht?

Een aantal schippersscholen werden al of niet door de noodzaak gedwongen een fusie aan te gaan met gewone walscholen, waardoor de faciliteiten bestemd voor de schipperskinderen verloren gingen. De Staatssecretaris zal begrijpen dat het hier nog om dezelfde kinderen gaat wier problemen doorgaans niet verminderd zijn. Wil hij nog eens bezien op welke wijze de aandacht voor deze kinderen ook materieel gezien bestendig kan blijven?

Ik wil deze bijdrage beëindigen door nog aandacht te schenken aan het onderwijs aan de culturele minderheden, en beperk me hierbij tot de kinderen, hoewel gezegd moet worden dat ook het onderwijs aan volwassen buitenlanders niet moet worden ondergewaardeerd. Zou je zelfs niet een duidelijke samenhang moeten scheppen tussen het lagere en voortgezet onderwijs aan de kinderen enerzijds en volwassenenonderwijs anderzijds, ten einde de kloof die de generatiekloof nog vergroot goeddeels te dichten? De ouder-school-relatie wordt hierdoor versterkt.

Het best spreek je over zoiets aan de hand van een stuk. De memorie van toelichting bij de begroting is erg sober over de nieuwe minderheden. Het beleidsplan onderwijs aan culturele minderheden is er nog steeds niet. Dit geldt ook voor de algemene Regeringsnota over de culturele minderheden. Dit is zeer te betreuren. De Regering beschouwde dit bij haar optreden als een van haar prioriteiten. En hoewel er wel het een en ander gedaan is, krijg je nu toch het gevoel dat er wat de klad in zit. Misschien mogen deze woorden haar aansporen om weer eens meer vaart in dit onderdeel van haar beleid te brengen. Daarbij kunnen dan wellicht ook nog enkele suggesties onzerzijds meegenomen worden.

Het activiteitenveld met betrekking tot de culturele minderheden is zeer onoverzichtelijk. Het ontbreekt bij haast een ieder aan voldoende informatie, communicatie en wat dies meer zij om de zaak enigszins te overzien, laat staan gesmeerd te laten lopen. Een ferme inspanning hier – bij voorbeeld door de vervaardiging van leermiddelen – wordt 10 km verder niet opgemerkt en dus niet overgedragen. Kortom, duidelijk is: het mankeert aan een centraal informatie- en ondersteuningspunt waar de lijnen bij elkaar komen en vanwaaruit ook de stroom informatie alsmede de nodige hulp de weg naar het veld kunnen vinden. Mag ik hierover de gedachte van de Minister eens vernemen?

Wat betreft de situering van een dergelijk landelijk informatie- en ondersteuningspunt denk ik aan de landelijke centra of daaromtrent. Binnen haar taakstelling zou ook de inspectie hier een voorname rol kunnen spelen. Kan de bewindsman meedelen wat er thans gebeurt ter zake vanuit de pedagogische centra, met name vanuit het KPC? Ik meen dat men daar nog niet van landelijk ondersteuningspunt, zoals ik dat bedoel, kan spreken.

Gelukkig komt ook het voortgezet onderwijs aan kinderen van culturele minderheden steeds meer in het vizier. Het stimuleringsbeleid ten behoeve van het voortgezet onderwijs waarover ik sprak, beslaat voor een groot deel deze leerlingen. Terecht. Toch wijs ik erop dat het specifieke van de begeleiding die deze kinderen nodig hebben om een eigen benadering vraagt. Integratie in een algemeen beleid akkoord, maar dat is dan het eindresultaat.

Uit de overvloed van problemen wil ik hier ook de aandacht vestigen op de buitenlandse leerkrachten. Hun taak is bijzonder zwaar. Zelf in een nieuw land

hebben ze een dagtaak aan onderwijs geven, maar daarnaast zijn ze ook de maatschappelijke vraagbak voor velen en moeten ze tevens omvangrijke cursussen volgen. Ik vraag: Minister let daar op en maak het hen mogelijk op verantwoorde wijze hun rechtspositie, gelijkwaardig aan die van de Nederlandse leerkrachten te verwerven.

Afgezien hiervan bereiken ons geruchten dat het met de bij- en nascholing van de buitenlandse leraren fout zit. Het gaat hier over de cursussen die de pedagogische academies dit jaar zullen overnemen van het Nederlands Centrum Buitenlandse Werknemers. Graag hierover opheldering. Voorts hoorden wij dat er geen buitenlandse leerkrachten meer worden aangesteld, omdat de middelen daarvoor zouden zijn uitgeput. Is dit juist?

Mijnheer de Voorzitter! Uit steden en dorpen verneemt men nogal eens dat er een zekere concurrentiestrijd zou bestaan tussen het openbaar- en het bijzonder onderwijs met als inzet het buitenlandse kind. Wij betreuren dit; wij vinden dat in z'n algemeenheid gezien de ene richting niet meer is aangewezen dan de andere om deze kinderen op te vangen, dus bij voorbeeld ook niet het neutraal bijzonder onderwijs. Sommige gemeenten voeren ten dezen echter een zodanig 'sturend' beleid, bij voorbeeld door re-allocatie van middelen, dat die gedeelde verantwoordelijkheid wel wat op de tocht komt te staan. Ik zou er bij de Minister op aan willen dringen te bevorderen dat er zulke overlegsituaties ontstaan dat aan deze en gene verantwoordelijkheden volledig recht doen. De zaak waarom het gaat, is dat meer dan waard.

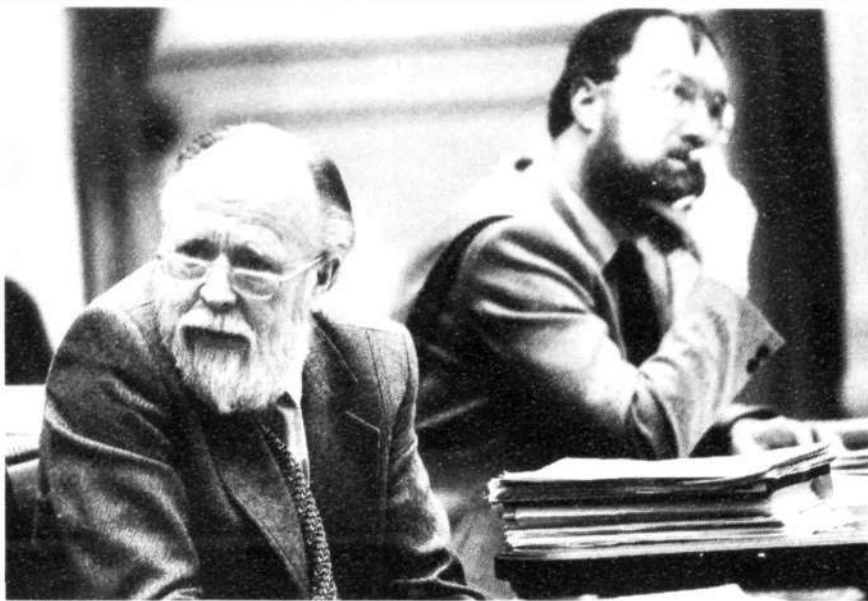
Tot slot nog een vraag. Er zijn ook Nederlandse projecten met betrekking tot onderwijs aan culturele minderheden die gefinancierd worden uit fondsen van de EEG. Wij willen graag nader geïnformeerd worden over het gebruik daarvan, het aantal projecten, de omvang en verdere mogelijkheden dienaangaande. Is Nederland ook op dit terrein voldoende alert?

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 12.41 uur tot 13.15 uur geschorst.

Regeling van werkzaamheden

De Voorzitter: Omdat het punt – de Notitie Vervoer Gevaarlijke stoffen (15 815) – van de agenda van de uitgebreide vergadering van de vaste Commissie voor Verkeer en Waterstaat op

De PvdA-kamerleden Konings (I) en Van Ooijen

maandag 2 maart a.s. komt te vervallen, behoeft de uitgebreide vergadering van die commissie op 4 maart a.s. geen doorgang te vinden.

De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van deze vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Ik heb vanmorgen mijn Spaanse collega Lavilla een telegram gezonden namens de Kamer, waarvan de Nederlandse vertaling als volgt luidt: 'Gaarne bied ik U en alle leden van het Spaanse parlement mijn hartelijke gelukwensen met de kracht die de democratie in Uw land toont'.

Het Presidium heeft met eenparigheid van stemmen besloten te stellen in handen van de vaste Commissie voor Justitie, het wetsontwerp Wijziging van bepalingen van het Burgerlijk Wetboek en de Faillissementswet in verband met de bestrijding van misbruik van rechtspersonen (16 631).

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsontwerp **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de justitie (16 162)**.

De **Voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van **stemverklaringen vooraf**.

□

Mevrouw **Korte-van Hemel** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Tijdens de eerste termijn van de behandeling van dit wetsontwerp heb ik duidelijk gezegd hoe de politieke stellingname van het CDA is ten aanzien van de doodstraf en de afschaffing daarvan. Ik heb gewezen op ons inmiddels bekrachtigde verkiezingsprogramma, de door een grote meerderheid van de Kamer aangevaarde motie van mijn fractiegenoot de heer Van Weezel betreffende de rechten van de mens in het buitenlands beleid en de positieve houding die men van ons mag verwachten ten aanzien van wetgeving betreffende oorlogs- en militair strafrecht, waarin – zoals in de memorie van toelichting bij de begroting voor de periode 1977-1978 staat vermeld – de doodstraf zal worden afgeschaft. Later in dit jaar zullen wij daarover met de Regering van gedachten wisselen. Er kan geen enkel misverstand bestaan over de wijze waarop het CDA denkt over de doodstraf, speciaal vanuit de optiek van een fundamentele waarborg voor het individu als een grondrecht.

Waarom schaart het CDA zich dan toch niet achter het amendement van de heer Roethof en het gewijzigde amendement op stuk nr. 15 dat een nieuw artikel 6.2a beoogt in te voeren, waarin staat dat, uitgaande van het feit dat de doodstraf niet kan worden opgelegd, niettemin bij wet voor het oorlogsstrafrecht uitzonderingen kunnen worden gesteld? Sinds de indiening van het amendement-Roethof – een week geleden – is de discussie er niet duidelijker op geworden. Integen-

deel, het debat van afgelopen donderdagmiddag, de vragen van collega's naar de grenzen van de inhoud van de toen voorliggende amendementen en het inmiddels gewijzigde amendement op stuk nr. 15 hebben onze eerste reactie alleen maar bevestigd: zo maakt men geen Grondwet.

In de discussie heeft collega Roethof gezegd dat wij bij een volgende procedure tot grondwetswijziging nog een stapje verder kunnen gaan. Wij willen dan in één keer een goede stap doen. Wij vinden dat het fundamentele debat over afschaffing van de doodstraf moet plaatsvinden bij de behandeling van de later dit jaar te verwachten wetgeving. Om deze redenen zal mijn fractie tegen beide amendementen stemmen.

Het door ons ingediende amendement beoogt een nieuw artikel 6.0 in te voegen, dat uitspreekt dat rechtspraak alom in het land geschiedt in naam van de Koning. Dit had en heeft een bijzondere betekenis voor onze fractie. Schriftelijk en mondeling hebben wij hierover uitvoerig met de Regering van gedachten gewisseld, maar de Regering heeft ons niet kunnen overtuigen. Juist het nieuwe, ruime begrip 'rechterlijke macht' onderstreept volgens ons de behoefte aan een artikel, zoals door het CDA voorgesteld. Het beoogt de eenheid van de rechtspraak tot uitdrukking te brengen. Mocht ons amendement niet worden aangenomen, dan zal mijn fractie tegen het gehele wetsontwerp stemmen.

□

De heer **Nijpels** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De gehele VVD-fractie is van mening dat de discussie over de doodstraf in het kader van de grondwetsherziening te laat op gang is gekomen. Dat neemt niet weg dat, nu die discussie eenmaal heeft plaatsgevonden, mijn fractie zich genoodzaakt zag om een nader standpunt in te nemen. De VVD-fractie acht het daarbij unaniem wenselijk dat de Grondwet een bepaling bevat die het opleggen van de doodstraf in het gewone en het militaire strafrecht onmogelijk maakt.

Over de vraag, of een dergelijke bepaling ook nu al ten aanzien van het oorlogsstrafrecht in de Grondwet opgenomen zou dienen te worden, denkt mijn fractie verdeeld. Het gedeelte dat bezwaar heeft tegen het vastleggen van de situatie van het oorlogsstrafrecht op dit moment, wenst dat die discussie gevoerd wordt bij de komende herziening van de wettelijke Regelingen voor het oorlogsstrafrecht. Derhalve zullen 12 leden van mijn fractie vóór het amendement van de heer

Nijpels

Roethof stemmen, terwijl 14 leden hun stem daaraan niet kunnen geven. Als het amendement-Roethof wordt verworpen, zal de gehele VVD-fractie haar stem aan het amendement-Nijpels/Kappeyne van de Coppello geven.

□

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De gehele fractie van D'66 is van mening dat het van belang is dat er een bepaling in de Grondwet wordt opgenomen, waarin staat dat de doodstraf niet langer ten uitvoer kan worden gelegd. Vijf leden van mijn fractie zullen vóór het amendement-Roethof stemmen. Zij vinden dat de overheid niet mag oordelen over het leven van een ander. Daarom vinden zij de doodstraf ten principale onaanvaardbaar. De overige leden van mijn fractie zullen tegen het amendement stemmen, niet omdat zij van mening zijn dat met handhaving van de doodstraf in het oorlogsstrafrecht en het militaire strafrecht geen wezenlijke kwesties in het geding zijn, maar omdat zij op dit ogenblik van mening zijn dat wellicht het formeel afschaffen van de doodstraf in die uitzonderlijke situaties tot informele hantering zou kunnen leiden.

Enkele leden van mijn fractie zullen tegen het amendement van de leden Nijpels en Kappeyne van de Coppello stemmen, omdat zij van mening zijn, dat het aannemen van het amendement een verslechtering van de huidige situatie bewerkstelligt. Aanvaarding van het amendement zou naar hun mening de mogelijkheid verkleinen om ook in het oorlogsstrafrecht de doodstraf uit te sluiten en daarmee zou het in feite de doodstraf legitimeren als mogelijkheid voor bepaalde gevallen.

□

De heer **Roethof** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Sinds onze laatste discussie over dit onderwerp is door de leden Nijpels en Kappeyne van de Coppello nog een gewijzigd amendement ingediend, dat voor de afschaffing van de doodstraf een uitzondering maakt op het punt van het oorlogsstrafrecht. Ik begrijp dat dit amendement alleen aan de orde komt als mijn amendement verworpen mocht worden. Uiteraard geef ik sterk de voorkeur aan mijn eigen amendement, omdat het aansluit bij hetgeen de Regering in feite al jaren van plan is. De enige uitzonderingen die mijn amendement betreffen, zijn enerzijds vervat in het staatsnoodrecht, als situaties ontstaan die nie-

mand heeft kunnen voorzien en die ook niet in de Grondwet zijn voorzien. Anderzijds in artikel 5.2, derde lid van de herziene Grondwet, volgens welk bij verdrag kan worden afgeweken van de Grondwet, zij het dat een meerderheid van $\frac{2}{3}$ vereist is.

Ik betreur het enigszins dat door sommige leden zo de nadruk op de procedure wordt gelegd en dat men van een te laat in gang gezette discussie spreekt. Die discussie is al verscheidene jaren aan de gang. Met name bij de behandeling van de VN-verdragen inzake de burgerlijke en politieke rechten heeft de Regering aangekondigd, dat het in haar voornemen ligt, wijziging te brengen zowel in het militair als in het oorlogsstrafrecht, met de bedoeling de doodstraf over de gehele linie af te schaffen. Dit is herbevestigd in de Staatscourant van 10 oktober 1980, waarin staat dat over de concrete teksten in het kabinet volledige overeenstemming is bereikt, ook wat de algehele afschaffing van de doodstraf betreft.

Ten slotte herinner ik aan de hier aanvaarde motie – op 6 mei 1980 – van de heer Gualthérie van Weezel om tot een algehele afschaffing van de doodstraf binnen de Raad van Europa te komen.

Om al deze redenen stemt mijn fractie voor ons amendement. Enigszins tot mijn teleurstelling moet ik aantekenen dat wij – mocht mijn amendement worden verworpen – dat niet zullen doen voor het gewijzigde amendement van de leden Nijpels en Kappeyne van de Coppello, omdat wij – waar de Regering zelf van plan is de doodstraf over de hele linie af te schaffen – het toch wat uitnodigend vinden als in dit amendement vervat staat dat bij de Wet voor het oorlogsstrafrecht uitzonderingen kunnen worden gesteld.

□

De heer **Wolff** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb bij de behandeling van dit onderwerp al gezegd dat wij bepaald niet op routineuze gronden onze steun hebben gegeven aan het amendement-Roethof c.s. door het mede te ondertekenen. Er is hierover in de Kamer gediscussieerd. Wij hebben het antwoord van de Regering nauwkeurig kunnen bestuderen. Wij hebben de zaak opnieuw overwogen. U zult hebben gemerkt dat ik mijn handtekening onder het amendement-Roethof heb gehandhaafd. Onze fractie zal voor dit amendement stemmen, omdat wij vinden dat het nu tijd is en dat het noodzakelijk is om deze stap, die van geen geringe beteke-

nis is, te zetten. Het gaat om het in de Grondwet vastleggen van het niet mogelijk zijn van het opleggen van de doodstraf, als zijnde een straf die in wezen achterhaald is door de maatschappelijke ontwikkelingen en als tegelijkertijd een voorbeeld voor andere landen, waarbij ook het maatschappelijk denken in ons land verder wordt beïnvloed.

Het stemgedrag van ons zal met betrekking tot het andere ter tafel liggende amendement hetzelfde zijn als dat van de fractie van de heer Roethof.

□

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil alleen nog ingaan op de nadere discussie over het amendement-Roethof en het amendement van de leden Nijpels en Kappeyne van de Coppello. Ik ga niet meer in op het voorstel van het CDA. Daarover zijn de wijsheden gewisseld en mevrouw Korte heeft haar standpunt nog eens uiteengezet. Zij is niet overtuigd door het antwoord van de Regering. Ik denk ook niet dat ik haar in één minuutje over de streep trek.

Ik wil nog een korte opmerking maken over de beide amendementen met betrekking tot de doodstraf. Ik ben het volstrekt eens met wat mevrouw Korte daarover zei. De discussie in de Kamer over deze aanvulling van de Grondwet, heeft de zaak er niet duidelijker op gemaakt. Zij wees ook op de onderlinge discussies van de leden tijdens het debat. Er rezen vele vragen die volgens de Regering niet duidelijk werden beantwoord.

Uit het betoog van de leden Nijpels en Brinkhorst blijkt dat de beide fracties verdeeld denken over het amendement van de heer Roethof. De heer Roethof zegt dat zijn fractie tegen het amendement van de leden Nijpels en Kappeyne van de Coppello zal stemmen. Kortom, dit is een bevestiging van de bestaande onduidelijkheid. Het is ook een bevestiging van het feit dat wij heel voorzichtig met de Grondwet moeten omspringen. De Grondwet luistert nauw en zij moet niet plotse-ling op een achternamiddag worden gewijzigd door een situatie waarin meer vragen zijn gesteld dan antwoorden zijn gegeven.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de fractie van de BP afwezig is.

Artikel I en de aanhef van artikel II worden zonder stemming aangenomen.

Het amendement-Korte-van Hemel (stuk nr. 13) tot invoering van een artikel 6.0 in artikel II wordt bij zitten en opstaan verworpen.

Voorzitter

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de SGP, het GPV en DS'70 voor dit amendement hebben gestemd.

De artikelen 6.1 en 6.2 van artikel II worden zonder stemming aangenomen.

Het amendement-Roethof c.s. (stuk nr. 12) tot invoeging van een artikel 6.2a wordt met 68 tegen 62 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de leden: Dees, Van der Doef, Duinker, Epema-Brugman, Evenhuis, Ginjaar-Maas, Haas-Berger, De Hamer, Hartmeijer, Van der Hek, Hermans, Jabaaij, Jacobse, Jansen, Kappeyne van de Coppello, Van Kemenade, Keuning, Knol, Kombrink, Konings, Kosto, Krijnen, Lamberts-Hacquabard, Langedijk-de Jong, Lauxtermann, Meijer, Mertens, Moor, Müller-van Ast, Niessen, Nijpels, Van Ooijen, Patijn, Poppe, Rienks, Roethof, Salomons, Schaapman, Scherpenhuizen, Van der Spek, Spieker, Stoffelen, Terlouw, Van Thijn, Toussaint, Den Uyl, Veldhoen, Van de Ven, Voogd, K. G. de Vries, Waltmans, Wessel-Tuinstra, Wolff, Wöltgens, Worrell, Wuthrich-van der Vlist, Zijlstra, Van den Anker, M. Bakker, Beckers-de Bruijn, Ter Beek, De Beer, Bischoff van Heemskerck, De Boois, Buurmeijer, Castricum, M. P. A. van Dam en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de leden: Deetman, Van Dijk, Van Dis, Engwirda, Van Erp, Eversdijk, Faber, Gerritse, Gualthérie van Weezel, Van Heel-Kasteel, Hennekam, Hermsen, Van Houwelingen, Van Iersel, Joekes, Korte-van Hemel, De Korte, De Kwaadsteniet, Lansink, Van Leijenhorst, Van der Linden, Lubbers, Mateman, Van Muiden, Nijhof, Nypels, Paulus, Ploeg, Portheine, Rempt-Halmmans de Jongh, Rietkerk, Van der Sanden, Tripels, Veerman, Verbrugh, Verkerk-Terpstra, De Voogd, B. de Vries, Waalkens, Weijers, Wisselink, Van Zeil, Aarts, Abma, Andela-Baur, Van Baars, B. Bakker, Beinema, Blaauw, J. J. P. de Boer, Bolkestein, Borgman, Borm-Luijckx, Braams, Brinkhorst, Van den Broek, Buikema, Van der Burg, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Couprie en G. C. van Dam.

De heer **Nijpels** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Nu het amendement van de heer Roethof is aangenomen, trek ik het amendement van mevrouw Kappeyne van de Coppello en mij in.

De **Voorzitter**: Aangezien het gewijzigde amendement-Nijpels en Kappeyne van de Coppello (stuk nr. 15) is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van behandeling meer uit.

De artikelen 6.3 t/m 6.10 worden zonder stemming aangenomen.

Artikel II, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-Roethof c.s. (stuk nr. 12) wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen III en IV en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

Het wetsontwerp wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de SGP, het GPV en DS'70, alsmede de leden Van Erp, Blaauw en Braams tegen het wetsontwerp hebben gestemd.

Aan de orde is de **stemming** over de **gewijzigde motie-Van den Bergh en Ter Beek over de humanitaire hulp aan El Salvador (16 634, nr. 2)**, ingediend op 24 februari 1981.

De **Voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van **stemverklaringen vooraf**.

De heer **Gualthérie van Weezel** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Er mag geen enkel misverstand over bestaan dat de zorg van mijn fractie over de houding van de Verenigde Staten ten aanzien van El Salvador eerder toeneemt dan afneemt. In dit verband wijs ik vooral op de uitspraken van de nieuwe vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties en de nieuwe onderminister voor de mensenrechten in de Verenigde Staten. Daaruit blijkt dat de houding van de nieuwe administratie in de Verenigde Staten een andere is ten aanzien van de mensenrechten dan die van de regering-Carter.

Wat de interpellatie en de motie betreft, heeft het antwoord van de Regering nogmaals de overbodigheid van de interpellatie onderstreept. Dat is het geval, omdat Nederland voornemens is, *niet alleen zijn hulp voort te zetten*, maar deze ook waar mogelijk uit te breiden en bovendien van zijn voorzitterschap in de EG gebruik te maken om binnen de EG tot een grotere inspanning te komen en die eventueel op korte termijn te bewerkstelligen. Mijn fractie zal derhalve tegen de motie van de heer Van den Bergh stemmen.

De gewijzigde motie-Van den Bergh en Ter Beek (16 634, nr. 2) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de PPR, de CPN en de PSP voor deze gewijzigde motie hebben gestemd.

Aan de orde zijn de **stemmingen over twee moties**, ingediend in verband met het debat over de **Arabische boycot**, resp. op 17 en 24 februari 1981, te weten:

de gewijzigde motie-Engwirda c.s. over het verstrekken van niet-Israëlverklaringen (14 986, nr. 23);

de motie-Van Dijk en Bolkestein over het verstrekken van persoonlijke gegevens in zogenaamde niet-Israëlverklaringen (14 986, nr. 25).

De gewijzigde motie-Engwirda (14 986, nr. 23) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van D'66, de PvdA, de PPR, de CPN, de PSP en DS'70 voor deze gewijzigde motie hebben gestemd.

De motie-Van Dijk en Bolkestein (14 986, nr. 25) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA en de PPR tegen deze motie hebben gestemd.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de stukken over de Arabische boycot (14 986, nr. 17, 18 en 19) voor kennisgeving aan te nemen

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde zijn de **stemmingen over twee moties**, ingediend bij het **debat over NSM** op 24 februari 1981, te weten:

de motie-Van der Hek c.s. over de efficiency van de scheepsnieuwbouw (14 969, nr. 59);

de motie-Braams en Van Houwelingen over behoud van NSM als sectiefabriek (14 969, nr. 60).

De **Voorzitter**: Op verzoek van het lid Van Houwelingen stel ik voor, de be-raadslaging te heropenen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Er was gisteren enige onduidelijkheid over de be-

Grondwet
El Salvador
Arabische boycot
Scheepsbouw (NSM)

Van Houwelingen

tekenis van de motie van de heer Braams. Mede namens de eerste ondertekenaar van de motie – de heer Braams – benadruk ik nog eens dat ons voorstel bedoelt, de partijen opnieuw om de tafel te krijgen, ten einde alsnog naar een oplossing te zoeken.

Het spreekt voor zich zelf dat dit onderzoek op korte termijn moet plaatsvinden. Wij vragen de Minister nog eens, zich hierbij positief op te stellen en de motie – wanneer zij wordt aangenomen – dan ook in die zin uit te voeren.

Vanmorgen hebben wij een telex ontvangen van de ondernemingsraden van ADM/NSM en van der Giessen/De Noord over sectiebouw. Wij beschouwen dit bericht als een ondersteuning van de noodzaak, alsnog een oplossing te zoeken. Aangezien het parlement nadrukkelijk betrokken is bij de besluitvorming over de NSM zullen wij de vaste Commissie voor Economische Zaken verzoeken, op korte termijn partijen uit te nodigen voor een gesprek over eventuele mogelijkheden. In ieder geval dienen daarbij naar onze mening de aandeelhouders van de NSM te worden betrokken.

□

De heer **Van der Hek** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben met belangstelling kennis genomen van de opmerkingen, die collega Van Houwelingen zojuist heeft gemaakt. Wij hebben ook kennis genomen van de telex, waarover hij sprak. Het lijkt mij goed, de Kamer iets meer te vertellen over wat in die telex staat dan wat de heer Van Houwelingen heeft gezegd.

De Minister heeft gisteren de stelling betrokken, dat wij wel eens wat eenzijdig zouden zijn geïnformeerd, en wel hoofdzakelijk van de zijde van NSM/ADM en de daarbij betrokken werknemers en dat er andere opvattingen zouden kunnen zijn, onder andere uit de kring van Van der Giessen/De Noord. De onderhavige telex wijst erop, dat er wat ons betreft geen sprake is van eenzijdige informatie.

In de telex staat nadrukkelijk mede namens de bedrijfsledengroepen en de ondernemingsraad van Van der Giessen/De Noord dat nu en in de komende periode er reden is om werk uit te besteden en dat de NSM zeer wel dat werk zou kunnen uitvoeren. Bovendien lees ik dat dit is gebaseerd op informatie van Jan U. Smit, lid van de raad van bestuur van Van der Giessen/De Noord. Ik meen op grond hiervan te mogen zeggen, dat wij niet eenzijdig zijn geïnformeerd. Ik beschouw die in-

formatie als een extra ondersteuning van de motie, die ik mede namens enkele anderen heb mogen indienen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Van Houwelingen vraagt met klem om zijn motie tot uitvoering te brengen, terwijl u aanneming van die motie hebt ontraden.

De **Voorzitter**: De Minister heeft aanneming ervan ontraden.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Ja, de Minister, hoewel.... Maar in die positie verkeert u niet, mijnheer de Voorzitter. De Minister heeft aanneming van die motie ontraden en dat is al erg genoeg. U had het nooit gedaan. Daarvan ben ik overtuigd.

De Minister heeft aanneming van deze motie ontraden. Hij zou – dit is voor ons van doorslaggevende betekenis – dit ‘ontraden’ moeten vervangen door het uitspreken van de wil, de motie-Van Houwelingen, die ik helemaal niet zo fraai vind, als zij wordt aanvaard..... Ik hoor zeggen: de motie-Braams. De naam van de heer Braams staat er ook onder, inderdaad. Ik hoop dat, als de motie van de heren Van Houwelingen en Braams wordt aangenomen, zij wordt uitgevoerd en dat het gesprek met alle betrokkenen wordt gehouden. Ik wijs er nogmaals op, dat wij onze motie verreweg de beste vinden, maar onder omstandigheden moet men opereren. Wij proberen de sfeer in deze Kamer. De Minister moet het ons in elk geval mogelijk maken, nog iets te kunnen doen in dit debat.

□

Minister **Van Aardenne**: Mijnheer de Voorzitter! Er is een nieuw feit. Er is een telex binnengekomen. De heer Van Houwelingen heeft gezegd: daar moet de Minister rekening mee houden als hij eventueel nog gesprekken gaat voeren, hetgeen hij bij zijn nadere toelichting op de motie-Braams bepleit. De heer Van der Hek gaat verder en zegt: dat betekent dat wij gelijk hadden en de Minister niet.

Er staat inderdaad in het telexbericht dat die informatie is verstrekt door de heer Smit. Ik heb de heer Smit aan de telefoon gehad en hij zei dat hij die informatie niet op die wijze heeft verstrekt. Op die manier kan men heel lang bezig blijven. Ik had gisteren informatie onder het briefhoofd van Van der Giessen-de Noord. Daaruit heb ik geciteerd. Ik denk dat aldaar directie en ondernemingsraad in overlegvergaderingen bijeen moeten komen om te bekijken, wat er precies klopt. Ik ben van oordeel dat hiermede het telexbericht uit de actualiteit van vandaag is verdwenen.

Ik kom nu tot de opmerkingen van de heer Van Houwelingen over de motie-Braams en Van Houwelingen. Hij heeft daarvan een nadere adstructie gegeven. Hij zegt dat het de bedoeling is, de partijen aan tafel te krijgen om een onderzoek op korte termijn te verrichten en vraagt mij, mij positief op te stellen. Ik heb gisteren mijn standpunt duidelijk naar voren gebracht.

In een bepaalde context zou er – dat gaat uit van wellicht onklassieke wegen en van een verdere integratie van ADM en NSM – behoud van werkgelegenheid kunnen worden bereikt. Ik denk dat dit het belangrijkste is. Ik heb erbij gezegd, dat ik niet zie dat er een bedrag van 30 mln. extra beschikbaar komt. Ik constateer dat er op dit ogenblik nog wel enig geld op de plank is. Ook speelt de boete nog een rol. Alles bij elkaar is dat een aantal miljoenen guldens. In de tijd dat het geld er nog is, kan het ook best worden gebruikt.

Ik wil dan ook een beroep doen op directie, werknemers en andere betrokkenen om zich nader te beraden. Mijn bezwaar gold het dictum van de motie: de steun voorlopig voort te zetten. Als ik dat nu zo mag interpreteren, dat men nog vooruit kan met vroeger toegezegde gelden – die zijn beschikbaar – dan staat er niets in de weg om op zeer korte termijn deze motie zeer positief te bejegenen en te zien, of er binnen het gisteren door mij geschetste kader iets te bereiken valt voor de werkgelegenheid.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Ik hoop dat wij, welke motie ook wordt aangenomen, met elkaar kunnen vaststellen dat de vaste Commissie voor Economische Zaken nauwkeuring de uitvoering daarvan zal bewaken. Ook hoop ik dat andere fracties aan deze procedures zullen meewerken. Ik heb begrepen dat de heer Van Houwelingen daar sterk voor geporteerd is.

De **Voorzitter**: Dat lijkt mij typisch iets voor de commissie.

De beraadslaging wordt gesloten.

De motie-Van der Hek c.s. (14969, nr. 59) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de PPR, de CPN, de PSP en DS'70 voor deze motie hebben gestemd.

De motie-Braams en Van Houwelingen (14969, nr. 60) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het verslag van een mondeling overleg en de brief

Voorzitter

van de Minister van Economische Zaken over de NSM (14 969, nrs. 57 en 58) voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van hoofdstuk VIII (Onderwijs en Wetenschappen) van de rijksbegroting voor 1981 (16 400-VIII)

en van:

de motie-Konings c.s. over de instelling van een onderwijsplanbureau (16 400-VIII, nr. 44);

de motie-Konings en Van Ooijen over de werkloosheid in het onderwijs (16 400-VIII, nr. 45).

De **Voorzitter**: Naar mij is gebleken, bestaan er geen bezwaren tegen het opnemen van de door de heer Konings bedoelde gegevens als noot in de Handelingen.

[De noot is opgenomen aan het eind van deze weekeditie.]²

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□

Mevrouw **Andela-Baur** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het moet een teleurstellende ervaring betekenen voor de coördinerende bewindsman ten aanzien van de volwasseneneducatie, dat één van zijn favoriete prioriteiten minder duidelijk uit de verf gekomen is als door Kamer en vooral belangstellende deelnemers verwacht is. Nog geen geleidenota, wél een brief met de mededeling dat de knelpunten die er bestonden tussen drie ministeries zijn opgelost. Ieder, die een beetje thuis is in de materie, kan gissen naar die knelpunten: de Minister noemt ze niet.

In het recente interview, gepubliceerd in de 'NRC' van 10 februari 1981 zegt de bewindsman 'Het zal echter nog wel even duren voordat deze overeenstemming in een beleidsnota in alle facetten is uitgewerkt'.

Hoe zijn deze mededelingen met elkaar in overeenstemming te brengen? Wanneer worden deze 'beginselen van beleid' onthuld? In hetzelfde interview spreekt de Minister uit, dat de uitgangspunten voor een harmonisatie zijn gevonden:

'Dat is hoognodig want de consument ziet door de bomen het bos niet meer; zóveel is er op de markt'.

Dat is een van de voornaamste redenen om de zaak op elkaar af te stemmen. Natuurlijk moet de afstemming er komen ten aanzien van het aanbod.

In dit verband wil de CDA-fractie opmerken dat deze noodzakelijke harmonisatie in diverse besprekingen tussen Minister en onze fractie met klem benadrukt is in die zin dat samenhang tussen methodiek, inhoud en structuur, noodzakelijk is en dat de grote verscheidenheden in rechtspositieregelingen naar elkaar toe gebogen dienen te worden. Heeft de Minister al stappen daartoe ondernomen?

In bedoeld interview komt de 'harmonisatie' zeer verengd tot ons. Aan de brede maatschappelijke behoefte naar volwasseneneducatie kan op dit moment nog onvoldoende voldaan worden. Op dit moment is het aanbod: projectenbeleid in de richting van sociaal-cultureel-werk, projecten in de richting van verbeteren van kansen op de arbeidsmarkt, en het leergerichte doel dat het dag-/avondonderwijs voor volwassenen aangeboden wordt.

Het lijkt groots, maar we kunnen nog niet spreken van een breedsporige aanpak, die voldoet aan de vraag. De som van de doelgroepen, waar de huidige projecten op gericht zijn, is niet gelijk aan de totale behoefte. Toch zal het beleid op de totale behoefte gericht moeten zijn. Het is echter moeilijk werken zonder een goed doortimmerd beleidskader als grondslag te hebben. Toch hebben wij in dit verband waardering voor het extraatje van f 4,- per leerling in het dag-/avondonderwijs, hetgeen niet wil zeggen, dat er daarom geen inhoudelijke vragen te stellen zijn.

Er heerst een grote verscheidenheid ten aanzien van de financiering van de verschillende soorten leergericht aanbod, bij voorbeeld dag en avondonderwijs, schriftelijk, cursorsch onderwijs.

Duidelijkheid en een evenrediger toedeling van middelen is hier wenselijk. Genoemde onderwijsvormen en soorten dienen qua methodiek en leerstof aangepast te worden aan de individuele vraag van de deelnemer, ofschoon een blijvende relatie met het reguliere onderwijs wenselijk blijft. Her- en bijscholing voor docenten zijn evenzeer een prioriteit, omdat het nieuwe leerlingenbestand, de volwassenen, een andere benadering vragen en een ander instroom-niveau hebben. Kortom er is behoefte aan een meer persoonsgerichte benadering dan tot nu in het onderwijs geïmplementeerd is. Liggen hier nieuwe kansen voor werkloze docenten?

Het beroepsonderwijs voor volwassenen vraagt om ontwikkeling. Er is in de toekomst grote behoefte aan de mogelijkheid om zich te heroriënteren,

bij te scholen en om te scholen, om gericht te kunnen blijven deelnemen aan het snel wisselend aanbod van banen.

Mijnheer de Voorzitter! Het wetsontwerp 'Machtiging tot oprichting van de Stichting opbouw open universiteit' heeft de Kamer bereikt. Een spoedige behandeling is onzerzijds wenselijk. Bij snelle lezing valt mij op dat het ministeriële oog de Open Universiteit niet loslaat. Daarover later meer!

Mijnheer de Voorzitter! Als we over volwasseneneducatie spreken kan emancipatie van vrouwen en mannen niet geheel onbesproken blijven. Ik ga nu niet uitgebreid in op emancipatorische aspecten binnen het veld van het onderwijs, omdat de vervolgnota op de 'Schets van een beleid voor emancipatie in onderwijs en wetenschappelijk onderzoek' een specifieke behandeling zal krijgen, hetgeen ons verheugt.

De CDA-fractie is evenwel zeer verbaasd over de voorstellen die de Staatssecretaris doet ten aanzien van een wijziging van het besluit LBO/LAVO. Binnen het ontwerp-besluit tot wijziging van het besluit LBO: LAVO en eindexamens LBO wordt een zeer marginale plaats toegekend aan huishoudkunde als algemeen vormend vak. In de onderbouwtabel wordt het vak ondergeschoven in het vak algemene technieken.

Voorbijgegaan wordt aan de brede inhoud van huishoudkunde, ondermeer van betekenis voor de consumentenopvoeding, zoals gestipuleerd door de SER en overgenomen door de bewindslieden van Onderwijs en Wetenschappen. Er zijn nog steeds geen beleidsuitspraken gedaan over het advies inzake huishoudelijke en consumenten voorlichting, terwijl het rapport al in 1978 is uitgebracht.

Het wijzigingsvoorstel is in strijd met de waarde die dit vak economisch gezien maar ook in kader van emancipatie van mannen en vrouwen heeft. Met het oog op het doelmatig kunnen voeren van een huishouden en in het kader van de ontwikkelingen ten aanzien van gezondheidsvoorlichting en opvoeding is deze wijziging niet wenselijk. Kan de Staatssecretaris aangeven in hoeverre dit nieuwe besluit spoort met het beleid dat erop gericht is méér te doen aan bij voorbeeld consumentenvoorlichting en emancipatie in het onderwijs, met andere woorden waarom kan het vak huishoudkunde niet als O-vak worden geïmplementeerd in de tabellen van de brugklas LBO?

Welke garanties kan de Staatssecretaris geven dat, als het vak huishoud-

Andela-Baur

kunde wordt ondergebracht in het vak algemene technieken, de belangrijkste aspecten van dat vak voldoende tot hun recht komen? Er is een opwaardering van het vak huishoudkunde nodig ter bevordering van het emancipatieproces. Hoe beoordeelt de Staatssecretaris de onrust onder de docenten die hun opleiding in het vak huishoudkunde aan de nieuwe NLO's halen?

Ik wil nog een vraag stellen over de situatie van het vak gezondheidskunde c.q. bevordering van gezond gedrag. Wat doet de Minister van Onderwijs en Wetenschappen om een afstemming te bevorderen tussen de brede ontwikkelingen op dit terrein in het veld en de aandacht daarvoor binnen het departement, alsmede het stimuleren van de relatie met het departement van Volksgezondheid en Milieubeleid. Hoe kan een sturend, samenhangend en gericht beleid worden ontwikkeld? Welke stappen zijn daartoe ondernomen, met name in het voortgezet onderwijs?

Het onderwerp emancipatiezaken sluit ik af met de vraag aan de bewindslieden. Zijn er vorderingen ten aanzien van het uitwerken van de gedachte - (betaald) educatief verlof, en de uitvoering van de prépensioneringsprojecten.

In verband met een probleem dat een rol speelt in relatie tot het beleid ter bevordering van het verrichten van deeltijdarbeid, willen wij de Staatssecretaris de volgende vraag voorleggen: Is het hem bekend, dat in de huidige reis- en verblijfkostenregeling hoofdstuk I-J van het Rechtspositiebesluit WVO niet is voorzien in een verblijfkostenregeling voor personen, die deeltijdarbeid verrichten? Zou hij deze regeling willen doen aanpassen met het oog op het overheidsbeleid ten aanzien van deeltijdarbeid en daarover overleg met de Minister van Binnenlandse Zaken willen openen?

Ik kom aan de herstructurering MHNO/MSPO. Na 5 jaar kan worden vastgesteld dat de ontwikkelingen in de projectfase zich langzamer hebben voltrokken dan indertijd werd verondersteld. De onderwijskundige invulling van het onderwijs nieuwe stijl is moeilijk gebleken. Er kan eigenlijk geen uitstel meer zijn na '83, maar aan het onderwijsfront zijn zorgelijke geluiden te beluisteren. Al meerdere malen is gesproken over uitgangspunten, doelstellingen en ontwikkelingen inzake het vernieuwde MWNO-onderwijs. Een gigantische operatie in onderwijsland.

Tijdens het laatste mondeling overleg eind 1980 heeft de Staatssecretaris het laten voorkomen dat enkele van de daar genoemde problemen opgelost waren. Onze indruk is dat de Staatssecretaris knelpunten weggewoven heeft en dat ze in de scholen neer-dwarrelen. Het wettelijk kader voor het MWNO is nog niet aan de Kamer aangeboden. De stageproblematiek is allerminst aangepakt. De rechtspositie van docenten is onduidelijk. Er zijn nog veel onderwijskundige zaken niet opgelost. Zo kan ik nog wel even doorgaan, gezien mijn spreektijd kan dat niet.

Mijnheer de Voorzitter! Hoe komen wij uit deze problematiek? Heeft de Staatssecretaris nog een ei van Columbus in zijn zak? De CDA-fractie kan zich vooralsnog niet vinden in de gedachte dat er getornd zal gaan worden aan de brede toelaatbaarheid: doelstellingen en uitgangspunten worden daarmee aangetast.

Het KMBO, eveneens in ontwikkeling en duidelijk niet bedoeld als rest-aanbod of laatste station voor een groep jongeren, dreigt in een negatieve concurrentie positie te geraken. Hoe denkt de Staatssecretaris te voorkomen dat bepaalde taken op de lange baan geschoven gaan worden. In het veld leeft de gedachte over een eventuele uitschuif van de projectfase. Wat doet de Staatssecretaris hiermee?

Mijnheer de Voorzitter! Er zijn scholen die raken hun zekerheid kwijt omdat er geen duidelijkheid komt ten aanzien van het spreidingsplan. De Staatssecretaris wacht maand na maand met beslissingen te nemen. Zijn de gesprekken met de deelplanorganisaties afgerond en wat zijn de ervaringen?

Neemt de Staatssecretaris het advies van de Commissie Situering en Spreiding over, met andere woorden: vindt de Staatssecretaris dat de maatschappelijke behoefte-factor voldoende breed is geïnterpreteerd in het advies? Gesynchroniseerde leraarlessen en taakeenheden binnen het MWNO tot stand brengen, vraagt veel bereidheid en overleg tussen MHNO en MSPO. De ene sector zit nogal wat minder ruim in z'n jasje (MHNO) dan de andere (MSPO). De huidige eigenheid van beide opleidingen zal behoorlijk omgebogen dienen te worden tot een samenhangend geheel. Ten behoeve hiervan is een procesmatige begeleiding noodzakelijk. Wat is er op dit terrein in voorbereiding?

Er zijn kamervragen gesteld ten aanzien van de problemen die zich voordoen bij de verpleegkundigenopleidingen

(MBOV's) in al hun varianten. Hoe denkt de Staatssecretaris hieraan tegemoet te komen?

De CDA-fractie is van mening dat de korting ten aanzien van de part-time-opleidingen, die 80% verzorgen van het MSPO, te rigoureuus is. Het lijkt wel aardig om de financiële zorgen ten behoeve van het MHSO/MSPO iets te verzachten, maar dit kan onzes inziens niet op deze wijze. Een halvering is nog te overwegen.

Wij vragen ons af op welke gronden deze korting is gebaseerd. Voorts wil ik opmerken dat de Kamer in 1977 een notitie is toegezegt. Deze heeft de Kamer nog steeds niet bereikt. Bovendien staat in het antwoord op vraag 181 dat de beleidsvoornemens ten aanzien van het part-time MHNO/MSPO op zeer korte termijn bekend zullen worden gemaakt. Hoe staat het daarmee?

De breedtestrategie is mijn laatste punt. Het is de hoogste tijd dat niet-projectscholen snel gemotiveerd worden, wil er echt iets terecht komen van de overdrachttheorie. Een eenvoudige regionale structuur ter voorbereiding en begeleiding zal dienstig zijn. De commissies die hun werkzaamheden min of meer hebben afgerond, kunnen hun apparaat nu wellicht iets inkrimpen ten behoeve van deze breedtestrategie.

Bovendien doen zich in den lande problemen voor ten aanzien van accommodatie en toerusting. Begrijpelijk: een werkgroep zal een inventarisatie moeten maken van al hetgeen nodig is bij de nieuwe, bijkomende scholen. Dit moet worden vertaald in een begrotingspost in 1982. Hoe denkt de Staatssecretaris hierover?

Mijnheer de Voorzitter! Dit herstructureringsproces mag niet mislukken. Onze fractie is van mening dat vooreerst de opzet, de intentie niet aangetaast moet worden. Alles afwegend: beter iets minder afdelingen laten starten maar goed, dan slecht voorbereid en een operatie, die niet gedragen wordt door het veld. De Staatssecretaris zal ons duidelijk moeten maken wat zijn voornemens te dezen zijn.

Ten slotte, jonge mensen die een beroep kiezen waarin zij later dienstverlenend bezig zullen zijn, hebben recht op een kwalitatief hoogwaardige opleiding, niet alleen voor hun eigen arbeidsvoldoening, maar met name en in de eerste plaats in het belang van degenen ten behoeve waarvan zij hun toekomstige werkzaamheden zullen gaan verrichten.

□

De heer **Mertens** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De begrotingsstukken Onderwijs en Wetenschappen 1981 en met name die onder de nrs. 30 en 35 worden hier vandaag behandeld tegen onze uitdrukkelijke wens in. Lezing van de nota van wijzigingen (nr. 26) had ons er al toe gebracht in de vaste commissie te pleiten voor een tijdstip van behandeling, dat meer ruimte zou laten tot overleg tussen Minister en de betreffende onderwijsorganisaties, opdat een mogelijke overeenstemming ten minste enige steun zou geven aan het voorgenomen beleid, dat wel op zeer wankelende basis rust.

Wij meenden dat ook in de aangenomen motie-Rietkerk-Lubbers te mogen lezen. Daar immers stond in, dat 'ontkoppeling van de ambtenarensalarissen afbreuk doet aan een evenwichtig arbeidsvoorwaardenbeleid in deze sector', en dat de Regering werd uitgenodigd 'met inachtneming van al het voorafgaande evenwichtige voorstellen voor de bezuinigingen' op Onderwijs en Wetenschappen te doen.

Welnu, in de 3,5 maand tussen motie en nota van wijzigingen is niets anders bereikt dan dat de oorspronkelijke salariskorting van f 265 miljoen op artikel 37, geheten 'Nader te verdelen personeelslasten wegens salarismaatregelen' is opgeborgen in één part van 146 miljoen, waarvoor dekking elders in de begroting is gevonden – nou ja, gevonden? – en die deels eenzijdig salariseringrepen inhouden en één part van 119 miljoen, waarvoor nog geen invulling voorhanden was en dat de titel 'nader te treffen rechtspositionele maatregelen' meekreeg.

Nu vindt D'66 al jaren dat bij het inkomensbeleid gekeken moet worden naar en inkomenshoogte en arbeidsvoorwaarden, waaronder de rechtspositie. Het woord 'evenwichtig' in de motie-Rietkerk-Lubbers heeft voor ons die vanzelfsprekende betekenis. Dat het hier nu blijkt uit te pakken als grofweg een halvering van dezelfde maatregel – salariskorting voor plusminus f 130 miljoen – blijft dus voor ons in strijd met de door de Kamer aangenomen motie.

CDA en VVD hebben echter anders beslist, hoewel de heer Deetman vanmorgen een andere nuance aanbracht. Ondanks algemene onvrede, ondanks gewapper met moties van wantrouwen in de krant praten wij vandaag over een begrotingshoofdstuk van f 23 miljard, waarvan 119 miljoen nog geheel oningevuld zijn, waarvan 35 miljoen (Smallenbroekgeld), 10 miljoen (Queridoregeling) en 4 miljoen (de we-

D'66-kamerlid Mertens

tenschappelijk hoofdmedewerkers) nog in overleg moeten worden gerealiseerd, waarvan 205 miljoen (de ABP-truc) en ongeveer 20 miljoen (de geschatte daling van de inkomsten via de school en cursusgeldwet 1972 vanaf 1982) structureel niet gedekt zijn, evenmin als de temporiseringsposten (investering academische ziekenhuizen, scholenbouw en ontwikkelingsprojecten) die samen f 22 miljoen bedragen.

Staatssecretaris **De Jong**: Bent u dan van mening dat er aanmerkelijk meer moet worden bezuinigd?

De heer **Mertens** (D'66): Neen, ik stel alleen maar vast dat er nog verschillende zaken moeten worden ingevuld. Zo verwacht u ten aanzien van die 119 mln. een blanco cheque. Ik ben er verder niet zo zeker van dat die andere zaken overeind gehouden kunnen worden. Daarbij noemde ik de Smallenbroek-gelden, de Querido-regeling en zij het met enige aarzeling – de 4 mln. van wetenschappelijk hoofdmedewerkers.

Staatssecretaris **De Jong**: Daarvoor gaat u dus alternatieve bezuinigingen voorstellen.

De heer **Mertens** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Waarom heeft de Staatssecretaris toch zo'n haast? Ik wilde hem juist gaan vertellen dat wij onder andere bij de algemene beschouwingen hebben gezegd dat wij een geheel andere lijn willen volgen.

De **Voorzitter**: Dat moet u mij niet vragen. Ik verzoek u wel, thans uw betoog voort te zetten.

De heer **Evenhuis** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil toch nog één vraagje stellen aan de heer Mertens. Begrijp ik het goed dat het onderwijs buiten schot blijft als de partij van de heer Mertens het gat van 6 mld. gaat opvullen in het programma?

De heer **Mertens** (D'66): Dat hebt u helemaal verkeerd begrepen. Er zijn in het programma van D'66 prioriteiten aangegeven voor 6,2 mld. tegen 1985. De middelen hiervoor zijn geënt op de ruimte die voor 1985 wordt geschat op 18 mld. Deze cijfers komen overigens van het ministerie van Financiën. Daarvan komt $\frac{2}{3}$ ter beschikking van de overheid, op voorwaarde dat een inkomensbeleid wordt gevoerd waarbij een gemiddelde inkomensmatiging van 2% à 2,5% wordt gerealiseerd.

De heer **Nijhof** (DS'70): Welke begroting is hier eigenlijk aan de orde?!

De **Voorzitter**: Ik verzoek de leden, nu niet meer te interrumperen. Wij zitten in grote tijdnood.

De heer **Mertens** (D'66): Ach, het werd net interessant.

De **Voorzitter**: Dat vond ik ook, maar ik moet ook op andere zaken letten.

De heer **Mertens** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De zojuist door mij genoemde posten leveren in onze berekening te zamen een niet structureel gedekt bedrag op van ongeveer 415 mln. Wij kunnen thans nog niet eens bij benadering zeggen hoe een volgende regering hiervoor dekking zal kunnen vinden.

Ik zwijg nu dan nog maar over de Zijlstra-roep om nog in dit lopende ka-

Mertens

lenderjaar 3 mld in de overheidsuitgaven te bezuinigen. Bij een pondspondsgewijze verdeling, zoals die door deze Regering wat al te gemakkelijk wordt gehanteerd, zou Onderwijs en Wetenschappen extra worden aangeslagen voor zo'n 600 mln., zodat een volgende minister van Onderwijs en Wetenschappen de eervolle taak van deze Regering krijgt opgedrongen, voor 1 mld. aan nieuwe structurele dekking te zoeken. Ga er maar aan staan!

Neen, ondanks het verkapte, maar nu meer hap-snapsgewijze doorgaan van de salariskorting, ondanks het totale gebrek aan evenwicht en ondanks de volslagen onzekerheid over de invulling van het bedrag van 119 mln. vergaderen wij over deze begroting, omdat de fracties van CDA en VVD dat willen. Een parlement dat zijn budgetrecht serieus neemt, zou dat natuurlijk niet pikken. Wij nemen het dan ook niet.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Toch staat u daar!

De heer **Mertens** (D'66): Ik ben het voorwerp van een meerderheidsbeslissing.

Als niet duidelijkheid wordt geschapen over de concrete invulling van de 119 miljoen, als niet aangetoond kan worden dat de te nemen inkomensmaatregelen passen in een samenhangend inkomensbeleid – dat wil zeggen: passen in een totaalbeeld van de inkomens van ambtenaren, trendvolgers en de overige, ook in de vrije beroepen – dan zullen wij tegen de begroting van Onderwijs en Wetenschappen stemmen.

Wij zien het onderwijs als een gemeenschapsvoorziening. Wij onderschrijven de drie beleidsuitgangspunten van de motie-Rietkerk/Lubbers: zorg voor de kwaliteit, voor de toegankelijkheid en voor de werkgelegenheid. Maar wij geven geen blanco cheque af; dat zouden wij bij geen Minister doen, en zeker niet bij een Minister die op vele fronten door zijn manier van werken succesvol overleg in de weg staat.

Laat ik eens een voorbeeld geven van hoe het ook had kunnen verlopen. Stel, dat de Minister het idee dat hij in het gesprek verleden week met de *ambtenarencentrales* – onder E 4 – ten beste gaf – de fiscalisering van de interim-ziektekostenregeling – reeds in oktober in het overleg had gebracht, in plaats van kostbare tijd te verliezen met het moeizame machts spel van het weer on speaking terms komen met de

organisaties, die terecht elk overleg hadden geboycot na het bekend worden van de voorgenomen salariskorting.

Denkbaar zou zijn geweest, dat hij met zijn ambtgenoot van Binnenlandse Zaken tot overeenstemming was gekomen met betrekking tot het toepassen van die maatregel voor de hele ambtenarensector. Mijn fractiegenoot Nypels, erkend doorschouwer van ambtelijke salarisstructuren, pleit al tijden voor zo'n maatregel omdat die de onverdiende bevoordeling van de ambtenaren ten opzichte van de particuliere sector zou opheffen.

Dan zou het aanvaardbare beeld ontstaan van een generieke maatregel, passend in een samenhangend inkomensbeleid, die voor Onderwijs en Wetenschappen zou resulteren in een bezuinigingspost van ongeveer f 165 miljoen. Daarmee zouden we meteen van die onrechtvaardige HBO-bezuiniging afkomen, want als we de integratie WO-HBO op deze cynische manier gaan inzetten, kunnen we het wel vergeten. Om misverstand te voorkomen: 119 + 47,2 = circa 165.

Voor zo'n oplossing lijkt het me evenwel te laat. En fiscalisering van de interim-ziektekostenregeling voor het onderwijs alleen, zonder de zekerheid dat de andere ambtenaren en trendvolgers op dezelfde wijze worden bejegend, is in strijd met de kameruitspraak, zoals wij die zien. Niet voor niets heeft de D'66-fractie bij de algemene en financiële beschouwingen gepleit voor een beperking van de loonsomstijging van 8% tot niet 6%, maar 4%. Zonder een algemene, samenhangende inkomenspolitiek zal het niet gaan.

Staatssecretaris **De Jong**: Waarom vindt de heer Mertens het hiervoor te laat? Hij kan alsnog een amendement indienen.

De heer **Mertens** (D'66): Het lijkt nu te laat, omdat voor een zinvol amendement de politieke medewerking van de Minister van Binnenlandse Zaken vereist is. Drie maanden voor de verkiezingen twijfel ik aan zijn bereidheid, zo'n gebaar nog te maken. Ik zou dus best willen overwegen, een amendement met zo'n strekking in te dienen, maar dan zou de concrete invulling van de betrokken maatregel in de andere sectoren gegarandeerd moeten worden.

Welke garantie kan er op dat punt gegeven worden? Er zijn nog maar enkele begrotingen over, die nog behandeld moeten worden. We zijn dus overgeleverd aan de genade van een –

ik zeg het vriendelijk – niet politiek-geïntegreerde bewindsman, die misschien nog wel andere zaken aan zijn hoofd heeft, drie maanden voor de verkiezingen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wacht veel liever op dit moment het antwoord van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen zelf af. Wat vindt hij van deze variant? Hoe had het in oktober kunnen zijn geweest? Welke mogelijkheden ziet hij op dit moment?

Al is het onzes inziens onverantwoord om nu te beslissen over een begroting met een gat van meer dan f 100 miljoen, het is wel een goed moment om te praten over het onderwijsbeleid van de afgelopen drie jaren. Ik zei al dat er over drie maanden verkiezingen zijn.

Hoewel sommige politici menen dat je met de nieuwe verkiezingsprogramma's te verkopen aan de burgers kunt volstaan – u weet, papier is geduldig – zit er nog een aspect aan vast; het verantwoording afleggen over het gevoerde beleid. En dat is heel wat moeilijker dan het maken van een verkiezingsprogramma.

De geschiedenis is een strenge lerares. Voor regeringspartijen helemaal, want die moeten verklaringen geven voor regeringsbeleid én voor fractiebeleid.

D'66 heeft deze drie jaar bij herhaling thema's aangesneden waar in het onderwijsbeleid prioriteit aan toe te kennen viel. En dan komen wij tot een beoordeling van het kabinetbeleid, die het best – en ik kom stom toevallig op hetzelfde woord uit als collega Deetman gebruikte – met 'teleurstellend' getypeerd wordt. Zeker, er waren wel positieve zaken, zoals het onderwijs aan culturele minderheden, de hele tweede en derde generatie-problematiek en de emancipatie, al moet gezegd worden, dat de financiële hardheid van de 'Schets van een emancipatiebeleid in onderwijs en wetenschappelijk onderzoek' niet bepaald de meest in het oog springende kwaliteit van het stuk is.

Maar is er nu wat gebeurd om de school te 'ontscholen', om de schotten te doorbreken, om het maatschappelijk gebeuren dichterbij te brengen? Zitten we – om een heel gewoon en praktisch voorbeeld te noemen – bij voorbeeld niet nog steeds met een schrijnend tekort aan gymnastieklokken? Gebruiken we bestaande voorzieningen wel voldoende intensief?

Wederkerend onderwijs was een wederkerend thema, maar het wachten is nog steeds op de Nota Volwasseneneducatie. Nieuwe projecten, ou-

Mertens

de voorzieningen, van alles loopt er al op dat terrein, maar een samenhangend beleid?

Nu is de werkloosheid zo scherp gestegen. Zien we nu een creatieve beleidsomgeving met betrekking tot de relatie onderwijs-arbeidsmarkt? U wel? Ik niet. Nu het woord 'innovatie' in de mond bestoren ligt, nu er dan eindelijk na ruim een jaar met de Regering over het rapport-Rathenau – over de gevolgen van de invoering van de chip – kon worden gesproken, wat bleek het aandeel van Onderwijs en Wetenschappen op het totaal van f 80 miljoen? Nul komma nul aan extra inspanningen en 8 à 900.000 door interne verschuivingen.

Is er al een MEAO die tot programmeur opleidt? Bij mijn weten niet. Is Wiskobas er nog om de automatisering in het basisonderwijs te laten doordruppelen? Een neerslachtig zwijgen past hier bij de nagedachtenis van het IOWO. De instellingen van het wetenschappelijk onderwijs mogen elkaar regionaal afslachten voor de vier informatica-opleidingen. Het is om te huilen!

Maar het ergste, vind ik, dat de maatschappelijke ontwikkelingen die samenhangen met de geestelijke klimaatsveranderingen in dit land – sommige bedreigend, andere veelbelovend – zo weinig weerklank hebben gevonden de afgelopen jaren in het regeringsbeleid. Verdraagzaamheid en deconfessionalisering, kleinschaligheid en wereldomspannende informatie; vrijwillig verkozene matiging naast gulzige welvaartconsumptie; vrijheid en mede-verantwoordelijkheid, drang naar zelfontplooiing en individualisering tegenover groeiende behoefte aan saamhorigheid, ja zelfs secte-discipline of mystiek.

Hier treft niet alleen de Regering, maar ook de regeringspartijen de blaam. Als eerste dan maar weer de VVD op het punt van de democratisering van het onderwijsbestel. Twee prachtige moties, aangenomen door de Kamer naar aanleiding van het rapport in de commissie-v. d. Burg voor het democratisch en doelmatig functioneren van gesubsidieerde instellingen. Eén over het recht én de plicht van het personeel zich in het bestuur te doen vertegenwoordigen en één over de prioriteit van de democratisering boven de identiteitsbescherming.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Iedere keer haalt de heer Mertens dezelfde voorbeelden aan. Kan hij nu de Handelingen niet eens lezen? Dat zou toch plezierig zijn.

Hij weet dan dat wij nadrukkelijk een voorbehoud hebben gemaakt op onderwijs. Dit zou ons zoveel tijd besparen.

De **Voorzitter**: Die opmerking is daarmee gemaakt.

De heer **Mertens** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Die voorbehouden staan helaas niet in de moties. Verleden keer merkte mevrouw Ginjaar ook nog op dat het openbaar onderwijs hier een oplossing moest bieden. Nu brengt zij weer een heel ander argument te berde. Ik laat dit terzijde en ik kom met een aantal praktische consequenties.

Het trekken van praktische consequenties uit de motie blijkt voor de VVD een aanzienlijk zwaardere zaak dan het indienen van een mooie theoretische motie in eerste termijn. De VVD-fractie stemde verleden jaar tegen een D'66-motie die vroeg om een onderzoek naar de mogelijkheid van andere keuzecriteria bij de stichting van scholen. De mogelijkheid van een onderzoek naar andere keuzecriteria voor de stichting van scholen! De VVD pleit te voor het primaat van de onderwijskundige criteria bij de spreiding van projecten KMBO, maar legde zich neer bij de spreiding naar denominatie.

De VVD steunde het CDA bij de wijziging van de Experimentenwet onderwijs (toewijzing experimenten op basis van evenwicht in de denominaties). De VVD tekende nog kort geleden CDA-amendementen mee, bij voorbeeld op de artikelen 22 en 24 van de ontwerp-wet op het basisonderwijs, waarbij verbodsbepalingen naar richting werden geïntroduceerd, amendementen op een tekst die aanvankelijk ten minste nog meer openheid bood. Ja, zelfs in het initiatief van mevrouw Ginjaar-Maas met betrekking tot de MO-opleidingen wordt een soort planprocedure voorgesteld, die mij aan het slot van dit deel van mijn betoog doet uitroepen: liberalisme?

In onze nationale historie en trouwens nu nog, maar dan buiten onze grenzen, betekent liberaal: vrijmakend, hervormend, links. Voor de verkiezingen komen er nog enkele proeven op de som, maar op dit moment stel ik vast dat het onderwijsbeleid van de VVD weinig met liberalisme te maken heeft en alles met zich vasthouden aan het CDA. Daarmee maakt zij zich dan tot bijwagen van dat CDA.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ik moge de heer Mertens verwijzen naar een artikel van zijn partijgenoot Schuyer in het blaadje van D'66, waar de heer Schuyer met nadruk zegt, dat de kwaliteit van de democratie en het liberalis-

me alles heeft te maken met de ruimte die men aan minderheden laat, hetgeen met name geldt voor het onderwijsbeleid. Ik heb de indruk dat de heer Mertens daar nog nooit van gehoord heeft.

De heer **Verbrugh** (GPV): Betekent 'liberalisme' niet: mildheid?

De heer **Mertens** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik kan maar op één interruptie tegelijk antwoorden. Ik constateer, dat mevrouw Ginjaar de gelegenheid tot reageren op de door mij genoemde praktische voorbeelden, waarbij de VVD in de gelegenheid zou zijn geweest eerdere moties in de geest van het rapport van Van der Burg in te vullen, ongebruikt voorbij heeft laten gaan.

Van datzelfde CDA is op onderwijsgebied weinig vernieuwing te verwachten in relatie tot de geestelijke klimaatsveranderingen waarvan ik sprak. De historische fixatie op haar interpretatie van onderwijsvrijheid, de geestelijke immobiliteit, de sterke drang tot behoud van macht, maken die partij ongeschikt voor het voortbrengen van wezenlijke onderwijsvernieuwing. Zij is tevreden, waar anderen ontmoedigd zijn, door de verzuiling. Maar er is hoop: in de brief van de premier van 11 februari 1981 worden beleidsomgevingen aangeduid ter overweging, waarbij 'heilige huisjes niet zullen worden ontzien'. En inderdaad, de planprocedure WVO staat er ook bij. Wij zijn zeer benieuwd!

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het regeerakkoord van CDA en VVD er nog eens op nagekeken, maar zelfs als lid van een regeringspartij zou ik behoorlijk ontevreden zijn. Neem punt 3: de PA's en de Klossen. Neem punt 5: wat is er precies met het OPVO aan de hand? Neem punt 11: waar is de nota volwasseneneducatie? Enzovoorts, enzovoorts.

Mag ik tot slot een aantal vragen stellen? Hoe staat het nu met de jarenlange discussie over de herziening van de SVO-statuten? Blijft een zelfstandige externe financieringsacquisitie mogelijk? Kan de Staatssecretaris een tipje oplichten van de sluier wat betreft de heroverweging van de planprocedure waarover ik het net had?

Mag ik de Minister vragen te reageren op de brief van de HBO-Raad en de VHTS met betrekking tot de problematiek van de collegegelden en de invoering van de tweede teldatum? Dan noem ik nog maar niet de studiefinanciering. Ik raad de Minister aan na zijn ministersperiode maar gauw terug te gaan naar de Universiteit van Amster-

Mertens

dam. G. B. Shaw zei het immers al: he who can, does; he who cannot, teaches.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb ten slotte nog twee moties bij u in te dienen naar aanleiding van het AFS.

De **Voorzitter**: Naar aanleiding van waarvan?

De heer **Mertens** (D'66): Het algemene financiële schema en het verslag van het mondeling overleg dat aan deze agenda is toegevoegd.

De **Voorzitter**: Juist. Die moties wenst u verder niet toe te lichten?

De heer **Mertens** (D'66): Ze komen rechtstreeks voort uit de gedachtenwisseling die wij daar hebben gevoerd. Ik denk dat ze voor zich zelf spreken.

De **Voorzitter**: Wellicht.

Moties

De **Voorzitter**: Door de leden Mertens en Van den Anker worden de volgende moties voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat de bezuinigingen op de rijksbijdrage aan de universiteiten en hogescholen zowel in 1981 als in de daarop volgende jaren van invloed zullen zijn op de werkgelegenheid bij die instellingen;

voorts overwegende, dat van de zijde van de Regering meermalen is gesteld dat behoud van zo veel mogelijk arbeidsplaatsen bij de universiteiten en hogescholen, naast handhaving of verbetering van de kwaliteit van wetenschappelijk onderwijs en onderzoek en vergroting van de toegankelijkheid, een belangrijke doelstelling is van het beleid met betrekking tot het wetenschappelijk onderwijs;

constaterende, dat door de Regering en door de universiteiten en hogescholen sterk uiteenlopende schattingen zijn gemaakt van het verlies aan arbeidsplaatsen ten gevolge van de bezuinigingen;

constaterende, dat de Regering de universiteiten en hogescholen heeft verzocht, vóór 1 februari respectievelijk vóór 1 april informatie te leveren over het te verwachten reële effect van de bezuinigingen op (onder meer) de werkgelegenheid in 1981 respectievelijk in 1982 en volgende jaren;

nodigt de Regering uit, de hierboven bedoelde informatie van de universi-

teiten en hogescholen, voorzien van een reactie harerzijds, op een zodanige termijn ter beschikking van de Kamer te stellen, dat vóór 30 april 1981 tussen de Kamer en de Regering overleg kan worden gevoerd over het feitelijke verlies aan arbeidsplaatsen, dat ten gevolge van de bezuinigingen in 1981 en in de daarop volgende jaren bij de universiteiten en hogescholen zal optreden,

en gaat over tot de orde van de dag.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat bij de realisering van de gewenste overheveling van in totaal f 100 miljoen (niveau 1979) uit de rijksbijdrage aan de universiteiten en hogescholen naar ZWO zorgvuldig acht moet worden geslagen op de effecten op het universitaire onderzoek en het ter zake door de universiteiten en hogescholen voorgestane, c.q. gevoerde beleid;

voorts overwegende, dat in dit verband ook van belang is, in welk tempo de beoogde aanpassing van de ZWO-organisatie kan worden voltrokken, en welke conclusies zullen worden verbonden aan een experiment met projectfinanciering van technisch wetenschappelijk onderzoek;

tenslotte overwegende, dat de universiteiten en hogescholen verder zullen worden geconfronteerd met de invoering van de twee-fasenstructuur, de concretisering van voorwaardelijke onderzoekfinanciering, de structurele

verwerking van de bezuiniging en mogelijke veranderingen ten gevolge van de herziening van de wetgeving betreffende de universitaire bestuurlijke organisatie;

verzoekt de Regering, de Kamer tijdig in de gelegenheid te stellen zich uit te spreken over de – op basis van overleg met de universiteiten en hogescholen te formuleren – nadere beleidsvoorname betreffende de realisering van de overheveling van universitaire middelen naar ZWO,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, worden deze moties voldoende ondersteund.

Zij krijgt respectievelijk de nummers 46 en 47 (16 400-VIII).

□

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De bewindslieden van Onderwijs en Wetenschappen hebben de afgelopen maanden veel kritiek te verduren gehad. Wie de kritieken analyseert zal tot de ontdekking komen dat deze ruwweg in twee categorieën te verdelen zijn.

Ten eerste is er het verwijt dat de bewindslieden geen visie zouden hebben. Dit soort kritiek komt van degenen die ik wel eens de 'structuralisten' heb genoemd. Zij denken in structuren. Zij begrijpen niet dat anderen het accent in de eerste plaats op de inhoud van het onderwijs willen leggen. Vanuit dat onbegrip menen de structuralisten de 'inhoudelijken' te mogen verwijten dat deze geen visie zouden heb-

CDA-kamerlid Van Leijenhorst in gesprek met Minister Pais

Ginjaar-Maas

ben. Wij vinden zulke verwijten volstrekt onterecht en tekenen daarbij tevens aan dat wie niet wil aanvaarden dat er verschillende wijzen zijn om het onderwijsbeleid vorm te geven, een polarisatie oproept die te betreuren is.

Uit de memorie van toelichting bij de begroting voor 1981 blijkt dat de bewindslieden hun beleid van de afgelopen jaren willen voortzetten. Dat beleid is gericht op het scheppen van meer kansen en mogelijkheden voor leerlingen die tot op heden op de achterste bank zitten: meisjes, culturele minderheden, gehandicapten enz. Prioriteiten worden vervolgens ook gelegd bij het behoud van werkgelegenheid, de kwaliteit van het onderwijs en bij het basisonderwijs. Wie dat beleid afdoet met de kwalificatie 'geen visie', heeft naar onze mening niet echt begrepen waar de knelpunten in het onderwijs liggen.

Mijn fractie wil gezegd hebben dat wij respect voor de wijze waarop deze bewindslieden met grote vasthoudendheid prioriteiten in het onderwijsbeleid in het vizier houden; en dat nog wel ondanks de benarde financiële ruimte.

Dat brengt mij tot de tweede categorie criticasters. Zij verwijten de bewindslieden – en over hun hoofden heen het kabinet – dat er te weinig geld voor onderwijs beschikbaar is. Dat verwijt wordt vaak onderbouwd met het gegeven dat het aandeel van Onderwijs en Wetenschappen in de totale rijksbegroting gedurende de afgelopen 10 jaar is teruggelopen van ca. 27% naar ca. 19%. Ongetwijfeld is er van een dergelijke terugloop sprake. Er kan echter niet zonder meer uit afgeleid worden dat er voor onderwijs te weinig financiële middelen beschikbaar worden gesteld. Wie dat toch doet, kan niet rekenen of weet niet hoe de onderwijsbegroting in elkaar zit. Ik kom daar straks nog op terug.

De afgelopen maanden hebben de bewindslieden geworsteld met de financiële perikelen van de onderwijsbegroting. Een ieder heeft dat kunnen waarnemen. In de eerste plaats is er de kwestie van de f 119 miljoen voor de begroting 1981 en in de tweede plaats moet er voor het komende begrotingsjaar een nog veel groter bedrag ingevuld worden.

De heer **Konings** (PvdA): Dat is een interessante mededeling. Kunt u enige indicatie geven omtrent de omvang van dat bedrag? 'Een veel groter bedrag' zegt niet zoveel.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat de heer

Konings daarvoor een aardige basis heeft aangegeven. Hij becijferde het op 450 miljoen. Ik moet het nog precies nagaan, maar ik denk dat de orde van grootte er niet ver naast zit.

De heer **Konings** (PvdA): U bedoelt niet verdere bezuinigingen in de komende jaren? Als ik de tekst in dat verband lees, zou ik dit moeten concluderen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Over de verdere bezuinigingen kunnen wij nog geen informatie geven. Zoals de heer Konings wellicht weet, heeft het kabinet daarover nog geen beslissing genomen.

De heer **Konings** (PvdA): Er zijn toch wel enige informaties over het bedrag van 20 miljard de komende jaren en de vertaling daarvan naar Onderwijs en Wetenschappen?

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Zijn daarover al beslissingen genomen?

De heer **Konings** (PvdA): U hebt ze kunnen lezen, dus u zult daarover wat kunnen zeggen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ja, als het moment daar is.

Voorzitter! De economische situatie in ons land is zorgwekkend. Om het ongunstige tij te keren zal de groei van de collectieve uitgave afgeremd moeten worden. Onderwijs kan daarvan niet uitgesloten worden. Onze fractievoorzitter sprak daar reeds over. Makkelijk is het echter bepaald niet, zeker als je niet met de botte bijl in de begroting wilt gaan hakken en als je prioriteiten, zoals kwaliteit en werkgelegenheid, niet uit het oog wilt verliezen. De marge wordt dan erg smal.

Ten aanzien van de 119 miljoen ligt er het verwijt van de oppositie dat dit bedrag nog niet nauwkeurig is ingevuld. Ik wil er dit van zeggen: in de eerste plaats draagt de Kamer op dat punt zeker een stukje medeverantwoordelijkheid. Immers, wij hebben in oktober een gat van 265 miljoen in de begroting geschoten en vervolgens – door de aanvaarding van de motie-Rietkerk/Lubbers – hebben wij bepaalde randvoorwaarden op tafel gelegd ten aanzien van de invulling van dat gat. Een en ander vereisen grote zorgvuldigheid en een goed overleg met de vakorganisaties. De Minister is dat overleg inmiddels gestart, maar het heeft nog niet tot conclusies geleid. De vraag is nu hoe de Kamer op deze situatie moet reageren.

Mijn fractie vindt dat enerzijds niet langer gewacht kan worden met de afhandeling van de onderwijsbegroting, doch dat anderzijds de Kamer geen

blanco cheque behoort weg te geven met betrekking tot de 119 miljoen. Dat betekent dat wij in beginsel bereid zijn de voorliggende begroting af te handelen, echter met een voorbehoud ten aanzien van de invulling van de 119 miljoen. Daarover zal nog gesproken moeten worden, zodra de bewindslieden, na het overleg met de organisaties, concrete voornemens heeft geformuleerd.

Helaas beperken onze financiële zorgen zich niet tot de invulling van de 119 miljoen. Op de begroting voor de komende jaren rust immers een veel omvangrijker hypotheek. Doorlichting van de salarisstructuur bij het onderwijs zal op dat punt wellicht verlichting brengen. Het is echter niet zeker of dat voldoende zal zijn. Er zal dan naar andere oplossingen gezocht moeten worden. Op zijn minst moet dan de vraag gesteld worden of de financieringsmethodiek wel zo doelmatig is.

De onderwijsbegroting is leerlinggericht, in die zin dat elke leerling automatisch aanspraak heeft op bepaalde voorzieningen. Het niveau van de onderwijsuitgaven wordt dan bepaald door twee factoren namelijk door de voorzieningen waarop elke leerling recht heeft en door het totaal aantal leerlingen dat van die voorzieningen gebruik maakt. In de praktijk blijkt, dat niemand zich feitelijk druk maakt om het getal der leerlingen. Daarom zit in de financieringsmethodiek een automatisme besloten dat een opwaartse druk uitoefent op de uitgaven.

De heer **Konings** (PvdA): Wat u nu zegt, is niet waar. Er zit ook een neerwaartse druk in het kleuter- en basisonderwijs.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat de heer Konings nog eens goed moet nadenken over de gedachte, die ik probeer te ontwikkelen. Ik denk dat, als de opwaartse druk er niet zou zijn, de neerwaartse druk, waarover de heer Konings het heeft, heel wat sterker zou zijn.

De onderwijsbezuinigingen van de afgelopen tien jaar waren vrijwel altijd gericht op het voorzieningenpakket (de groepsgrootte, het aantal wekelijkse lesuren, de scholenbouw; in feite ging het daar bij voortdurend om de kwaliteit van het onderwijs). De andere factor (het getal der leerlingen) is tot nu toe vrijwel geheel buiten beschouwing gebleven, hetgeen merkwaardig is, omdat een vermindering van de voorzieningen gemakkelijk zou kunnen leiden tot studievertraging en derhalve tot een toename van het aantal leerlingen.

Ginjaar-Maas

Indien dat inderdaad het geval is, zijn wij van de regen in de drup gekomen; de bezuinigingen leveren dan achteraf immers weinig of niets op. Daarom willen wij nu uitdrukkelijk aandacht vragen voor het getal der leerlingen. Kosten-batenanalyses zijn in dat verband van essentieel belang. Ik wil dat toelichten met twee voorbeelden. Ten eerste: het zitten blijven in het voortgezet onderwijs. Daarmee zijn honderden miljoenen gulden gemoeid. Beperking daarvan kan geld opleveren en voor leerlingen, ouders en onderwijsgeevenden heel veel narigheid voorkomen. Wij achten het echter ongewenst om het zitten blijven zonder meer af te schaffen. De vraag is hoe je je doelstellingen: kwaliteit, eerlijke kansen enz. zou kunnen verenigen met de wens het zitten blijven te beperken. Dat zou bij voorbeeld kunnen door meer aandacht te besteden aan individuele begeleiding van leerlingen. Dat zal ongetwijfeld extra voorzieningen vergen. Is het verantwoord, dat pad op te gaan? Om op die vraag antwoord te krijgen zullen de kosten tegen de baten afgewogen moeten worden.

Helaas wordt dit soort afwegingen echter nooit gemaakt. De automatische financiering van voorzieningen per leerling is daarvan onzes inziens de oorzaak.

Een tweede voorbeeld: de voorzitter van de HBO-Raad heeft zijn bezorgdheid uitgesproken over de slechte kansen van HAVO-leerlingen in het HBO. Hij heeft in dat verband voorgesteld om door zogenaamde koppelcursussen de aansluiting tussen HAVO en HBO te verbeteren. Wij vinden dat bepaald een goed idee. Een afweging van kosten en baten zou wel eens tot resultaat kunnen hebben dat het netto effect een vermindering van uitgaven laat zien, en het zou bovendien van zeer groot belang zijn voor de studenten. Daarom vinden wij een dergelijke afweging geboden; het zal de kwaliteit van de besluitvorming ten goede komen.

Automatismen in financiering zien wij ook bij de procedures met betrekking tot het stichten van scholen. Als een school eenmaal op het plan van scholen staat, volgt te eniger tijd automatische financiering. Het lijkt derhalve zinvol om te bezien in hoeverre de planprocedure in overeenstemming is met eisen ten aanzien van de doelmatigheid. Wij zetten daar grote vraagtekens bij. Er is een aantal voorbeelden te noemen, waaruit blijkt dat er in een bepaalde plaats nauwelijks voldoende leerlingen blijken te zijn voor slechts één school.

Toch zien wij dan dat er op het plan van scholen desondanks 1, 2 of 3 nieuwe scholen figureren. Vanwege de automatische financiering voelt klaarblijkelijk niemand zich geroepen een eind te maken aan deze ondoelmatige besteding van gelden. De vraag is of wij zo moeten doorgaan. Wij menen van niet en zouden de bewindslieden in overweging willen geven om voortaan aan het plan van scholen een financiële onderbouwing toe te voegen. Wij verwachten daarvan een heilzame uitwerking.

De Voorzitter Ik merk dat enkele leden willen interrumpen, maar ik moet echt vragen dit niet te doen. De Minister heeft mij vanmorgen gevraagd, of hij vanavond nog kan antwoorden. Dat lijkt mij langzamerhand uitgesloten. Ik maak voorlopig aan alle interrupties een einde. Wij hebben nog een ander zeer belangrijk onderwerp te behandelen. Het spijt mij, maar de Kamer heeft het ernaar gemaakt. Zij heeft ongeveer drie kwartier besteed aan een beraadslaging, waarvan heropening is gevraagd, en aan stemmingen. Wij moeten vandaag nog krijgen de eerste termijn van de zijde van de Regering over het werkgelegenheidsdebat.

De heer Van Kemenade (PvdA): U zegt dat de Kamer het ernaar gemaakt heeft door heropening van de beraadslaging te vragen. Er zijn nog niet zoveel interrupties geweest. Het verbieden van interrupties houdt in, dat een levendigheid en een onderlinge discussie, hoe kort dan ook, niet mogelijk zijn....

De Voorzitter: Natuurlijk is dat zo.

De heer Van Kemenade (PvdA):.... bij zo'n belangrijk onderdeel als de begroting van Onderwijs en Wetenschappen.

De Voorzitter: Ik heb een beslissing genomen. Dat is een van de weinige dingen, die de Voorzitter op eigen houtje kan doen.

De heer Van Kemenade (PvdA): Dat weet ik.

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Ik moet de heer Van Kemenade bijvallen....

De Voorzitter: Nee, u gaat nu door met uw speech.

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Ik had het over een heilzame uitwerking van een financiële onderbouwing van de planprocedure. Dat laat overigens onverlet dat naar onze mening de procedures met betrekking tot het stichten van scholen dringend aan een heroverweging toe zijn. Wij hebben dat in een ander verband reeds eerder gezeid.

Onderwijs is een typisch ambachtelijk gebeuren, zeggen wij soms. Het is handwerk, waarbij enkele miljoenen leerlingen en meer dan 100 000 leerkrachten zijn betrokken. Politici lijken dat soms te vergeten; zij zijn dan zo begeistert door hun eigen ideeën en opvattingen dat de leerlingen en de leerkrachten over het hoofd worden gezien. Die krijgen daardoor het idee dat zij beschouwd worden als slechts naamloze pionnen in het politieke schaakspel. Daartegen rijst dan verzet; uit het onderwijsveld wordt dan geroepen dat 'men de gordijnen gaat sluiten'.

Al met al is dat geen gunstige ontwikkeling. Uiteindelijk is het namelijk zo dat de beleidsmakers op elk onderdeel van het beleid voor de uitvoering daarvan zijn aangewezen op de medewerking van de onderwijsgeevenden. Wij moeten ervoor zorgen, dat zij die medewerking kunnen en willen blijven geven. Daarom in dat verband drie opmerkingen.

Het onderwijsveld is in de afgelopen 7 à 8 jaar overstroomd met nota's en plannen. Enerzijds is men daardoor het zicht op het beleid volstrekt kwijt geraakt; anderzijds heb ik de indruk, dat de onderwijsgeevenden op dit moment iéder plan dat van de schrijftafels op de Nieuwe Uitleg rolt, ervaren als een diskwalificatie van hun werk en een miskenning van hun inspanningen. Mij lijkt dit een misverstand maar ik zou de bewindslieden willen vragen of zij, indien zij dit soort misverstanden ook signaleren er alles aan willen doen om die zaak recht te zetten.

De tweede opmerking heeft betrekking op het onderzoek van de Haagse GG en GD-arts, de heer Houtkoper naar de gezondheidstoestand van de docenten in het voortgezet onderwijs. Eerlijk gezegd vond ik de resultaten van dat onderzoek alarmerend. Een groot deel van onze docenten lijkt op hun tandvlees te lopen; dat zou te denken moeten geven, vindt mijn fractie.

De derde opmerking wil ik maken naar aanleiding van het Knight-Wegenstein-onderzoek naar de weektaak van de docenten in het voortgezet onderwijs. De Minister weet hoeveel belang wij daaraan hechten. De zaak ligt stil omdat de bewindsman en de organisaties kibbelen over de randvoorwaarden. De AVS heeft gesuggereerd dat verstandige mensen daarover toch tot een oplossing zouden moeten kunnen komen.

Ik wil daarvoor een suggestie aandragen. Volgens de oorspronkelijke opzet zou er eerst een meting en een doorlichting komen van de taken van de leraren; dat zou moeten resulteren

Ginjaar-Maas

in een experiment met een individueel gespecificeerde weektaak. Onze suggestie is nu om het experiment los te koppelen van de taakmeting. Dat betekent, dat het onderzoek naar de taken van de leraren wordt voortgezet en afgerond en dat daarna pas beslissingen genomen zullen worden over het eigenlijke experiment. Er hoeft dan niet langer over randvoorwaarden gesproken te worden, terwijl wij toch een inzicht krijgen in de taken van de leraren en de belasting daarvan.

Ons inziens zijn die gegevens van essentieel belang voor het arbeidsvoorwaardenbeleid en voor de doorlichting van de salarisstructuur, waarom in de Motie-Rietkerk/Lubbers gevraagd is. Wat gebeurt er overigens met de resultaten van het onderzoek van het bureau-Vis?

Het onderwijs staat of valt met de man of vrouw in de klas. Daarom vinden wij de opleidingen van leerkrachten zo belangrijk en daarom hechten wij aan rechtvaardige arbeidsvoorwaarden, maar bovenal, Voorzitter, hebben de onderwijsgeevenden recht op ons respect.

Ik constateer, dat dit respect door D'66, bij monde van de heer Mertens, in het geheel niet wordt gegeven. De heer Mertens constateerde immers dat, als je niks weet, je les kunt gaan geven. Ik merk nu dat de heer Mertens protesteert. Ik beveel hem aan, zijn eigen speech na te lezen vooral de slotzin. Hij heeft een citaat van Shaw instemmend aangehaald.

De heer **Mertens** (D'66): Die bedoelde er wel wat anders mee! Het is gericht tot de Minister!

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): U mag het later allemaal uitleggen.

Mijnheer de Voorzitter! Vinden wij de leerkrachten belangrijk, nóg belangrijker zijn de leerlingen. Voor hen is het onderwijs immers bedoeld. Hun toekomst en die van onze gehele samenleving staat op het spel. Het is en blijft een boeiende en uitdagende gedachte dat wij in het onderwijs van vandaag aan jonge mensen een basis meegeven waarmee zij tot ver in de 21ste eeuw mee uit de voeten moeten kunnen. Het grote probleem daarbij is dat wij niet in de toekomst kunnen kijken; we weten daarom ook nauwelijks wat de leerlingen precies nodig zullen hebben. Wij weten dat het in het voor-nemen ligt om mogelijkheden te scheppen waardoor later eventuele tekorten middels het stelsel van volwassenen-educatie aangevuld zullen kunnen worden.

Dat ontslaat ons echter niet van de plicht om in het onderwijs van van-

daag toch zoveel mogelijk rekening te houden met de toekomstmogelijkheden van onze jongeren, hoe vaag die toekomst ook is. Wij kunnen vermoeden dat de toekomst veel vrije tijd zal kennen. Ook kunnen wij vermoeden dat de toekomst energie-arm en informatie-rijk is, om met de Minister van het Wetenschapsbeleid te spreken. Het onderwijs zal daarop moeten inspelen. De memorie van toelichting geeft daarvoor wel enige aanzet; toch vragen wij ons bezorgd af of het allemaal wel voldoende uit de verf zal komen. Het is werkelijk dringend gewenst dat het onderwijs zich zal richten op het omgaan met moderne electronica. Wij vragen ons in dat verband af, of door de SLO voldoende ondersteuning kan worden gegeven.

In het algemeen zouden wij willen opmerken dat men met het beleid te langzaam reageert op maatschappelijke ontwikkelingen. Een oorzaak daarvan is het ontstellend trage tempo waarin wetgeving tot stand komt; wij weten het. Dit hangt samen met de talloze en ingewikkelde procedures die gevolgd moeten worden. Het is daarom, dat ik vanochtend zoveel belangstelling had voor de opmerkingen, die de heer Van Ooijen daarvoor maakte. Hoe de toekomst er ook uit zal zien, onze gemeenschappelijke welvaart zal uiteindelijk altijd afhangen van handel, industrie en dienstverlening. Om dat veilig te stellen is volwaardig beroeps-onderwijs van essentieel belang.

Wij kunnen dat niet genoeg benadrukken. Het beroeps-onderwijs moet een zeer hoge prioriteit hebben. Onderwijs heeft een welzijnsaspect en nog steeds een sociaal-economisch aspect. In het verleden is de nadruk erg gelegd op het welzijnsaspect, daarbij werd wel eens vergeten dat onderwijs ook een keiharde investering voor de toekomst is. Vanuit die gedachte blijven wij hameren op het aambeeld van het beroeps-onderwijs. Over de noodzakelijke veranderingen in het LBO spraken wij tijdens het OPVO-debat. Wij zullen daarop terugkomen als de wijziging in het LBO-labobesluit op de rol staat. Thans wil ik aandacht vragen voor de herstructurering van het MHNO/MSPO. Wij zijn daarover met zorgen vervuld. Ons bereiken tal van signalen uit het veld dat het tempo van de herstructurering te hoog is, waardoor het proces in gevaar komt. Wij geven de bewindslieden daarom in overweging iets gas terug te nemen. We zijn nu al zo lang bezig met de herstructurering dat één of twee jaar extra er ook nog wel bij kan.

Meer zorg hebben wij om de signalen dat bij de herstructurering te wei-

nig gelet wordt op de aansluiting op de wereld van de beroepsuitoefening. Het beeld rijst op van de pedagogische provincie waarbinnen het onderwijs aan navelstaren doet. Deze signalen bereiken ons vooral, maar niet uitsluitend, vanuit de gezondheidszorg. Er blijkt veel ongerustheid te zijn dat de nieuwe opleidingen onvoldoende zijn toegesneden op de eisen die wij allen, en terecht, stellen aan het niveau van de gezondheidszorg. Goed overleg tussen onderwijs en volksgezondheid is daarvoor dringend geboden. Het herstructureerde MHNO/MSPO zal onderdak moeten bieden aan een tiental opleidingssoorten die onderling geheel verschillend zijn. Wat is eigenlijk de relatie tussen een opleiding voor verpleegsters en een opleiding modekleding, zo beginnen wij ons af te vragen.

Eigenlijk zien wij die relatie niet zo duidelijk. Er ligt een wereld van verschil tussen beide vakgebieden. Dat leidt tot de vraag of we met de herstructurering wel op de goede weg zijn. Zou het eigenlijk niet meer zinvol en verstandiger zijn om iets minder hoog te grijpen? In concreto willen wij het voorstel doen om alle gezondheidszorg-opleidingen onder te brengen in één MBO-gezondheidszorg. Wij zijn erg benieuwd naar de reactie van de Staatssecretaris op dit voorstel.

Na het basisonderwijs gaat een derde deel van onze leerlingen naar het LBO. Voor ons reden genoeg om het LBO niet uit het vizier te verliezen. Een ander derde deel van de leerlingen gaat naar het MAVO. Minister de Geus heeft zijn denigrerende opmerking over het MAVO ingetrokken. Terecht, want het MAVO is geen rotopleiding, integendeel. Wij zijn blij dat er een MAVO is, omdat daarmee tal van leerlingen de kans krijgen algemeen voortgezet onderwijs te volgen, maar daar zit tegelijkertijd wel de crux. Met een MAVO-diploma weet je wel veel maar kan je nog niks. Dat geldt trouwens voor het HAVO evenzeer. Daarom dient MAVO, noch HAVO, eindopleiding zijn.

Wie met een MAVO-diploma verder wil studeren, kan daarvoor terecht bij het HAVO of het beroeps-onderwijs. Laten wij het KMBO buiten beschouwing, omdat wij daar pas enkele proefprojecten hebben, dan zijn er voor MAVO-leerlingen eigenlijk geen mogelijkheden om in korte tijd in dagschoolverband een beroepsopleiding te volgen. Wij zouden de Staatssecretaris daarom in overweging willen geven om te bevorderen dat MAVO-gediplomeerden in één jaar een LBO-diploma kunnen halen.

Ginjaar-Maas

De kleine MAVO-scholen blijven ons zorgen baren. Wij willen deze scholen zoveel mogelijk in stand houden, maar welke overlevings kansen hebben ze? Vanuit de kleine MAVO-scholen is de gedachte geopperd om voor deze scholen de zogenaamde 'Maatpak-formule' toe te passen. Zegt dat de Staatssecretaris iets en is bij bereid daarover met het onderwijs en de inspectie overleg te voeren?

Vorig jaar hebben wij aangedrongen op toepassing van onderwijstechnologische hulpmiddelen in de school. Wij deden dat vanuit de optiek van de noodzakelijke individualisering van het onderwijs. Vandaag voeg ik er aan toe dat toepassing van onderwijstechnologie van groot belang kan zijn voor de instandhouding van de kleine scholen. De ontwikkeling van toepassingsmogelijkheden van de technologische hulpmiddelen achten wij nog steeds zeer urgent.

Voorzitter! Bij de vernieuwingen in LBO en MAVO die wij noodzakelijk achten, gaat het ons om de mogelijkheden die leerlingen hebben om zich te ontplooien en te ontwikkelen. Met zorg nemen wij waar dat vele leerlingen nog steeds motivatie-problemen hebben. Het spijbelen lijkt een zeer verontrustende omvang aan te nemen. De spijbelaars lijken een zeer harde kern van leerplichtige jongeren te omvatten die met geen stok meer naar school te krijgen zijn. Het gaat om leerlingen van vooral ITO, IHNO en MAVO. Blijkbaar zijn onze onderwijsvoorzieningen niet toegesneden op alle jongeren. De vraag is wat gedaan moet worden. Wij vinden dat wij deze leerplichtige jongeren niet aan hun lot kunnen overlaten.

Wij zien in principe enkele mogelijkheden: ofwel in het LBO wordt voor deze jongeren het doe-element versterkt, terwijl wij tegelijkertijd zorgen voor betere begeleiding en opvang, ofwel wij laten deze jongeren toe tot vormingswerk, of tot de zogenaamde samenwerkingsprojecten opleiding en vorming. Wij achten het niet uitgesloten dat ze daar gemotiveerd kunnen worden om de afgebroken opleiding alsnog af te maken. De bewindslieden willen wij vragen daarop hun reactie te geven.

De werkgelegenheid in het onderwijs blijft uiterst zorgelijk. Terwijl het basisonderwijs nog steeds in het dal zit dat veroorzaakt wordt door de sterke terugloop van leerlingen, voorzien wij dat het voortgezet onderwijs binnenkort eveneens snel in dat dal zal zakken. Bij de bespreking van de Nota

werkgelegenheid zullen wij hierop uitvoerig ingaan. Op dit moment wil ik twee opmerkingen maken. De eerste is dat wij gehoopt hadden dat een aantal werkloze onderwijsgeevenden in de volwassenen-educatie aan de slag zou kunnen. Helaas zijn wij tot op heden hierin teleurgesteld. De tweede opmerking heeft betrekking op de wachtgelders.

Wij menen dat er mogelijkheden geschapen moeten worden dat wachtgelders, op volstrekt vrijwillige basis, in de school extra taken kunnen uitvoeren. Buiten de sterkte dus. Voor een aantal wachtgelders zou dit een belangrijke kans kunnen zijn om zinvol bezig te zijn, terwijl het onderwijs er ook mee gebaat zou zijn. Wij hadden begrepen dat Minister Pais enige tijd geleden bezig geweest is om voor de wachtgelders een aanvaardbare regeling te treffen. Sindsdien hebben wij echter niets meer vernomen. Vandaar onze vraag: hoe staat het ermee?

Het zal duidelijk zijn dat wij op dit punt een volstrekt ander standpunt hebben dan collega Konings. Wij menen dat veel wachtgelders staan te trappelen om bezig te kunnen zijn in het onderwijs. Ik wil thans enkele opmerkingen maken over het hoger onderwijs. Veel waardering heeft de VVD-fractie voor het hoger onderwijsbeleid van het kabinet. Daarbij denken wij met name aan het uitgebreid programma van wetgeving, dat erop is gericht:

- een samenhangend stelsel van hoger onderwijs tot stand te brengen;
- het aanbod van programma's af te stemmen op de zeer gevarieerde behoeften;
- het hoger onderwijs voor velen toegankelijk te houden.

Voor de komende tijd wil onze fractie met name voorrang geven aan de totstandkoming van een eigen wettelijke regeling voor het hoger beroeps-onderwijs. Zowel het voorontwerp van wet, alsmede het zeer uitvoerige en constructieve advies van de HBO-raad bieden ons inziens een uitstekende basis om spoedig spijkers met koppen te slaan. Aarzelend heeft onze fractie over de vraag, of de tijd nu reeds rijp is voor een kaderwet op het hoger onderwijs, de invoering van een HBO-wet zal reeds veel tijd en inspanning van alle betrokkenen vragen. Ook uit de verschillende adviezen komt het beeld naar voren dat wellicht beter nog even met de kaderwet kan worden gewacht. Grootse knelpunt bij de totstandkoming van een kaderwet lijkt ons dat er in het verband van de samenhang WO-HBO nog te weinig voorwerk is gedaan ten aanzien

van de deelharmonisaties op onderwijskundig, bestuurlijk en rechtspositioneel gebied. Daarom zou onze fractie er voornamelijk de voorkeur aan geven dat een tijdop wordt uitgezet met de volgende fasen:

- absolute voorrang wordt gegeven aan de invoering van de HBO-wet;
- ontwikkelingsprojecten en deelharmonisaties, gericht op één samenhangend stelsel van hoger onderwijs worden uitgevoerd en uitgewerkt;
- een kaderwet wordt pas ingevoerd nadat uit de verschillende ontwikkelingen is gebleken dat deze ook echt reële inhoud kan krijgen.

In deze procesmatige groei naar één samenhangend stelsel van hoger onderwijs past ons inziens de suggestie van de HBO-raad om over te gaan tot de instelling van een Commissie Ontwikkelingsbeleid Hoger Onderwijs. Hoe denkt de Minister over deze suggestie?

De problematiek van de eigen bijdragen van studenten in de financiering van het hoger onderwijs heeft heel wat beroering gewekt. Mede omdat aan het volgen van hoger onderwijs een individueel nut is verbonden (zowel 'economisch', als 'cultureel') zijn wij er geen tegenstander van dat het profijtbeginsel hier enige toepassing vindt. Dat hoeft de toegankelijkheid tot het hoger onderwijs voor studenten uit de lagere inkomensgroep niet in de weg te staan. Immers, het te betalen collegegeld wordt gecompenseerd in de studiefinanciering.

Niettemin hebben wij er ons in het verleden steeds voorstander van getoond dat eigen bijdragen worden ingebracht in een nieuw stelsel van studiefinanciering, dat open staat voor alle studenten, dat principieel uitgaat van de eigen verantwoordelijkheid en onafhankelijkheid van de student, dat los staat van het ouderlijk inkomen.

In eerdere debatten heeft ook de Minister deze grondslagen voor een nieuw studiefinancieringsstelsel onderschreven. Juist daarom betreurt onze fractie het dat een en ander nog steeds niet tot concrete voorstellen heeft geleid. Er zijn verwachtingen gewekt. In de memorie van antwoord op het wetsontwerp twee-fasen-structuur, gericht aan de Eerste Kamer, stelt de Minister: 'Bij gelegenheid van de mondelinge behandeling van de Onderwijsbegroting zal over het vraagstuk van de studiefinanciering nadere informatie worden verschaft'. Wij nodigen de Minister graag uit, dat nu te doen.

Begrip toont onze fractie voor de voorstellen van de Minister om gezien

Ginjaar-Maas

de budgettaire problematiek het collegegeld voor het WO te verhogen en een uniform collegegeld voor het HBO in te voeren. Bij de behandeling van de nog in te dienen wetsontwerpen zullen wij hierop nader ingaan.

Nu beperk ik mij tot enkele opmerkingen van algemene aard. In het streven naar één samenhangend stelsel van hoger onderwijs past dat de eigen bijdragen van HBO- en WO-studenten volgens een gelijke systematiek worden geheven. Het is één van de noodzakelijke deelharmonisaties. De voorstellen van de Minister kunnen echter niet los gezien worden van de feitelijke situatie van vandaag, namelijk dat HBO-studenten op tal van punten achterlopen bij WO-studenten. In dat verband laat de vraag zich stellen of de voorgestelde collegegeld-regeling wel rechtvaardig is. Wil de Minister onderzoeken of hij mogelijkheden ziet om tegemoet te komen aan de gerezen bezwaren?

Mijnheer de Voorzitter! Het onderwijs is in deze kabinetsperiode een veelbesproken onderdeel van het regeringsbeleid geweest. Op zich zelf is dit goed. De betrokkenheid bij het wel en wee in onderwijsland wordt erdoor vergroot. Dat is alleen maar winst. Die betrokkenheid zal moeten blijven bestaan. De problemen die ons nog te wachten staan, zullen groot zijn, wellicht groter dan die waar we tot nu toe mee zijn geconfronteerd. Wensen op het gebied van het onderwijs, gerelateerd aan gebrek aan voldoende financiële middelen, zullen nopen tot het doen van keuzen.

Met name in de komende jaren zal scherper dan ooit moeten worden gekeken naar de doelmatigheid van de uitgaven, zonder de uitgangspunten van het beleid op losse schroeven te zetten. In mijn bijdrage aan deze discussie heb ik enkele elementen genoemd die dringend om heroverweging vragen, zoals de betekenis van de nominale uitgaven in het licht van het teruglopend leerlingental, het zitten blijven, de aansluitingsproblematiek, de schoolstichting en de financieringsmethodiek. Meer kosten-batenanalyses in het onderwijs is een noodzaak. In de komende jaren zullen opnieuw pijnlijke beslissingen moeten worden genomen. Alleen wanneer we 'samen aan het werk' gaan, zullen we in het belang van het onderwijs tot goede oplossingen kunnen komen.

Mijnheer de Voorzitter! Meestal vonden wij de opstelling van de fractie van de Partij van de Arbeid interessant. Wij hopen dat zij in staat zal zijn, de komende vier jaar op dezelfde wijze vanuit de oppositiebanken te opereren.

De heer **Evenhuis** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Een commentaar op de Onderwijsbegroting luidt als volgt: een dik pak uitvluchten om het eigen falen te verbergen. Markante taal. Geen visie, geen beleid, heet het dus. Uitspraken als deze zijn te bont om waar te zijn en terecht wordt aan dit soort commentaren voorbijgegaan. Ze doen geen recht aan de talloze beleidsvooremens die door deze bewindslieden in de begroting zijn geëtaleerd. Dit ter inleiding.

Maatschappelijke veranderingen komen geleidelijk en voortdurend. Hetzelfde geldt voor de veranderingen in het onderwijs. Die maatschappelijke veranderingen bepalen voortdurend de veranderingen in het onderwijs. Dat betekent dat er in het onderwijs geen snelle, radicale veranderingen optreden. Veranderingen hebben een procesmatig karakter.

Een en ander betekent dat je rekening moet houden met de mensen die in het onderwijs werkzaam zijn. Op dat punt staan wij wat het basisonderwijs betreft voor een gigantische uitdaging. Soms is het vermogen om te veranderen in het onderwijs gelet op de termijnen wel eens anders dan bij politieke actie wordt verondersteld.

De maatschappelijke veranderingen zijn de afgelopen jaren ook in het onderwijs doorgedrongen. Ik noem een aantal zaken. Het beleid inzake culturele minderheden heeft veel meer 'body' gekregen. Hetzelfde geldt voor het emancipatiebeleid en het werkgelegenheidsbeleid. Daarvoor heeft de Minister zijn best gedaan. Ik wijs ook op de zorg voor de gehandicapten en op de ontwikkeling van het speciaal onderwijs door de Staatssecretaris. Diverse problemen kwamen op ons af. Het kabinet heeft geprobeerd, daarop een antwoord te geven. Wij hebben waardering voor die aanpak.

We hebben met name waardering voor de aanpak van de vernieuwing van het basisonderwijs. Het is niet gering, wat ons staat te wachten. De veranderingen in het basisonderwijs kunnen met recht en reden revolutionair worden genoemd, zowel naar inhoud als naar het stelsel, waarmee je te maken hebt. In dat opzicht hebben wij waardering voor het meerjarig beleidsplan voor het basisonderwijs. Kan de Stuurgroep innovatie basisonderwijs de problemen voldoende aan?

De sleutel voor de onderwijsontwikkeling en -vernieuwing ligt in belangrijke mate bij de opleidingen voor onderwijsgeevenden. Het is daarom van grote betekenis, te weten wat er rondom die opleidingen gebeurt. Daarom

moet ook worden gekeken naar wat in de verzorgingsstructuur in het onderwijs aan de hand is. De opleidingen staan dicht bij het onderwijs, de school. De opleidingen zijn verantwoordelijk voor de mensen, de inhoud en keuze met betrekking tot het onderwijs zelf.

Bij dit alles dient het kind centraal te staan. Er mag geen vliegwielt-effect ontstaan bij het gebeuren rondom die school. Een meer integrale aanpak in die sector is noodzakelijk. Het gescheiden optrekken van de sectoren die zich met het kind bemoeien wordt versterkt doordat minstens een drietal categorieën een claim leggen op een eigensoortig onderwijsbeleid.

Vanuit de rijksoverheid wordt gesproken over een constructief onderwijsbeleid. Ik wijs ook op wat er vanuit de besturen – de koepels – naar voren wordt gebracht. Ook de gemeenten houden zich in versterkte mate bezig met onderwijs en onderwijsdoelstellingen. Anders gezegd: de school komt in toenemende mate onder druk te staan.

Ook de relatief autonome school kan onder druk komen te staan. Wij willen tegen die achtergrond nog eens de betekenis en kwaliteit van de opleidingen – ook als regionale onderwijsinstuties – beklemtonen.

Wij hebben waardering voor de bedoelingen van de opleidingen voor onderwijsgeevenden. Wij hebben ook waardering voor wat op het punt van de scholing langzamerhand tot stand is gebracht. Dit was niet zo eenvoudig. Het proces met betrekking tot verandering en vernieuwing van het basisonderwijs is al vanaf het eind van de jaren '60 in discussie geweest. Het probleem rondom de opleidingen voor onderwijsgeevenden bleef daarbij in feite achter.

Dit is ernstig te betreuren, te meer omdat wij zien dat pas in 1983 opleidingen vorm zullen krijgen, terwijl, wanneer de nieuwe wet op het basisonderwijs in 1983 wordt ingevoerd, de eerste geslaagde abiturienten van die nieuwe opleidingen in het onderwijs moeten kunnen worden geplaatst. De applicatie is terecht in 1979 ter hand genomen.

Het ging niet zo eenvoudig en het moest snel gebeuren. Over de kwaliteit kunnen opmerkingen worden gemaakt, maar het moest gebeuren, juist ter wille van de rechtspositionele zekerheid van de betrokkenen die naar het nieuwe basisonderwijs overgaan. Ook het punt van de nascholing dient te worden gememoreerd, gelet op de 'body' die hieraan door de bewindslieden is gegeven.

Evenhuis

Het is van belang dat de 'know-how' in die opleidingen in stand wordt gehouden. Wij kennen de zogenaamde 'Pais-uren'. Wat kan hierbij in de toekomst worden gedacht? Kan hierin continuïteit worden gebracht, zeker gelet op de terugloop van het aantal studenten die meer dan 50% op dit moment bedraagt? Daardoor is het van het grootste belang dat de 'know-how' in de opleidingen in stand blijft gehouden.

Ik kom tot de veranderingen in de opleidingen zelf. Mogen wij in deze kabinetperiode nog verwachten dat een wet met betrekking tot de concentratie van de opleidingen de Kamer bereikt? Die operatie moet doelmatig en snel geschieden. Het kabinet heeft een kader aangegeven, waarbinnen de inhoudelijke ontwikkeling moet plaatsvinden. Er is gekozen voor een vierjarige opleiding. Voorts moet 40% aan de stage worden besteed.

Wij vragen ons af, of dit in het geheel niet wat veel van het goede is en of de verhouding wel juist is. Wij zouden hierop graag een eerste reactie van de zijde van de Minister willen horen. Ik leg er de nadruk op dat wij op het standpunt staan dat de opleidingen inhoudelijk harder gemaakt moeten worden. Ik wil ook wijzen op een onderwijsverslag van enige jaren geleden, dat hierop uitdrukkelijk heeft gewezen.

Als ik spreek over het vliegwieleffect in het verband van al datgene wat rondom de school gebeurt, wil ik op één aspect, juist in relatie tot de opleidingen, wijzen. De nascholing zal gekoppeld worden aan de opleidingsinstellingen zelf, aan de zogenaamde initiële opleidingen. Daar komt nog een punt bij. De schoolbegeleidingsdiensten functioneren ook heel nauw in relatie tot die school.

Het is de vraag in welke mate het zinvol is de schoolbegeleidingsdiensten meer te integreren in het verband van die opleidingen, opdat men de opleidingen, de nascholing, de schoolbegeleiding en eventueel in sommige opzichten ook de remedial teaching veel meer in één verband kan brengen. Die zaak zou juist in deze fase van de discussie aangepakt moeten worden, omdat wij juist in deze fase bezig zijn met de definitieve vormgeving van dit terrein van het onderwijs.

Het is daarbij toch de bedoeling de zaak voor een zeer lange tijd vast te leggen. In dit opzicht is van belang het antwoord op de vraag, wat wij met de verzorgingsstructuur willen doen.

Juist in verband met de nascholing en de stages speelt ook het volgende

opleidingsprobleem een rol. Het heeft naar onze wijze van zien veel zin om de basisscholen in de regio van een opleidingsinstituut te koppelen aan zo'n opleidingsinstituut. Op die manier wordt als het ware met clusters gewerkt. In het verleden hebben wij dit al eens bepleit. De Minister heeft toegezegd, dat hij bereid was ook deze vorm van organisatie in het overleg te betrekken. Wij zouden graag horen wat hiervan het resultaat is geweest, welk perspectief daar wenkend aan de horizon kan doemen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom dan aan de verzorgingsstructuur. Zoals gezegd speelt die in het geheel een belangrijke rol. Het gaat er dan vooral om welke betekenis en welk gewicht men aan die verzorgingsstructuur hecht. Wij prijzen de Staatssecretaris ervoor dat hij erin is geslaagd een voorontwerp van wet op het punt van de verzorgingsstructuur te maken. Ik laat mij niet uit over de inhoud ervan, want die kennen wij niet.

Ik ontwikkel er op dit moment ook geen gedachten over. Wel is het van groot belang dat de discussieronde in het veld goed tot haar recht komt. Daarbij gaat het met name om de vraag, hoe zwaar die verzorgingsstructuur moet worden. Wat zal de betekenis zijn van de onderscheiden instituten in de verzorgingsstructuur? Zou de schoolbegeleidingsdienst, wanneer die zelfstandig blijft.....

De heer **Konings** (PvdA): Het zijn allemaal geheime stukken.

De heer **Evenhuis** (VVD): Ik houd toch mijn eigen verhaal?

De heer **Konings** (PvdA): U kunt geheime stukken kennen.

De heer **Evenhuis** (VVD): Waar blijft dat uit? Het is mij niet duidelijk wat de heer Konings bedoelt.

De heer **Konings** (PvdA): Een wet op de verzorgingsstructuur.

De heer **Evenhuis** (VVD): Ik mag toch wel over de verzorgingsstructuur spreken?

De heer **Mertens** (D'66): Er moet zelfs nog een vóórontwerp komen!

De heer **Evenhuis** (VVD): Van des te meer belang kunnen dan mijn opmerkingen zijn. Ik heb trouwens gezegd dat er een voorontwerp gereed was.

Van belang vinden wij dus de reactie van het onderwijsveld op dat voorontwerp van wet op de verzorgingsstructuur. Zal inderdaad de schoolbegeleidingsdienst een sobere dienstverlening geven? Dit punt zal in de discussie zeker de nadruk krijgen. Wat zal de

rol van de SLO en van de pedagogische centra zijn?

Een ander punt betreft de regionalisatie; de heer Deetman heeft hierover vanmorgen met een enkel woord gesproken. Ik doe dit in zeker opzicht in hetzelfde perspectief. Regionalisatie is voor tal van activiteiten van het grootste belang, zeker ook gelet op het functioneren van de gehele pedagogische omgeving van de school, zoals ik die pas heb geschetst. Ik wil erop wijzen dat ook de PC-besturenraad heeft gepleit ten gunste van de regionalisatie.

Over de vormgeving kan men van mening verschillen, maar het principe is uitdrukkelijk aanwezig. Ik ben van oordeel dat het zin heeft, wanneer de bewindslieden daarover nog eens oordeel geven.

Zeker in het verband van de regionalisatie – maar ook de decentralisatie kan van belang zijn – is het advies van de Raad voor de Territoriale Decentralisatie een gegeven. Dat advies is verleden jaar mei geproduceerd. Het is gedeeltelijk verwerkt in bestaande beleidsvoornemens en gedeeltelijk ligt het nog op het departement, en wel voor zeker een vijftal sectoren. Mag daarover nog een zelfstandig oordeel van het kabinet worden verwacht?

Ik kom tot een ander terrein. De leraren lichamelijke oefening hebben een nota over bewegingsarmoede naar buiten gebracht. Bestaat daarover bij de bewindslieden een oordeel?

Een andere vraag is, hoe het staat met de wijziging van artikel 13 van de Lager-onderwijswet 1920 in verband met het weekeindvervoer van internaatskinderen.

Het volgende punt betreft de benoeming van wachtgelders die zonder de betrokken pedagogische bevoegdheid zijn verbonden aan een school van een bepaalde pedagogische richting.

Mevrouw Ginjaar en ik hebben daarover schriftelijke vragen gesteld. Het ging daarbij in het bijzonder om een school in Castricum, maar de strekking van de vragen was natuurlijk wijder. De Staatssecretaris heeft op die vragen geantwoord dat nog eens goed naar die zaak moest worden gekeken en dat er een oplossing moest worden gevonden, zeker wanneer sprake is van een onoverkomelijk bezwaar. De Staatssecretaris sprak ook over de wenselijkheid, een nuancering aan te brengen in het beleid.

Kan dat wat worden verduidelijkt? Wanneer inderdaad mensen zonder bevoegdheid aan een school van een bepaalde pedagogische richting worden verbonden, dan kan daarbij de pedagogische richting van die school in het geding komen.

Evenhuis

Verder vragen wij naar het al dan niet verschijnen van een nota over de trekkende bevolking.

Ten slotte merk ik nog het volgende op. Veel is in deze kabinetsperiode op gang gebracht. Ik heb al gezegd dat veel beleidsvoornemens zijn geëta-leerd. In de begroting voor 1981 worden er 54 aangekondigd. Over visie gesproken; ik noem het niet niks.

Het is moeilijk, een beleidsvoornemen in één kabinetsperiode volledig tot afronding te brengen, dus van de beleidsinitiatie tot de invoeringsfase. Op blz. 27 van de memorie van toelichting worden zelfs negen fasen genoemd – zonder te spreken van het overleg dat daarbij hoort – die een voornemen moet doorlopen. Deze bewindslieden kunnen over de ervaringen die zij daarmee hebben, ongetwijfeld een boekje open doen. Ik neem aan dat vorige bewindslieden dat evenzeer kunnen. Ik zou zelfs kunnen vragen welke wetten op stapel stonden die door dit kabinet zo maar konden worden ingediend. Dat is een hoogst interessante vraag, zeker tegen de achtergrond van de beschouwing die de heer Van Ooijen vanochtend heeft gehouden.

Veel overleg met de samenleving is noodzakelijk over de beleidsvoornemens en over de wettelijke regelingen. Tal van organen moeten worden gehoord. Ik zeg er nadrukkelijk bij dat dit niet uit de lucht is komen vallen; dat wordt door de samenleving verlangd en wij hebben in de Kamer ook gewild dat het gaat gebeuren. Zeker wanneer wij spreken over de lange fasen, dienen wij de hand ook in eigen boezem te steken. Ik zeg er ook bij dat de VVD-fractie van harte bereid is, in alle opzichten te bezien of versnellingen op dat terrein mogelijk zijn.

Wellicht kan de rapportage van de commissie-Vonhoff op dit punt een positieve bijdrage leveren. Terughoudendheid past dus bij degenen die kritiek op het kabinet hebben, zeker wanneer het gaat om het onderwijsbeleid.

Ik heb al gezegd dat er veel op het spoor is gezet. Het is een uitdaging – zelfs voor de meest ambitieuze die in de toekomst op het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen komen te zitten – om dat te verbeteren.

□
De heer **Abma** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil eerst iets zeggen over de goede orde. Wanneer u, afgaande op de sprekerslijst, de heer Waltmans wilt laten spreken namens de SGP wil ik dat wel als een examenopgave zien aangemerkt.

De heer Abma (SGP)

Mijnheer de Voorzitter! Eens te meer lever ik door mijn te beperkte deelname aan deze begrotingsbehandeling een eclatant bewijs voor de stelling dat met hetzelfde te zeggen niet hetzelfde wordt beoogd. Wanneer ik namelijk zeg dat het mijn laatste begrotingsbehandeling is in deze Kamer zouden de bewindslieden precies hetzelfde kunnen beweren, terwijl zij met of zonder uitzondering iets anders bedoelen.

Mijn laatste behandeling lokt uit tot een balans. Voor mij betekent het de bekentenis dat ik niet bereikt heb wat ik had willen bereiken of graag had zien bereikt. Onze doelstelling luidt namelijk dat de overheid ervoor zorg draagt dat het onderwijs in zijn verschillende vormen – en dat zijn er nogal wat tegenwoordig – overeenkomstig Gods woord is, opdat de mens, die stelling van schepping, vrijmaking en stileren van het leven volmaakt toegerust mag zijn. Aan dit fundamentele criterium getoetst, blijft er zoals te begrijpen is genoeg voor kritiek vatbaar.

De laatste behandeling van de zijde van deze bewindslieden maakt voortzetting niet onbestreden aantrekkelijk. Het woord vooraf in de memorie van toelichting geeft via de uitdrukking 'beteugeling van de collectieve lastendruk' scherp de contouren aan van de deur, waar men noodzakelijkerwijs vandaag ons onderwijshuis moet binnenvallen. Terecht staat hier het woord 'vallen', want het kost de bewindslieden ongetwijfeld uitermate grote moeite om overeind te blijven. Men moet wel van goede – dat is van economische – huize zijn om zich te handhaven, dunkt ons.

Terecht wordt in de memorie het onevenredig geringe aandeel in de uitgaven van niet-inkomensbestanddelen signaleerd. Ik voeg dit bij de geuite klacht van een onderwijsorganisatie dat de materiële uitgaven tot een bedenkelijk peil zijn gedaald. De ruimte voor het doen van hoogst noodzakelijke investeringen in de sfeer van inventaris, scholenbouw en onderhoud lijkt bijna volkomen verdwenen te zijn. De noodzakelijke financiële ruimte voor het voeren van beleid, gericht op veranderingen, herstructureringen, ontbreekt veelal. Geen wonder dat de kritiek er niet om liegt. Men spreekt van: failliet, zwakke uitvluchten, misoogst, 229 pagina's zonder visie op onderwijs en onderwijsvernieuwing, enz.

Mijn fractie heeft er nooit een geheim van gemaakt, dat zij pijnlijke gevolgen van drastisch ingrijpen in de overheidsuitgaven niet uit de weg wil gaan. Gezien de hoge loonsom in de totale begroting is het moeilijk deze post sacrosanct te houden. Bij de algemene beschouwingen zijn uiteraard met vertragend effect op zichzelf overwegenswaardige plannen terugverwezen in plaats van doorverwezen naar een breder niveau van besluitvorming waar zij thuishoren.

Hoe moeten wij in het overleg met de ambtenarencentrales het overleg met de bewindsman van Binnenlandse Zaken incalculeren? Onder de post 'incidenteel'?

De speciale loongevoelige structuur nad door de critici – links en rechts – loyaler onderkend moeten worden. Misschien moet het gezocht worden in de reeds aangeduide richting. Inder-

De kamerleden v.l.n.r. Van Leijenhorst (CDA), Ginjaar-Maas (VVD), Deetman (CDA) en Evenhuis (VVD)

daad mag behoedzame stuurmanskunst niet ontbreken, gelet op de stormen van protest. Ik denk dat voor de zozeer gewenste overdracht van maatschappelijke weerbaarheid daarvan wel ruimschoots voldoende aanwezig is bij onderwijsgevend.

Toch moet bij ingreep in salarissen en arbeidsvoorwaarden begrip bestaan voor het feit, dat bij velen een zeer zwaar beslag wordt gelegd op tijd en energie ten behoeve van vernieuwing en ontwikkeling en wat dies meer zij. Bij zoveel overmaat van werk schrijft dat zoveel bevoegden meer aan de kant dan ter zijde staan. Immers, wij mogen de roeping voor de mens, gave en verworven kennis doeltreffend aan te wenden, niet uit het oog verliezen. Blijft voor betrokkenen voldoende tijd voor ontplooiing, omdat levenslang leren ook voor hen geldt? Houden ten slotte in dit verband voor beheer en bestuur de kosten gelijke tred met de omvangrijke toenemende werkzaamheden? Is het toegekende bedrag een zwaluw die de zomer aandraagt?

Een heet hangijzer, zij het van ondergeschikt budgettair belang voor de begroting en niet voor betrokkenen is de voorgestelde maatregel van verhoging van het collegegeld. Sommige van de vele argumenten contra zijn overwegenswaardig. Is het inderdaad een verlegenheidsmaatregel? Weliswaar is toegezegd dat de studiefinanciering wordt aangepast – studenten die niet kunnen betalen, krijgen het bedrag gecompenseerd – maar hoe komt men dan aan een netto resultaat, dat

er zijn mag? Verdient ter voorkoming van verontwaardiging een inkomensgevoelige verfijning van de schoolgeldheffing geen overweging? Studiefinanciering blijft een aangelegen en helaas een ver gelegen punt. Wanneer start een nieuw stelsel van studiefinanciering? Het gezin mag best als primair verantwoordelijke instantie het financiële gevolg van een studie opvangen, maar wel wil ik graag een visionaire studie, voordat maatregelen ad hoc worden getroffen.

Op visie is blijkbaar bezuinigd. De vorige bewindsman had te veel daarvan. Vier jaar is ook erg kort. Niet voor niets verbeidt wellicht de heer Van Kemenade een tweede beurt, een tweede-kans-onderwijs.

Wij leven in een oogstjaar. Misschien was regeren per nota toch spectaculairder geweest, gezien het verwijt van gebrek aan visie en wetgeving. Er blijft voor de bemeten spreek-tijd toch nog wel een en ander over. De bewindslieden maken zich sterk voor anti-vivisectie, emancipatie, culturele minderheden en gehandicapten. Onze fractie heeft enige bedenking, zoals bekend zal zijn, tegen de roldoorbrekende hervormingsdrift. Uit een oogpunt van gelijkwaardigheid zagen wij liever – en terecht – juist ook op onderwijsgebied verscheidenheid van gaven gehonoreerd dan ongenueanceerde gelijktrekking van allerhande capaciteiten in maatschappelijke, economische en andere sectoren.

Welke bedragen zijn gemoeid met deze overheidsinspanning, met het totale emancipatorische gebeuren? Kan

hierop worden bespaard of vindt deze activiteit zoveel aandacht, omdat zij weinig geld kost en bovendien in het progressieve straatje past? Welke afweging achten de bewindslieden geoorloofd, als het gaat om de keus tussen de toenemende behoefte voor vrouwen aan ruimere maatschappelijke participatie en het feit dat het totale aantal arbeidsplaatsen zich niet vermenigvuldigt? Het tot het uiterste minimum beperken van vivisectie, het bevorderen van de invoering van substituten en een maximale coördinatie om overbodige proeven met dieren dan wel het onnodig doden van dieren te voorkomen, hebben onze instemming.

Welke andere concrete en daadwerkelijke stappen zouden nog op korte termijn genomen kunnen worden om de vivisectie zoveel mogelijk terug te dringen?

De zorg en aandacht voor gehandicapten verdient lof. Moet deze zorg niet gelijke tred houden met de inspanning, gericht op een plaats in de maatschappij voor onderwezenen om frustraties zoveel mogelijk te voorkomen. Hier ligt trouwens een probleem over de gehele linie, gelet op het demotiverende effect.

Vervolgens de rubriek 'varia'. Hangt de klacht van het VBO over de aanzienlijke aanmelding van leerlingen uit het reguliere onderwijs samen met de vergrote zorgbreedte van het basisonderwijs? Verdient die zorgverbreding overigens niet extra middelen? Dat stakingsdagen niet worden doorbetaald, vindt bij onze fractie instemming.

Onduidelijk is, met betrekking tot het voorgestelde onderzoek naar de organisatie van het onderwijs in de school, de relatie tussen de organisatie van het onderwijs in de school en de school als organisatie. Zijn dit niet twee heel verschillende zaken? Rond welke jaarwisseling zal het onderzoek naar de interne schoolorganisatie door het Instituut voor Toegepaste Sociologie worden afgerond? Indien onverhoopt de invoering van de basisschool per 1 augustus 1983 niet kan worden verwezenlijkt, welke datum ligt dan als dichtstbijzijnd voor de hand?

Waarop is eigenlijk de verwachting gebaseerd, dat een verdergaande vermindering van de ontdoiking van de gedeeltelijke leerplicht zal optreden en dat er sprake zal zijn van een toenemende belangstelling voor het deeltijdonderwijs? Met betrekking tot het plan van scholen wordt ernaar gestreefd, alle beroepszaken binnen één jaar af te handelen. Hoe denkt men aan dit voornemen gevolg te geven als

Abma

blijkt dat de gemiddelde beroepsduur twee jaar is? Is al iets over de uitkomsten bekend van de arbeid van de werkgroep, die de problematiek van de aansluiting van onderwijs op arbeidsmarkt bestudeert? Die studie zou toch begin 1981 zijn afgerond?

Kan, afgezien hiervan, alsnog worden ingegaan op deze aanpassingsproblematiek? Kan voorts iets worden meegedeeld over de toekomstige definitieve structuur van de regionale contactcentra of is het overleg tussen werkgevers en werknemers nog steeds niet afgerond?

Behoorlijk hoog zit onze fractie de participatie van de kleine levensbeschouwelijke organisaties in het overleg over allerlei beleidsmaatregelen. Zij zouden toch nauwer bij de beraadslaging kunnen worden betrokken zonder dat er wordt geschuild onder de paraplu van artikel 3 van de Wet op het Voortgezet Onderwijs?

Is het de bedoeling dat voortaan, bij zogenaamde identiteitsopgaven, de kleinere levensbeschouwelijke organisaties op verzoek inhoudsvol kunnen bijdragen of moet de facultatieve uitnodiging bij het centrale eindexamen geschiedenis en staatsinrichting in eerste instantie een witte raaf blijven? Hebben wij hier te maken met een structurele dan wel incidentele toezegging?

Ten slotte, om vriendelijk te besluiten, een woord van dank naar aanleiding van de door mijn fractie gevraagde notitie over het avond-HEAO. Wij hopen dat de bewindslieden even alert zullen zijn als het gaat over de problemen, die ik nu onder de aandacht heb gebracht.

□

De heer **Waltmans** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Zarathoestra zei eens 'Wees iemand' maar dat kon niet omdat de aangesprokene niemand was. Tegen dominee Abma zou ik willen zeggen dat die woorden niet voor hem zouden kunnen gelden. Hij is iemand en wij zullen hem zeker missen.

Mijnheer de Voorzitter! De taak van het onderwijs voor het functioneren binnen het soort samenleving dat wij nu kennen, wordt in toenemende mate belangrijk. Het is ondenkbaar, dat de huidige samenleving zou voortbestaan zonder een hoog ontwikkeld onderwijssysteem. Ruwweg kunnen wij een tweetal essentiële functies aan het onderwijs toedichten, namelijk een socialiserende en een allocerende functie. Het is merkwaardig, dat in de uitwerking van de memorie van toelich-

ting voor de begroting 1981 de laatste functie, de allocerende, de grootste aandacht krijgt.

De allocerende functie van het onderwijs houdt in: wat kan ik in de maatschappij met mijn onderwijs, wat is mijn diploma waard. Hierbij komen vraagstukken rondom het probleem van werk en aansluiting van onderwijs om de hoek kijken. In hoofdstuk 4 schetst de Regering de problematiek van de relatie tussen onderwijs en arbeidsmarkt. Het is een karige en weinig diep gravende beschouwing waarin slechts wordt geconstateerd, dat het wel wenselijk is de relatie tussen onderwijs en arbeidsmarkt nauwer te verbinden, doch dat het erg moeilijk, zo niet vrijwel onmogelijk is.

Het probleem dat ten onrechte door de Minister buiten deze paragraaf is gehouden, is dat van de zogenaamde socialiserende invloed van het onderwijs. In de socialiserende functie komt tot uiting hoe de leerlingen worden opgevoed binnen het kapitalistische systeem met de aldaar geldende normen en waarden. Niet alleen in formele zin bestaat een socialiserende functie, vakken welke daadwerkelijk inzicht geven in bepaalde maatschappelijke structuren, maar vooral in informele zin. Wij spreken dan over het zogenaamde 'verborgen leerplan'.

Daarin geschiedt alles wat met het conformeren aan de bestaande gezagsverhoudingen te maken heeft. Dat verborgen leerplan maakt deel uit van het machtskader van het onderwijs en wel van het socialiserende aspect in het bijzonder. Het socialiserende aspect dat zich, naar de mening van de PPR-fractie, op dit moment te veel richt op het reproduceren van de bestaande verhoudingen en zich te weinig rekenschap geeft van het feit, dat in een samenleving als de huidige, veranderingen broodnodig zijn.

Uitgangspunt binnen een onderwijsbeleid zou dan ook moeten zijn het greep krijgen op de mondiale ontwikkelingen en het opnieuw vaststellen van daaruit voortvloeiende richtingen van ons bestel, zodat onze 'Umwelt' niet tot doodskist van onze toekomstverwachtingen wordt. Het onderwijs vindt plaats in het totaal van onze wereldproblematiek waarin de verdeling van rijkdommen en macht ongelijk is en technologische ontwikkelingen snel tradities en gebruiken doen veranderen. Het beleid dient ervoor te waken binnen dit kader niet op te leiden voor functies en attitudes van gisteren.

Dit stelt, naar de mening van de PPR-fractie, hoge verwachtingen aan het onderwijs; Naast intellectualisti-

sche vorming zal het onderwijs tevens moeten bijdragen aan een emancipatie van de toekomstige deelnemers aan de samenleving met als uitgangspunt, dat die toekomstige deelnemers mede hun situatie moeten kunnen bepalen.

Dat houdt in een systematische aanpak van de internationale problematiek in de daartoe geëigende onderwijsactiviteiten. Dat is een breed veld: Europese samenwerking en ontwikkelingsvraagstukken, vrede en veiligheid en Atlantische problematiek, migratie, internationale milieuproblemen en mensenrechten.

Onder onderwijs en vorming versta ik alle activiteiten die georganiseerd worden om de gedragmogelijkheden van mensen ten aanzien van hun relatie met de werkelijkheid (zichzelf, de medemens en de wereld) te verruimen, zodanig dat ze in staat zijn de werkelijkheid om te bouwen. Onderwijs zou mensen instrumenten en vaardigheden moeten aanreiken waarmee ze de reële problemen van de eindige wereld kunnen oplossen.

De geschiedenis van ons onderwijsbestel laat wisselend dan weer nadruk op vorming zien, dan weer nadruk op emancipatorische aspecten. De vraag dringt zich op of beiden dermate tegengesteld zijn om binnen één en hetzelfde onderwijssysteem te kunnen worden verenigd. De Minister heeft als concrete uitwerking van een stukje emancipatie een tweetal groepen concreet onder de aandacht gebracht, de positie van de vrouw alsmede de problematiek van buitenlandse leerlingen. Op zich zijn beide prijzenswaardige beleidspunten, maar ook onderdelen binnen een beleid dat als zodanig niet als emanciperend is te kenschetsen.

Een beleid in het totale onderwijspakket had betekend, het verder stimuleren en helpen ontwikkelen van een onderwijsbestel waarin kansen daadwerkelijk gelijk komen te liggen. Gelijke kansen gezien vanuit de positie van de zwakste deelnemers, zij moeten zover mogelijk komen. De PPR realiseert zich, dat dat in sommige gevallen enigszins ten koste kan gaan van de aandacht voor de sterksten, maar dat is dan ook een duidelijke politieke keuze, want de PPR gelooft in grote mogelijkheden van het onderwijs om de sociale mobiliteit te vergroten.

Een bron van aanhoudende zorg is het werkgelegenheidsaspect van het onderwijs. De feiten zijn bekend.

De Minister heeft gelijk met het indienen van de begroting 1981 een nota het licht doen zien inzake de werkloosheid binnen het onderwijs. Een stuk,

dat aanvangt met de opmerking dat het aandeel in de Rijksbegroting voor de jaren tachtig voor het departement van Onderwijs en Wetenschappen niet zal stijgen, en dat het huidige middelenkader voldoende moet zijn. Voorgesteld wordt in de nota onder andere een onderzoek naar het kwalitatieve aspect van het overaanbod aan onderwijskrachten, een stop voor de PA's en reallocatie van middelen. Ten einde werkgelegenheid te scheppen wil de Minister een VUT-regeling, bevordering van deeltijdarbeid, inschakeling van ontslaguitkeringsgenietenden en vermindering van de overuren.

Wat denkt de Minister overigens in dezen van het hem gemaakte verwijt, dat het verplicht in dienst nemen van ontslaguitkeringsgenietenden door het toevoegde gezag van bij voorbeeld Montessori-scholen en Jenaplan-scholen ernstige gevolgen kan hebben voor de identiteit en de continuïteit van het onderwijs, daar de verplichting aan te stellen onderwijsgevenden wellicht niet specifiek geschoold zijn voor en geïnteresseerd zijn in dat type onderwijs? Hoe oordeelt de Minister over de opmerkingen van de zijde van de avondscholen, dat beperking van de overuren van docenten dood in de pot voor dat type onderwijs betekent?

In de begroting schetst de Regering het perspectief van de gelijkblijvende middelen. Terecht wordt daarin gesteld, dat het vrijmaken van extra middelen voor het onderwijs niet kan komen uit het afremmen van de vraag of het organisatorisch goedkoper aanpakken van het onderwijs of een reductie van het voorzieningenniveau.

De andere door de Regering aangedragen mogelijkheid, bezuinigen op salarissen, is van de baan. De vijfde mogelijkheid wordt niet door de Regering genoemd: andere prioriteiten in de rijksbegroting.

Over de financiële perikelen van deze Minister wil ik nog graag iets zeggen. Regering en parlement, dat wil zeggen in meerderheid, hebben besloten de collectieve lastendruk te beperken en dat betekent voor onderwijs minder middelen en daar begroting van Onderwijs als het ware uit één grote loonsom bestaat moet er gekozen worden. De Minister is verantwoordelijk voor zijn begroting en mede verantwoordelijk voor andere begrotingen en de relatie daartussen. De Minister is dus medeverantwoordelijk voor een beleid dat meer-uitgaven voor defensie vanzelfsprekend vindt, omdat hij als Minister medeverantwoordelijk is voor het totale beleid.

Hij heeft er dus zelf aan meegewerkt dat hij nu maar twee keuze-mogelijkheden meer heeft:

a) een handhaving van het aantal arbeidsplaatsen met een lagere gemiddelde personeelslast per arbeidsplaats, dus een daling van het gemiddelen inkomen;

b) handhaving of verhoging van het inkomen met verlies van werkgelegenheid.

Ten rechte wordt hiertegen toch wel aangevoerd dat zo'n beleid zou moeten passen in een algemeen inkomensbeleid en een algemeen ambtenaren beleid en daarmee gekoppeld in de inkomenssfeer.

De onderwijswereld zit niet goed. Kijk ook maar eens naar het onderwijsbeleid in de uitwerking naar de gemeentes: Nul procent voor prijsstijgingen en 1 procent voor loonstijgingen, voor de stichtingskosten van nieuwe scholen per vierkante meter een lager bedrag, voor het vakonderwijs is de bezuiniging op de onderwijssalarissen al doorgerekend. De gemeenten weten het: ze worden ook hier nog eens gepakt, terwijl ze kort worden gehouden door de verschillende departementen en bezuinigd wordt op hun uitkeringen uit het Gemeentefonds.

De onderwijswereld zit ook in de toekomst niet goed. De Regering wil naar 28 overheidstaken een onderzoek instellen om te zien wat er zou gebeuren als er twintig procent op wordt bezuinigd! Als nu eens met Defensie wordt begonnen, dan hebben wij een goed aanknopingspunt en kunnen wij er misschien ook conclusies uit trekken. De Regering rekent onder dat onderzoek ook opleidingen scholings-subsidies, scholenbouw, voortgezet onderwijs, verzorgingsdiensten onderwijs, regelingen voor boventallige onderwijzers, financiële regels tussen Rijk en gemeenten, profijtgedachte en de personeelsvoorziening gesubsidieerde instellingen.

De toekomst van het onderwijs staat met het verdwijnen van dit kabinet op een grens. Het kan niet zo zijn, dat het percentage van de rijksbegroting dat het departement opslokt, verder daalt, ook niet wanneer het aantal leerlingen in de leerplichtige leeftijd daalt! Wanneer de Minister stelt in zijn werkgelegenheidsnota dat 'verhoging van het aandeel alleen kan worden verlangd als bij afweging met alle andere overheidstaken aannemelijk kan worden gemaakt dat verhoging van dat niveau noodzakelijk is' (blz. 13), dan spreekt hij in eerste instantie zich zelf aan.

Hij is de verantwoordelijke bewindsman voor het middelenniveau en als

een minister van Onderwijs binnen het kabinet niet kan verduidelijken dat verhoging van het niveau van voorzieningen noodzakelijk is, dan is dat een minister van Onderwijs die zijn huiswerk niet goed maakt.

Uitbreiding van het middelenkader aan de ene kant en reallocatie aan de andere kant, dat zijn de twee componenten welke voor extra mogelijkheden moeten gaan zorgen in de toekomst. Ook reallocatie, want het kan niet zo zijn, dat daar waar zulke scheven en op onterechte criteria gebaseerde inkomensverschillen bestaan, deze gehandhaafd mogen blijven. Wij noemen in dit kader grote groepen van personeelsleden binnen de universiteiten en hogescholen en de eerste graadsleraren binnen het voortgezet onderwijs. Maar, reallocatie slechts indien aan een tweetal voorwaarden wordt voldaan:

Ten eerste dient het uitgespaarde geld binnen het departement van Onderwijs en Wetenschappen te blijven voor het optrekken van de laagste loonschalen en het sterk uitbreiden van de werkgelegenheid.

Ten tweede slechts in het kader van een algehele inkomenspolitiek, welke zich uitdrukkelijk niet beperkt tot het departement van Onderwijs en Wetenschappen.

Met de verkiezingen in het vooruitzicht zou voor deze minister de begroting 1981 de kroon op zijn werk moeten zijn. In zo'n laatste begroting zou men verwachten dat de oogst rijkelijk binnengehaald wordt, maar niets van dit alles, de begroting ademt een geest van perspectiefloos ad hoc-beleid zonder een daadwerkelijke visie op het onderwijs en de toekomst van de samenleving. Als het in de begroting opgenomen hoofdstukje over computers en gecomputeriseerd onderwijs het enige toekomstbeeld is, dan is dat toch wat weinig. Wellicht verwachten sommigen van deze Regering ook niets anders, maar het onderwijs zelf verwacht dat wel van een Regering.

Het aantal punten dat in de regeringsverklaring en de eerste begroting van de Minister werd genoemd als belangrijke aandachtspunten, was indrukwekkend. Wat is daar nu van terecht gekomen? Het primair onderwijs, het integratieproces kleuterschool en lagere school – wij spraken erover in de UCV – is dankzij deze bewindsman zeer belangrijk vertraagd.

Het duurde ruim anderhalf jaar voordat een nota van wijzigingen op het ontwerp kwam. Ook de aanpak van de opleidingen-basisonderwijs kwam zeer moeizaam op gang, al kan de Mi-

Waltmans

nister zich verschuilen achter het argument, dat de vorige minister van Onderwijs dit punt volledig heeft laten liggen.

Minister Pais: Ik wil mij helemaal niet verschuilen achter een voorganger, vooral als er niets is om je achter te verschuilen. Ik geloof dat uw voorstelling de feiten niet geheel dekt. De weg naar het basisonderwijs is door deze Regering met grote kracht ingeslagen, met tal van nieuwe initiatieven. Ik geloof dat u – waarschijnlijk door tijdgebrek – een iets onvolledige voorstelling van zaken geeft.

De heer **Waltmans** (PPR): Ik trek mijn conclusies op hoofdpunten. Ik ben zeer benieuwd naar de tegenargumenten van de Minister, want wij voeren hier toch gemeen overleg.

Het voortgezet onderwijs werd verast door de OPVO-nota waar na drie UCV's geheel niets van overeind bleef, waardoor de zo noodzakelijke vernieuwing van het voortgezet onderwijs in andere zin uitbleef; het is een uiterst treurige zaak. Het hoger onderwijs mocht zich verheugen in een grote belangstelling van de bewindslieden. Vele voorontwerpen zagen het licht, waarvan slechts één ontwerp uiteindelijk het Staatsblad zal halen, zij het niet met onze instemming.

In de periode van deze Minister werden de beloofde regelingen voor de verzorgingsstructuur niet gerealiseerd en vond vernieuwing van de onderwijs-overlegstructuur niet plaats. Ook op het gebied van de democratisering was er nauwelijks ontwikkeling te bespeuren. Hoofdpunten van een regeringsbeleid zijn niet gerealiseerd.

In de begroting, welke heden ter bespreking voorligt, is een hoofdstuk opgenomen waarin de Minister uitlegt waarom het tot stand brengen van een onderwijswetgeving zo traag verloopt. Het hoofdstuk sluit aan bij de opmerkingen welke de Minister in de begroting 1980 daarover maakte. Essentieel voor snelle vernieuwing van onderwijs is goed overleg met betrokkenen. Goed overleg betekent in de praktijk een fatsoenlijke reactietijd voor voorontwerpen en beleidsnota's en een serieus beoordelen van de kritiek vanuit het veld.

De twee-fasenstructuur werd vrijwel unaniem door het veld afgewezen. Zelfs de Academische Raad, toch niet bepaald links te noemen, sprak een NEEN uit. Toch was het verschil tussen het voorontwerp en het ontwerp haast microscopisch klein. Toch wenst de Minister, dat zijn heilig verklaarde

structuur wordt ingevoerd, maar door wie? Door tegenstanders van die structuur? Wanneer sterke signalen vanuit de samenleving niet meer serieus genomen worden, al is het maar zorgvuldig en beargumenteerd afgevoerd, dan daalt het respect voor zo'n eigenwijze Minister van Onderwijs.

Teneinde de begroting dit jaar wederom dicht te kunnen rekenen, zijn er weer een aantal kunstgrepen verricht welke volgende ministers wegens het incidentele karakter van de slimmigheden, aardig in verlegenheid kunnen brengen.

Inmiddels ligt er een rapport van het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven, 'Een prijs voor onderwijs', met als paradoxale ondertitel, 'Naar een rechtvaardiger toepassing van de profijtgedachte'. Paradoxaal, omdat het naar de mening van de PPR nooit rechtvaardig kan zijn, de profijtgedachte op het onderwijs toe te passen.

De conclusies uit het rapport werpen geen ander licht op de opzet van het onderzoek. Er zijn op economische leest geschoeide argumenten te vinden welke het rechtvaardigen een grotere bijdrage te verlengen van onderwijsvragenden. Een open deur; het is evident dat bij voorbeeld een student uit de medische richtingen, die in werkelijkheid enige tienduizenden gulden kost, getalsmatig slechts een schijnbijdrage levert met f 500 of f 750 collegegeld per jaar. Maar de vraag behoort geen economische te zijn maar een principiële! De Minister moet zich afvragen: welke functie geef ik mijn onderwijs en hoe regel ik de toegankelijkheid?

Voor de PPR staat toegankelijkheid op de eerste plaats. Binnen die principiële conceptie is derhalve geen plaats voor de economische profijtgedachte. Bij ons komt de economische profijtgedachte pas aan de orde wanneer er inkomens is. Vandaar dat wij een totaal andere inkomensstructuur voorstaan.

De veel te lang uitgebleven nota van wijzigingen had, naast een nog immer bestaand gat van meer dan 100 miljoen gulden, nog een uiterst onprettige verrassing, te weten het idee om plotseling f 650 collegegeld te vragen aan de 130.000 HBO-studenten. Wij achten deze maatregel onaanvaardbaar, met name omdat het de toegankelijkheid negatief zal beïnvloeden.

Realiseert de Minister zich wel voldoende, dat deze studenten dat bedrag bovenop de door de meeste HBO-instellingen reeds gevraagde onder- of schoolbijdrage moeten betalen? Hoe kan de Minister dit rijmen met het nog altijd uitblijvende stelsel

van studiefinanciering? Het getuigt van een zeer brutaal beleid, hier de meest weerloze categorie, waar de Minister nooit verder mee overlegt, zo sterk te laten opdraaien voor financieel wanbeleid van dit kabinet. Om te mogen, dit te voorkomen heb ik de eer een motie in te dienen.

Motie

De **Voorzitter:** Door de leden Waltmans, M. Bakker en Van der Spek wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat het besluit tot invoering van f 650 collegegeld voor HBO-studenten genomen is zonder dat er een adequaat stelsel van studiefinanciering voor het hoger onderwijs geregeld is;

overwegende, dat het te heffen collegegeld voor het merendeel van de studenten bovenop de zogenaamde ouderlijke of schoolbijdrage zal komen;

overwegende, dat het zonder enig overleg – ook niet met de HBO-raad – invoeren van een dergelijke maatregel, waardoor administraties van HBO-instellingen met de inning van de collegegelden worden opgescheept, geen zorgvuldig bestuur genoemd kan worden;

overwegende, dat deze maatregel de toegankelijkheid van het Hoger Beroepsonderwijs in gevaar brengt en de werkloosheid onder jongeren verder doet toenemen;

verzoekt de Regering, het voorstel, over te gaan tot het heffen van f 650 collegegeld voor HBO-studenten, terug te nemen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund. Zij krijgt nr. 48 (16 400-VIII).

De heer **Evenhuis** (VVD): Mag ik aannemen, dat de heer Waltmans een motie voorstelt in plaats van een amendement omdat hij geen dekking voor een amendement zou kunnen aangeven?

De heer **Waltmans** (PPR): Ik ken de heer Evenhuis lang genoeg om te weten dat zijn vragen altijd al een conclusie in zich dragen, zodat het geen open vragen zijn. Ik heb deze motie voorgelegd aan alle fracties. Van twee fracties heb ik een positieve reactie vernomen. Van de andere fracties heb ik geen reactie gehad. De motie staat voor wat erin staat en zij heeft verder geen andere bedoeling.

Interruptie van de heer Evenhuis (VVD)

De heer **Evenhuis** (VVD): Het gaat om de dekking. Je zou namelijk ook een amendement kunnen indienen, maar daarvoor moet wel een dekking worden aangegeven.

De **Voorzitter**: Aan de amendementen komen we nog toe. Ik had al gezegd dat er geen interrupties meer zouden komen.

De heer **Waltmans** (PPR): Wat ik denk over de dekking zal de heer Evenhuis wel merken als ik mijn mening bepaal over het amendement dat ter zake is ingediend.

Mijnheer de Voorzitter! Nog een aantal onderwerpen waarop de Regering wat mij betreft schriftelijk mag antwoorden, als het maar een degelijk antwoord is. Bij de behandeling van de rijksbegroting voor 1980 is hier krachtig aangedrongen op spoedige verwezenlijking van het centraal ondersteuningspunt anderstaligen. De Minister was het daarmee eens. Men zal dus begrijpen, dat ik verbaasd was, dat dit verder niet werd uitgewerkt, ook niet in de concept-nota culturele minderhe-

den, met als reden dat men ambtelijk van mening is, dat de landelijke pedagogische centra die taken van een LOA voor een belangrijk deel zouden kunnen en moeten uitvoeren.

Wellicht zijn er argumenten aan te geven op grond waarvan aan de gedachte van een landelijk ondersteuningsinstituut thans nog geen nadere uitwerking is gegeven, maar het ontgaat mij, hoe het mogelijk is dat wanneer Kamer en Minister eenstemmig van oordeel zijn dat het LOA er moet komen, het tot stand komen van zo'n instituut wordt belemmerd doordat men ambtelijk daarover blijkbaar andere opvattingen heeft. Ik zou het op prijs stellen, als de Minister mij daarover nadere opheldering wilde verschaffen.

Tegelijkertijd zou hij iets kunnen zeggen over de bekostiging van het salaris van buitenlandse onderwijzers uit 's rijks kas, omdat nu al blijkt dat de aanvragen die bij circulaire van 30 mei 1980 zouden kunnen worden ingediend, thans niet meer worden gehonoreerd in verband met het grote aan-

tal aanvragen en de beperkte financiële middelen. Ik denk dat iedereen begrip heeft voor de financiële moeilijkheden, maar dit mag toch wel worden beschouwd als een wezenlijk element van het onderwijs in eigen taal en cultuur.

Vandaar dat ik de Minister vraag, daarover zijn gedachten kenbaar te maken.

In de derde plaats de scholing van buitenlandse leerkrachten, die zeer summier is: 180 uur Nederlands vanaf niveau nul en 36 uur pedagogie en didactiek. Dat heeft tot gevolg, dat het onderwijs in gevaar komt, omdat de betreffende buitenlandse leerkrachten matig tot slecht aanspreekbaar zijn, onvoldoende kennis hebben van het Nederlandse schoolstelsel enz. Graag een reactie daarop.

Aan de onderwijsbegeleidingsdiensten is het voorstel gedaan, te komen tot herverdeling van de 50 nog beschikbare plaatsen voor de stimuleringspakketten. Uit de gegevens blijkt dat de afvloeiing op grond van de afwegingen die men maakt, de provincie

Limburg verhoudingsgewijze het zwaarst treft. Door het nieuwe voorstel dreigen namelijk 12 van de 15 pakket-medewerkers te moeten afvloeien, een verlies van 80% van deze medewerkers. Tegenover een toename van 53% van het aantal stimuleringscholen staat dus een achteruitgang van 80% in de begeleidingsfaciliteiten. Een en ander is behandeld in de brief van 12 februari 1981 aan de schoolbegeleidingsdiensten van het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. Ik zou het op prijs stellen, als de Minister mij wat nader gerust kon stellen.

□

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! De motie-Rietkerk/Lubbers was materieel niet uitsluitend aan deze Minister gericht, maar aan de voltallige ministerraad. De manier waarop het voltallige kabinet de Minister na de motie heeft laten voortmodderen met het tekort, was een levensgrote fout van de ministerraad.

De oplossing zou zijn geweest dat de Minister op de niet-salarisposten zeer overtuigend zou bezuinigen, dat daarna de reeds voor alle ambtenaren aangebrachte kortingen uiteraard ook bij onderwijs zouden worden uitgevoerd en dat het tekort aan bezuiniging dat er dan nog bij onderwijs zou zijn, door een besluit van de voltallige ministerraad wordt omgeslagen als een aanvullende korting, die gelijk drukt op alle ambtenareninkomsten. De Minister deed ten slotte wat hij kon, toen hij voorstelde de interim-ziektekostenregeling te fiscaliseren en dit te laten gelden voor alle ambtenaren. Voor dit laatste is een kabinetsbesluit nodig. Dat betekent dat de Kamer daarop moet wachten en niet alleen op een besluit van deze Minister.

Een van de bezuinigingen waartoe de Minister is gedreven, is ook de 47 mln van het tot 650 gld. collegegeld verheven schoolgeld voor het HBO. Zolang de wetenschappelijk onderwijsstudent veel meer faciliteiten heeft dan de HBO-student – er is bijvoorbeeld geen mensa voor HBO'ers – is het onverdedigbaar om de cursusgeldten bij het HBO zo weinig te laten verschillen van die van het wetenschappelijk onderwijs. Kan de Minister dit geld niet verdienen door de terugbetalingstermijn bij het bestaande studiefinancieringsstelsel flink te bekorten? Het kan voorkomen dat men 12 jaar na het beëindigen van de studie pas de laatste termijn van het gefixeerde nominale bedrag afbetaalt, alsof er geen inflatie is.

De heren Deetman (CDA, links op de foto) en Van Kemenade (PvdA)

Nu nog het restant van de tweefasestructuur. Bij het debat in december bleek een noodzakelijke differentiëring van de propedeutische cursusduur op geen enkele manier haalbaar. Ik heb toen in de aangehouden motie gewonen op de mogelijkheid om voor sommige studierichtingen met te verwachten zeer zware en gecompliceerde propedeuse, een niet-universitair pre-propedeutisch jaar in te voeren. Er was toen echter nauwelijks gelegenheid de zaak serieus te bespreken en nu ook niet. Voor bepaalde technische ingenieurswetenschappen die ik als voorbeeld voor ogen had, is een zevende jaar VWO niet geschikt. Het is daar geen plaats om sterkteleer, materiaalkunde of constructieleer te krijgen. Bij navraag is mij gebleken, dat het door mij in december improviserend genoemde tweede studiejaar HBO geen plaats kan bieden aan zo'n pre-propedeuse. Maar het eerste studiejaar HBO kan dat wel. Er is een wederzijdse doorstroming en bij het HTO heeft 8% van de aankomende studenten eind-VWO.

Als diegenen met eind-VWO die een technische of natuurwetenschappelijke universitaire studie willen volgen advies krijgen eerst een verwant 1e studiejaar HBO te volgen, kunnen de technische hogeschoolen daarmee rekenen en de eerste helft van hun propedeuse bij aankomende hogeschoolstudenten bekend veronderstellen. In het hun toebedeelde ene propedeutische jaar kunnen zij dan de aandacht vooral concentreren op de tweede

helft van de propedeuse. Het eerste jaar HBO kan dan een enigszins aangepast program krijgen. Na afloop van het eerste jaar HBO is men gewoon de eind-HAVO-mensen te adviseren of zij de HBO-studie voortzetten dan wel naar het wetenschappelijk onderwijs gaan; men zal dit nu ook aan de eind-VWO-mensen kunnen adviseren. Bij het HTO kan men wel iets regelen door te werken met halve klassen en dan hoeft het program van beide helften niet precies hetzelfde te zijn.

De eind-VWO'ers zal men dan na één jaar in de meeste gevallen wel adviseren naar de propedeuse van het wetenschappelijk onderwijs te gaan; voor de ex-HAVO-mensen zal dit door het moeilijker worden van de propedeuse als gevolg van het vierjaren-doctoraal betrekkelijk zeldzaam blijven. Ik denk daarbij ook aan het alarm dat de voorzitter van de HBO-raad sloeg over de resultaten van de ex-HAVO'ers bij het HBO.

Wil daarom de Minister niet besluiten de slechte aansluiting tussen HAVO en verschillende soorten van HBO te verbeteren door in plaats van het vroegere voorbereidend jaar schakelcursussen in te voeren, al was het maar een door het HBO in te richten vakantiecursus?

Samenvattend vraag ik de Minister of hij een brief wil zenden aan de desbetreffende scholen en hogeschoolen, waarin overeenkomstig het nu voorgestelde staat dat, in die gevallen waarbij de invoering van de tweefasestructuur een verzwaring van de eisen voor

Verbrugh

de eenjarig propedeuse met zich brengt, geadviseerd kan worden aanstaande studenten aan bij voorbeeld de technische hogescholen na afsluiting van de VWO-opleiding eerst een jaar het overeenkomstig HTO te bezoeken. Het verzenden van een brief met die inhoud zou het begin zijn van de uitvoering van mijn motie, die nog op de agenda staat.

Al wil mijn fractie graag dat de Minister een goede brief schrijft, niet alle brieven van de Minister zijn even goed. Op 28 oktober schreef hij een brief aan alle scholen voor voortgezet onderwijs die erop neerkomt, dat deeltijdlers met een volledige werktaak elders, niet langer drie, maar slechts één wekelijks lesuur mogen geven. Toegepast op het HBO betekent dit, dat als bij voorbeeld iemand die werkt bij de arbeidsinspectie drie lessen veiligheidstechniek geeft bij het HBO, er voortaan naar drie personen bij de arbeidsinspectie moet worden gezocht, die elk een lesuur veiligheidstechniek zullen geven.

Met andere woorden deze regel die waarschijnlijk voor veel VO-scholen moet gelden, kan niet bedoeld zijn voor het HBO. Wil de Minister die uitzondering voor het HBO in zijn brief maken? Wreekt zich hier wederom, dat het HBO nog steeds in dezelfde wet als het gehele voortgezet onderwijs wordt geregeld?

Verder werd door de Minister het maximum aantal uren dat een leraar aan een dagschool én aan een applicatiecursus of aan een avondschole mag geven, van 36 teruggebracht naar 33. De maatregel is sympathiek, omdat een gewetensvolle leraar een aanslag pleegt op zijn gezondheid als hij wekelijks 36 uren wil voorbereiden. Maar de maatregel is wel onuitvoerbaar, omdat men de specialisten voor bij voorbeeld applicatiecursussen niet kan vinden. Wil de Minister de inwerkingstelling van deze maatregel daarom drie jaren uitstellen, opdat de bevoegde gezagen kans hebben voldoende mensen voor de vaak zeer specialistische applicatiecursussen te vinden?

Ten aanzien van de HBO-scholen speelt de Minister met de gedachte van een toelatingsbeperking, maar hier op grond van een arbeidsmarkt criterium. Ik las dit zowel in de memorie van toelichting, als in de discussienota 'De werkgelegenheid in het onderwijs'. Maar op welke wettelijke gronden heeft de Minister een numerus fixus in te voeren bij de bijzondere instellingen?

Ook de HBO-Raad had bezwaren tegen een numerus fixus blijkens zijn advies van 12 november jl. Kan niet hetzelfde resultaat worden verkregen door een zeer versterkte schoolkeuzevoorlichting? Ik denk ook aan opleidingen voor onderwijsgevenden, waar het aantal aanmeldingen bovendien al vanzelf drastisch is teruggelopen. Dit wil niet zeggen dat capaciteitsplanning bij het HBO overbodig zou zijn. Integendeel! Ik betreur het dat die voor het HBO nog steeds niet rond is. Moet bovendien die capaciteitsplanning bij het HBO niet worden afgestemd op die bij het WO? Dan kan ook tot een optimale verdeling van middelen worden gekomen.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft terecht op de onderwijsstakingen op 16 juni en 1 oktober gereageerd door over die dagen aan de stakers geen salaris uit te betalen. Bij deze stakingsactie blijkt zich verder een relatief nieuw verschijnsel te hebben voorgedaan, nl. dat onderwijzers op bijzondere manier leerlingen bij hun acties betrekken. Ik denk aan het bij wijze van taalles laten schrijven van protesten aan de Minister en het betrekken van schoolkinderen bij bezettingsacties. Ik meen dat hier van een ontoelaatbaar gebruik van schoolkinderen ten eigen nutte van de onderwijskrachten moet worden gesproken. Mijn fractie zou het zeer op prijs stellen als de Minister maatregelen wil nemen om herhaling van dit fenomeen te voorkomen.

Bij het debat over de begroting van Justitie werd gesproken over het vandalisme van jongeren en de noodzaak dat in het onderwijs de jongeren door-drongen worden van de ernst van dit negatieve handelen. Minister De Ruiter zei toe deze suggestie door te spelen aan zijn onderwijscollega. Is dit gebeurd? Staatssecretaris De Jong gaf kort geleden in Amersfoort aandacht aan het vandalisme op scholen. Wordt nu onze verontrusting over dit in omvang toenemende verschijnsel, bij voorbeeld in samenwerking met politie en welzijnswerkers in daden omgezet?

Ten slotte moet het onderwijs inspelen op de arbeidsmarkt. Over dit onderwerp schreef Minister Albada in het Katholiek Schoolblad van september dat het onderwijs zich niet langer relatief geïsoleerd moet opstellen. Hij wees daarbij op het belang van een goede studie- en beroepskeuzebegeleiding. Maar bij een kort debat over de werving van Joegoslaven bij ADM, twee weken geleden, bleek ineens heel concreet hoe slecht de aansluiting van

onderwijs en arbeidsmarkt soms kan zijn. Minister Albada merkte toen op dat er bij de scholing tot metaalbewerker blijkbaar niet voldoende overtuigende beroepsvoorlichting is. De verantwoordelijkheid daarvoor lag volgens hem primair bij zijn onderwijscollega. Daarom wil ik vragen, of deze beroepsvoorlichting geen nieuwe impulsen kan krijgen. Wordt er stelselmatig vanwege de arbeidsbureaus informatie over beroepen aan de scholen doorgespeeld is dit alles afhankelijk van een al dan niet alerte schoolleerling?

Ten slotte val ik hen bij die Staatssecretaris De Jong vragen, in elk geval geen achteruitgang te bewerkstelligen bij het LHNO door het vak 'huishoudkunde' te schrappen. Het gaat hier om een vak met grote praktische betekenis, onder andere vanwege het inkomensbeheer en de voedingsleer. Ook zou het schrappen van het vak leiden tot nadelige werkgelegenheidseffecten.

Verder vraag ik de Staatssecretaris, ook het vak 'huishoudkunde' als een 0-vak op de lessentabel van het gehele LBO te plaatsen.

□

De heer **Van der Spek**: Mijnheer de Voorzitter! De beoordeling van het beleid van de bewindslieden van Onderwijs en Wetenschappen zal ik toespitsen op een aantal onderwerpen. Ik heb een positieve mening over het gevoerde en voorgenomen emancipatiebeleid, althans vergeleken met wat er op andere departementen gebeurt. In andere opzichten zijn er op dit gebied ernstige tekortkomingen. Daarop zal ik nog kort terugkomen.

De vraag in hoeverre men tot nu toe een bijdrage heeft geleverd aan de oplossing van de problemen in het onderwijs en in de maatschappij als geheel, beantwoord ik vanuit mijn optiek negatief. Niet alleen is de verhouding met het veld verstoord, maar ook zijn er maatregelen en wetten tot stand gekomen die mijns inziens zowel materieel als onderwijsinhoudelijk een verslechtering betekenen. Er is geen netbijdrage geleverd aan de bestrijding van de voortwoekerende werkloosheid. Evenmin werden er door Onderwijs en Wetenschappen instrumenten ontwikkeld om meer greep te krijgen op de voortschrijdende technologie, die meer en meer ons leven dreigt te gaan beheersen. Het onderwijs – opgevat als middel tot cultuuroverdracht – heeft onder leiding van deze bewindslieden geen enkel tegenwicht kunnen bieden aan het gevoel dat men heeft, door de

Van der Spek

technologische vooruitgang steeds meer beheerst te worden. Daardoor komt een toenemende druk tot stand op de vraag naar zin en doel van het onderwijs. Die druk komt vooral tot uiting in gestaag toenemend motivatieverlies en verlies aan toekomstperspectief bij leerlingen en studenten in het voortgezet en het hoger onderwijs.

Van een Minister van Onderwijs en Wetenschappen mogen wij een samenhangende beleidsvisie verwachten. Nu speelt dat begrip 'samenhang' in de vele schriftelijke afscheidingen dan ook een belangrijke rol, maar naar mijn mening slechts op een beperkte manier, namelijk alleen in de zin van formele en van kwantitatieve samenhang; in concreto door gelijkschakeling en rationalisatie van het onderwijssysteem. Ik noem één voorbeeld, namelijk de invoering van de tweede teldatum. Een inhoudelijke samenhang lijkt mij echter te ontbreken.

Ik herinner aan de kritiek op de plannen voor het OPVO, maar ook aan de inrichting van de doctoraalstudies-nieuwe-stijl, waar de kwalitatieve samenhang nog maar een vraagteken is. Ik vraag mij bovendien af, of het harmoniestreven qua wetgeving niet tot vervlakking leidt. Ik wil de Minister vragen, of zijn interpretatie van het begrip 'samenhang' niet op gespannen voet staat met de kwalitatieve doelstelling van de verschillende onderwijstypes. Ik wil hem ook vragen, inzicht te verschaffen in de consequenties van dit door hem gebruikte leidende beginsel van samenhang:

In de verwoording van het beleid komen wij verder termen tegen als 'individuele ontplooiing', 'differentiatie', 'emancipatie', 'economische en maatschappelijke weerbaarheid' en anderszits voltrekt zich in de praktijk een beleid dat deze terminologie volstrekt lozen straft. Hoe verdedigt de Minister bij voorbeeld in dit verband de voorgestelde aanslag op de al bijna traditioneel zwakke financiële positie van de studenten, mede met het zicht op de uitwerking en eventuele consequentere toepassing van het profijtbeginnsel in het HBO en het WO? Dat leidt overigens tot een toeneming van het aantal inschrijvingen, 'anders dan als student'.

Hoe denkt de Minister daarop te reageren? Ik vind het erg laakbaar dat de Regering helemaal nalaat, de inkomenspositie en de rechtspositie van studenten op een goede manier te regelen.

De vermelde termen zijn verder in strijd met het beleid, gevoerd op de

gebieden onderwijs en arbeidsmarkt, technologie, emancipatie en stimuleringsbeleid. Ik zal dat nader toelichten. Op blz. 66 van de memorie van toelichting komt de gedachtengang voor dat de benadering van het individu een aanvulling behoeft van een benadering vanuit de samenleving, wat betekent dat arbeidsmarktbehoeften eveneens tot een onderwijsdoel moeten worden.

Als je dat leest, dan denk je dat dit een begin kan zijn van een politieke beschouwing over de vraag hoe deze relatie eruit moet zien. Die beschouwing volgt echter niet. Dat vind ik jammer. Ik zou graag zien dat de Minister daar in zijn antwoord op ingaat. Er worden in de tekst geen nieuwe ideeën geopperd. De onvolkomenheid van het zogenaamde arbeidsmarkt criterium wordt ons nog eens meegedeeld.

Er zijn geen aanzetten tot nieuw beleid. Toch worden een paar maatregelen voorgesteld: regionalisering, informatiedagen voor docenten in het beroepsonderwijs, integraal structuurplan voor Noord-Nederland en de vraagstelling op blz. 68 over de te verwachten behoefte aan nieuwe typen opleidingen in verband met de situatie op de arbeidsmarkt. Uit deze op zich zelf beperkte hoeveelheid maatregelen die in gedachten aangevuld moeten worden met andere activiteiten, zoals de nota universitair onderzoek, de twee-fasenopzet, en de hervormingen in het beroepsonderwijs, blijkt duidelijk het perspectief van waaruit het beleid wordt gemaakt.

Hoe valt dat beleid te rijmen met de uitspraak op pagina 66 van de memorie van toelichting: 'Onderwijs is in de eerste plaats een welzijnsvoorziening die erop is gericht om de talenten en mogelijkheden in het individu tot ontplooiing te brengen'? Naar mijn indruk beoogt het beleid van de Minister niets anders dan met behulp van goed ogende begrippen een ander beleid te voeren, parallel met de scherpe bezuinigingen die plaatsvinden, erop gericht steeds grotere delen van het onderwijsveld vatbaar te maken voor imperatieven uit het nationale bedrijfsleven.

Vervolgens enkele opmerkingen over de betekenis van de micro-elektronica voor het onderwijs. Ik meen dat de profetie op blz. 17 van de memorie van toelichting, dat de micro-elektronica-revolutie in vele beroepen een snelle verandering zal teweegbrengen, niet onzinnig is. Ik denk aan de ontwikkeling in de kantoorsector, maar ook in andere sferen, productie en management bij voorbeeld. Dit al-

les heeft – en moet die ook hebben – indirecte consequenties voor het Nederlandse onderwijsbestel. Welke dat zijn en hoe wij daarmee moeten omgaan, is in niet onbelangrijke mate een politieke kwestie, althans behoort dat te zijn.

Nu vrees ik dat de afwachtende houding van de Regering, met name bij O en W, in de vorm van alleen maar aangekondigd onderzoek, ten nadele zal uitpakken van de zwakkere partij, namelijk de school en de bevolking van de school. Aan de andere kant is de Regering toch niet helemaal in een staat van lethargie verzonken; zij voert immers een economisch en technologisch beleid waarin ook het onderwijs een plaats heeft.

Het onderwijs moet worden opgevat als een der weinige direct beschikbare besturingsmiddelen, zo zei prof. Van Dongen uit Rotterdam verleden jaar op een symposium van de TH Delft. Ook de commissie-Rathenau heeft voor het onderwijs verregaand ingrijpen bepleit. Afgemeten aan het belang dat algemeen gehecht wordt aan een slagvaardig beleid, waarbij ik mij overigens niet bepaald schaar achter de rapportage van de commissie-Rathenau, levert de begroting slechts beperkte voornemens op. In de desbetreffende pagina's ligt het accent vooral op computers.

Het systeem Computer Assisted Instruction (CAI) heeft duidelijk de sympathie van O. en W. gekregen, maar dat systeem automatiseert nu juist de rol van de docent in zijn relatie met de individuele leerling. En dan gaat die vorm van individualiseren – ieder zijn eigen terminal – wellicht wat erg ver.

Ik vraag mij dan ook af of het niet zinniger is meer aandacht te besteden aan andere systemen, zoals Computer Supported Resources (CSR) en Computer Assisted Learning, (CAL), welke systemen zich van het eerste onderscheiden doordat zij de begeleidende rol van de docent ondersteunen.

Een ander licht op de automatisering in het onderwijs werpt het rapport 'Reactie nota micro-elektronica' van de vakgroep onderzoek wiskundeonderwijs en onderwijscomputercentrum van de Rijksuniversiteit Utrecht. Ik zou over dit rapport graag de mening van de Minister horen.

De vraag hoe het veld op deze ontwikkelingen in het komend decennium zal reageren, lijkt moeilijk te beantwoorden. Men moet immers reageren op een geavanceerde technologie die weliswaar steeds goedkoper wordt maar die tevens zeer snel verandert en een geheel eigen dynamiek kent waar-

Van der Spek

in zij zich onderscheidt van de dynamiek van het onderwijssysteem. Die situatie is natuurlijk niet toevallig. Een belangrijk probleem bij nieuwe technologische ontwikkelingen is dat zij veelal onzichtbaar blijven totdat zij industriëel zijn. Het ontbreekt hier duidelijk aan een expliciete en adequate maatschappelijke sturing van wetenschap en technologie.

Behoort de Minister niet te beginnen aan het formuleren van dergelijke probleemstellingen op basis van de in het onderwijs gevoelde problemen? Met name doel ik op de probleemstelling: wat zijn de behoeften van het onderwijsveld op dit gebied, vergeleken met de behoeften van de industrie, de overheid en dergelijke.

De stappen, op blz. 25 van de memorie van toelichting genoemd, laten nog veel open. De inventarisatie die er staat lijkt mij zinvol, maar ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat het onderwijsveld geacht wordt vooral vanuit het defensief te reageren. De vraag of men überhaupt heeft nagedacht in het onderwijsveld en op basis van welke overweging men wil reageren, is blijkbaar niet aan de orde. Het probleem waarvoor wij nu gesteld worden, is te formuleren als een prisoner's dilemma; als wij niet meedoen, krijgen wij werkloosheid; doen wij wel mee, dan krijgen wij niet minder werkloosheid.

Intussen staat de tijd niet stil. Scholen worden door particuliere instellingen bewerkt met talloze aanbiedingen van computers tot vertaalmachientjes met een capaciteit van 2800 woorden. En Onderwijs en Wetenschappen maar onderzoeken! Hoewel op de blz. 23 en 24 een indrukwekkende lijst van onderwerpen wordt opgesomd, verschaft dit nog geen enkele helderheid over de vraag in hoeverre de probleemstellingen nader onderzocht zullen worden.

Evenmin is duidelijk op welke termijn resultaten en in het verlengde daarvan beleidsvoornemens verwacht kunnen worden. Ik zou er bij de bewindslieden op willen aandringen dat zij op korte termijn aan de Kamer een notitie overleggen, waarin in extenso een beleid wordt geformuleerd, met een nauwkeurige financiële onderbouwing daarvan.

De beleidsvoornemens 35 en 36 betreffen de vrouwenstudies aan de universiteiten, waarvoor 0,4 mln., en de algemene emancipatiemaatregelen, waarvoor 0,3 mln. wordt gevoteerd. Het uitgetrokken bedrag voor vrouwenstudies is absoluut te weinig. Die

spelen een wezenlijke rol in het op langere termijn realiseren van emancipatiedoelstellingen. Men heeft voor mij een korte en geïmproviseerde inventarisatie ondernomen, waaruit blijkt hoe weinig nog deze studies vaste grond hebben gekregen aan de Nederlandse universiteiten: gemiddeld een tot twee formatieplaatsen per universiteit, soms voor wetenschappelijk onderzoek, soms ook voor onderwijs. Het is beperkte informatie.

Ik zou van de Minister graag een meer up to date overzicht krijgen. Kan hij met name aangeven waar die schamele 0,4 mln. terecht komt? Vrouwenstudies betreffen zeer uiteenlopende onderwerpen: positie en rol van de vrouw, opvoeding en onderwijs, arbeid, seksualiteit, politiek, huwelijk en gezin. Die opsomming kan een indicatie zijn van het belang van vrouwenstudies in het kader van het emancipatieproces. Dat belang wordt door de Minister erkend, zij het met mate. Ik nodig hem uit dit bedrag te vertienvoudigen. Ik verzoek hem ook, positief te reageren op ontwikkelingen en initiatieven uit het veld, die beogen de positie van vrouwenstudies in het geheel van het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek te versterken.

Bijlage IX van de begroting behelst het projectenplan voortgezet onderwijs. Daarmee ben ik niet al te gelukkig. Ik noem twee punten. In de eerste plaats het stimuleringsbeleid. Weliswaar zijn er 70 arbeidsplaatsen extra voor uitgetrokken maar het heeft ook een ander karakter gekregen. Wat eigenlijk tot normaal onderwijsbeleid zou moeten behoren, namelijk adequaat reageren op gesignaleerde problemen wordt nu omgedoopt tot stimuleringsbeleid.

Het is naar mijn idee een bijzonder beleid met een eigen doelgroep, aangeduid als sociaal-economisch zwak. Daarbinnen valt in vele gevallen, niet toevallig, de groep kinderen uit culturele minderheden. Ik vraag de Minister of het niet beter is, duidelijk te onderscheiden naar de doelgroepen en een op die doelgroepen afgestemd beleid. Als er samenhang bestaat tussen de genoemde groepen (degene die in een sociaal-economisch moeilijke positie verkeren, en de culturele minderheden) dient dat in de begroting duidelijk tot uitdrukking te komen.

Minister Pais: Dat is juist wat wij beogen. Wij gooien niet alles op een hoop en onderscheiden afzonderlijke groepen. Wij nemen afzonderlijke maatregelen voor de groep die de heer Van der Spek noemt en voor de groep die het kenmerk heeft tot culturele

minderheden te behoren. Nadere bestudering van de tekst komt naar mijn idee een heel eind tegemoet aan de wensen van de heer Van der Spek.

De heer **Van der Spek** (PSP): Blz. 116 geeft mij de indruk dat het te weinig analytisch is aangepakt. Misschien kan de Minister er nog wat verhelderends over zeggen.

Mijn tweede opmerking over de projecten betreft de middenschool als onderdeel van het plan. De behandeling van de middenschool getuigt van een anti-middenschoolhouding. Cynisch zou men hier kunnen spreken van een geslaagd beleid.

Er zijn onrustbarende berichten over het vak huishoudkunde. Opheffing van dit verplichte vak in l.b.o. en l.a.v.o. heeft ernstige rechtspositionele gevolgen voor duizenden docenten en studenten die momenteel studeren aan de lerarenopleidingen. Ik heb overigens begrepen, dat hetzelfde geldt voor de textiele werkvormen. Ik zou graag van de bewindslieden antwoord krijgen op de vragen: Is deze zaak al ter sprake geweest in het georganiseerd overleg? Wanneer gaat de verandering in de lessentabel in? Welke plannen heeft men met de hogere opleidingen huishoudkunde?

Het is toch op zijn minst merkwaardig, dat tegelijkertijd in stuk 3.4 van de Schets emancipatiebeleid in onderwijs en wetenschap (16 106) aankondigingen voorkomen van nieuw op te richten opleidingen van deze aard. Ik vraag mij af, of men tegelijk bezig is met uitbreiden en afschaffen.

□

De heer **Nijhof** (DS'70): Mijnheer de Voorzitter! De onderwijsbegroting 1981 wordt gedomineerd door de sociaal-economische problematiek. De 265 mln. aan bezuinigingen die ten dele nog open staan leveren meer kabaal op dan de verdeling van de 22½ miljard ofwel 1/5 deel van de totale rijksbegroting die wel uitgegeven wordt. Bij die 265 miljoen wordt op dit moment een post opgevoerd van 119 miljoen aan 'nader te nemen rechtspositionele maatregelen'. De kamer zal hier en nu toch hom of kuit willen hebben om welke maatregelen het daarbij precies gaat.

Aanvankelijk was het de opzet van de Minister via het vragen van een zogenaamde solidariteitsbijdrage de korting op zijn begroting waarvoor hij door de Minister van Financiën was aangeslagen te dekken. Het geïsoleerd leggen van een afgedwongen matiging in ruil voor een sluitende begroting c.q. werkgelegenheid is echter in

oktober jl. terecht afgewezen door de Kamer.

De vermindering van de economische groei zal ook in de onderwijssector haar weerslag vinden, dat is onvermijdelijk. Ook het onderwijsveld zal voor de keuze komen te staan, ja of neen te zeggen tegen inkomensmatiging in ruil voor meer werkgelegenheid. De band tussen die twee valt in deze sector zeer direct en duidelijk te leggen.

Daarbij dient een scherp onderscheid te worden gemaakt tussen een inkomensbeleid dat gericht is op alle ambtenaren en een gedifferentieerd beleid dat is afgestemd op de specifieke kenmerken van de afzonderlijke sectoren of beroepsgroepen daarbinnen. Het trendbeleid, de pensioenpositie, aanvangssalarissen van academici, de fiscalisering van de interim-ziektekostenvergoeding zijn allemaal zaken die of voor alle ambtenaren opgaan of niet opgaan.

Het is denkbaar dat indien men wijziging van een dezer zaken in het georganiseerd overleg aan de orde zou stellen in één sector, en met wijziging in zou stemmen, dit gehanteerd zou kunnen worden als breekijzer naar andere sectoren toe.

Tot uitvoering kan echter alleen besloten worden onder verantwoordelijkheid van de Minister van Binnenlandse Zaken als het een maatregel betreft die alle ambtenaren aangaat, zoals fiscalisering van de interim-ziektekostenregeling. Ik verwijs naar het voorstel van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen aan het georganiseerd overleg op 18 februari jl. Deelt de Minister deze visie?

Ruimte voor een eigen beleid heeft de Minister alleen bij de beoordeling van de specifieke kenmerken van de beroepsgroepen in de eigen sector, zoals het loopbaanbeleid docenten/wetenschappelijk medewerkers, schaalbeleid kroondocenten, 'schoorsteenuren' en dergelijke. Het gaat dan om specifieke kenmerken van rechtsposities die alleen in het onderwijs voorkomen.

Ik betreur het daarom dat, ondanks het vele voorwerk dat met betrekking tot de herstructurering van het wetenschappelijk corps de afgelopen jaren is verricht, er nog zo weinig tot uitvoering is gekomen. Reeds bij de behandeling van de begroting 1978 vroeg ik hiervoor uitvoerig de aandacht van de Minister. Het feitelijk prevaleren van het automatische carrièrebeginsel boven het kwalitatieve formatiebeginsel is funest geweest voor een goede or-

ganisatorische opbouw (taakverdeling en functievorming) van de vakgroepen en heeft de overheid vaak voor node-loos hoge salarislasten geplaatst. Vele vakgroepen dreigen dicht te slibben met vergrijsde (als regel niet-gepromoveerde) wetenschappelijk hoofdmedewerkers, die taken verrichten die niet corresponderen met hun rang en salaris.

Wil men een zwaartepuntenbeleid kunnen voeren en toekomstige generaties onderzoekers kansen geven – uitgaande van een niet of nauwelijks meer groeiende formatie – dan dienen zo spoedig mogelijk richtlijnen aan de instellingen voor wetenschappelijk onderwijs gegeven te worden per vakgroep minimaal 1/5 tot 1/4 van de formatie voor doorstromers te reserveren. Is de Minister daartoe bereid?

Het zal in het licht van het voorgaande duidelijk zijn dat de salarismaatregelen ten aanzien van wetenschappelijk medewerkers 1e klasse en hoofdmedewerkers, zoals te vinden in de brief van de Minister van 19 januari 1981, mijn instemming hebben.

Niet duidelijk uit de brief wordt wat de precieze ingangsdatum van deze maatregelen is.

De verschillen in inkomens binnen het onderwijsveld zijn te groot. De loonlijn van kleuterleidster tot hoogleraar is te steil. Er is een en ander veranderd aan de inkomensvoet (AJA-regeling; invoering loonschaal kroondocenten) maar er is nog te weinig gedaan aan de top. ABVA en KABO hebben in dit opzicht interessante suggesties gedaan voor de lange en korte termijn. Is de Minister bereid deze op te pikken?

Nog enkele suggesties mijnerzijds als wij over verbazing spreken. Binnen de gedemocratiseerde structuur van het onderwijs is besturen voor velen een tijdelijk onderdeel van de job geworden. Hiervoor past compensatie in werktijd, niet in geld. Bij toepassing van deze formule kunnen vakantiegelden, voortvloeiende bij voorbeeld uit de WUB-structuur de decanentoelagen enz. afgeschaft worden. In een tijd van werkloosheid past het niet dat de ene mens verschillende (neven) functies heeft en de andere mens geen.

Is de verzorgings- en adviesstructuur in het basis- en voortgezet onderwijs niet te snel gegroeid op rekening van het onderwijsgevend personeel. Ik verwijs naar commentaren van de Nederlandse Katholieke School Raad en het Nederlands Genootschap voor leraren. Ik verneem graag het oordeel van de Minister over de verschillende suggesties.

Een punt waar wellicht de meeste verwarring over bestaat is of inruil van een deel van de rechtspositie (salaris) tegen taakverlichting (arbeidstijdverkort) op verplichte basis toegestaan is. Ik ben geneigd, te stellen dat dit alleen kan binnen een beleid dat leidt tot een vorm van arbeidstijdverkorting voor alle ambtenaren; per sector of individueel kan het alleen op basis van vrijwilligheid.

Een alternatief op deze gedachten-gang is de APO-idee (per bedrijf of bedrijfstak: hier bij per school of categorie van scholen). De ongeorganiseerden beslissen dan niet mee. In een interview in Trouw van 17 februari jongstleden en in de publikatie 'Onderwijs: beleid en bestel', lijkt de heer Van Kemenade in deze richting te denken. Als dat zo is, verschilt hij niet principieel met wat de Minister oorspronkelijk wilde, al gebruikte deze de term APO niet.

Gaarne ontvang ik nadere duidelijkheid van de Minister omtrent zijn standpunt over de genoemde modaliteiten.

In de memorie van toelichting op de begroting voor 1979 kwam een paragraaf over de financiering van het onderwijs. Hoewel er thans financieringsproblemen genoeg zijn, ontbreekt in de memorie van toelichting bij de begroting voor 1981 een dergelijke paragraaf of is dat juist daarom? De destijds gegeven opdracht heeft geleid tot het rapport 'Een prijs voor onderwijs'. De kern is 'of, en zo ja, in hoeverre individuele baten, zowel in de materiële als in de immateriële sfeer ten gevolge van het onderwijs, een grotere rol zouden kunnen spelen bij de verdeling van de onderwijskosten' na de leerplichtige leeftijd.

Het rapport redeneert overigens te beperkt vanuit de profijtgedachte, zonder gedegen in te gaan op de aan de orde zijnde vraag, wat de redenen voor subsidiëring door de overheid überhaupt kunnen zijn. Zulke motieven zouden kunnen zijn: een gunstige invloed op de inkomensverdeling, positieve externe effecten, 'merit' overwegingen en dergelijke. De praktijk leert overigens dat deze motieven bij nadere analyse veelal niet opgaan.

Betere analyses dan in dit rapport juist op de vorengenoemde punten, zijn te vinden in het rapport 'Verlaging van de verhoging' uit 1971 of in het rapport van de commissie Studiefinanciering wetenschappelijk onderwijs eveneens uit 1971. Ik wijs verder korthedshalve naar de studie 'Ruimte en Inkomens' uit 1977 van het wetenschappelijk instituut van mijn partij, waarin deze materie uitputtend is behandeld.

Nijhof

Een ander probleem waar het rapport niet uitkomt, is de relatie student-ouders. Men kan uit deze benaderingswijzen kiezen: namelijk een band tussen kind en ouders, of niet. Kiest men voor een zelfstandige positie van de student, waar ik bij 18 jaar en ouder voor zou willen pleiten, dan kan men niet studenten afkomstig uit de lagere financiële groepen meer helpen dan die uit beter gesitueerde groepen, want dan zou men weer inkomensafhankelijkheid van de ouders introduceren. Men moet fundamenteel kiezen.

Een derde punt is, zoals in het rapport gebeurt, de gedachte van terugbetaling van de studie te koppelen aan de hoogte van het inkomen dat men na de studie gaat verdienen. Dat levert speciale problemen op. Zou iemand weinig willen werken om wille van meer recreatie, dan zou de overheid door het lagere inkomen ook minder terugontvangen. De niet-recreërende belastingbetalers zullen hier ongetwijfeld genuanceerd over denken.

Het gaat om vraagstukken die in het kader van een nieuw studiefinancieringsstelsel van essentieel belang zijn. Nu besloten is tot verdere studie zou ik de Minister uitdrukkelijk willen vragen de drie genoemde punten bij de vervolgstudie te willen betrekken, alsmede de in deze eerste studie niet gehonoreerde toezegging aan de DS'70-fractie in 1978 inzake het verrichten van een studie naar het systeem van waardepapieren – vouchers in het Engelse systeem – of een 'bonboekje' voor zowel studerende als werkende jongeren (Handelingen 1978–1979, blz. 2549, linker kolom)

Het blijft overigens royaal kommer en kwel met de studiefinanciering. Sinds 1974 wordt ieder jaar in de memorie van toelichting trouwhartig herhaald, dat er nu toch zo spoedig mogelijk een nieuw stelsel komt. Wanneer komt het eindelijk? Onderwijl gaan de maatregelen ad hoc door. Nadat het collegegeld voor het wetenschappelijk onderwijs door het kabinet-Den Uyl in 1973 op f 500 werd geprikt, is dit bedrag sindsdien niet verhoogd. Op zich zelf zou ik er de voorkeur aan hebben gegeven als het bedrag telkenjare aan de loon- en prijsstijgingen zou zijn aangepast; dat voorkomt schoksgewijze verhoging. Nu dit niet gebeurt is valt aanpassing tot f 750 te verdedigen.

Anders ligt het met de voorgenomen invoering van collegegeld voor HBO-ers van f 650 onder gelijktijdige afschaffing van de schoolgeldheffing.

Dit is een maatregel met nogal abrupte en forse consequenties. Het gaat hier niet, zoals bij het WO, om een verhoging maar om de invoering van een nieuw systeem, zonder dat een nieuwe studiefinanciering voor het gehele hoger onderwijs op tafel ligt.

Het financieel verschil tussen de oude en nieuwe situatie is tamelijk groot: van 0 tot maximaal f 500 schoolgeld inkomensafhankelijk, aan het eind van het jaar te voldoen, naar f 650, niet-inkomensafhankelijk, aan het begin van het jaar te voldoen. Dit betekent dat men in het overgangsjaar twee maal de rekening krijgt gepresenteerd. Waarom is geen overgangsmaatregel voorgesteld?

Een ander bezwaar is dat, hoewel het voorzieningsniveau voor HBO-studenten substantieel lager ligt dan voor WO-studenten, zij toch voor vrijwel hetzelfde bedrag aangeslagen worden. In hoeverre naast deze f 650 nog bijdragen kunnen worden gevraagd voor niet-subsidiabele kosten in het HBO is niet duidelijk; gaarne verkrijg ik uitsluitel op dit punt. De instellingen voor HBO worden tenslotte tamelijk onverwacht met deze administratief belastende problematiek geconfronteerd.

Hoewel ik eigen bijdragen, subsidiair toepassing van de profijtgedachte in het niet-leerplichtig onderwijs mogelijk en gewenst acht – waarbij ik omwille van de externe democratisering zonnig voorkeur heb voor heffing na de studie – acht ik, gelet op de opgesomde bezwaren, invoering van een collegegeld voor HBO-ers niet aanvaardbaar. Een beperkt alternatief zou een aanpassing van het maximum van de schoolgeldheffing kunnen zijn.

Nu de bewindslieden aan het einde van de lopende kabinetsperiode zijn gekomen, wordt het tijd voor het opmaken van de balans. De akker voor een nieuw basisonderwijs is rijp om geoogst te worden. Op hoofdpunten van beleid bestaat hier consensus. Dat het invoeringsjaar 1983 daadwerkelijk gehaald wordt zal nog moeten blijken. Het periodiek onderzoek naar het niveau van het basisonderwijs heeft mijn instemming.

In het algemeen zou ik willen opmerken dat de kwaliteitsbewaking van het onderwijs meer aandacht verdient, ook om aansluitingsproblemen te voorkomen. Hieronder valt ook de nascholing van onderwijsgeevenden; heeft de Minister al een meerjarenplan opgesteld voor de financiering van het activiteitenplan voor de nascholing?

Ten aanzien van het voortgezet onderwijs ligt de situatie aanmerkelijk

moeijker. We zien hier dat de politieke partijen zelf in een pat-stand verkeren, omdat de beleidsfilosofieën van de partijen conflicteren. PvdA c.s. staan sterk voor het concept van de middenschool; de regeringspartijen kiezen voor een andere weg met besluitvorming omtrent structuur en inhoud in 1985. Staatssecretaris De Jong verschoot daarbij van kleur, afhankelijk van de bewindsman die hij diende, en kwam uit op de mislukte formule: categoriaal voortgezet onderwijs, gedeeld door de middenschool is twejarige brugklas plus een ingekrompen stuk categoriaal.

Het OPVO is door de zijdeur afgevoerd; de examennota gaat een onzekere toekomst tegemoet. De bewindslieden blijken zich nu tot projectontwikkelaars te hebben ontwikkeld; hoe de evaluatie geschiedt, vanuit welke beleidsfilosofie en op basis van welke criteria blijft ook in de memorie van toelichting 1981 onduidelijk. Graag verkrijg ik hiervoor alsnog duidelijkheid.

Zou de instelling van een staatscommissie, tot herziening van het voortgezet onderwijs, als pacificatie-commissie, teneinde de patstelling te doorbreken niet zinvol zijn? Positief beoordeel ik het doortrekken van het stimuleringsbeleid van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs.

Op het terrein van het wetenschappelijk onderwijs kwam belangrijke structuurhervormende wetgeving in ongekend korte tijd tot stand: de twee-fasenstructuur; een stukje internationalisering als het ware van ons wetenschappelijk onderwijs. Het was ook een uitdrukking van een nieuwe onderwijsfilosofie.

In de memorie van toelichting 1981 wordt nog een uitgebreid panorama aan wetgevende maatregelen geschetst, zoals een kaderwet hoger onderwijs, de Open Universiteit en de herziening bestuursstructuur. In het algemeen keerde de rust in het onderwijs weer onder de zittende bewindslieden, met uitzondering van het terrein van het arbeidsvoorwaardenbeleid en studiefinanciering. Daar kunnen voorgangers over meepraten.

De richting van het beleid bleef op hoofdpunten als 'integratie' en 'veralgemenisering' (helaas, wat het beroepsonderwijs betreft) goeddeels hetzelfde, maar in tempo rustiger. Ik wil op dit punt opmerken dat indien de verplichting om een A en B afdeling komt te vervallen voor gymnasia en athenea de scholen wel degelijk terzake een vrije keuze moeten blijven houden.

Niet het opleggen van nieuwe structuren van bovenaf, maar het vormgeven van ontwikkelingen van onderaf was het parool. Socialistische planning tegenover liberale vrijheid? Hoe hecht is de greep van bewindslieden en parlement nog op de besluitvorming; de memorie van toelichting schetst een beklemmend beeld zonder erg veel zonder erg veel concrete oplossingen te bieden.

De 'dictatuur der doctorandici' uit de beleidsvoorbereidende, de plannings-, de verzorgings-, de adviseringsstructuur bleef nauwelijks beheersbaar. De organisatie van de besluitvorming blijft een opgave. Het beleid dreigt – in het bijzonder wat het voortgezet onderwijs en volwasseneneducatie betreft – teveel een projectenbeleid te worden zonder centrale beleidsfilosofie. Sommige ambities werden niet bereikt: vervanging van loting als toetsingsmechanisme door de vaststelling van inhoudelijke criteria voor de toelating tot instellingen voor hoger onderwijs; ook van een Educatieve Raad naar analogie van de SER werd weinig meer vernomen.

Nieuwe probleemgebieden werden aangepakt die voorgangers braak hadden laten liggen: emancipatie van de vrouw in het onderwijs; de verbetering van de positie van etnische minderheden. Als voortrekker van de positieve discriminatie van deze groepen heeft de Minister voorgoed naam gemaakt in de onderwijsgeschiedenis. Laat ik hier ook zijn aandacht voor het (proef) dier in onderwijs en onderzoek niet vergeten. Ter zijde: emancipatiebeleid en het beleid voor etnische minderheden zouden in de toekomst nog wel eens flink kunnen botsen.

Aandacht was er voor de financiering van het onderwijs, maar het beleid is hier niet in een gedegen visie uitgekristalliseerd en in studie blijven steken. Dit is een gemiste kans, gelet op de bevindingen uit het rapport 'Profiel van de overheid', mede veroorzaakt door de afhankelijkheidsrelatie ter zake van het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen ten opzichte van het Ministerie van Sociale Zaken – waarbij ik denk aan de kinderbijslagoperatie – en het ministerie van Justitie, waarbij ik denk aan het wetsontwerp inzake de meerderjarigheid op 18-jarige leeftijd, die budgettair neutraal zou moeten verlopen, hetgeen mijns inziens niet mogelijk is.

In de laatste memorie van toelichting wordt terecht veel aandacht besteed aan de micro-elektronica en de informatiemaatschappij die ons

wacht, al blijven de operationele beleidsvoornemens erg beperkt. Opmerkelijk en teleurstellend is dat de volwasseneneducatie als prioriteit in de memorie van toelichting 1981 niet genoemd wordt. Waarom is dat? De materie is weerbarstig gebleken of moet ik zeggen dat andere departementen weerbarstig waren? Dat in 1981 als internationaal jaar van de gehandicapten de memorie van toelichting uitvoerig op hun positie ingaat is terecht; met de geschetste beleidsvoornemens kan ik mij verenigen.

Onder een lefgozer als Pais is het niet altijd makkelijk dienen, vandaar waarschijnlijk dat de twee Staatssecretarissen veel goed werk in stilte hebben gedaan de afgelopen jaren.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: De bewindslieden zullen morgenmiddag antwoorden.

Minister **Pais**: Dat zullen wij uiteraard gaarne doen. Ook uw tijdsimitering zullen wij zo goed mogelijk aanhouden. Omdat er nogal wat concrete vragen zijn gesteld, die anders een waslijst van nauwelijks samenhangende antwoorden zouden opleveren, moge ik u mededelen, dat wij ernaar streven om voor de aanvang van de beantwoording morgenmiddag een groot aantal, zo niet de grote meerderheid van die vragen schriftelijk te beantwoorden.

De **Voorzitter**: Dat is inderdaad zeer gebruikelijk. Dat gebeurt bij bijna alle begrotingshoofdstukken.

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Zouden wij deze schriftelijke antwoorden voor de aanvang van de vergadering van morgen kunnen krijgen? Ons probleem is altijd dat wij die stukken krijgen op het moment, dat wij de kathedre op moeten en wij absoluut niet de gelegenheid hebben, die antwoorden te lezen.

De **Voorzitter**: De gewoonte is, dat de antwoorden ten minste één uur van tevoren binnen zijn. Aangezien wij zeker niet voor twee uur morgenmiddag met de beantwoording door de Regering beginnen, hebben deze bewindslieden voor de schriftelijke antwoorden meer tijd dan bij de meeste begrotingshoofdstukken de afgelopen maanden het geval is geweest.

Minister **Pais**: Wij zullen ernaar streven om de antwoorden nog voor de lunch bij de Kamer te bezorgen.

De **Voorzitter**: Dat zou geweldig zijn.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

de stukken over het financieringsstekort 1980 en 1981 (16 583, nrs. 1, 2 en 3);

de brieven van de Minister van Sociale Zaken over het arbeidsplaatsenplan (16 193, nrs. 25 en 26)

het urgentieprogramma behoud werkgelegenheid (16 401, nr. 36)

en van:

de motie-Van Iersel en Van Heel-Kasteel over versterking van de Nederlandse export (16 400-XIII, nr. 21);

de motie-Kombrink en Van der Hek over bevordering van de internationale economische activiteit (16 401, nr. 38);

de motie-Kombrink en Van der Hek over het stimuleren van de bouwproductie, de energiebesparing en het milieubeleid (16 401, nr. 39);

de motie-Kombrink c.s. over realisering van het arbeidsplaatsenplan van de Regering (16 401, nr. 40);

de motie-Van der Hek en Kombrink over de mogelijkheid voor gemengde exportkredieten (16 401, nr. 41);

de motie-Van der Hek en Kombrink over informatie inzake het financiële instrumentarium (16 401, nr. 42);

de motie-Van der Hek en Kombrink over vergroting van de opbrengst voor de Staat uit de aardgasexploitatie (16 401, nr. 43);

de motie-De Korte c.s. over de verhouding tussen het netto minimumloon en modaal loon (16 401, nr. 44);

de motie-M. Bakker en Wolff over intrekking van de loonmaatregel (16 401, nr. 45);

de motie-Beckers-de Bruijn c.s. over de effectiviteit van de belastingheffing (16 401, nr. 46).

De beraadslaging wordt hervat.

□

Minister **Van der Stee**: Mijnheer de Voorzitter! De Kamer weet dat ik zeer tot mijn spijt gisteren in verband met de Ronde Tafelconferentie dit debat niet heb bij kunnen wonen. Ik heb kennis kunnen nemen van het stenografische verslag en daaruit heb ik geconcludeerd dat in dit debat over meer centraal staat de vraag – daar is het toch om begonnen – hoe de werkgelegenheid zou kunnen worden verbeterd om de werkelijk verontrustende stijging van de werkloosheid een halt toe te roepen. Dat is een zeer belangrijke vraag.

Het zou mij liever zijn geweest dat dit debat gevoerd had kunnen worden aan de hand van een samenhangend

Van der Stee

beleidsvoorstel van de Regering. Ik zeg niet voor niets 'samenhangend', want er is veel meer met onze economie aan de hand dan alleen een conjunctureel zwakke ontwikkeling en een daardoor sterk oplopende werkloosheid.

Tendenties die zich in de afgelopen tijd hebben afgetekend op het vlak van de werkgelegenheid, de werkloosheid, de investeringen, het financieringstekort en het tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans zijn alle in belangrijke mate tekenen van toenemende structurele onevenwichtigheden in onze economie. Alle sprekers in dit debat hebben onderkend dat er van een ernstige economische stagnatie sprake is. De ernst en de omvang van de problematiek is van dien aard dat het opstellen van een verantwoord beleidspakket dat is gericht op de totale problematiek in al zijn samenhangen, een opgave is die niet een-twee-drie is in te vullen. Het kabinet is daar druk mee bezig.

Mijnheer de Voorzitter! In het afgelopen half jaar heb ik bij eerdere gelegenheden reeds uitvoerig gesproken en ben ik uitvoerig ingegaan op de structurele tekortkomingen van onze economie. De gevolgen daarvan komen in de huidige conjuncturele omstandigheden wel zeer scherp naar voren; het in de afgelopen jaren voortdurend toegenomen financieringstekort en de tegelijkertijd ontstane en tot dusver alleen maar toenemende tekorten op de lopende rekening van onze betalingsbalans en de dalende investeringsquote zijn tekenen aan de wand.

Weliswaar zijn het in het afgelopen jaar sterk toegenomen financieringstekort en de sterk opgelopen werkloosheid ten dele conjunctureel van aard, maar de onderliggende trendmatige ontwikkeling is dermate verontrustend dat daaraan bij de noodzakelijke beleidsbijstellingen van dit jaar niet voorbij mag worden gegaan.

De heer De Korte heeft zelfs expliciet gevraagd welk deel van het oplopende financieringstekort kan worden toegeschreven aan conjuncturele en welk deel aan structurele factoren. Een exacte opdeling van het oplopen van het financieringstekort over deze twee factoren is bijzonder moeilijk te maken.

Los van de vraag, in hoeverre conjuncturele dan wel structurele oorzaken een rol spelen, dient echter beseft te worden dat het huidige financieringstekort een hoogte heeft bereikt die ver uitgaat boven het structureel aanvaardbare niveau. Speelruimte om

een conjunctureel stimulerend beleid te voeren kan alleen al om deze reden niet gevonden worden in oprekking c.q. een minder ver doorgevoerde vermindering van het financieringstekort.

Bij eerdere gelegenheden heb ik al betoogd, dat voor een verder gaand conjunctureel stimulerend beleid de marges in feite geheel ontbreken. Het financieringstekort over 1980, dat veel hoger is dan geraamd was in de Miljoenennota, heeft mij in die opvatting alleen maar gesterkt. Van verbetering van de positie van onze betalingsbalans is tot dusverre nog nauwelijks iets te bespeuren. Wij hebben geen enkele aanwijzing dat de geringe verbetering die de lopende rekening in het derde kwartaal van het vorig jaar te zien heeft gegeven, zich in het vierde kwartaal heeft voortgezet. Voorlopige indicaties wijzen eerder in de richting van het tegendeel.

Het cijfer voor het vierde kwartaal, waarnaar de heer Van Dijk vroeg, is op dit moment nog niet voorhanden, maar op grond van die voorlopige indicaties moet ik vrezen, dat het tekort op de lopende rekening in 1980 eerder groter dan kleiner zal uitvallen dan de 5,5 mld. die in de periode van het vierde kwartaal '79 tot en met het derde kwartaal '80 werd geregistreerd.

De heer **De Korte** (VVD): Ik begrijp dat de Minister is gekomen aan het eind van het gedeelte over conjunctureel/structureel.

Minister **Van der Stee**: Neen, die vraag komt nog geregeld terug.

De heer **De Korte** (VVD): Ik ben er in ieder geval erg in geïnteresseerd, in hoeverre de zaak is op te delen in conjuncturele en structurele elementen. Ik begrijp wel dat dit erg moeilijk is. De Minister zegt ook nog, dat zo'n opdeling misschien niet eens zo relevant is. Toch zou het ons helpen in de discussie, als enigszins kon worden aangegeven, hoe de zaak op te delen is.

Minister **Van der Stee**: Misschien kunnen we er na mijn betoog nog op terugkomen, maar op dit ogenblik zie ik geen mogelijkheid om daarvoor indicaties te geven. We hebben er al vaker over gediscussieerd, ook op mijn departement. Het lijkt ons niet gemakkelijk. En dat is een understatement, want we zien eigenlijk helemaal geen mogelijkheden.

Een en ander neemt niet weg, dat ik mij op voorhand bepaald niet afsluit voor de aandrang om nadere maatregelen te nemen ter stimulering van onze economie. Maar de ruimte daarvoor blijft uitermate beperkt. Dat is mijn

stellige overtuiging. Bovendien moeten we koste wat kost voorkomen dat door het nemen van verdere conjunctureel stimulerende maatregelen de oplossing van de structurele problemen wordt gefrustreerd.

Eventuele conjunctureel stimulerende maatregelen zullen dan ook moeten worden ingepast in een totaal-pakket, waarin niet alleen recht wordt gedaan aan de conjuncturele omstandigheden, maar tegelijkertijd wordt bijgedragen aan structureel herstel. Ik ben het in dat opzicht volstrekt eens met de heer Van Dijk, dat een verdere expansie van de overheidsuitgaven zonder gelijktijdige ombuigingen op andere posten een weg is die niet gekozen moet worden.

De heren Van Dijk, De Korte en Kombrink zijn ingegaan op het internationale beleid. Ik heb al betoogd dat de mogelijkheden voor een stimulerend beleid in ons land uitermate beperkt zijn, omdat de marges daarvoor in feite geheel ontbreken. In de meeste andere geïndustrialiseerde landen is dat niet anders. Wat de internationale coördinatie van de economische politiek betreft wil ik er de nadruk op leggen, dat er op dit moment in allerlei fora en organen, zoals IMF, OESO en EEG, wel degelijk een zorgvuldige coördinatie plaatsvindt.

Ook in EEG-verband wordt de ontwikkeling zeer nauwlettend gevolgd. Er wordt geregeld overleg gevoerd over het door de lid-staten gevoerde beleid, alsmede over de onderlinge afstemming van dat beleid. Wij zullen er ook naar streven, dit halfjaar als voorzitter van de EEG die coördinatie waar nodig te versterken. Tegen die achtergrond moet ook de aangekondigde jumbo-raad worden gezien, waarnaar gevraagd is.

Ik realiseer mij heel goed dat alleen al door de aankondiging van een jumbo-raad verwachtingen zijn gewekt. Gezien de ernst en de omvang van de problematiek, zowel nationaal als internationaal, zal de 'jumbo-raad' zeer zorgvuldig moeten worden voorbereid. De Kamer kan ervan overtuigd zijn dat wij ons voor het welzijn daarvan zullen inzetten, hoewel het – na alles wat er al aan gedaan wordt – moeilijk zal zijn, pasklare oplossingen te presenteren.

De heer **Kombrink** (PvdA): Misschien kunt u verder ingaan op wat concreet de inzet van het kabinet – met name in dat Europese beraad – moet zijn. Het zegt mij weinig dat er gepraat wordt en dat er gestreefd wordt naar coördinatie. Het is de vraag op welk soort beleid – afwijkend van het tot nu toe ge-

Van der Stee

voerde – die coördinatie in het licht van de huidige economische situatie in Europa gericht moet worden. Welke doelstellingen staan het kabinet ter zake daarvan voor ogen? Welk beleidspakket wil het op Europees niveau tot stand zien komen?

Minister Van der Stee: Het is prematuur om daarover nu te spreken. Zowel internationale gesprekken als het kabinetsbeleid zijn nog voorwerp van overleg.

De heer **Van Dijk** (CDA): Kunt u iets dieper ingaan op de specifieke aanbevelingen die een organisatie als de OESO met betrekking tot het beleid in ons land heeft gedaan en op de mate waarin het beleid dat nu wordt gevoerd daarbij aansluit?

Minister Van der Stee: Daar zijn verslagen van. Men kent die. Ik weet niet wat ik aan de informatie die daarover al bestaat nog moet toevoegen.

In deze Kamer wordt algemeen erkend dat de financieringsproblematiek van de overheid zo nijpend is dat het onmogelijk is, de huidige economische situatie te beschouwen zonder daaraan aandacht te besteden. Het financieringstekort van de totale overheid in 1980 zal bijna 7,5% van het netto nationale inkomen bedragen. In de nota die ik op 2 februari aan de Kamer heb toegezonden over de ontwikkeling werd een nog geringer tekort voor 1980 geraamd. Wij hebben dus sindsdien een tegenvaller geboekt en die werd veroorzaakt door een grotere tekortontwikkeling bij de overige publiekrechtelijke lichamen.

Door de doorwerking van die 7,5% zal het tekort voor 1981 aanzienlijk boven de raming in de Miljoenennota uitkomen. Eveneens zal de verdere verslechtering van de macro-economische ontwikkelingen in 1981 sinds het verschijnen van de MEV 1981 tekortvergroten werken. Het in de Miljoenennota uitgestippelde beleid om het financieringstekort geleidelijk terug te brengen tot een meer aanvaardbare norm, gedooft geen uitstel.

Uitgaande van een geraamd financieringstekort van 1,5% van het nationale inkomen voor die lagere overheid, zal op basis van dat tekort de monetaire financiering kunnen uitkomen op een bedrag van circa f 2 miljard. Hoewel thans – evenmin als dat begin februari het geval was – nog geen definitieve cijfers over het vierde kwartaal beschikbaar zijn, lijken nieuwe gegevens te wijzen op een aanmerkelijk groter tekort dan eerder werd verwacht. Het financieringstekort van de

lagere overheid zal naar huidige – en ik herhaal – en nog steeds voorlopige inzichten kunnen uitkomen in de buurt van 2% van het nationale inkomen. Daarmee komt het tekort van de totale overheid op 7,5% in plaats van op de eerder genoemde 6,75% die wij toen hebben genoemd.

De heer **Bakker** (CPN): Waar komt dat kwart vandaan?

Minister Van der Stee: Afrondingen.

De heer **Bakker** (CPN): Oh ja!

Minister Van der Stee: Er zitten afrondingen in de marges, maar wanneer ik het zo correct mogelijk stel, zitten wij vlak bij 7,5%. Er is zit inderdaad een kwart procent verschil in. Dat is juist, maar dit moet men zoeken in de sfeer van de afronding.

De heer **Van Dis** (SGP): Als het tekort van de lagere publiekrechtelijke lichamen is opgelopen tot 2%, is het dan juist, dat het nominaal in de orde van grootte van f 6 mld. ligt in plaats van het bedrag van f 2 mld. dat ons op 2 februari is genoemd?

Minister Van der Stee: Neen, het tekort van de lagere overheden komt een half procent hoger uit dan wij op 2 februari zeiden. Het is dus zo'n f 1,5 mld.

De heer **Joekes** (VVD): Kan de Minister er ook een verklaring voor geven, dat juist voor de lagere overheden de ramingen zo zijn overschreden?

Minister Van der Stee: Dat is ons op dit ogenblik ook niet exact bekend. Wij zijn daarnaar op zoek. Het is niet ondenkbaar (laat ik mij heel voorzichtig uitdrukken) dat de beperkingen van de uitgaven bij het rijk voor een deel hebben geleid tot een toeneming van dat tekort. Ik denk met name aan de kasplafonds die voor vele departementen golden; deze hebben zich in zekere zin vertaald in een geringere middenstroom naar de gemeenten, waardoor het financieringstekort daar is opgelopen.

De heer **Kombrink** (PvdA): Daarover kunt u nauwelijks verbaasd zijn. Op dat risico is vooraf gewezen, toen wij het over die bezuinigingen hadden. Wij krijgen nu kennelijk die rekening gepresenteerd. Ik zie dan nog af van de woningbouw. Ik zou willen dat in de nadere informatie ook daaraan meer aandacht werd besteed. De gemeenten hebben nogal fors moeten schuiven in hun exploitatieplannen om de woningbouw op peil te houden. Zij hebben er zelf op heel korte termijn veel op moeten toelagen, omdat het Rijk onvoldoende bijsprong. Dit is op

korte termijn voor de gemeenten natuurlijk een forse financiële aderlating.

Minister Van der Stee: De monetaire financiering van de lagere overheden heeft in 1980 vermoedelijk de eerder genoemde f 2 mld. ruimschoots overschreden. De monetaire financiering van de totale overheid heeft in 1980 daardoor het zeer hoge bedrag van 1979, t.w. f 4,9 mld., vermoedelijk benaderd. Tot mijn spijt moet ik de heer Van Dijk zeggen dat de conclusie die hij voorlopig trok, namelijk dat wij in 1980 met een opmerkelijke daling van de monetaire financiering kregen te maken vergeleken met 1979, helaas niet is bewaarheid. Het is echter op dit ogenblik te vroeg om op basis van wat wij nu weten, conclusies te trekken over mogelijke oorzaken van dit zeer sterke oplopen. Ik heb hierover een vermoeden, en niet meer dan dat, uitgesproken.

De heer **Van Dijk** (CDA): Hoe is het dan mogelijk dat wij nog op 2 februari, enkele weken geleden, in de brief van de Minister werden geïnformeerd over een heel aanmerkelijke daling van de monetaire financiering bij de centrale overheid, die alleen maar gedeeltelijk is gecompenseerd door de olopende monetaire financiering van de lagere overheden? Was er iets fout met die cijfers? Moeten wij daarin correcties aanbrengen?

Minister Van der Stee: Deze opmerking stelt mij wat teleur. De gehele nota van 2 februari staat van voor tot achter vol met het woordje 'voorlopig'. Op 2 februari hebben wij onder geweldige aandrang van de Kamer moeten bekend maken wat wij op dat ogenblik wisten. Wij hebben gezegd, dat onze wetenschap niet compleet was. Nu moet de heer Van Dijk mij niet zachtzaken gaan verwijten dat ik toen verkeerde informatie heb gegeven.

De heer **Van Dijk** (CDA): Het is geen verwijt aan uw adres. Ik vraag mij slechts af of wij de cijfers die enkele weken geleden zijn verstrekt, moeten beschouwen als cijfers die nu zijn achterhaald.

Minister Van der Stee: Die zijn inderdaad achterhaald.

De heer **Van Dijk** (CDA): U corrigeert ze nu als het ware?

Minister Van der Stee: Inderdaad!

De heer **Bakker** (CPN): Met afrondingen!

Minister Van der Stee: Met afrondingen; dat blijft bij dat kwart procent altijd zo, mijnheer Bakker!

Van der Stee

Vrijwel alle afgevaardigden zijn ingegaan op het thans gevoerde monetaire beleid. Het verheugt mij dat dit beleid in het algemeen steun heeft gekregen. Alleen de heren Kombrink en Van der Hek hebben opnieuw betoogd, dat naar hun oordeel het monetaire beleid te krap is en tot een te hoge rentestand leidt. De heer Kombrink wil overigens de discussie over het monetaire beleid naar de begrotingsbehandeling van Financiën verschuiven. Ik heb er echter behoefte aan er ook op dit ogenblik iets van te zeggen.

Ik heb al vaker gezegd dat het huidige monetaire beleid beoogt, geen krap of restrictief beleid te zijn. Integendeel, men zou zelfs van een binnenlands accommoderend monetair beleid kunnen spreken. De binnenlandse liquiditeitscreatie wordt immers vooraf afgestemd op de verwachte groei van het nominale nationale inkomen. Bovendien hebben tot op heden tussentijdse neerwaartse aanpassingen in het nominaal nationale inkomen niet geleid tot neerwaartse aanpassingen in het monetaire beleid, ook al creëerde de overheid meer liquiditeit dan aanvankelijk was voorgenomen. Ten slotte wijs ik erop dat het bankwezen de in 1980 niet gebruikte kredietruimte naar 1981 mag doorschuiven.

Het stringente karakter van het monetaire beleid bestaat alleen maar hieruit, dat tekorten op de lopende rekening van de betalingsbalans – voor zover die niet worden gecompenseerd door een netto-invoer van kapitaal – naar mijn oordeel en naar dat van de president van de Nederlandsche Bank dienen door te werken in de binnenlandse liquiditeitsverhoudingen. De uit dien hoofde eventueel optredende verkrapping wordt dus niet geaccommodeerd. Dat is terecht. Het doel daarvan is, ook vanuit het monetaire beleid een bijdrage te leveren aan het herstel van het tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans. Anders gezegd, het voortbestaan van het tekort op de lopende rekening mag door het monetaire beleid niet in de hand worden gewerkt.

Het omvangrijke financieringstekort van de overheid leidt in samenhang met het zojuist geformuleerde beleid tot een relatieve stijging van de kapitaalmarktrente. Ik laat daarover geen misverstand bestaan. Bij een zo beperkt mogelijke monetaire financiering door de overheid leidt het omvangrijke beroep van de overheid op de kapitaalmarkt tot een hoge rente op de kapitaalmarkt. Daardoor zal – geheel volgens de bedoeling – kapitaalimport

worden uitgelokt. De heer Van Dijk heeft dan ook gelijk dat ons omvangrijke financieringstekort ons te veel bindt aan de hoge buitenlandse kapitaalmarktrente en dat dit op zich zelf al een reden is, het financieringstekort zo snel mogelijk terug te dringen. De relatief hoge kapitaalmarktrente is dus niet alleen een gevolg van het gevoerde monetaire beleid, maar evenzeer van het te omvangrijke financieringstekort van de overheid.

De lasten voor het bedrijfsleven worden overigens zeker niet alleen bepaald door de kapitaalmarktrente. Ook – en misschien wel vooral – de korte rente speelt daarbij een heel belangrijke rol. Die korte rente is in Nederland ten opzichte van de ons omringende landen laag te noemen. De Nederlandse Bank heeft als enige centrale bank ter wereld het officiële disconto in 1980 maar liefst vier keer verlaagd. Dat de Bank dat kon doen, hing samen met het vertrouwen dat het buitenland in de positie van de gulden heeft en met het beleid, gericht op stabilisering van onze valuta.

Het door de heer Van der Hek voorgestane en door mij al eerder – en ook nu weer – afgewezen beleid van devaluatie van de gulden, zou zeker tot hogere korte-rentestanden hebben geleid en daarmee tot een directe verhoging van de lasten voor het bedrijfsleven. Dat zijn de redenen – ik hoop het wederom duidelijk gemaakt te hebben – dat ik geen voordelen zie in een ruimer monetair beleid.

Afgezien van de door mij reeds genoemde overwegingen, leidt een excessieve monetaire expansie ook tot potentiële inflatoire impulsen. Bij alle kommer en kwel in onze huidige economische situatie, zitten wij bepaald niet op een hoger inflatietempo te wachten.

De heer **Kombrink** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De Minister weet dat zelfs monetaristen elkaar in de haren zitten over de relatie tussen geldhoeveelheid en inflatie en dat het in de economische theorie geheel afhankelijk is van de economische situatie op een bepaald moment hoe groot dat risico is. Daarover heb ik dan ook een vraag. Wanneer de Minister zegt dat het betalingsbalanstekort in de binnenlandse geldhoeveelheid behoort door te werken en dat daar een accommoderend beleid niet op zijn plaats is, dan

Minister **Van der Stee**: Dat heb ik niet gezegd. Ik heb gezegd: een liquiditeitsafvloeiing moet je niet tegengaan.

De heer **Kombrink** (PvdA): Dan werkt dat tekort toch door in de binnenland-

se geldhoeveelheid. En het is toch ook waar dat het afgelopen jaar de liquiditeitsquote met 1% is gedaald. Dat gebeurde voor het eerst sinds een reeks van jaren waarin deze constant was gebleven. Mijn vraag aan de Minister is, of dat verstandig is en of daarop het beleid gericht moet zijn. Hangt dat niet in hoge mate af van de economische situatie die je aantreft? Ik denk aan de mate waarin conjuncturele factoren een rol spelen en de mate waarin onze aardgasinkomsten achterhinken op olieprijsstijgingen.

De **Voorzitter**: Wil de heer Kombrink niet in zijn oude fout vervallen, een heel betoog op te zetten terwijl de Minister nog maar nauwelijks begonnen is?

De heer **Kombrink** (PvdA): Ik zal proberen ook geen nieuwe fout te maken. Onderkent de Minister dat die economische situatie van belang is en dat het te voeren beleid, wel of niet gericht op investeringen, van belang is?

Minister **Van der Stee**: Ik heb betoogd en blij betoogd, dat in deze situatie van een tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans het accommoderen van de liquiditeitsafvloeiing naar het buitenland een slechte zaak is, omdat wij daarmee geen enkele bijdrage leveren – het tegendeel is het geval – aan het herstel van het evenwicht op de lopende rekening.

De heer **Kombrink** (PvdA): Het hangt af van de aard van je beleid. Het staat er toch niet los van.

Minister **Van der Stee**: Wij praten over de huidige economische situatie. Wij kunnen best een academisch debat hebben over de vraag, of het in andere economische situaties misschien anders is, maar op dit ogenblik zie ik niet dat een ander beleid dan nu wordt gevoerd zinvol kan zijn.

De heer **Joekes** (VVD): Ter precisering het volgende, mijnheer de Voorzitter. Ik meen dat de Minister zei dat hij geen voordelen zag in een ruimer monetair beleid. Mag ik dat zo verstaan, dat hij daarin nadelen zou zien?

Minister **Van der Stee**: Inderdaad.

De heer Verbrugh zou graag zien dat de in de brief van de heer Zijlstra genoemde norm van 3 mld. voor de monetaire financiering door de totale overheid algemeen aanvaard zou worden. Ik zou het hanteren van deze norm strikt willen beperken tot het jaar 1981. Een dergelijke hoge monetaire financiering door de overheid, zoals die voor dit jaar nog juist aanvaardbaar kan worden geacht, is voor de jaren na 1981 zeker ongewenst.

Van der Stee

Een structureel begrotingsbeleid geeft immers aan dat het structureel aanvaardbare begrotingstekort afgestemd dient te zijn op de structurele spaaroverschotten van de particuliere sector. Dat betekent dat er bij terugkeer tot het structurele tekort geen ruimte meer is voor structurele monetaire financiering. De overgang naar dat beleid dient derhalve gepaard te gaan met een terugdringing van de monetaire financiering door de overheid.

Ik kom tot de door de heer Van der Hek bepleite depreciatie van de gulden. Ook daarover hebben wij in deze Kamer herhaaldelijk van gedachten gewisseld. De laatste stand van die discussie was dat er overeenstemming over bestond – naar ik meen ook met de fractie van de Partij van de Arbeid –, dat het beleid gericht zou moeten zijn op stabilisatie van de koers. Welnu, dat is sinds eind 1978 het geval. Sindsdien heeft zich geen nominale effectieve appreciatie meer voorgedaan. Integendeel, wij hebben wel enige reële depreciatie meegemaakt. Daarom is het betoog van de heer Van der Hek op dit punt mij niet erg duidelijk.

Voorts is gesproken over de middellange-termijnprognoses en zijn kwesties van structureel begrotingsbeleid ter sprake gekomen. De reden waarom het tekort van de overheid moet worden teruggebracht, heb ik herhaaldelijk uiteengezet. Nu er meer zicht ontstaat op de economische ontwikkeling op middellange termijn, doet zich de noodzaak om het tekort verder terug te dringen alleen nog maar meer gevoelen. De heer Van Dijk vroeg in dat verband wanneer de middellange-termijnprognoses, de ramingen, tegemoet gezien kunnen worden.

Mede namens de Minister van Economische Zaken, die ik hier mag vervangen, merk ik het volgende op. Het CPB zal de nieuwe ramingen zeer binnenkort publiceren. Ook al zijn de exacte ramingen nog niet gepubliceerd, kan ik wel zeggen, dat de vooruitzichten zeer somber zijn. De werkloosheid zal in 1985 oplopen tot niet minder dan 500.000, overeenkomend met bijna 10% van de beroepsbevolking. De groei van het nationaal inkomen zal niet meer dan rond 1% bedragen, terwijl het stijgingstempo van de collectieve uitgaven, mede ten gevolge van de hoger oplopende werkloosheid, hier ver bovenuit dreigt te gaan. Kern van de economische problematiek is, dat wij met zijn allen te veel consumeren en te weinig investeren.

De heer **Van Dijk** (CDA): Op welk financieringstekort zijn de prognoses betreffende de werkloosheid en de andere rampen die u noemt gebaseerd?

Minister **Van der Stee**: 4,5%.

De heer **Van Dijk** (CDA): Zij zijn dus gebaseerd op een daling van het financieringstekort van ongeveer 7,5 naar 4,5%?

Minister **Van der Stee**: Voor de terugdringing van de werkloosheid is het absoluut noodzakelijk, dat een verschuiving plaatsvindt van consumptie naar investeringen. Investeringen moeten die nieuwe arbeidsplaatsen scheppen. De ruimte voor de investeringen kunnen wij alleen maar creëren als overheid en inkomenstrekkers, van welke aard dan ook, een stap terug wensen te doen. De overheid zal de toename in haar uitgaven dienen te beperken en het financieringstekort moeten brengen tot een aanvaardbaar structureel peil. Alleen als wij een dergelijk beleid zonder uitstel aanvaarden is het mogelijk op termijn op een geringere werkloosheidspercentage uit te komen.

In dat verband vraagt de heer Verbrugh of het structureel aanvaardbaar tekort nog altijd op 4 tot 4,5% van het nationaal inkomen ligt. De consumptie heeft tot gevolg gehad, dat de particuliere besparingen zijn gedaald. Als die situatie structureel blijkt, zal het aanvaardbare percentage voor het structurele tekort naar beneden moeten worden bijgesteld. Dat geldt te meer waar het saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans achterblijft bij het overschot dat wenselijk is in verband met de financiering van ontwikkelingshulp, voor zover deze via de kapitaalrekening loopt. Aan een structureel evenwichtiger economische situatie kan slechts worden bijgedragen als het tekort binnen afzienbare tijd wordt teruggedrongen tot een structureel aanvaardbaar niveau.

Ik denk dat er ook iets moet veranderen binnen de overheidsuitgaven zelf. De overheidsinvesteringen zijn een steeds kleiner gedeelte van de totale uitgaven gaan uitmaken, terwijl de uitgaven aan sociale zekerheid een zeer forse groei te zien hebben gegeven. Ook de heer Van Dijk heeft verontrusting over die ontwikkeling uitgesproken. Die ontwikkeling zullen wij toch op enigerlei wijze een halt moeten roepen. Binnen de overheidsbegroting zelf, de rijksbegroting in enge zin, zal meer nadruk moeten worden gelegd op overheidsinvesteringen, omdat die een onmisbare bijdrage leveren aan economische groei.

De heer Verbrugh heeft gevraagd of het kabinet niet van mening is, dat bij de heroverweging de overheidstaken die tot de primaire verantwoordelijkheden van de overheid behoren het langst buiten schot dienen te blijven en of de defensie-, politie- en justitietaken niet zo wezenlijk zijn, dat zij pas in allerlaatste instantie onderwerp van bezuiniging zouden mogen worden.

Het feit dat een onderwerp op de lijst is gezet wil niet automatisch zeggen, dat daarop drastisch zal worden bezuinigd. Wel vindt kritisch onderzoek plaats. Er worden verschillende beleidsvarianten ontwikkeld. In de rapporten moet ook tot uitdrukking komen wat de consequenties zijn van bezuinigingen, zodat wij bij de beslissing erover weten wat wij doen, zodanig dat wij weten dat geen sprake zal zijn van verborgen verloedering van het staatsapparaat, zoals de heer Verbrugh die meent te kunnen signaleren.

Dat op de door de heer Verbrugh genoemde primaire overheidstaken geen uitgavenbeperking mogelijk is zonder dramatische gevolgen waag ik voorspellen te betwijfelen, al was het alleen maar dat deze uitgaven in vele andere landen stukken lager zijn dan bij ons, zonder dat men kan zeggen dat primaire overheidstaken daar zo slecht worden gerealiseerd. Dat moet trouwens in samenhang worden gezien met de in de afgelopen jaren in de meerjarcijfers verwerkte en gerealiseerde groei van die uitgaven en de mogelijkheden tot grotere doelmatigheid en taakspecialisatie. Ik sluit helemaal niet uit dat het uiterst sombere budgettaire perspectief op een gegeven moment zal nopen tot versobering van overheidstaken over een brede linie.

De heer **Verbrugh** (GPV): Licht het verschil met andere landen aan de onkosten, dat wil zeggen de salariskosten voor justitie, defensie en politie?

Minister **Van der Stee**: In verschillende miljoenennota's zijn daarvan uitvoerige overzichten gegeven. De categorieën zijn niet zo uitgesplitst. Het zit hem meer in investeringen en personeelskosten. Dat is duidelijk.

Ik ben het wel met de heer Verbrugh eens dat genoemde taken zich niet lenen voor volledige afstoting of privatisering. Er zal grote zorgvuldigheid moeten worden betracht. De heer Verbrugh hoopt dat een heroverweging van overheidstaken zich niet beperkt tot een eenmalige operatie op de voorgestelde 28 onderwerpen. Ik onderschrijf dit. Ook naar ons oordeel zal een voortdurende heroverweging van alle overheidstaken moeten plaatsvinden. In een volgende fase zullen wij

Van der Stee

nieuwe onderwerpen moeten aanvatten en analyses van een aantal van de huidige moeten verdiepen.

Naar mijn mening bestaat in dit Huis grote consensus over de stelling dat het aandeel van de overheidsinvesteringen en de begrotingen niet verder moet worden teruggedrongen. Ook dat heeft bij onze selectie van onderwerpen meegespeeld. De overheidsinvesteringen staan ook nauwelijks op deze lijst van onderwerpen vermeld. Dat neemt echter niet weg dat ook deze investeringen onderwerp moeten zijn van kritisch onderzoek en kritische benadering.

Mevrouw Beckers heeft gesproken over ons belastingstelsel. Zij heeft, nu de Regering met het oog op het financieringstekort de ombuiging van uitgaven wil versterken, aandacht gevraagd voor het strenger bezien van de werking en gevraagd de toepassing van het belastingstelsel op het terrein van de effectiviteit van de belastingheffing aanzienlijk te verbeteren. Ik wil er met klem op wijzen dat wij daar wel degelijk mee bezig zijn.

Ik denk dan aan de instelling bij de belastingdienst van een groot aantal beleids- en werkgroepen, die bestuderen hoe de functionering van de belastingdienst op een aantal terreinen – het terrein van de aanslagregeling, de controle, de informatievoorziening, de sanctietoepassing en dergelijke – kan worden verbeterd. De werkzaamheden van de meeste van die groepen bevinden zich in het eindstadium. De resultaten hebben ingang gevonden in de praktijk, al dan niet op experimentele basis.

In de tweede plaats zijn wij bezig met het bezien van de tariefstructuur van de inkomstenbelasting in relatie tot de aftrekposten. In de derde plaats noem ik de aanpak van lekken in de wet via de reparatiewetgeving. In tegenstelling tot hetgeen door sommigen wordt gesuggereerd, heeft dit wel degelijk onze voortdurende aandacht. Het is al zo vaak betoogd dat reparatiewetgeving en verbetering van de uitvoering van het belastingstelsel niet één, twee, drie kunnen worden geklaard.

Hoe leuk het ook voor een bewindsman zou zijn, men kan niet iedere week opnieuw spectaculaire momenten noteren. Daaruit mag men dan niet afleiden dat er niets gebeurt. Het wekken van die suggestie is eigenlijk mijn grote bezwaar tegen de motie van de geachte afgevaardigde. Die motie treft ons onaangenaam en wij hopen dat de Kamer haar zal verwerpen.

De heer Kombrink is uitvoerig ingegaan op de nota 'Urgentieprogramma voor de werkgelegenheid' van de Tweede-Kamerfractie van de PvdA, welke nota de vorige week donderdag openbaar is gemaakt.

De PvdA denkt met deze nota een effectief beleid te kunnen voeren ten opzichte van de bestrijding van de werkloosheid. Ik wil beginnen met te noteren – ik doe dit met erkentelijkheid – dat de PvdA nu ook inziet dat de werkgelegenheidssituatie in Nederland niet is veilig te stellen door steeds meer banen bij de overheid of gesubsidieerde diensten te scheppen.

In het plan van de PvdA valt te lezen dat de maatregelen zich met name zullen moeten richten op de industrie, de bouwnijverheid, overheidsinvesteringen en in mindere mate op de kwartaire sector. Daarover zijn wij het dus wel eens. Over het antwoord op de vraag op welke wijze de marktsector moet worden gesteund, lopen de meningen uiteen. De PvdA verwacht alleen heil van gericht beleid. Als wij nu maar op selectieve wijze de vermogenspositie van de bedrijven verbeteren, de export stimuleren door middel van exportkredieten en meer steun geven aan verlieslijdende bedrijven kunnen wij de werkgelegenheidssituatie veiligstellen, is de redenering.

Een belangrijke vraag, die beantwoord moet worden, is: op welke wijze financiert de PvdA dat gerichte beleid? Een van de financieringsbronnen vindt de PvdA in het niet laten doorgaan van generieke maatregelen ter verbetering van de eigen vermogenspositie van bedrijven, maatregelen die door de Regering zijn voorgesteld.

Ik denk dat met alleen gericht beleid, zoals de PvdA-fractie voorstaat, de huidige economische problemen niet oplosbaar zijn. De winsten en vermogensposities van de ondernemingen zijn over de gehele linie ontoereikend om de noodzakelijke vervangings- en uitbreidingsinvesteringen te doen. Een gericht beleid is slechts effectief als het de generieke maatregelen ter verbetering van het investeringsklimaat aanvult en niet – dat is mijn stellige overtuiging – als het ervoor in de plaats komt.

Het in de Miljoenennota 1981 voorgestelde beleid ter versterking van de marktsector is, dacht ik, een eerste stap op weg naar het herstel van een meer structureel evenwichtige situatie. Wij kunnen niet verwachten dat een dergelijk beleid direct zichtbare resultaten oplevert. Jaren achtereenvolgend is de winstpositie van het bedrijfsleven uitgehold. Er zal enige tijd nodig zijn

om die bedrijven weer genoeg financiële armsglag te geven om te gaan investeren.

In de nota van de PvdA komt de grote zorg van die partij tot uitdrukking voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid. Men zal begrijpen dat de sterk stijgende werkloosheid ook de Regering zeer grote zorgen baart. Die ontwikkeling kan echter niet los worden gezien van de eveneens schrikbarende ontwikkeling van het financieringstekort van de overheid. In de door de PvdA uitgebrachte nota wordt geen enkele maatregel voorgesteld om daaraan iets te doen. Als ik deze nota lees, lijkt het wel alsof de mensen van de PvdA-fractie onze nota van 2 februari jl. niet hebben gelezen. Bij de begroting voor 1980 was een financieringstekort van 5% van het nationaal inkomen geraamd.

Uit de aan de Kamer toegezonden nota heeft men kunnen opmaken dat het financieringstekort over 1980 hier 1,75% van het nationaal inkomen bovenuit zal gaan. Zojuist heb ik nog aangegeven – dat kon men nog niet weten – dat de tegenvaller nog groter is. Dat tekort zal teruggedrongen moeten worden tot een aanvaardbaarder niveau.

Wij hebben in de jongste miljoenennota uiteengezet waarom uitstel van verkleining van het tekort onaanvaardbaar is. Wat stelt de PvdA op dat gebied voor? De conclusie kan niet anders zijn dan: helemaal niets.

De heer Kombrink (PvdA): Naarmate het economisch slechter gaat, loopt dat tekort gierend op. De Minister legt een relatie tussen het financieringstekort en het oplopen van de werkloosheid. Is hij in staat op betrekkelijk korte termijn – zo mogelijk nog tijdens dit debat – aan te geven wat de relatie is in de EG-landen tussen de werkloosheidsontwikkeling en de ontwikkeling van het financieringstekort?

Minister Van der Stee: Statistisch, die twee cijfertjes naast elkaar?

De heer Kombrink (PvdA): Voor elk van de EG-landen, op grond van dezelfde definitie, dus niet bij de een nationaal inkomen en bij de ander binnenlands produkt. Wij kunnen dan eens kijken, of de samenhang, zoals de Minister die schetst, er wel is. Als die samenhang er is, zou de werkloosheidsontwikkeling dan niet eens voorop kunnen gaan, met als gevolg daarvan een bepaalde financieringstekortontwikkeling? Met andere woorden, wat is de kip en wat is het ei in de relatie die de Minister legt?

Van der Stee

Minister Van der Stee: Ik zal zien, of ik op zo'n korte termijn in dit debat die cijfers kan presenteren. Ik twijfel, of wij die relatie zo kunnen leggen, maar ik kijk ernaar.

De heer **Joekes** (VVD): Maar dan wel de relatie tussen de twee grootheden, waarover de geachte afgevaardigde de heer **Kombrink** sprak, enerzijds op korte termijn en anderzijds middellange en lange termijn. Dat lijkt mij het punt.

Minister Van der Stee: Dat is inderdaad het meest interessante punt in dit geheel. De heer **Joekes** wijst terecht op processen, die zich voltrekken.

De heer **Van Dijk** (CDA): Als de Minister toch gaat studeren, zie ik weinig heil in een zo simpele relatie tussen deze twee grootheden.

De heer **Kombrink** (PvdA): Wie legt de simpele relatie, de Minister of ik?

De heer **Van Dijk** (CDA): De heer **Kombrink** vraagt om inzicht in de relatie tussen twee grootheden. Laten wij het dan goed doen.

De heer **Kombrink** (PvdA): De Minister legt op een heel simpele wijze de relatie tussen twee grootheden, waartussen ik juist het rechtlijnige verband bestrijd en zeg: de gevolg-oorzaak-relatie zou voor een deel wel eens net andersom kunnen liggen dan de Minister beweert.

De heer **Van Dijk** (CDA): De Minister heeft ook gewezen op de samenhang van de werkloosheid met het te hoge kostenniveau en de rentabiliteitspositie van het bedrijfsleven. Als men in die richting gaat studeren, moet men deze grootheden meenemen.

Minister Van der Stee: Ik denk dat het zinvol is dat ik nu mijn betoog voortzet, mijnheer de Voorzitter.

Afgezien van het feit dat de PvdA geen oplossing aandraagt om de financiën van de overheid weer in het gareel te krijgen, is het haar ook niet gelukt haar eigen plannen op een aanvaardbare wijze te financieren. Ook de heer **Van Houwelingen** heeft daartegen bezwaren geuit. De kosten van de maatregelen van de PvdA, die ten laste van de rijksbegroting komen, bedragen volgens de nota 1850 mln. in 1981 en meer dan 2900 mln. in 1982. Een deel wordt gefinancierd door de door de Regering voorgestelde maatregelen ten behoeve van de marktsector geen doorgang te laten vinden. Ik heb daarover zojuist mijn mening gegeven.

Een tweede financieringsbron wordt gevonden door extra aardgas in te zetten. De Regering heeft al meerdere malen betoogd dat de inzet van extra gas niet strookt met het huidige energiebeleid. Op het voorstel om het staatsaandeel in de inkomsten uit gas en oliewinning te vergroten behoeft ik naar mijn mening niet in te gaan. De Minister van Economische Zaken heeft daarover kort geleden uitvoerig gesproken. De PvdA heeft nog een bron gevonden: inverdieneffecten.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Zou de Minister van Financiën toch willen ingaan op ons voorstel, meer gasopbrengsten naar de Staat te doen toevoelen? Ik kan mij niet herinneren dat de Minister van Economische Zaken publiekelijk in dit Huis enige mededelingen over deze aangelegenheid heeft gedaan.

Minister Van der Stee: Heeft hij kort geleden geen overleg gehad in de vaste commissie over deze aangelegenheid?

De heer **Van der Hek** (PvdA): Ja, in een besloten mondeling overleg. Wij zouden wel eens willen weten, ook naar aanleiding van opmerkingen van de heren **De Korte** en **Van Houwelingen** en van ons, wat de Minister inmiddels vindt van deze zaak. Wij hebben een motie voorgelegd, waarin hij werd uitgenodigd een oordeel te geven. De Minister heeft het nu over de financiering van onze uitgaven, maar het gaat om de vraag, wat wij inzetten voor meerdere opbrengsten naar de Staat toe en of dat een realistisch bedrag is, dat te realiseren valt in de loop van 1981, als de Regering deze weg zou willen bewandelen. Wij vragen aan de Minister, of de Regering die weg wil bewandelen.

Minister Van der Stee: Ik meen dat dit onderwerp moeilijk aan de orde kan komen. Ik heb begrepen dat collega **Van Aardene** op 10 februari jongstleden een vertrouwelijk overleg met de vaste commissie heeft gevoerd en dat hij heeft gezegd, dat hij in bespreking is met betrokkenen en dat hij ruim voor het einde van de kabinetsperiode de Kamer zal benaderen. Ik kan daaraan op dit ogenblik weinig toevoegen. Dat roept de vraag op, of er iets kan gebeuren.

De **Voorzitter:** Zal de Minister van Economische Zaken vanavond niet in persoon aanwezig zijn?

Minister Van der Stee: Tot mijn spijt kan ik daarop geen antwoord geven.

De **Voorzitter:** Ik dacht dat; dan kan het nog leuk worden in tweede termijn.

Minister Van der Stee: Dat wordt interessant; dan houden we het aan.

Mijnheer de Voorzitter! De PvdA heeft nog een bron gevonden, namelijk de inverdieneffecten. Ik zou haar de vraag willen stellen of niet juist onze grote verwachtingen inzake die effecten een van de oorzaken vormden van ons extreem grote financieringsstekort. Ik heb in elk geval niet het vertrouwen dat de PvdA op dit punt een goede bron aangeeft.

De heer **Kombrink** (PvdA): Dit verwijt kan slechts gebaseerd zijn op een zeer slechte lezing van het door ons ingediende plan. Immers, in ons programma voor 1981 stellen wij die inverdieneffecten helemaal niet voor als financieringsbron. Het enige wat wij daarover stellen is dat, naar de mate waarin zich in 1981 inverdieneffecten voordoen, dit de problematiek van het financieringsstekort helpt te vermindere.

Minister Van der Stee: Dáár zou u ze dus voor willen gebruiken.

De heer **Kombrink** (PvdA): Dat staat in ons stuk.

Minister Van der Stee: Ik vind het plezierig, dit te weten. Ik betwijfel overigens of mijn formuleringen onjuist zijn maar ik wil er met u, als een van de ontwerpers van het plan, niet al te lang over spreken; ik noteer nu bedoelingen en onderlijn dat u niet a priori inverdieneffecten incalculeert. U bent het er blijkbaar mee eens dat dat geen beste zaak is.

De heer **Kombrink** (PvdA): Dat hebben wij de vorige keer, in ons plan, ook al niet gedaan. Het is ook nu niet gebeurd. De heer **De Korte** redeneerde veel meer in die richting dan wij.

Minister Van der Stee: Ik wil dit gedeelte van de discussie dan maar besluiten met een gezond wantrouwen maar de vorige keer stikte het van de inverdieneffecten.

De heer **Kombrink** (PvdA): Dat is niet waar en dat zult u waar moeten maken.

Minister Van der Stee: Leest u de Handelingen er maar op na!

De heer **Kombrink** (PvdA): De vorige keer probeerde u aan te geven, dat als gevolg van ons plan een groot financieringsstekort zou resulteren. Voor een gedeelte was dat het zelfde tekort als wat u aangaf, maar dan als gevolg van de loon- en belastingverlaging; voor het overige dacht u dat wij onvoldoende middelen binnen zouden krijgen, bij voorbeeld omdat het globale beleid veel minder zou kosten dan wij konden

Van der Stee

vermoeden. Toen ging het om dergelijke factoren en niet om de inverdieneffecten. Met dat sprookje willen wij dan ook niet worden achtervolgd.

Minister Van der Stee: Mijn geheugen is niet slecht en voorlopig handhaaf ik mijn opmerkingen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Kombrink heeft voor de financiering van zijn plannen nog een bedrag van f 2 miljard gevonden door beleggingsvoorschriften voor institutionele beleggers op te stellen. Ook de heer Bakker heeft betoogd dat het tekort best tijdelijk kan worden verhoogd als maar voorschriften aan beleggers worden gegeven opdat deze tegen een laag percentage gelden ter beschikking stellen ter financiering van het tekort.

Ik heb in verband hiermee al eerder bezwaren opgesomd maar in oktober 1980 werd door deze Kamer een motie van de heer De Graaf aangenomen, waarmee werd gevraagd een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheden rond de beleggingsvoorschriften. Ik heb toegezegd de wenselijkheden en mogelijkheden te zullen laten onderzoeken en op de resultaten van dit onderzoek wil ik nu niet vooruitlopen.

De fracties van PvdA en VVD hebben voorstellen gedaan ter stimulering van de bouw met belangrijke consequenties voor het rijksbudget en het financieringstekort. In het algemeen geldt, dat het kabinet zich beraadt op de financieel-economische problematiek. Hoezeer wij ook erkennen dat suggesties van de Kamer kunnen bijdragen aan de verbetering van de werkgelegenheid en aan een gezonde beleidsvorming door het kabinet, moet ik thans terughoudend zijn omdat het bearaad van het kabinet nog niet tot conclusies heeft geleid.

Dit impliceert dat ook nog niet de conclusie is getrokken dat een stimuleringsbeleid voor de bouw tot de mogelijkheden behoort, mede gelet op de hoogte en de financierbaarheid van het financieringstekort. Wij hebben reeds in de bouw een forse extra inspanning begroot. Wij tekenen hierbij aan dat de werkloosheid in de bouw nu inderdaad bijzonder hoog is opgelopen. Wij moeten constateren, dat maatregelen ter vergroting van het woningbouwprogramma niet alleen het bezwaar hebben, dat zij langdurig een budgettair beslag kennen, maar dat er ook een extra beroep op de kapitaalmarkt wordt gedaan, met alle gevolgen van dien voor het renteniveau.

Een langdurig budgettair beslag is moeilijk in overeenstemming te brengen met het conjuncturele karakter

van de maatregel. Ik maak her en der enkele opmerkingen om daarmee te illustreeren, dat het niet zo eenvoudig is, tot de meest zinvolle beslissing te komen. Laat ik zeggen, dat ik deze suggesties naar het kabinetsonderzoek meeneem. Deze positieve suggesties willen wij graag nader bestuderen.

De heer De Korte (VVD): Is de Minister het met mij eens, dat datgene wat wij op tafel hebben gelegd het financieringstekort in 1981 en 1982 op generlei wijze vergroot? Ik heb gesproken over inverdieneffecten, die echter wel het tekort verlagen. Ook als u in deze inverdieneffecten niet gelooft, wijs ik erop dat onze voorstellen op generlei wijze de hoogte van het financieringstekort in 1981 en 1982 aantasten.

Minister Van der Stee: Wilt u er wel aan denken, dat ik enkele nieuwe gegevens in dit debat op tafel heb gelegd, die de situatie ernstiger maken? Dat moeten wij wel in onze beschouwingen betrekken. Ik wil nogmaals zeggen, dat wij de merites van al deze plannen en ideeën zorgvuldig op de keper zullen beschouwen.

De heer De Korte (VVD): Is de Minister het ook met mij eens dat als men dit soort stimulansen geeft, dit weliswaar in 1983 of 1984 het financieringstekort kan verzwaren, maar dat – omdat men deze stimulansen in 1981 doet – de groei later groter wordt, hetgeen dan positieve consequenties heeft?

Minister Van der Stee: Dat hangt in belangrijke mate af van het kasverloop wat daarin zit. Ik heb er geen behoefte aan dat te ontkennen, zonder hetgeen u zegt ook meteen te kunnen bevestigen. Ik wil dit nader bekijken.

De heren Van Houwelingen en De Korte hebben uitvoerig aandacht besteed aan de financieringen van het bedrijfsleven. Zij hebben gesproken over de ongunstige verschuiving in de vermogensstructuur van de bedrijven en het steeds groter wordende aandeel van het vreemd vermogen daarin. Alle drie hebben zij met recht het belang benadrukt van een beleid, dat is gericht op versterking van risicodragend vermogen.

De heer Van der Hek bracht naar voren dat ondernemingen die meer aan rente moeten betalen dan het rendement over het totale vermogen draagt, in de gevarezone komen. Hij stelde dat een oplossing van dit probleem zou kunnen bestaan uit het versterken van het eigen vermogen ten opzichte van het vreemd vermogen. Hij was van mening dat de voorstellen die het kabinet heeft ingediend moeizaam en waarschijnlijk ineffectief zijn.

Hij kwam met een alternatief; namelijk om in voorkomende gevallen de bijzondere financieringsregeling actiever te gebruiken.

Het gaat thans om de verstrekking van vreemd vermogen. Vervolgens denkt de heer Van der Hek aan converteerbare leningen, waarbij bevorderd zou moeten worden dat deze op een gegeven moment daadwerkelijk in aandelen worden omgezet. De geachte afgevaardigde verwacht dat op zich gezonde ondernemingen dan het perspectief hebben, te kunnen blijven functioneren.

Ik denk dat de geachte afgevaardigde in belangrijke mate vraagt om een beleid, dat al wordt gevoerd. In de kern gezonde ondernemingen met perspectief, die niet op een andere wijze risicodragend vermogen kunnen krijgen, kunnen bij de NIB aankloppen voor A-kredieten.

Ik wil erop wijzen dat de totaal uitstaande obligo van de bijzondere financiering – dus niet alleen de A-kredieten, maar ook andere financieringen – per ultimo '80 circa 3 mld. bedroeg. Dat is niet gering! Ik vraag mij af, wat de heer Van der Hek bedoelt als hij vraagt om een 'actievare toepassing' van die bijzondere financiering. Wellicht kan hij dat in tweede termijn uitleggen. Als hij bedoelt dat de criteria van de regeling zodanig zullen moeten worden verruimd, zodat de kring van ondernemingen waar zij wordt toegepast groter wordt, met name – de vraag toespitsend – voor ondernemingen waarvoor ook op langere termijn perspectief ontbreekt, dan geloof ik dat een dergelijke verruiming ondoelmatig en uitermate kostbaar zou zijn en bovendien nog concurrentieverstoerend zou werken.

Wat naar mijn gevoel wel kan verbeteren, is dat bedrijven zich daadwerkelijk en tijdig aanmelden bij de NIB of bij EZ. Dat kan een vergroting van het debiet van de bijzondere financiering tot gevolg hebben. Ik wil eraan herinneren dat thans wordt onderzocht of nieuwe of meer flexibele vormen van verschaffing van risicodragend vermogen voor grote, in de kern gezonde ondernemingen gewenst zijn.

Ik denk dat wij terughoudend moeten zijn met het op grote schaal converteren van achtergestelde leningen in aandelen. Dat zou betekenen dat de staat vrijwel onlosmakelijk bij een groot aantal ondernemingen zou worden betrokken. Ik denk dat terughoudendheid op dat punt zeer op zijn plaats is. Overigens ook bij de ondernemingen zelf bestaat op dat punt grote terughoudendheid. Het zal duidelijk

Van der Stee

zijn, dat ik aan de motie van de heer Van der Hek op dit punt geen behoefte heb.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De Minister vroeg mij om in tweede instantie deze kwestie te verduidelijken en daarom zou ik ook graag zien dat hij het oordeel over mijn motie opschortte.

Minister **Van der Stee**: Akkoord!

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer De Korte benadrukte het belang van de bevordering van particuliere participatiemaatschappijen, zoals Small Business Investment Corporations in de VS. Ook wij zijn doordrongen van de rol die actief operende participatiemaatschappijen kunnen spelen bij het vermindere van knelpunten in de financiering van kleinere ondernemingen. In de brief van 16 september aan deze Kamer heb ik samen met mijn collega van EZ voorstellen gedaan om het tot stand komen van zulke maatschappijen te bevorderen. Wij hebben daarbij niet gekozen voor die Amerikaanse formule, maar voor een wat andere opzet en ik heb goede hoop dat deze regeling binnen enkele weken in werking kan treden.

De heer De Korte dacht verder nog aan een invoering van een aftrek voor de aankoop van aandelen, een soort loi Monory, en aan een rol voor investeringsloon. Dat laatste punt zal mijn collega van Sociale Zaken wel behandelen. De invoering van aftrek over de aankoop van aandelen zijn wij ingegaan in onze brief van 16 september. Daarin hebben wij uiteengezet waarom wij de voorkeur geven aan een vrijstelling van 500 gulden in de inkomstenbelasting voor dividendontvangen van Nederlandse ondernemingen.

De heer Van Houwelingen kan ik slechts zeggen dat de motie-Van Rooijen uitgevoerd wordt. Zoals bekend hebben mijn collega van EZ en ik in onze brief van 16 september een pakket beleidsmaatregelen op dit gebied voorgesteld ter grootte van 1,3 mld.

De heer Van Houwelingen heeft gesteld dat overheidsgaranties het mogelijk maken om met relatief geringe middelen aanzienlijke stimulansen te geven voor de verbetering van de vermogensverhoudingen. Ik ben daar in mijn voorgaande betoog al op ingegaan. De heer Van Houwelingen legde nog een verband met de tweede tranche van de extra aarsgasbaten uit de Spierenburg-onderhandelingen. Die middelen komen pas in 1982 ter beschikking.

Dan zegt de geachte afgevaardigde: Zou het desondanks niet mogelijk zijn om ze nu reeds, op korte termijn aan te wenden voor het verstrekken van garanties? Dat doet hij met de gedachte, dat die garanties, als ze geëffectueerd moeten worden, toch pas later tot betaling komen. Dat is inderdaad juist, maar ik denk dat we toch voorzichtig moeten zijn en niet uit het oog moeten verliezen, dat het toch ook weer een belasting voor de kapitaalmarkt betekent. Dan is de kring weer gesloten, want uiteindelijk zet maar één ding echt zoden aan de dijk, namelijk verlaging van het overheidstekort.

De heer De Korte heeft nog gesproken over vervroegde afschrijvingen. Ik deel zijn zorg over het inzakken van de investeringen. Toch denk ik niet dat we een dergelijke faciliteit naast de WIR zouden moeten invoeren. Ik wil er nog eens op wijzen, dat wij de WIR-basispremie voor outillage tijdelijk hebben verhoogd tot 12%. Dat hebben we voorgesteld. We hebben ook voorgesteld om deze premie structureel te verhogen van 7 tot 10%. Misschien wil de heer De Korte mij ook nog verklaren, waarom hij denkt dat ondernemingen steeds langer op hun WIR-premies moeten wachten. Ik beschik niet over informatie die daarop wijst.

De heer **Joekes** (VVD): Ik wel, maar dat hoort de Minister wel bij de behandeling van hoofdstuk IXB.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Het mag ook wel nu.

De heer **Joekes** (VVD): Dat maakt de Voorzitter uit, denk ik.

Minister **Van der Stee**: De heer De Korte vermeldde dit. Ik beschik in ieder geval niet over gegevens die daarop wijzen. Ik wacht dus maar rustig af.

De heer **De Korte** (VVD): Ik zal er in tweede termijn nog wel op terugkomen. Ik zou hem nu nog iets anders willen vragen. Is de Minister het met mij eens, dat het op het ogenblik moeilijk is om te investeren, ook al krijgt men een WIR-premie, zolang men geen winst maakt?

Minister **Van der Stee**: Maar dan helpt de faciliteit van de vervroegde afschrijving ook niet.

De heer **De Korte** (VVD): Zeker wel, want via een systeem van tax-credit kun je er, als je winst maakt, bij wijze van spreken dit jaar al gebruik van maken.

Minister **Van der Stee**: Neen, de heer De Korte sprak van bedrijven die geen winst maken.

De heer **De Korte** (VVD): Ik doelde in mijn voorstel alleen op bedrijven die winst maken. Met mijn systeem had ik het oog op het naar voren halen van investeringen, die nu door de omstandigheden waarin we verkeren en door de hoge rentestand worden uitgesteld.

Minister **Van der Stee**: Daar staat tegenover dat een WIR-premie een vordering op de staat betekent.

De heer **De Korte** (VVD): Men moet dan lenen, er rente over betalen en na afloop, na twee à drie jaar is men toch een kwart van de impuls kwijt. Bovendien heeft men bij het naar voren halen van investeringen geld nodig. Welnu, als je daarvoor moet lenen, moet je ook weer rente betalen. Alleen degenen die winst maken, kunnen daarvoor eigen middelen gebruiken.

Minister **Van der Stee**: Je kunt erover twisten of de vroegere faciliteiten – investeringsaftrek en vervroegde afschrijving – per saldo te prefereren waren boven het systeem dat nu geldt. Daar kun je zeer gemakkelijk over oordelen, maar je moet wel het totaal van beide systemen vergelijken. Verliesgevende bedrijven kunnen via carry-back belasting terugkrijgen over eerdere jaren. Die verkeren in een ongunstiger situatie dan met een WIR-premie.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de leden eraan mee te werken dat ook de Minister van Sociale Zaken zijn rede nog geheel vóór de avondpauze kan uitspreken, dus vóór 19.00 uur.

Minister **Van der Stee**: Mijnheer de Voorzitter! Mevrouw Beckers heeft opgemerkt dat de arbeidsinkomensquote onjuist wordt gehanteerd en dat deze jarenlang te hoog is berekend. Ik heb geen behoefte, daarop dieper in te gaan. Statistici wijzigen hun berekeningen nog wel eens, ze verfijnen ze of ze stellen ze bij. Als alle informatie binnen is, worden ze vaak nog een keer bijgesteld. Het gaat om de trend die in de a.i.q. besloten ligt. Duidelijk is dat de mutaties in de quote van jaar tot jaar een tamelijk goede indicatie geven van de richting, die het rendement op het geïnvesteerde kapitaal inslaat. Bovendien is het een gemiddeld rendement; er zijn er die zich erboven bevinden en anderen – helaas steeds meer – die eronder zitten.

De heer Van der Hek meent dat het sectorbeleid niet uitvoerbaar is. Mag ik hier eens iets tegenover zetten? Op dit ogenblik zijn programma's in uitvoering dan wel in voorbereiding in de volgende sectoren: ijzergieterijen, betonmortel, non-ferro-gieterijen, papier- en grafische industrie, boekhan-

Van der Stee

del en boekuitgeverijen, de verf- en behangdetailhandel, rubber- en kunststof-industrie, galvano-technische industrie, leer- en schoenenindustrie, bloembollen, vleesindustrie, stukgoedbedrijven, geregeld wegvervoer, natwasserijen, scheepsbouw, meubel-industrie en chemische apparatenbouw.

Dat wil niet zeggen dat wij er daarmee zijn. Ook voor andere dan hiervoor genoemde sectoren worden thans mogelijkheden voor sectorprogramma's gezien.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Wil de Minister aangeven welke van de door hem genoemde voorbeelden dateren van voor het uitbrengen van de sectornota van dit kabinet? Welke voorbeelden dateren van de periode daarna volgens het nieuwe systeem dat de Minister van Economische Zaken daarin aangaf? Hij mag voor mij nog de poging vergeten om een KRL-regeling tot stand te brengen die uitgerekend in Brussel moest stranden vanwege de filosofie van de Minister van Economische Zaken.

Minister **Van der Stee**: Ik wil hierop in tweede termijn terugkomen.

Ik vervolg mijn betoog: Bedrijfstakverkenningen vormen een belangrijk platform voor de gesprekken die hierover met werkgevers en werknemers worden gevoerd. Het is natuurlijk geen panacee voor alle kwalen. Er zijn ook andere beleidsvormen nodig. Ik wijs op investeringsbevorderende maatregelen, innovatiebeleid, exportinstrumenten. Ik merk ook op dat het niet alleen gaat om Economische Zaken, maar ook om Landbouw en Visserij, Sociale Zaken en Wetenschapsbeleid.

De heer Engwirda heeft in zijn bijdrage het overheidsaankoopbeleid als instrument voor industriële vernieuwing en versterking aan de orde gesteld. Een nota daarover is door de Minister van Economische Zaken toegezegd en die nota bevindt zich in een afrondende fase. Intussen is de Regering het met de heer Engwirda eens dat in het kader van het onverheidsaanschaffingenbeleid zoveel mogelijk aandacht moet worden geschonken aan de positie van het Nederlandse bedrijfsleven, al moeten wij daarbij wel in internationaal verband overeengekomen non-discriminatiecodes eerbiedigen.

Sprekend over de gemengde kredieten wil ik de heer Van der Hek zeggen dat wij een automatische vaste rente afwijzen. Redenen daarvoor zijn dat het instrument voor met name Neder-

land met een hoge exportquote bijzonder duur is. Het is duidelijk dat nog steeds een aanzienlijk aantal exportfinancieringscontracten kan worden afgesloten op normale commerciële voorwaarden. Om tegemoet te komen aan een deel van de concurrentievervalsing vanuit het buitenland betreffende de exportfinanciering wordt het matching-fund gehanteerd. De genoemde vaste lage rente wordt in relatie gebracht met gemengde kredieten. Wij moeten onderscheid maken naar rentevoeten die onder de OESO-afspraken vallen – die hebben geen ontwikkelingsdimensie – en rentevoeten die mogelijk worden gemaakt door de inzet van genuïne aid volgens de 'dakvoorwaarden'. Die laatste rentevoet kan gerealiseerd worden bij gemengde kredieten, waarbij een menging plaatsvindt van commerciële en zachte kredieten.

De heer Van der Hek becijfert een extra exportvolume van 1,6 respectievelijk 2 miljard voor 1981 en 1982. Ik zet hier vraagtekens bij. Bij een schenkingselement van 25% wordt het totale transactiebedrag inderdaad 1,6 respectievelijk 2, maar dat wil niet zeggen dat het een additioneel exportvolume is. Hier zitten financieringskosten in begrepen. Bij leningsmiddelen is die multiplier veel lager. Daardoor is het instrument in vergelijking met andere erg duur.

Het kan, afhankelijk van rentetype en looptijd, per kostendeel sterk variëren. Volgens schattingen van experts op dit punt zal het exportvolume uit dien hoofde ten hoogste met 1 mld. toenemen. Vervolgens krijgen wij het probleem van de substitutie. Contracten die anders op commerciële voorwaarden zouden zijn afgesloten, worden nu onder dit regime gebracht. Dit impliceert niet dat het thans voorgestelde instrument van gemengde kredieten niet zou moeten worden gerealiseerd. Wij achten het gerechtvaardigd daarvoor op dit ogenblik een bedrag van 50 mln. uit te trekken. Dit in antwoord op de moties-Van Iersel en Van Heel-Kasteel en -Van der Hek.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Ik zou de berekeningswijze van de Minister willen aanvechten. Zelfs bij het verstrekken van een gemengd krediet volgens de definitie die de Minister geeft, moet de leverancier ook zelf zijn nek nog vaak uitsteken. Dat komt er nog eens bovenop. Bij die 2 mld., resp. 1,6 mld., is in die zin sprake van een lage schatting, dat niet de gehele transactie door het gemengd krediet wordt gedekt; vaak is er ook nog sprake van een aanzienlijke eigen bijdrage in de financie-

ring. Wat de kosten van de uiteindelijk financiering betreft: de Minister zou moeten aangeven welke kostenfactoren daarbij optreden.

Hij zou er trouwens ook nog iets aan kunnen doen, wanneer hij op het punt van de herverzekering wat ruimhartiger opereert dan hij thans vaak doet. Ik kom hierop nog wel terug in tweede termijn. Ik vind het bedrag van 50 mln. sowieso te laag. Eén forse transactie met een ontwikkelingsland en het gehele bedrag is weer op.

Minister **Van der Stee**: Laten wij dat in tweede termijn verder uitdiepen.

Ik kom aan het laatste punt, het gerichte beleid, waarover de heer Engwirda heeft gesproken. De heer Engwirda vroeg om een gericht, stimulerend beleid. Het zou daarbij vooral moeten gaan om extra impulsen voor de woningbouw, vernieuwing van industrie en om energiebesparingen. De wenselijkheid van een extra stimulans voor de bouw heb ik eerder in mijn betoog genoemd. Ik heb er for the time being geen 'ja' en geen 'neen' op gezegd. Ik heb tegen de heer De Korte en anderen gezegd dat wij hierop nog studeren.

Wat de ondersteuning van industriële vernieuwing betreft, suggereert de heer Engwirda dat de Regering Nederlandse ondernemingen die belangrijke vernieuwingsprojecten op de tekentafel hebben staan, maar die problemen hebben met de financiering daarvan, zou moeten uitnodigen om die projecten bij de NIB in te dienen. Wel, ik zou de heer Engwirda erop willen wijzen dat het steunen van dergelijke projecten een van de hoekstenen vormt van de sectornota en van de innovatienota.

Wij kennen grote ontwikkelingskredieten. Wij kennen speerpunten. Wij kennen aandachtsgebieden. Dit zou de heer Engwirda toch ook bekend moeten zijn. Thans wordt er hard aan gewerkt om de in genoemde nota's extra uitgetrokken middelen aan te wenden. Naar het zich laat aanzien, lukt dat ook. In 1980 is voor 180 mln. aan ontwikkelingskredieten uitgegeven, terwijl voor 108 mln. is besteed ter stimulering van speerpunt-activiteiten van de hoogwaardige industrie. In totaal gaat het om 290 mln. Voor 1981 is er op transactiebasis 400 mln. beschikbaar. Dit houdt een toeneming van ruim 30% in één jaar in. Op dit ogenblik is er geen aanwijzing dat wij daarvoor meer middelen nodig hebben.

Verder heeft de heer Engwirda gewezen op het belang van energiebesparing voor de structuurverbetering van de Nederlandse economie en de werkgelegenheid. Dat de Regering dit

Van der Stee

standpunt onderschrijft, moge blijken uit het feit dat ruim 800 mln. per jaar voor het besparings- en diversificatiebeleid ter beschikking zijn gesteld en structureel in de meerjarencijfers zijn opgenomen, en dit in een periode met een ongekend zware budgettaire problematiek.

Ook heeft de heer Engwirda gevraagd extra geld uit te trekken voor de woningisolatie en voor industriële energiebesparing. Voor het NIP (Nationaal Investeringsprogramma) is in het aanvullend beleid dit jaar 60 mln. extra uitgetrokken. Daardoor konden wij 300.000 in plaats van 200.000 woningen gaan isoleren.

Wat betreft industriële energiebesparingsprojecten, waaronder warmte-krachtkoppeling, kan in vele gevallen de financiering een knelpunt voor de totstandkoming van die projecten zijn. Daar is momenteel een onderzoek naar gaande. De Minister van EZ zal daarover naar ik hoop binnenkort meer duidelijkheid krijgen.

Ik meen met dit antwoord te mogen volstaan, mijnheer de Voorzitter.

De heer **Kombrink** (PvdA): Ik zou toch nog een vraag willen stellen. Praktisch alle fracties in deze Kamer hebben de noodzaak onderstreept en de wenselijkheid bepleit van een actief en stimulerend beleid. Ik citeer de woorden van de heer Van Houwelingen op dit punt. Moet ik uit het betoog van de Minister opmaken dat zelfs een principebeslissing daartoe door het kabinet – nog afgezien van bedragen en invulling – niet is genomen? Kan het kabinet op dit punt geen enkele mededeling doen en moeten wij verder maar afwachten hoe het zal lopen?

Minister **Van der Stee**: Zoals u tevoren reeds wist, kan het kabinet op dit punt op dit moment geen nadere mededelingen doen.

De heer **Kombrink** (PvdA): Een voortvarend beleid!

De heer **Van Houwelingen** (CDA): De Minister heeft gezegd dat de suggesties die hier ter tafel zijn gekomen, worden meegenomen en een rol zullen spelen bij de uiteindelijke conclusies.

De **Voorzitter**: De onderlinge discussie kan uitstekend worden gevoerd in tweede termijn.

□

Minister **Albeda**: Mijnheer de Voorzitter! Wij bevinden ons in de diepste depressie sinds de jaren dertig. De vooruitzichten zijn op dit moment zeker niet beter. Veeleer ziet het er naar uit

dat wij met de economische groei op middellange termijn op een wat lagere trend zijn komen te zitten. Het is duidelijk dat die trend niet zo gemakkelijk zal zijn om te buigen. Voorlopig zien wij in de particuliere sector slechts afkalving van het aantal beschikbare arbeidsplaatsen, terwijl het arbeidsaanbod naar verwachting nog wel tot 1990 zal blijven groeien. Het gevolg is dan weer een toenemende lastendruk die de precare situatie van veel bedrijven nog sterker accentueert.

Niet voor niets is kenmerkend voor dit debat, dat bijna alle woordvoerders de oplossing van de werkloosheid zoeken in verbeteringen van de structuur van de economie. De accenten liggen daarbij op zaken als innovatie, gemakkelijke toegang tot risicodragend kapitaal, investeringsstimulering, exportstimulering en internationaal overleg. Men zou ook kunnen zeggen dat er meer dan ooit in deze Kamer een consensus blijkt te bestaan over de noodzaak van economisch herstel van de marktsector.

Elders heb ik bepleit – de heer Kombrink heeft er nog op gewezen – dat het om meer gaat dan alleen maar overheidsbeleid. Ik denk dat onze samenleving staat voor belangrijke veranderingen en dat de mate waarin men bereid is die veranderingen te accepteren ons beter door de huidige recessie heen zal helpen. Wij moeten dus niet defensief reageren door de gemakkelijke maar kortzichtige weg te kiezen van bij voorbeeld alleen maar te denken aan de quartaire sector.

Ook het plan van de Partij van de Arbeid legt sterk accenten op de stimulering van de marktsector. De in dit debat gedane voorstellen geven uitzicht op een hogere of minder lage economische groei. Korte-termijnplannen daarentegen bedreigen de groeiuitzichten voor onze economie.

Ik ben dan ook niet ongevoelig voor het betoog van de geachte afgevaardigde de heer Kombrink. Als hij zich de discussie rond het arbeidsvoorwaardenbeleid herinnert, weet hij dat wij zoeken naar een evenwicht tussen kostenbeheersing en bestedingsbeheersing. Ook zijn aandacht voor het internationale forum spreekt mij aan. Ten slotte is de gedachte van de zogenaamde jumbo-raad, een lelijke naam voor een goede zaak, een Nederlands initiatief.

Die raad is voorgesteld om op Europees niveau de mogelijkheden tot gecoördineerde bestrijding van de werkloosheid nader te kunnen bespreken. De werkgelegenheidsproblematiek is daarmee het hoofdonderwerp van de

ze bijzondere raad. Op dit moment zijn de voorbereidingen van de raad volop gaande. Het lijkt dienstig noch mogelijk om vooruit te lopen op de uitkomsten van het vooroverleg of de besprekingen in de raad.

Ofschoon ik verheugd ben, dat ons initiatief is overgenomen, moet ik erkennen dat waarschuwingen om geen overdreven verwachtingen te koesteren van realiteitszin getuigen. Internationaal overleg over zulke ruime problemen als sociaal-economisch beleid is al moeilijk genoeg in tijden van hoge economische groei. In een recessie zoals wij die thans kennen wordt het een veel zwaardere opgave. Niettemin dwingen de huidige omstandigheden ertoe, niets onbeproefd te laten om het getij te keren. Ik wil thans volstaan met de vaststelling dat wij deze gemeenschappelijke raad met de beste intenties tegemoet gaan.

Het is duidelijk dat de hoge werkloosheid moet worden gezien in het kader van de wereldwijde recessie. De heer De Korte ziet de kern in de hoge arbeidskosten en vergelijkt daarbij de hoogte van de loonkosten in ons land met die in het buitenland. Ik plaats daarbij een enkele aantekening. In de eerste plaats gaat het niet zozeer om de lonen als wel om de loonkosten per eenheid produkt.

In de tweede plaats kan men de werkloosheidsontwikkeling moeilijk verklaren uit de loonhoogte. Men moet haar verklaren uit de loonontwikkeling. Dankzij de zeer beheerste loonontwikkeling in ons land is de loonkostenontwikkeling de afgelopen jaren in Nederland steeds achtergebleven bij die van onze concurrenten, wat overigens alleen maar onderstreept hoe moeilijk de problematiek is waarvoor wij met elkaar staan.

De heer **De Korte** (VVD): Ik meen dat de Minister mij niet goed heeft verstaan. Ik heb gesproken over onder andere de arbeidskostenwerkloosheid en de kern daarvan. Ik ben mij er volledig van bewust dat werkloosheid niet alleen het gevolg is van de arbeidskosten per eenheid.

Minister **Albeda**: Ik neem daarvan nota.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Ik vind het erg goed, dat de Minister nog eens het feit vaststelt dat onze loonontwikkeling ten opzichte van die in de ons omringende landen relatief achterblijft.

De heer **De Korte** (VVD): Sinds 1977.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Sinds een aantal jaren. De effecten van het

Albeda

beleid van minister Duisenberg waren in 1977 al goed merkbaar.

De heer **De Korte** (VVD): Onze lonen waren toen de hoogste in de wereld.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Welke andere factoren hebben er dan dus toe geleid dat onze relatieve positie op een aantal afzetmarkten is teruggelopen?

Minister **Albeda**: Kennelijk wil de heer Van der Hek onmiddellijk een macro-economische verkenning van mij horen.

Het is lichtzinnig de zaak alleen te verklaren uit loonkosten. Onze loonkosten hebben relatief een gunstige ontwikkeling te zien gegeven.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Dus moet er iets anders zijn.

Minister **Albeda**: Inderdaad. Ik concludeer dan dat wij te maken hebben met een wereldrecessie, een vertraging van de groei van de wereldhandel en een structuur van onze industrie die energie-intensief en, naar in de afgelopen jaren is gebleken, sterk arbeidsintensief is. Ik denk kortom dat wij het soort industriële activiteitenpakket hebben, dat ons kwetsbaarder maakt voor deze recessie dan sommige andere landen. Dat blijkt ook uit een vergelijking van de mate waarin de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen in de industrie in Nederland is afgebroken met die in andere industrielanden. Ik denk dat dit ook te maken heeft met de wijze waarop wij het industrialisatiebeleid hebben gevoerd in de periode tussen 1945 en 1962/1963.

De heer **Kombrink** (PvdA): Aan de factoren die dan overblijven doe je met globaal beleid natuurlijk weinig.

Minister **Albeda**: Daarom voeren wij niet alleen globaal beleid.

De heer **Kombrink** (PvdA): Wel overwegend.

Minister **Albeda**: Ons pakket van maatregelen is globaal en gericht. Zij grijpen voor een belangrijk deel daar aan waar de recessie zich het hardst heeft doen voelen, namelijk de sterk verzwakte financiële structuur van ons bedrijfsleven. Het lijkt mij erg moeilijk aan die realiteit te ontkomen.

Ik meende blijmoedig te kunnen constateren, dat er globaal overeenstemming is over het beleid voor de lange termijn. Toch blijft er uiteraard een gerechtvaardigde druk om op korte termijn effecten voor de werkgelegenheid te realiseren.

Ik denk dat wij in een periode als de huidige en natuurlijk in een jaar als het

huidige voortdurend te maken zullen hebben met spanning tussen korte-termijnbeleid en lange-termijnbeleid: enerzijds bestaat de behoefte op korte termijn iets te doen om uit de wanhopig makende ontwikkeling te komen, anderzijds is er spanning omdat de lange-termijndoelstellingen daarbij niet mogen worden doorkruist. Terecht is aandacht gevraagd voor de problemen in de bouwnijverheid en dan vooral met betrekking tot de woningmarkt.

De conjuncturele elementen van de huidige problematiek komen juist daar scherp tot uitdrukking, terwijl bovendien de uitstralingseffecten met name naar andere binnenlandse sectoren sterk zijn als gevolg van de beperkte invoerquote van de bouw. De gevolgen hiervan voor de werkloosheid onder bouwvakkers en werknemers in toeleverende sectoren spreken voor zichzelf. Wanneer enige ruimte zou kunnen worden gecreeerd voor additionele, conjuncturele maatregelen, zou de bouwnijverheid hoge prioriteit moeten hebben.

Het kabinet heeft overigens al herhaaldelijk extra middelen gereserveerd voor deze sector, onder andere bij de beleidsaanpassingen voor 1980 in maart van het vorige jaar en ook bij de vormgeving van het beleid ten aanzien van de loonontwikkeling voor 1981.

Gezien de beperktheid van de middelen die beschikbaar zouden kunnen komen, moet een zorgvuldige afweging plaatsvinden bij de keuze van activiteiten in de bouw die in aanmerking kunnen komen voor stimulering, opdat op korte termijn substantiële resultaten kunnen worden bereikt. Daarbij moet bovendien inhoud worden gegeven aan andere elementen van het beleid, zoals regionale facetten.

De heer **Bakker** (CPN): Is dit nu hetzelfde wat zojuist de Minister van Financiën heeft gezegd? Ik dacht van de Minister van Financiën te hebben verstaan, dat als er zeer beperkte middelen waren – dat zegt u ook – deze niet conjunctureel, maar structureel zouden moeten worden aangewend. U spreekt over maatregelen zowel voor de bouw als voor de regio. Misschien kunt u dat toelichten?

Minister **Albeda**: Ik heb zorgvuldig geluisterd naar hetgeen de Minister van Financiën en ad interim van Economische Zaken heeft opgemerkt. Ik heb van hem begrepen dat hij nog niet zoveel van de voorstellen van de Kamer kan zeggen, omdat hij de financiële ruimte daarvoor op dit moment nog

niet ziet. Hij heeft gezegd dat de voorstellen in positieve zin worden meegenomen in het Kabinetsberaad.

De heer **Bakker** (CPN): Hij heeft iets meer gezegd. Ik heb er toevallig – het is inderdaad vrij toevallig – een aantekening van gemaakt. Hij zei dat voor zover de beperkte ruimte aanwezig was, niet naar een conjuncturele maar naar een structurele aanwending moest worden gezocht.

Minister **Albeda**: Dan hebt u het wat anders aangehoord dan ik. Mijn interpretatie van zijn betoog en uw interpretatie van mijn betoog behoren te zijn dat ik deze gedachte meeneem naar het kabinetsberaad, dat voor de definitieve invulling van het beleid zal plaatsvinden.

De heer **Bakker** (CPN): Iedereen neemt zijn portie mee!

De heer **Kombrink** (PvdA): Volgens mij wordt het kabinetsberaad een malle-molen!

Minister **Albeda**: Waarom?

De heer **Kombrink** (PvdA): Wat kopen wij voor 'wij nemen alles mee naar het kabinetsberaad'?

Minister **Albeda**: U wilde toch zo graag een debat over de werkgelegenheid op dit moment om u moverende redenen? Als dat een moment is waarop ons beraad nog niet is afgelopen met de verschillende oplossingen naar voren komen! Als u denkt dat het zo simpel is, dat je dat zo maar eventjes voor elkaar brengt, vergist u zich in de moeilijkheid van de problematiek!

De heer **Kombrink** (PvdA): Zo maar eventjes? Wij zien toch al maandenlang de sterk oplopende werkloosheidscijfers! Dit werkgelegenheidsdebat is door ons toch al zes weken geleden in de Kamer aangekaart! Dat is niet een kwestie van 'zo maar eventjes'. Dat moet toch toereikend zijn voor de voorbereiding van het Kabinet, opdat het hier prioriteiten kan stellen en op zijn minst principebeslissingen kan meedelen! Dat het dan nog vier weken neemt om getallen in te vullen en een pakket uit te werken... Daar gaat het echter niet om. Zelfs de principesoren worden nog niet eens getrokken!

Minister **Albeda**: U vergist zich naar mijn mening in de eerste plaats in de moeilijkheid van de problematiek en in de tweede plaats in de moeilijkheid om werkelijk de cijfers van de ontwikkeling van 1981 goed in de kijker te krijgen!

Albeda

Wij hebben duidelijk gezegd: als het debat veertien dagen later zou zijn gehouden, zouden wij veel concretere antwoorden hebben kunnen geven. Het heeft weinig zin te betogen dat men nu al graag zou willen dat wij zouden vertellen waarop wij terechtkomen als wij onze discussie afgesloten hebben.

De heer **Kombrink** (PvdA): Het kabinet had wel voldoende tijd om de bewindslieden Van der Stee, Van Aardenne en Van Agt, om er maar een paar te noemen, in de gelegenheid te stellen allerlei bezuinigingsverhalen door het land te strooien. Daar ligt kennelijk de prioriteit, daarover worden boeiende bespiegelingen gehouden, die omvangrijke sociale consequenties zullen blijken te hebben. Op het punt van het werkgelegenheidsinitiatief dat genomen zou moeten worden, gegeven de sterk oplopende werkloosheid, heeft het kabinet niets concreets te melden.

Minister **Albeda**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vind dit een wat vreemde redenering. De heer Kombrink kan net zo goed weten als ik dat een moeilijke problematiek zoals een uit de hand lopend financieringstekort door tegenvallende opbrengsten en een sneller oplopende werkloosheid dan wij hadden verwacht – juist de combinatie van die twee – vragen om een nogal grondige studie en nieuwe adviezen van het Centraal Planbureau. De tijd die men neemt om af en toe eens het volk te vertellen hoe ernstig de zaak is, is niet de tijd die concurreert met de voorbereiding van een verantwoorde besluitvorming omtrent de bijzonder moeilijke problematiek van: hoe combineer je het hoofd bieden aan een te snel oplopend financieringstekort en de noodzaak, te komen tot conjuncturele maatregelen om iets te doen aan de werkloosheid op korte termijn. Iets meer geduld van de kant van de heer Kombrink zou, dacht ik, geen kwaad hebben gekund voor de kwaliteit van dit debat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik denk dat in de komende jaren de loonshoogte een cruciale rol zal blijven spelen. De ruimte voor de collectieve sfeer, investeringen en de particuliere consumptie wordt in hoge mate bepaald door de loonshoogte.

Niet ten onrechte maar wellicht wat minder actueel is de vraag van de geachte afgevaardigde de heer De Korte over het probleem van de wenselijke correctie voor ruilvoetverslechtering.

Wij hebben er ter gelegenheid van het overleg gedurende het najaar van 1980 nooit de minste twijfel over laten bestaan dat zo'n correctie hoogst noodzakelijk zou zijn.

Ik heb wat moeite met een suggestie van de geachte afgevaardigde de heer Van Houwelingen. Hij pleit voor een heffing ten laste van de prijscompensatie, als ik zijn woorden althans goed interpreteer. Het stelt mij nog enigszins gerust dat de geachte afgevaardigde, bij interruptie gevraagd, niet per se wil vasthouden aan de gedachte om de prijscompensatie per 1 juli 1981 hiervoor in aanmerking te laten komen. Als hij ook wat de modaliteiten betreft van zijn gedachtengang, die flexibiliteit zou vertonen dan is er, dacht ik, basis voor een discussie.

Ik wil vervolgens een enkele opmerking maken over het economische aspect. Wat de heer Van Houwelingen wenst is een ingreep ten einde een conjuncturele impuls te kunnen geven. Als enerzijds beperking van de loonsom wordt bepleit en anderzijds deze besparing tot besteding wordt gebracht, is per saldo het conjuncturele effect afwezig of gering. Terecht legt de geachte afgevaardigde accent op de zorgvuldige timing van de maatregelen om onderbesteding te voorkomen.

In hoeverre zijn hiervoor echter garanties aan te brengen? Zeker wanneer de middelen voor de investeringen moeten worden aangewend via een werkgelegenheidsfonds met, lijkt mij, liefst inspraak van de sociale partners zijn vertragingen waarschijnlijk. Plannen moeten worden voorbereid en dat kost tijd. Maar fundamenteeler: leidt de analyse van de problemen, waarvoor wij thans staan, inderdaad tot de aanbeveling om een heffing te leggen op de prijscompensatie?

Dit leidt in elk geval niet tot lastenverlichting, noch wordt, gelet op de concrete voorstellen van de geachte afgevaardigde, het bedrijfsleven anderszins meer financiële armoede geboden. In dit verband spreekt de gedachte van het investeringsloon, waarop de geachte afgevaardigde de heer De Korte wees, mij meer aan, omdat op deze wijze – overigens natuurlijk afhankelijk van de manier van invulling – zowel werkgever als werknemer direct van loonkostenmatiging profiteren. Het voorstel van de heer Van Houwelingen biedt, zoals het op mij overkomt, deze voordelen niet.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): In eerdere debatten hebben wij pleidooien gevoerd voor loonkostenmatiging in het algemeen.

Nu is aan de orde de noodzaak van het voeren van een extra stimulerend beleid. De Minister van Financiën heeft duidelijk gezegd, dat het erg moeilijk zal zijn om daarvoor middelen te vinden. Mijn suggestie was niet gericht op in het algemeen matiging – de noodzaak erkennen wij – maar juist op de andere component om in deze tijd conjunctureel een extra impuls te kunnen geven.

Minister **Albeda**: Ik begrijp het helemaal, maar de heer Van Houwelingen legt in principe een heffing op de prijscompensatie van juli 1981.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Niet perse 1 juli.

Minister **Albeda**: Hij moet dan rekening houden met de gevolgen daarvan voor het budget. Daar zit natuurlijk een belastingquote in. Men krijgt een effect via de vermindering van de koopkracht en men moet hopen dat de impuls die de heer Van Houwelingen wil geven door middel van steun aan investeringen die conjuncturele impuls inderdaad in evenwicht brengt. Dat is geen eenvoudige en voor de hand liggende gedachtengang.

Als de heer Van Houwelingen zou zeggen dat het niet per se per 1 juli hoeft en als wij een discussie zouden kunnen beginnen met de sociale partners over deze problematiek en als wij het bovendien zouden kunnen gieten in de vorm van een investeringsloon – dat is een andere gedachte dan een heffing – dan zou de problematiek in een ander licht komen te staan. Zoals de heer Van Houwelingen het hier gisteren bracht, kwam het op mij over als een heffing op de prijscompensatie. Daarmee zou men een verstoring aanbrengen in de afzetmogelijkheden van Nederlandse bedrijven.

Hoe men ook moge denken over de problematiek van koopkrachthandhaving, het is duidelijk dat er een mate van koopkrachtaantasting denkbaar is, die haar zelfstandige invloed op de werkgelegenheid niet zal missen. Men zit ergens op het scherp van de snede tussen loonkostenbeperking en koopkrachthandhaving in een mate die de werkgelegenheid steunt.

De **Voorzitter**: Zou de Kamer het nog steeds mooi vinden, als de Minister voor zeven uur klaar zou zijn?

Minister **Albeda**: Ik heb niet zo'n lang betoog, mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: O, dus u vindt het wel prachtig, als u nog geïnterrumpeerd wordt.

Minister **Albeda**: Nee, dat niet.

Albeda

De **Voorzitter**: Een enkele interruptie voor de heer Van Dijk.

De heer **Van Dijk** (CDA): Licht het voordeel in het voorstel van de heer Van Houwelingen niet zozeer in een conjuncturele bestedingsimpuls, als wel daarin dat in principe consumptieve bestedingen worden vervangen door meer gerichte investeringsbestedingen, die de structuur van onze economie ten goede komen?

Minister **Albeda**: Dat is juist, maar ik weet niet of de heer Van Dijk heeft nagedacht over de vraag, wat het zou betekenen als wij 1% van de loonsom, of als men meer wil, 2% van de loonsom, zouden halen uit de consumptieve sfeer, met de gevolgen daarvan voor de afzet van veel Nederlandse bedrijven. Ten slotte blijkt 70% van onze afzet in Nederland plaats te moeten vinden. De vermindering van de werkgelegenheid, die daarvan het gevolg is, moet men afwegen tegen de vermeerdering van de werkgelegenheid bij een stimulans eventueel in de bouwnijverheid.

De heer **Bakker** (CPN): Dat is precies datgene wat wij op het ogenblik meemaken.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Ik denk dat het in het totale afwegingsproces van belang is om zich af te vragen, welke prioriteit men in deze situatie geeft aan extra inzet voor activerend beleid. Dat heeft zijn prijs. Men zal het moeten betalen en daarvoor moet men een keuze maken. De fractie van de PvdA heeft plannen ter tafel gebracht met een financieringsmogelijkheid, waarover wij niet erg enthousiast zijn. Alle fracties hebben gesproken over de noodzaak op vrije korte termijn iets te doen; ook de heer De Korte heeft daarover gesproken. Men zal in de totale afweging ergens middelen moeten vinden. Vandaar dat wij een voorstel hebben gedaan. Ik kom daarop in tweede termijn uitvoerig terug.

Minister **Albeda**: Ik wil beklemtonen dat ik het voorstel van de geachte afgevaardigde niet los kan zien van het arbeidsvoorwaardenbeleid dat voor 1981 wordt gevoerd. De besluitvorming daarover is zeer uitvoerig en zeer zorgvuldig geweest. Daarover is uitvoerig overleg geweest met het parlement en met de sociale partners in de Stichting van de Arbeid. Een belangrijke overweging vormde daarbij de ontwikkeling van de koopkracht en de budgettaire ruimte die voor compensatie in deze sfeer beschikbaar was.

Het lijkt mij moeilijk om op deze besluitvorming terug te komen. Een voorstel om reeds per 1 juli hierover te spreken, spreekt mij dan ook niet zo aan. Voor de suggestie om de idee van het werkgelegenheidsfonds opnieuw te bespreken in het overleg over het arbeidsvoorwaardenbeleid-1982 zie ik wél aanleiding, ook wanneer deze discussie zal worden uitgebreid met de gedachte van het investeringsloon. Het arbeidsvoorwaardenbeleid voor de volgende jaren zal overigens veel méér moeten omvatten.

Ook de vraagstukken op het terrein van de arbeidsmarkt, de herverdeling van arbeid enz. spelen daarbij een rol. Ten principale zal het echter gaan om kernbeslissingen over de ruimte voor investeringen, de toekomstige werkgelegenheid, de collectieve sector en de particuliere consumptie. Het lijkt mij duidelijk dat dergelijke verstrekkende beslissingen niet meer voor rekening zullen komen van dit kabinet.

De heer **De Korte** (VVD): U spreekt over het arbeidsvoorwaardenbeleid voor de jaren 1981 en 1982. Ziet u ook mogelijkheden om het investeringsloon nog in het kader van het arbeidsvoorwaardenbeleid voor 1981 in te brengen?

Minister **Albeda**: Ik meen duidelijk gemaakt te hebben, dat ik dat niet zie gebeuren in 1981. Als het kabinet met dergelijke voorstellen zou komen in de situatie, die in 1981 geldt, zou dit niet bevorderlijk zijn voor het zich ontwikkelende werkgelegenheidsoverleg in de Stichting van de Arbeid.

De heer **Bakker** (CPN): Als de mensen al zoveel minder krijgen óók investeringsloon eraf halen?! Kom nou!

Minister **Albeda**: Voor 1981 hebben wij met grote zorgvuldigheid en intensief overleg een beleid uitgestippeld. Dat beleid houdt een zekere aantasting van de koopkracht in, namelijk tot 1% voor modaal. Als men daarbij nog met investeringsloon komt, is er voor men het weet sprake van een koopkrachtverlies van 2,5%. Men hoeft niet alle theorieën van de heer Bakker te accepteren om in te zien dat dit een zelfstandige invloed heeft op de werkgelegenheid.

De heer **Bakker** (CPN): Ach, langzamerhand dringt het wel door!

Minister **Albeda**: Mijnheer de Voorzitter! Een aantal van de genoemde argumenten is van toepassing op het voorstel van de heer Verbrugh, de helft van de vakantietoelage in een fonds te storten.

De heer Bakker heeft een motie ingediend, waarmee wordt voorgesteld, de beperkte loonmaatregel in te trekken. Ik neem aan, dat het hem niet zal verbazen dat ik dit voorstel niet kan volgen. De beperkte loonmaatregel is meegenomen om verdere verslechtering van de rentabiliteit van de bedrijven tegen te gaan. Dit debat heeft de noodzaak daarvan slechts onderstreept. Bovendien maakte de beperkte loonmaatregel deel uit van een pakket, waarin ook compenserende maatregelen in de belastingssfeer waren opgenomen, waardoor zij geen aantasting van de koopkracht tot gevolg heeft gehad. De argumentatie van de heer Bakker op dit punt is daarom niet van toepassing.

Ik beperk mij kortheidshalve tot deze aantekeningen omdat er mijns inziens geen enkele aanleiding is om terug te komen op de standpunten, die tegen het eind van 1980 werden ingenomen.

De heer Bakker stelde voorts een vraag over de zogenaamde 'stempelkaart'. Ik merk in dit verband op, dat de directeur van het GAB vrij is om naar eigen inzichten de werking van zijn bureau in te richten. De suggestie van de heer Bakker wijkt overigens niet af van de sinds jaar en dag gebruikelijke praktijk van de schriftelijke verlenging. Bepalend voor het beleid op dit punt is de inschatting van de arbeidsmarktsituatie van de ingeschrevenen. Over dit beleid bestaat overeenstemming met de bedrijfsverenigingen.

Gelet op de bijdragen van de Kamer in eerste termijn heb ik mij bewust beperkt tot de meer economische aspecten van het beleid. Uiteraard zal het beleid, gericht op de beperking van de volumegroei in de sociale zekerheid, op een beter functionerende arbeidsmarkt en op de versterking van de arbeidsbemiddeling moeten passen in de verbetering van de economische structuur, waarover ik sprak.

De heer Van Houwelingen heeft enkele opmerkingen gemaakt over het arbeidsplaatsenplan. Ik kan daarop misschien het beste reageren door iets te zeggen over de motie van de geachte afgevaardigde de heer Kombrink (stuk nr. 40). Hoewel per ultimo december de realisering van het aantal arbeidsplaatsen wat betreft het concreet bezetten daarvan nog niet geheel voltooid was betekent dit niet dat de betrokken arbeidsplaatsen zijn vervalpen.

De betrokken arbeidsplaatsen zijn, zoals ik onlangs in de brief van 20 februari jl. aan de Kamer heb meegegeeld, uitgezet en door de betrokken instellingen en instanties geaccepteerd.

teerd. Het proces van bemiddeling is thans nog in volle omvang bezig. Wat betreft de financiering wijs ik erop dat deze in de meerjarenraming is opgenomen. Daarmee hoop ik de door de heer Van Houwelingen uitgesproken vrees te hebben weggenomen.

Ik concludeer dat aan het eerste deel van het verzoek van de heer Kombrink wordt voldaan. Met betrekking tot de eventuele invloed van het ingestelde plafond voor de vacaturevervulling bij de rijksdiensten kan ik onder verwijzing naar de brief van 20 februari vaststellen, dat deze invloed niet aanwezig is. Eind 1980 was ongeveer 90 procent van het toegekende aantal arbeidsplaatsen gerealiseerd.

Naar het zich laat aanzien, zal de resterende 10 procent in de eerste maanden van 1981 worden gerealiseerd. De vacaturerem geldt overigens niet voor de uitbreiding van de arbeidsplaatsen uit het trendvolgersoverleg, waar het verschil tussen de toewijzing en de realisering nog vrij groot was. Ten aanzien van de termijn, waarop het ingestelde plafond voor de vacaturevervulling ongedaan zal worden gemaakt, merk ik op dat de beslissing hierover zal worden genomen in het kader van de vaststelling van de vroege voorjaarsnota.

De heer De Korte heeft gesteld dat het uitzendwezen 30 procent van de mensen tijdelijk naar deeltijdbanen bemiddelt. Ik heb geen cijfers, waaruit dit percentage kan worden afgeleid. Wel is duidelijk dat het aantal deeltijdbanen op uitzendbasis beperkt is. Deeltijdwerk en tijdelijk werk wordt nogal eens in één adem genoemd. De praktijk geeft daartoe overigens geen aanleiding. Het gaat om twee zeer verschillende vormen van werken. Meermalen heb ik betoogd, dat ik het uitzendwezen een nuttige zaak vind. Ik verwijs hiervoor onder meer naar de memorie van toelichting op de begroting van Sociale Zaken voor 1981. Het uitzendwezen dient zich wel te beperken tot werkzaamheden van tijdelijke aard. Deeltijdarbeid valt hieronder in het algemeen niet. Ook een vaste deeltijd baan is vast werk en dient in principe te worden verricht door mensen met een gewone arbeidsovereenkomst. Het uitzendwezen mag zich niet richten op het bemiddelen van arbeidskrachten in het algemeen. Arbeid bemiddelen, dat wil zeggen het tot stand brengen van een arbeidsovereenkomst tussen een arbeidskracht en een inlenend bedrijf is niet toegestaan aan commerciële uitzendbureaus.

Met betrekking tot de motie-De Voogd zal de Kamer op zeer korte termijn een uitvoerige brief bereiken. Ik meen te mogen volstaan met naar die brief te verwijzen.

De heer **De Korte** (VVD): Is de Minister het met mij eens dat uit gegevens die ook hij heeft blijkt dat tijdelijk werk in vele gevallen leidt tot vaste aanstellingen, waarbij dan het uitzendwezen verder geen taak meer heeft?

Minister **Albeda**: Ik moet zeggen dat die gegevens niet zo duidelijk zijn. Ik vind het aan de andere kant wat misleidend om te doen alsof eigenlijk het uitzendwezen de grote weg is naar blijvende banen. Ik wil daarop echter in de door mij genoemde brief terugkomen. Daarin zal ik ook spreken over de wijze van uitvoering van de motie-De Voogd.

De heer De Korte heeft gevraagd om topprioriteit van een grootscheepse bevordering van de deeltijdarbeid. In de ontwerp-aanbevelingen en -afspraken over overleg over werkgelegenheid en arbeidsmarkt van de Stichting van de Arbeid is langs twee wegen het probleem van de herverdeling van arbeid en deeltijdarbeid aan de orde gesteld. Enerzijds zijn aan c.a.o.-partijen aanbevelingen gedaan om overleg te voeren over een gezamenlijk beleid tot de ontwikkeling van mogelijkheden van deeltijdarbeid.

Daarbij moet ook zorg worden gedragen voor een gelijkwaardige rechtspositie. Anderzijds heeft de Stichting afspraken gemaakt om de herverdeling van arbeid op centraal niveau te bespreken. De Stichting geeft daarbij al aan dat gezien de vele problemen, die daaraan zijn verbonden, niet de verwachting bestaat dat voor het einde van het jaar tot afronding van dit overleg kan worden gekomen.

De problemen moeten mijns inziens ook niet onderschat worden. Aan omruil van volletijd- naar deeltijdarbeid zitten uiterst moeilijke problemen; uiteraard het inkomensprobleem, maar ook rechtspositionele vraagstukken en nogal wat haken en ogen op het gebied van de sociale zekerheid, denk maar aan de problematiek van de pensioenopbouw.

Uiteraard zal ook in de komende gesprekken met de sociale partners weer aandacht worden gevraagd voor een gericht beleid op dit punt. Overigens moeten wij op korte termijn hiervan geen wonderen verwachten; er zijn daaraan nog te veel problemen verbonden die om een oplossing vragen. Tegelijkertijd kunnen wij vaststellen dat de ontwikkeling van de deeltijdarbeid nogal gunstig verloopt.

Het lijkt mede daarom ook onjuist om nu al een definitief oordeel te vellen over het experiment deeltijdarbeid. Daarvoor is het nog te vroeg. Wij zullen eerst de uitkomsten van het evaluatie-onderzoek van prof. Driehuis moeten afwachten. Het rapport verwacht ik nog in de eerste helft van dit jaar te ontvangen.

De heer Verbrugh heeft voorgesteld om de sociale-zekerheidsuitkeringen te combineren met het aanbod van arbeid. Ik ben het natuurlijk met hem eens dat het hebben van werk beter is dan het ontvangen van een werkloosheidsuitkering. Mijn probleem met zijn suggestie schuilt in de vraag welk werk zou moeten worden aangeboden tegelijk met de werkloosheidsuitkering. Bedoelt de geachte afgevaardigde werk dat nu in de sfeer van de aanvullende werkgelegenheid wordt gevonden, dan wijs ik erop dat dit werk wordt beloofd op basis van de gangbare beloningsstructuur. Als ik de suggestie zakelijk moet appreciëren, dan moet ik vaststellen dat het gaat om het creëren van aanvullende werkgelegenheid tegen een lager dan het gebruikelijke loon, waarbij ook het element van de verplichte aanvaarding niet te missen is. Ik vrees, dat deze suggestie niet verenigbaar is met de grondslagen van het loonbeleid en het sociale-zekerheidsbeleid.

De heer de Korte heeft wederom aandacht gevraagd voor het gevaar van het in elkaar drukken van het loongebouw in het traject tussen minimum en modaal en tussen modaal en anderhalf maal modaal. Ik ben het ermee eens dat dit onze aandacht verdient. Reeds bij de opzet van de beperkte loonmaatregel voor 1981 is met de grondgedachte van de heer De Korte rekening gehouden. Zijn motie vraagt om ook bij toekomstige loonmaatregelen met deze gedachte rekening te houden.

In die zin lijkt de motie mij prematuur. Voor zover er sprake zal zijn van toekomstige inkomensmaatregelen van de overheid zal de invulling daarvan op het betreffende moment moeten worden gezien in relatie met de situatie waarin wij dan verkeren. Voor zover het aan mij ligt, zal daarbij evenals in het verleden, de gedachte van de heer De Korte zeker in de beschouwing worden betrokken. In die zin is de motie, althans voor zover het mij voorkomt, overbodig. Ik heb er dan ook geen behoefte aan.

De heer De Korte heeft gesteld dat de door mij voorgestelde geleide loonpolitiek in een samenleving die zit te springen om grotere mobiliteit, ar-

Albeda

beidsmotivatie en innovatie een doodlopende weg is. Kennelijk heeft hij, evenals sommige anderen, mijn suggestie niet helemaal begrepen zoals ik ze had bedoeld. Omdat er een nauwe samenhang is tussen loonontwikkeling en overheidsbeleid en omdat ik een serie onafgebroken loonmaatregelen onaanvaardbaar vind, heb ik onlangs gesproken over een nieuwe vorm van geleide loonpolitiek.

Kern van de gedachtegang is dat er moet zijn een gezamenlijke begeleiding van de loonvorming door overheid en sociale partners op centraal niveau ingebed in een sociaal-economisch beleid. Daar behoort ruimte te zijn voor bedrijfstakingen en bedrijven om te onderhandelen over zaken als arbeidsmarktproblemen, loonstructuur, toeslagen vuil en onaangenaam werk, kwaliteit van de arbeid. Met andere woorden, het gaat mij om een kaderstellende, geïntegreerde en indicatieve aanpak op landelijk niveau naast een specifieke aanpak door de sociale partners zelve op lagere niveaus binnen de aangegeven ruimte.

De heer **Bakker** (CPN): Wat is dan het verschil met de huidige loonmaatregel?

Minister **Albeda**: Dat lijkt mij nogal duidelijk. De huidige loonmaatregel komt er in laatste instantie toch op neer dat op een goed moment de Regering het besluit neemt en zegt 'dit is de uitkomst van het loonberaad'. Ik zou willen dat de Regering en sociale partners met elkaar een kader zouden afspreken per jaar waarbinnen de loonvorming plaats zou vinden.

De heer **Bakker** (CPN): En waarin de Regering de ruimte bepaalt!

Minister **Albeda**: Waarin de Regering in overleg met de sociale partners de ruimte bepaalt. Inderdaad. Daarvoor is uiteraard noodzakelijk – dat ben ik graag met de heer Bakker eens – dat er tussen Regering en sociale partners weer een zekere consensus ontstaat over de noodzaak van beheersing van de loonvorming. Als die consensus er niet komt, is er nauwelijks een alternatief voor hetzij een uit de hand lopende loonvorming, hetzij een opeenvolging van loonmaatregelen. Welnu, dat laatste lijkt mij in ieder geval niet de ideale ontwikkeling. Vandaar dat ik met bijvoorbeeld de heer De Pous zeg dat wij met elkaar moeten zoeken naar nieuwe vormen om de noodzaak van besluitvorming op een laag niveau gestalte geven te combineren met het feit, dat nu eenmaal ons macro-econo-

mische loonpeil beslissend is voor tweederde van onze nationale begroting.

De heer **Bakker** (CPN): Het komt er allemaal op neer dat de sociale partners het punt bereiken waar de Minister nu met zijn loonmaatregel is en dat dan via een andere vorm precies hetzelfde gebeurt. Want de uitzonderingen die de Minister zoëven noemde, zijn de uitzonderingen die hij nu feitelijk ook al bij de loonmaatregel mogelijk maakt.

Minister **Albeda**: De heer Bakker denkt dat het een kwestie van vorm is, maar het gaat erom, of er in Nederland loonbeleid met of zonder de vakbeweging wordt gevoerd. Ik pleit voor een systeem met de vakbeweging en niet voor een loonbeleid dat noodgedwongen – bij de loonmaatregelen – over het hoofd van de vakbeweging heen gaat. Ik zoek dus naar een loonvormingsstructuur die de kwalijke kanten van de loonvorming van voor 1963 vermijdt en die tegelijkertijd vermijdt dat wij terechtkomen in een voortdurende strijd tussen Regering en Stichting van de Arbeid over de hoogte van het loonpeil.

De heer **Bakker** (CPN): Ik begrijp wel wat de Minister bedoelt. Hij wil inhoudelijk hetzelfde, maar hij wil de vakbeweging daarvoor mede-verantwoordelijk laten dragen. Dat is zijn opzet.

Minister **Albeda**: Die mede-verantwoordelijkheid zal de vakbeweging niet zonder meer op zich nemen. Dat betekent dat zij bij de vormgeving van het beleid een zeer belangrijke rol speelt. In die zin moet je zeggen – het is niet zo'n prettige vaststelling – dat de vakbeweging de keuze heeft tussen die mede-verantwoordelijkheid of het spelen van de huidige rol. En dat betekent in laatste instantie: eronder doorgaan als het parlement besluit tot een loonmaatregel.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de spreektijd in tweede termijn te bepalen op $\frac{1}{3}$ van die in eerste termijn, met een marge van 1 minuut.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt van 18.45 uur tot 20.30 uur geschorst.

De **Voorzitter**: Mevrouw Beckers en de heer Van Dis laten zich verontschuldigen.

De heer **Kombrink** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij beperken tot enkele hoofdlijnen. De voornaamste con-

clusie ten opzichte van de opstelling van de Regering is dat die volstrekt negatief is. De matheid is troef: geen cent, geen idee, geen man de poort in. Ondanks de praktisch unanieme oproep in deze Kamer om een stimulerend beleid: geen principe 'ja', laat staan een pakket maatregelen waarvan de hoofdlijnen, qua inhoud en financiering aangegeven zijn.

Er wordt meer gepraat over bezuinigingen, maar dan vooral buiten deze Kamer, dan over het scheppen van werkgelegenheid. Ten aanzien van het laatste bestaat geen animo, het kabinet is uitgepraat. Het beeld doemt op dat 1981 inderdaad een verloren jaar dreigt te worden. Als ik het goed zie is hierbij niet het feit aan de orde dat het kabinet niet wil, omdat het niet kan; maar het zegt niet te kunnen, omdat het niet die koers die wij voorstellen wil.

Als er nog iets gebeurt, dan moet dat onder druk van de Kamer geschieden. Wij hebben in eerste termijn al gezegd: Kamer, neem de eigen verantwoordelijkheid. Als Minister Albeda zegt: 'heb nog even geduld', dan hebben wij, bij de sterk oplopende werkloosheidscijfers – in de korte tijd die nog rest om voor 1981 nog wat te doen – dat geduld niet.

Het is overigens opmerkelijk dat Minister Albeda zich positiever opstelde dan Minister Van der Stee. Hij was niet ongevoelig voor mijn betoog en niets moest onbeproefd worden gelaten om het getij te keren. Ik heb de vrees dat de Minister van Sociale Zaken in dit kabinet met zijn ideeën relatief alleen staat. Hij staat met zijn ideeën alleen en zal, noodgedwongen, met wat hij wil te zeer op het niveau van de academische analyse blijven steken.

Het internationale initiatief is aan de orde geweest. Minister Albeda zei dat het nodig is. Minister Van der Stee vond het prematuur om nu te praten over de inhoud, maar op die inhoud komt het aan.

Minister **Van der Stee**: Wat voor tegenstelling bestaat daar tussen? U moet eens logisch nadenken. Ik daag u uit.

De heer **Kombrink** (PvdA): Wanneer wij dat internationale initiatief nodig vinden – gelet op de ontwikkelingen die zich op dit moment acuut voordoen – kan er maar een conclusie worden getrokken: het is niet prematuur, zulks in tegenstelling tot wat de Minister van Financiën zegt.

Minister **Van der Stee**: U draait er omheen; u draait er kunstig tussen uit. U begint een heel betoog. De ene Minis-

Kombrink

ter zegt dat een initiatief noodzakelijk is en de andere zegt dat het prematuur is om over de inhoud daarvan te praten. Ik kan dan met de beste wil van de wereld – hoe kwaadaardig ik er ook over zou willen denken – daar geen tegenstelling in zien. Dit zijn twee verschillende opmerkingen en die staan niet noodwendig tegenover elkaar. U moet de logica van uw beschuldiging waarmaken. Het zou overigens prettig zijn als u al uw beschuldigingen waarmaakt.

De heer **Kombrink** (PvdA): Dat is op zijn minst wederzijds. Misschien onderschat of overschat ik uw kwaadaardigheid. Wanneer wij de noodzaak van een internationaal initiatief zien, kan het niet prematuur zijn dat het kabinet schetst op welk doel gericht dat initiatief moet worden genomen. De vorm zegt niets en het praten op zich zegt niets. Het gaat om de vraag waartoe dat praten moet leiden. Tot op de dag van vandaag is daarover door het kabinet geen enkele schets gegeven, terwijl zulks juist op korte termijn moet.

Vanmiddag bereikte mij de informatie dat de jumboraad de eerste helft van 1981 zeker niet zal worden gehouden. Het zou zelfs twijfelachtig zijn of die raad de tweede helft van dit jaar zal worden gehouden.

Minister **Van der Stee**: Van wie hebt u die informatie?

De heer **Kombrink** (PvdA): Van een lid van het Europees Parlement, die zich in de commissie waarvan hij lid is, heeft georiënteerd op de gang van zaken op dit punt.

Minister **Van der Stee**: Maar mijnheer Kombrink, het zijn nog steeds ministers die hierover beslissen, met name het land dat het voorzitterschap bekleedt. U vertelt werkelijk nieuwe sprookjes, helemaal nieuw!

De heer **Kombrink** (PvdA): Ik sluit ook niet uit dat dit nieuws eerder van onze kant komt dan van uw kant. Gegeven de informatie die ik aanhaalde en die ik graag aan uw informatie toets, is mijn vraag hoe groot de Regering de kans schat dat het beraad nog in de eerste helft van dit jaar zal plaatsvinden? Of moet zij eigenlijk toegeven dat die kans buitengewoon gering is? Als dit vaststaat, staat dan niet tegelijkertijd vast dat van een Europees initiatief op deze manier voor de concrete ontwikkelingen in 1981 geen enkel effect meer kan uitgaan? Dan gebeurt er hooguit iets zodra een nieuw kabinet in Nederland is gevormd.

Minister **Albeda**: Dat hangt allemaal van Nederland af!

Minister **Van der Stee**: Laat ik de heer Kombrink een heleboel spreektijd besparen: die kans is groot.

De heer **Kombrink** (PvdA): Wij zullen zien, maar wellicht kan de Minister dit nog toelichten. Ik blijf overigens het meest benieuwd naar hetgeen waarop dat beraad inhoudelijk precies gericht zou moeten zijn. Op welke manier denkt de Regering die stagnatie op Europees niveau te overwinnen? Welke maatregelen kunnen op korte termijn genomen worden? Daarom gaat het in dit debat.

Het kamerdebat gaf tot nu toe een controverser te zien ten aanzien van de financiering van extra maatregelen ter stimulering van de economie. De heer Van der Stee heeft opnieuw gesproken over de ontwikkeling van het financieringstekort. Er is geen twijfel aan: die ontwikkeling stemt ons niet positief. Het gaat nu echter om de conclusies die eraan worden verbonden.

Gezegd wordt: het loopt op, dus meer bezuinigen. Mijnheer de Voorzitter! Veel belangrijker wordt langzamerhand de discussie over de vraag waardoor het komt dat het financieringstekort oploopt. Heeft dit soms iets met het gevoerde beleid te maken? Worden oorzaak en gevolg in de analyse van het kabinet niet flink met elkaar verward? Wat zijn bovendien van die bezuinigingen op zich zelf weer de economische effecten?

De heer **Albeda** heeft in zijn antwoord gewezen op de negatieve effecten op de binnenlandse afzet die verbonden zijn aan een eventuele nieuwe korting op de prijscompensatie. Geldt dit dan niet voor een een nieuwe bezuiniging? Komen wij via die weg dan niet in soortgelijke problemen, problemen die de heer **Albeda** ten aanzien van de prijscompensatie van zich wil afhouden?

Overigens moet er geen misverstand bestaan: de PvdA-fractie heeft geen verdere vergroting van het financieringstekort voorgesteld. Integendeel! Wij hebben het gehad over de invloedeffecten. Van der Stee en Van Houwelingen hebben hierover gesproken. Voor 1981 hebben wij die niet als financieringsbron gekozen. Wanneer ze zich voordoen, leidt dit wat ons betreft tot een vermindering van dat tekort. In latere jaren, als die effecten zich voordoen, is het vanaf dat moment wel degelijk een legitieme bron van financiering voor verdere activiteiten in het kader van een meerjarige aanpak geworden.

Er is gesproken over de kapitaalmarkt. De heer Van Dijk roept dan uit: die is alreeds overbelast. Maar waar blijft dan het niet benutte kapitaal, wanneer de investeringen met 6,5% dalen, de woningbouwinvesteringen met 4,5% dalen, het consumptief krediet in gulden terugloopt, evenals het hypotheccair krediet?

Minister **Van der Stee**: Het zal u verbazen: dat wordt door de overheid geleend!

De heer **Kombrink** (PvdA): Niet in diezelfde mate. Er valt meer kapitaal weg dan meer benut zou worden ten behoeve van de overheid. Zo liggen de verhoudingen. Dat is op zich zelf een deflatoir element in onze economie. Die ruimte moet worden benut volgens ons plan; daarop moet een beroep worden gedaan om via een stimulerend beleid juist het verder oplopen van dat tekort te bestrijden. Maar de Minister wil zo'n redenering niet volgen.

Volgens Van Dijk is het aardgas in het verleden aangewend voor consumptie. Wat is dat voor verwijt, wanneer ons voorstel er juist op neerkomt het nu aan te wenden voor investeringen? Dáár op ligt het accent. Overigens hebben wij over extra gasinkomsten in de loop van dit jaar in het geheel niet gesproken. Is het juist, zo zou ik de Minister willen vragen, dat die 1 mld. hoger zullen uitvallen dan tot nu toe is geraamd?

De fractie van de VVD is in het debat tenminste met concrete suggesties gekomen en met het opmerkelijke gegeven dat het conjuncturele dal maatregelen vergt. De fractie van het CDA bleef tot nu toe steken in vaagheid en verschil in teneur tussen de heer Van Houwelingen en de heer Van Dijk. Als de heer Van Houwelingen actief en stimulerend beleid noodzakelijk acht, moet de fractie van het CDA komen met concrete plannen.

Tot nu toe zijn er slechts twee gekomen; één ervan is afgewezen. Ik wil weten welk programma het CDA voor dit jaar noodzakelijk acht en welk bedrag hiervoor naar het oordeel van de fractie moet worden ingezet.

□

De heer **Van der Hek** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Financiën heeft de gelegenheid aangegrepen, niet zozeer om te reageren op onze voorstellen, als wel om duidelijk te maken hoezeer het financieringstekort sinds zijn laatste brief nog verder is opgelopen. Aan de opmerkingen van collega Kombrink voeg ik een vraag toe.

Van der Hek

Wil de Minister van Financiën, als hij straks komt met uitvoerige beschouwingen over het financieringstekort, de Kamer de dienst bewijzen dat hij de volledige financieringsproblematiek van de Nederlandse economie in de beschouwingen betreft, het financieringstekort in deze context plaatst en in de beschouwingen te betrekken de financieringsbronnen die extern, dus buiten, kunnen worden aangeboord?

Minister Albeda heeft te recht opgemerkt dat de loonontwikkeling in Nederland relatief achterloopt ten opzichte van de ons omringende landen. Hierin schuilt een versterking van de concurrentiepositie van het exporteerende bedrijfsleven en het bedrijfsleven dat op de binnenlandse markt moet concurreren met buitenlandse concurrenten. Als dan toch de concurrentiepositie wordt verzwakt, moeten er andere factoren in het geding zijn.

De Minister heeft er één genoemd, de structuur van de Nederlandse economie. Voor mij staat het vast dat, als men hieraan iets wil doen, globaal beleid ontoereikend is. Als men de concurrentiepositie van de Nederlandse economie wil verbeteren, moet men mikken op de bedrijven en bedrijfstakken die in dit verband van belang zijn. Men moet aandacht besteden aan de zwakke punten in de structuur. Dit is slechts mogelijk met gericht beleid.

De derde factor, die de Minister niet noemde, is de harde gulden. Ik heb in mijn betoog niet voor niets de ontwikkeling van de waarde van de gulden gerelateerd van de ontwikkeling van de waarde van de Westduitse mark. West-Duitsland is ons belangrijkste afzetgebied – dit lijdt geen twijfel – en zal dit tot in lengte van jaren blijven. Het is dan verstandig, de analyse vooral te richten op de relatie tussen de gulden en de D-mark. De gulden zit bovenin de slang en de D-mark zit ver onderin. Als De Nederlandsche Bank geen discontopolitiek had gevoerd gericht op renteverlaging om de druk enigszins weg te nemen, was de slang al lang uit elkaar gebarsten.

Minister **Van der Stee**: De Franse frank staat altijd nog hoger in de slang dan de gulden.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Dit is mogelijk, maar het volume van onze handel met Frankrijk staat in geen verhouding tot dat van onze handel met West-Duitsland.

Minister **Van der Stee**: Uw conclusie over de EMS is voorbarig.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Ik heb in mijn betoog precies aangegeven waarover ik sprak. Bij de behandeling van hoofdstuk IXB van de begroting voor 1981 komen wij hierop stellig terug. Mijn betoog over de Westduitse mark lijkt mij opgeld te doen, te meer omdat de monetaire politiek van de Nederlandsche Bank – de discontopolitiek is hiervan een onderdeel – sterk is afgestemd op hetgeen West-Duitsland doet. De afspraken van het Slang-arrangement zijn specifiekier dan het Europese Monetaire Stelsel.

De heer **Van der Stee** wees erop dat wij generiek en gericht beleid moeten voeren. Hij wekte hierbij de suggestie dat wij meer gericht beleid vragen, dat dit ten koste gaat van het generieke beleid en dat wij in het geheel geen oog voor generiek beleid hebben. De verhoudingen zijn op dit moment zoek. Ik acht de WIR-premies, behoudens de specifieke toeslagen, ongericht beleid.

Daar gaat een enorm bedrag op jaarbasis om. Ik schat het in 1981 op transactiebasis op 4 mld. Als de Minister zijn zin krijgt, komt daar de belastingverlichting op het punt van winst- en voorraadaftrek bij. Ook dat is generiek beleid. Voorts is er het effect van de loonmaatregel. Dat is generiek beleid. Als ik daar de posten die de Minister van Economische Zaken heeft voor gericht beleid tegenover stel, zie ik dat hij de één miljard nog niet haalt. Dat noem ik een wanverhouding, gegeven ook de structurele problemen die wij hebben.

De heer **Van Dijk** (CDA): Hebt u van het generieke beleid de energiekostenstijging – aardgasprizen en dergelijke – afgetrokken?

De heer **Van der Hek** (PvdA): Van het generieke beleid?

De heer **Van Dijk** (CDA): Wij hebben het toch over algemene lastenverlichtingen. Dan moet je daar de algemene lastenverzwaringen die in een bepaald jaar optreden, aftrekken.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Dat geldt voor het gerichte beleid net zo goed.

De heer **Van Dijk** (CDA): Maak de berekening eens!

De heer **Van der Hek** (PvdA): Zoals bekend, is gelet op de aard van het beleid de berekening niet nauwkeurig te maken. Je weet tevoren immers niet precies waar het geld terecht komt. Ik durf echter de stelling aan dat zelfs bij het globale beleid die correctie niet speciaal is aan te brengen. De heer **Van Dijk** vindt de belastingmaatregelen op het

punt van de voorraad- en winstaf trek geweldig, maar ik vermoed dat hij nog niet eens in staat is aan te geven wat in welke sectoren van de Nederlandse economie per saldo het resultaat is van die belastingmaatregelen.

De heer **Van Dijk** (CDA): Hier is nu van uw kant sprake van het optrekken van een rookscherm over een heel probleem. Het gaat er niet om waar het terecht komt; de kwestie is wat er besteed wordt. Op een gegeven moment kun je voor een bepaald jaar wel berekenen wat er aan gerichte maatregelen wordt besteed. Als u het over generieke of globale maatregelen hebt, moet u in ogenschouw nemen het beleid dat de overheid voert met betrekking tot de lastenverzwaring (energieprijsstijging) en dat in aftrek brengen van de lastenverlichting. Dat doet u niet.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Eerlijk gezegd ontgaat mij de vraag ten enenmale. Want zelfs in de voorstellen van de Regering worden met betrekking tot de WIR-basispremie en de belastingvoorstellen die wij nog moeten behandelen in het geheel geen effecten berekend, met correcties daarop, met betrekking tot de energieprijsstijging. Dat komt in het hele verhaal niet voor.

De heer **Van Dijk** (CDA): Als u het hebt over globale lastenverlichtingen die de Regering toepast, dient u daarop – dat vraag ik nu voor de tweede keer – in mindering te brengen de globale lastenverzwaring, voortvloeiend uit overheidsmaatregelen, waaronder begrepen de energieprijsstijging. Pas dat nu eens toe in de vergelijking die u maakt! Dan krijgt u een andere uitkomst van uw berekening.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Ik denk dat u dat soort correcties op alle maatregelen moet toepassen, inclusief de loonmaatregel die genomen is.

De heer **Van Dijk** (CDA): Doe dat dan maar eens!

De heer **Van der Hek** (PvdA): Het lijkt mij een heel interessante exercitie om dat eens te bekijken. Ik denk dat bij alle maatregelen dit soort effecten in het geding zijn, maar het vecht in het geheel mijn stelling niet aan dat de Regering meer doet aan ongericht globaal beleid en nauwelijks iets doet aan gericht beleid.

Als er pleidooien komen om gericht beleid te entameren in beduidender omvang dan thans geschiedt, omdat onze problemen eerder structureel dan globaal van aard zijn, weerlegt de heer **Van Dijk** die stelling helemaal niet door met een verhaal te komen over

Van der Hek

effecten van bij voorbeeld de energieprijstijging op bedrijven, huishoudens, de rijksoverheid enz. Die werken op al die factoren uit, in verschillende mate. Ik begrijp de interruptie van de heer Van Dijk helmaal niet.

Ik kom tot de kwestie van de Nationale Investeringsbank. Mijn betoog is inderdaad geweest dat deze bank actiever moet worden en dat men meer moet uitlokken dat ondernemingen naar de Nationale Investeringsbank komen om voor hun financieringsproblematiek een passende oplossing te vinden. De Nationale Investeringsbank is te passief geweest. Wat dat betreft, is een aanzienlijke verbetering te bewerkstelligen. Gegeven de financieringsproblematiek van ondernemingen, is er ook alle reden om meer dan in het verleden van die bank gebruik te maken.

Als het probleem mocht zijn bij het omzetten van achtergestelde converteerbare leningen in aandelenkapitaal, dat ondernemingen dat niet graag zouden willen, heeft de rijksoverheid daar al sinds jaar en dag een antwoord op. Daarvoor heeft zij namelijk in het verleden het industrieel garantiefonds opgericht als een van de mogelijkheden om het aandelenkapitaal te beheeren. De Nationale Investeringsbank kan het zelf ook.

Naar mijn indruk hebben steeds minder ondernemers daartegen geweldig veel bezwaar. Het is maar de vraag wat men het liefst heeft, een commissaris namens de ABN of een namens de NIB. Ik denk dat het voor de ondernemer wat dit betreft vrij weinig uitmaakt.

Minister Van Aardenne: Het zijn allebei goede commissarissen.

De heer Van der Hek (PvdA): De heer Van Aardenne, met zijn rijke ervaring op dit terrein, weet met mij, dat het zeer verstandig is als ondernemingen uitstekende commissarissen weten aan te trekken.

Minister Van Aardenne: Dat wilde ik maar gezegd hebben.

De heer Van der Hek (PvdA): Ik wens hem veel sterkte bij het versterken van het commissarissenbestand waaruit hij moet putten. Tot op heden is het bestand niet uitermate groot.

Ik heb een opmerking van het kabinet gemist over ons voorstel betreffende het centrale loket.

Nog een opmerking over het gemengd krediet. Het voorstel van de Regering f 50 mln. uit te trekken is belachelijk, ook al gegeven de opmerking

van de Minister van Financiën, dat ons voorstel niet zou leiden tot een exportvolume van 2 mld. maar een van beïdend geringere omvang. Waartoe moet een post van 50 mln. dan wel leiden! Als de Minister gelijk heeft leidt het natuurlijk tot nagenoeg niets. Ik denk echter dat hier sprake is van een geweldig misverstand.

Mijns inziens spreken wij over twee verschillende dingen. Gemengd krediet is het krediet dat voor 100% het krediet vormt, met verzachting van voorwaarden, dus van rente en looptijden. In Nederland wordt bij gemengd krediet ten onrechte bedoeld op gekoppeld krediet: een ontwikkelingskrediet plus een commercieel krediet. Dan heeft de Minister gelijk: er ontstaat een andere rekensom. Ik gebruik de definitie van gemengd krediet zoals de Fransen die al jaren toepassen. Dat was voor mij een illuster voorbeeld. Gegeven de opmerkingen van de Minister wil ik mijn motie (zie stuk nr. 41) op dit punt aanpassen.

Motie

De Voorzitter: De heer Van der Hek heeft zijn motie op stuk nr. 41 (16 401) die zin gewijzigd, dat in het dictum de woorden 'een passend bedrag' worden vervangen door: minimaal 400 mln.

Naar mij blijkt, wordt deze gewijzigde motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 47 (16 401).

De heer Van der Hek (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil even reageren op uw opmerking betreffende het verwijzen naar de begroting. Met hulp van een zeer ervaren collega ben ik tot de slotsom gekomen dat die passage in het dictum wel kan. In feite is het een uitnodiging aan de Regering, een begrotingsvoorstel te doen. Zij kan dat te allen tijde doen, het zij door het indienen van een supplettoire begroting, hetzij door het aanbrengen van een nota van wijziging in een nog niet vastgestelde begroting. Uit dien hoofde handhaaf ik de redactie.

De Voorzitter: Ik heb geen bezwaar tegen de redactie. Ik heb alleen gesuggered, de motie op een later tijdstip in stemming te brengen.

De heer Van der Hek (PvdA): Dat zou ik niet doen.

De Voorzitter: De motie is niet buiten de orde verklaard, dus zij kan ook in stemming worden gebracht bij dit debat. Ik heb slechts een suggestie gedaan. Het is jammer dat zij niet wordt opgevolgd. Volgende keer beter!

De heer De Korte (VVD): Het financieringstekort voor 1980, mijnheer de Voorzitter, blijkt nu 7,5% te zijn. Dat is wel een schrik! Wat is de oorzaak? Ik heb begrepen, dat de betalingsbalans er voor 1980 ook nog slechter uitziet. Loopt de export nog verder terug in 1980? Is het conjunctuurdal nog dieper? Wanneer bereiken wij eigenlijk het dieptepunt van de conjunctuur?

De EEG-jumboraad wordt wat. Het woord 'jumbo' doet veel verwachten. Zou de agenda echter niet 'muisachtig' moeten zijn, in de zin dat zij klein moet zijn en vooral dingen moet bevatten die de jumboraad aankan? Als eerste punt zou de vraag kunnen worden genomen wat moet worden gedaan aan de internationaal hoge rente.

Is het niet mogelijk een splitsing te maken in conjunctureel en structureel wat betreft de 7,5%? Oorspronkelijk waren 280.000 werklozen geraamd; het worden er nu 345.000. Dat is een conjunctuurelement van 1 tot 1,5 mld. Misschien kan daarop wat worden voortgeredeneerd.

De Minister sprak over een structureel tekort van 4,5%. Ik had tot nu toe steeds aangenomen dat het tekort 4% bedroeg.

Wat betreft het activeringsbeleid hebben wij gepleit voor een bouwprogramma. Wij zijn daar niet zo gemakkelijk van af te brengen, omdat het geen effecten voor het financieringstekort van 1981 en 1982 heeft. Het betekent ook dat bouwplannen waarvoor alle partijen in hun partijprogramma's pleiten, naar voren worden gehaald. Het bouwniveau wordt daarin namelijk met 20.000 woningen opgehoogd.

Wat betreft de investeringen geloof ik dat de Minister van Financiën mij niet helemaal goed heeft begrepen. Bedrijven die geen winst maken, kan men nu niet activeren, investeringen naar voren te halen. Dat willen wij ook niet; wij willen dat alleen voor de bedrijven die wél winst maken. Daarbij helpt de WIR helaas geen lieve moeder bij. Alleen een door ons bepleite vroegde afschrijving zou al dit jaar kunnen werken via de taxkredieteringssystematiek.

Ik wil erop wijzen dat al vele malen in deze Kamer is gesproken over de wachttijd van 2 à 3 jaar voor uitbetalingen wat betreft de WIR. Ik ben er niet van overtuigd dat het ineens nu anders is.

Wat betreft de deïndustrialisatie-werkloosheid – ik heb net over de conjunctuurwerkloosheid gesproken – heb ik gepleit voor risicodragend kapitaal. De Minister van Financiën zegt

De Korte

dat het kabinet voor iets anders heeft gekozen, namelijk voor vrijstelling van het dividend.

Dat is op dit moment niet zo aantrekkelijk, want dividend wordt niet zoveel uitgekeerd. Wij zien meer in de Franse loi-Monory, die aldaar 2 mld. in één jaar heeft opgebracht. Dat zou eenviervdes kunnen zijn in Nederland.

Minister Van der Stee: Ik dacht niet dat die wet dat gekost heeft.

De heer **De Korte** (VVD): Neen, dat heeft het opgebracht!

Minister Van der Stee: Hebt u wel eens gedacht aan de substitutie-effecten?

De heer **De Korte** (VVD): Maar het gaat om risicodragend kapitaal. Dat hebben wij het hardste nodig!

Minister Van der Stee: Dus ik verkoop mijn aandelen en ik koop nieuwe. Wat dan?

De heer **De Korte** (VVD): Ik sprak hier over het eerste jaar van de werking van die wet. Dan is er nog helemaal geen sprake van verkooptransacties. In het eerste jaar van de werking van de wet ging het alleen om aankopen. In één jaar bracht zij 2 mld. op.

Ik zie de Minister van Economische Zaken achter de tafel zitten. Ik heb opmerkingen gemaakt over de Spierenburgopslag voor Shell en ESSO. Ik heb in dat verband een suggestie gedaan en ik ben er erg benieuwd naar of wij daarover iets meer zullen horen. Ik heb ook suggesties gedaan voor een vaste systematiek voor de kleine aardgasveldjes.

Wat betreft een andere vorm van werkloosheid – arbeidskostenwerkloosheid – is de innovatie heel belangrijk. De Minister van Sociale Zaken heeft met mij gezegd dat innovatie niet onmiddellijk kan werken. In de tussentijdse periode moet iets aan de prijs worden gedaan. Daarom zijn de uurloonskosten per eenheid erg belangrijk.

In het arbeidsvoorwaardenoverleg hebben wij gepleit voor een 4%-matiging in plaats van een 2,5%-matiging. De Minister van Sociale Zaken zegt dat het arbeidsvoorwaardenoverleg voor 1981 min of meer is afgesloten. Welnu, dat kan eigenlijk nooit worden gesteld. Als de situatie drastisch verslechtert, moet dat toch open blijven. Wat dat betreft heeft de gehele Kamer nog eens 1,5% meer loonmatiging gepleit dan het percentage waarop de Regering uiteindelijk is gekomen.

De heer **Kombrink** (PvdA): De gehele Kamer?

De heer **Bakker** (CPN): Niet de gehele Kamer!

De heer **De Korte** (VVD): Ik ben blij met deze correctie: de meerderheid van deze Kamer. Het is inderdaad wel eens nodig gecorrigeerd te worden.

De heer **Bakker** (CPN): Dat zal wel!

De heer **Kombrink** (PvdA): Ik geef toe dat het prettig is namens het volk te spreken!

De heer **De Korte** (VVD): Neen, namens de mensen in het land!

De heer **Van der Hek** (PvdA): U moet niet iedereen erbij betrekken!

De heer **Joekes** (VVD): De Kamer!

De heer **De Korte** (VVD): Wat betreft het investeringsloon tegenover de heffing op de prijscompensatie ben ik blij dat de Minister van Sociale Zaken heeft gesteld dat hij in onze gedachte over het investeringsloon – nog niet voor 1981 maar in ieder geval voor 1982 – het een en ander ziet. Ik ben blij dat onze gedachten hem aanspreken. Wij hopen dat hij op zeer korte termijn op dat punt overleg met de partners wil beginnen. Hij zal daarmee tijdig moeten beginnen, want het vereist organisatie.

Ik ben het eens met de kritiek van de Minister op het voorstel van de CDA-fractie. De heffing op de prijscompensatie is eigenlijk een soort van belasting van de overheid om daarmee aan stimulerend beleid te doen.

Om die reden spreekt het CNV-model ons ook niet aan. Daarbij gaat het per slot van rekening om een soort van collectieve afzondering. Bovendien treedt dan een sterke mate van vertraging op, omdat het institutionele kader van het fonds daarvoor nog niet bestaat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in eerste instantie gesproken over het uitzendwezen als bondgenoot van de Minister van Sociale Zaken bij het bereiken van meer vaste deeltijdbanen. De Minister betwijfelt of dit allemaal wel goed gefundeerd is. Ik merk op dat gebleken is uit de cijfers dat het gemiddelde aantal personen per dag in dit kader 53.000 bedraagt, terwijl het aantal manjaren 43.000 bedraagt. Ik spreek dan over 1979. Dat betreft dan een bezetting van 80% per man/vrouw per dag.

Berekening leert dat dit uitkomt op ongeveer een derde deel deeltijdarbeid en twee derde deel volledige banen. Bovendien blijkt uit onderzoek dat ongeveer dertig procent van de werklozen, dat via het uitzendwezen aan een baan komt, een vaste baan daar-

aan overhoudt. De conclusies zijn dan duidelijk. Ik geloof dat de Minister zijn schroom moet verliezen met betrekking tot het inschakelen van het uitzendwezen. Om dat inschakelen vroeg ik alleen maar.

Ik vind het bijzonder jammer dat de Minister op de televisie in december jl. de inhoud van mijn motie heeft 'omarmd' terwijl hij er nu toch wat afstand van neemt, en ik de inhoud nota bene nog wat versoepeld heb.

Als het financieringstekort al 7,5% is in 1980, zal het in 1982 8% zijn? Is dat het vooruitzicht?

De Minister van Financiën heeft gezegd, dat de monetaire financiering niet f 1,8 miljard maar f 4 miljard is. Dan zeg ik dat de president van de Nederlandsche Bank groot gelijk had dat in 1980 te veel monetaire financiering heeft plaatsgevonden. Bovendien heeft de Minister gelijk, dat hij een te groot beroep op de kapitaalmarkt heeft gedaan. Dat zijn twee ernstige zaken die bij elkaar komen.

Daardoor zien wij ons geplaatst in een zeer lastig parket. Daarom zeg ik: als er sprake is van iets doen, moeten wij datgene doen wat het financieringstekort niet nog verder verslechtert. Ik kom dan terug op onze voorstellen, want doorvoering daarvan verslechtert het financieringstekort in 1981 en in 1982 niet.

□

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de bewindslieden voor hun antwoord in dit ontijdig geboren debat evenals voor hun bereidheid, de handelingen van dit debat mee te nemen tot lering en vermaak naar het Catshuis voor het beraad in de Ministerraad.

Heb ik de Minister van Financiën goed begrepen als ik aanneem, dat de meevaller van een half procent bij de berekening van het financieringstekort van de lagere overheden, die als verrassing bij de Voorjaarsnota 1980 was gevoegd, nu weer is teruggenomen en is dit in wezen de verklaring voor de recente ontdekking dat het totale financieringstekort van 1980 toch 7,5% bedraagt en niet 7%?

Minister Van der Stee: Voordat u een betoog daarop gaat baseren, merk ik op dat die twee zaken totaal niets met elkaar hebben te maken. Het ene is een definitiewijziging en heeft geen inhoudelijke betekenis. Dit is een echte groei.

De heer **Verbrugh** (GPV): Ik dank de Minister hiervoor. Nu weet ik hoe het niet is.

Verbrugh

Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft mijn vermoeden bewaarheid dat het structureel aanvaardbare begrotingstekort vandaag te hoog is ingeschat, onder andere vanwege een te lage spaarquote. Kan hij zeggen hoe groot de wijziging van de spaarquote moet zijn om 4% begrotingstekort weer aanvaardbaar te maken bij gelijkblijvende overige omstandigheden?

Het verwondert mij een beetje de Minister te horen zeggen, dat primaire overheidstaken, zoals defensie, politie en justitie, in andere landen goedkoper uitvallen dan in ons land en dat daarom de financiële doorlichting ook in deze sectoren in ons land tot niet onbelangrijke resultaten kan leiden.

Dat zou mooi zijn, als bij voorbeeld achterstallig onderhoud van rijkspolitie materieel en bepaalde beperkte benzinetoewijzingen voor de gemeentepolitie niet tot schade van het overheidsgezag zouden leiden, waarbij ik het woord 'verloedering' overigens voor rekening van de Minister laat. Ik heb dat woord niet gebruikt.

Ik vroeg de Minister bij interruptie of de lagere kosten in het buitenland het gevolg zijn van hogere salariskosten in ons land. Daarop zei de Minister, dat de hogere kosten het gevolg zijn van investerings- en personeelskosten. Betekent dit, dat het onderhoud van politiematerieel in bij voorbeeld de Bondsrepubliek en Frankrijk meer wordt verwaarloosd dan bij ons?

De Minister van Sociale Zaken wees op de noodzaak van het zoeken voor 1981 naar een optimum van enerzijds de positieve beïnvloeding van de werkgelegenheid en anderzijds het negatieve effect op de binnenlandse bestedingen bij verlies van koopkracht door bij voorbeeld investeringsloos. Op grond daarvan wilde hij geen verdere korting op inkomsten dan tot 1% modaal en wees hij de halvering van de vakantietoelage, die onze fractie al eens eerder voorstelde, af. Het bijzondere van de vakantietoelage is, dat die vaak in het buitenland wordt besteed. Daarom wil ik de Minister nogmaals vragen, of hij ook tegen de bestedingen in het buitenland economische bezwaren heeft.

Wat het werkaanbod voor de zogenaamde arbeidsreserve betreft merk ik op dat het de bedoeling is dat uitkeringsgerechtigde langdurig werklozen arbeid verrichten, waar thans onvoldoende middelen voor zijn. Ik noemde milieuschoonmaak, sociale dienstverlening enzovoort. De Minister zei dat dit niet zou passen in ons systeem van sociale zekerheid en bij onze loon-

structuur. Kan de Minister dat uitleggen?

Als iemand vrijwillig werkloos wordt, dan heeft hij geen recht op een uitkering, maar als iemand als onvrijwillig werkloze 75% van zijn loon ontvangt, waarom zou het dan niet mogelijk zijn om hem of haar uit te nodigen tot het verrichten van werk ten algemene nutte gedurende ook 75% van de werkweek, zoals ik in mijn eerste termijn voorstelde? Desnoods gaat men uit van een werktijd van 50% van de werkweek bij een uitkering van 75%. Zou men hiermee niet een proef kunnen nemen op basis van een regeling met veel vrijstellingen wegens niet passende arbeid en eventuele dringende persoonlijke omstandigheden?

□

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil graag de bewindslieden bedanken voor hun antwoord. Wij hebben er begrip voor, dat er thans nog geen definitieve conclusies getrokken kunnen worden. Daar hebben wij ook voor gewaarschuwd, toen men van de kant van de PvdA heeft aangedrongen om het debat nu te houden. In dit stadium wil ik mij dan ook beperken tot een reactie op enkele hoofdpunten. Allereerst wil ik iets zeggen over de noodzaak van een aanvullend activerend beleid. In feite hebben alle fracties daarover gesproken.

Uit het antwoord van de Regering heb ik begrepen, dat op zich zelf de noodzaak van een stimulerend beleid nu wordt onderschreven. De Minister van Financiën sprak over de wenselijkheid van een verschuiving van de consumptieve bestedingen naar investeringen. Wij zijn het daarmee eens, zeker ook als men de hoedanigheden in een positieve zin kan beïnvloeden. In dat kader hebben wij in het verleden maatregelen bepleit met betrekking tot de BTW-verhoging voor luxe goederen.

De Minister van Sociale Zaken heeft gewezen op de eventueel negatieve consequenties bij een te forse koopkrachtaantasting. Wij erkennen dat die effecten kunnen optreden, maar daarbij willen wij enkele kanttekeningen maken. Het is onjuist dat het gemiddelde effect in directe zin kan worden vertaald bij slechts toch altijd nog een minimale afroming.

Aangetoond is dat in zo'n situatie voornamelijk besteding van importgoederen – vaak luxe goederen – wordt aangetast. Ik verwijs naar de discussie van gisteren tussen de heren Kombrink en Bakker, waarbij ik het ze-

ker meer eens was met de stellingname van de heer Kombrink.

Een tweede kanttekening is, dat men die consequenties uiteindelijk moet afwegen tegen de positieve effecten van de meer gerichte bestedingen, onder andere als het gaat om investeringen.

De Minister van Sociale Zaken heeft terecht gewezen op de prioriteit voor de bouw, in het bijzonder de woningbouw. Daar vindt men immers een belangrijke oorzaak van het conjuncturele probleem en een relatief hoge bijdrage aan de werkgelegenheid omdat het om bijna uitsluitend binnenlandse bestedingen gaat.

Naast het positieve effect voor de werkgelegenheid en dus ook voor onze economie is de maatschappelijke relevantie duidelijk. Het laatste geldt zeker ook voor de investeringen in energiebesparingsprojecten. Als er over *inverdieneffecten* wordt gesproken, gaan die in dit specifieke geval zeker wél op. Het is op zich zelf juist, dat men er tegen waakt dat korte termijnplannen negatieve consequenties hebben voor het beleid op langere termijn. Echter, niet tijdig ingrijpen om negatieve conjuncturele ontwikkelingen te elimineren kan die ontwikkelingen een structureel karakter geven. Daarom is tijdig ingrijpen noodzakelijk.

Ik heb in eerste termijn gesproken over een neerwaartse spiraal bij een te eenzijdig remmend beleid. Mijn fractie acht daarom een extra stimulerende impuls noodzakelijk. De Minister van Sociale Zaken is bereid, over ons voorstel met de sociale partners te gaan spreken maar hij heeft moeite met het ter discussie stellen op dit moment van de prijscompensatie per 1 juli. In mijn bijdrage in eerste termijn heb ik gevraagd, te gaan spreken over de bestemming van een gedeelte van de prijscompensatie ten behoeve van de werkgelegenheid.

De termijn van de 'afroming' moet worden gericht op het moment van de besteding. De discussie over de bestemming zal ook enige tijd vergen. Als het op 1 juli mogelijk is, graag. Dit is echter geen voorwaarde. Zelfs kunnen er omstandigheden zijn waardoor de afroming later plaatsvindt dan het op gang brengen van de extra werkgelegenheidsimpuls. Er moeten in dat geval natuurlijk wel garanties zijn.

De heer **Bakker** (CPN): Kunt u duidelijk maken hoe u zich die 'afroming' precies voorstelt? Welke concrete vorm wilt u daaraan geven?

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Wij hebben aan de Regering gevraagd, juist over dergelijke elementen te gaan

Van Houwelingen

spreken met de sociale partners. Ik geloof niet, dat het goed zou zijn wanneer wij hier concreet zouden aangeven hoe dit zou moeten verlopen.

De heer **Bakker** (CPN): Toch is dat een zeer belangrijk punt. U sprak in eerste instantie over een heffing. Er zou sprake kunnen zijn van een specifieke vorm van belasting, een heffing, die direct door de overheid wordt doorgevoerd. Het is ook mogelijk dat een gedeelte van de prijscompensatie in het bedrijf wordt gelaten. Dat maakt alle verschil van de wereld uit. Juist omdat u lijkt te denken in de richting van het door de overheid innen van een gedeelte van de prijscompensatie vraag ik mij af, hoe u zich dit nu precies voorstelt.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Dit voorstel komt heel dicht bij de voorstellen, die eerder door het CNV werden gedaan. Vandaag heeft de Minister van Sociale Zaken nog eens gewezen op een suggestie van de heer De Korte inzake het investeringsloon. Bij de laatste vorm is het duidelijk dat een gedeelte van het loon in het bedrijf blijft. Een dergelijke maatregel is moeilijk op korte termijn te realiseren.

De effecten ervan in het voordeel van de werkgelegenheid zijn bovendien op korte termijn minder zeker. Juist de weg via de overheid en de bestemming van de op die manier verkregen middelen via kanalen van de overheid – ik denk aan sectoren als de bouw, de energiebesparingsprojecten – bieden een snelle werkwijze, waarbij de resultaten snel zichtbaar zullen zijn.

De heer **Bakker** (CPN): Denkt u aan een vorm van een eenmalige belastingverhoging?

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Ik heb gesproken over een conjuncturele impuls en dat zou kunnen via het belastinginstrument, maar dat is niet belist noodzakelijk.

De heer **Kombrink** (PvdA): Maar dat vergt toch voorbereiding, zeker als men het belastinginstrument hanteert met tabellen, die al twee en een halve maand voor de datum van invoering moeten vaststaan? Hoe denkt de heer Van Houwelingen dat allemaal te klaren? Daarbij laat ik nog even in het midden het principe dat achter dit idee zit. Wij hebben daarover in ons plan ook een aantal opmerkingen gemaakt.

Wij moeten ervoor oppassen voor de komende jaren een voor een meerjarig beleid waardevol idee te vermoorden door dit op korte termijn te verknoeien, omdat het op die termijn niet kan werken, zoals het zou moeten

werken, doordat er via onderhandelingen te weinig tegenover gesteld zou kunnen worden. Daarom zit er voor 1981 echt niets in. Dan houdt u alleen nog het staatsaandeel over. Ik keer dan terug tot de vraag: Welk programma wilt u dan, als u wilt stimuleren? Wat zijn dan uw concrete wel realiseerbare financieringsvoornemens?

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Wij zijn ervan overtuigd dat het noodzakelijk is, op korte termijn iets te doen en dat nog in 1981 een extra beleid zal moeten worden ingezet.

De heer **Kombrink** (PvdA): Noemt u eens een bedrag.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Dat zal ik zo doen. Heeft u nog even geduld. Wij hebben al in december via de discussie over de kleine aardgasvelden duidelijk gemaakt – en in een motie vastgelegd – dat ook via dat instrument middelen kunnen worden gevonden. Als een nieuwe regeling zal gaan functioneren, is het duidelijk dat dit voor 1981 nog niet erg veel zal opbrengen. Vandaar ook dit aanvullend voorstel. Het is duidelijk dat, wil dit in enige mate effectief zijn, hiermee minimaal een bedrag van een miljard gemeoid zal zijn. Het is niet zo zeer belangrijk, wat men precies voor het kalenderjaar 1981 kan doen, als wel dat men dit op zo'n kort mogelijke termijn kan inzetten.

De heer **Kombrink** (PvdA): U zegt dat het er niet zo zeer om gaat, wat men voor 1981 kan doen. Daar gaat het debat nu juist wel over. Gezien de oplopende werkloosheid, willen wij een stimulerend beleid voeren, extra gemotiveerd door het conjuncturele dal. Aan het einde van het jaar trekt de conjunctuur zich misschien weer wat aan. Wij spreken nu toch over een impuls in dit jaar? De heer Van Houwelingen wil een extra impuls via de begroting van minstens een miljard voor 1981?

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Ja.

De heer **Kombrink** (PvdA): Dan weten wij tenminste iets meer. En hoe zit het dan met de financiering? Laten wij de vergroting van het staatsaandeel van de kleine velden stellen op ten hoogste f 750 mln.. Waar komt die overige f 750 mln. dan vandaan?

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Ik dacht daarover een vrij uitvoerig verhaal gehouden te hebben. Ik zal dat niet opnieuw doen. Ik herhaal dat het op gang brengen van zo'n stimulerend beleid in de tijd best vooraf kan gaan aan de feitelijke verkrijging van de middelen, onder de voorwaarde natuurlijk dat er duidelijke garanties zijn.

Het bezwaar tegen de voorstellen van de heer De Korte is dat, hoewel daarin in directe zin misschien geen consequenties zitten voor het financieringstekort in dit jaar, men daarmee toch een beroep doet op de kapitaalmarkt.

De heer **De Korte** (VVD): Ik wil erop wijzen, dat dit geen argument kan zijn. Het gaat om een financieringstekort. Dat is het meest nijpende van de zaak. Ik heb duidelijk gesteld dat het financieringstekort door mijn voorstellen niet wordt beïnvloed. Dat geldt zeker voor dat deel van ons stimuleringsprogramma, dat betrekking heeft op de woningbouw.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Althans niet voor dit jaar. Dit heeft wel consequenties voor de kapitaalmarkt. De heer Van Dijk zal hierop uitvoeriger ingaan.

Mijnheer de Voorzitter! Als wij het eens zijn over de noodzaak van een extra activerend beleid, zal zo'n beleid uiteindelijk gefinancierd moeten worden. De Partij van de Arbeid heeft daarvoor voorstellen gedaan. Gisteren hebben wij gewezen op onze bezwaren tegen die financiering.

Het zal duidelijk zijn dat wij bezwaren hebben tegen financiering uit het overheidsbudget. De cijfers die de Minister van Financiën vandaag heeft gegeven, zijn duidelijk genoeg en ook de heer Van Dijk heeft gisteren al die mogelijkheid als onmogelijk aangemerkt. Ik blijf er dus bij dat ons voorstel concreet en duidelijk is en de best begaanbare weg is.

De heer **Kombrink** (PvdA): En u suggereert net dat het tekort best nog iets op mag lopen!

□

De heer **Van Dijk** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Mijn aanvankelijke scepsis dat dit debat helemaal niets zou opleveren, heeft een beetje plaats gemaakt voor de voldoening dat wij althans enige duidelijkheid hebben gebracht in de waardering van de problemen waarvoor wij gesteld zijn. Dat is in ieder geval iets!

Als ik het goed zie, legt de PvdA sterk de nadruk op de conjuncturele onderbesteding die door extra bestedingsimpulsen gecorrigeerd zou moeten worden. Een onderbesteding die geweten kan worden aan hetzij de grote boosdoener de Nederlandsche Bank die een restrictief beleid zou voeren, hetzij aan een aantal andere oorzaken, bij voorbeeld de koopkrachtvermindering van de heer Bakker als gevolg van de loonkostenmatiging of iets dergelijks. Wij moeten dit debat ook maar een beetje gebruiken om mythevor-

Van Dijk

ming, die in zekere zin toch ook de onderwoekering is van het pad naar elkander, zoveel mogelijk uit de weg te gaan.

Een restrictief monetair beleid, mijnheer Van der Hek, my foot! Wij hadden het over de verhouding groei nominaal nationaal inkomen en de liquiditeitsmassa, de geldhoeveelheid. Kijk nu niet alleen naar een kwartaal, maar over een aantal jaren en kijk dan eens naar het antwoord onder nr. 3 op vragen naar aanleiding van de begroting van Financiën van dit jaar. Als men kijkt naar de groei van de liquiditeitsmassa over een vijfjarige periode – 1975 tot 1979 – dan ziet u een groei van 9,7%, terwijl het nominaal inkomen in die tijd is gegroeid met 9,1%.

Dus de groei van de liquiditeitsmassa heeft de groei van het nationaal inkomen overtroffen. Elk verhaal over een restrictief monetair beleid van de Nederlandsche Bank dat een beperkende factor op onze economische ontwikkeling zou zijn, zou naar het Rijk der fabelen moeten worden verwezen. Dat is eenvoudig niet juist!

De heer **Kombrink** (PvdA): Voor zover het om de geldhoeveelheid gaat – één invalshoek in de monetaire discussie – dan is de liquiditeitsquote al een aantal jaren lang constant gebleven, nl. op 36% van het nationaal inkomen. Die quote is dus niet gestegen in tegenstelling tot hetgeen de heer Van Dijk zoëven suggereerde. Bovendien is deze quote het afgelopen jaar met 1% gedaald. Nogmaals, het is slechts één aspect van de monetaire discussie.

De heer **Van Dijk** (CDA): Als u kijkt naar een voldoende lange termijn, dan ziet u ...

De heer **Kombrink** (PvdA): Ik praat over een periode van de afgelopen vier jaar. De quote is constant 36% geweest, maar het afgelopen jaar met 1% gedaald. Dat is een ander beeld dan u zoëven schetste!

De heer **Van Dijk** (CDA): Ik kijk over een wat langere periode en dan is er voor die stelling in het geheel geen reden.

Ik heb nog een ander punt; zou er sprake kunnen zijn van nationale onderbesteding? Een semi-OPEC-land als het onze dat van jaar tot jaar miljarden verdient aan de uitvoer van aardgas, een land dat wat zijn ontwikkelingsbeleid zou moeten streven naar een overschot op de lopende rekening van 0,75% en dan een tekort heeft op de lopende rekening in de orde van grootte zoals de Minister zojuist heeft aangeduid, een land waarin onderbesteding optreedt?

De heer **Kombrink** (PvdA): Ik heb dat woord niet in de mond genomen!

De heer **Van Dijk** (CDA): Mijnheer Kombrink, wij zijn een land dat meer uitgeeft...

De heer **Kombrink** (PvdA): Waar citeert u mij nu? Ik heb het woord 'onderbesteding' absoluut niet gebruikt. Ik heb alleen gezegd dat er geen sprake is van een klassieke overbesteding. Dat is heel wat anders!

De heer **Van Dijk** (CDA): U gaat in het plan dat u de Kamer hebt voorgelegd, uit van de noodzaak om de nationale bestedingen een extra impuls te geven.

De heer **Kombrink** (PvdA): Dat doet de heer Van Houwelingen toch ook! Hij bepleit toch een actief en stimulerend beleid! Wat is dat anders?

De **Voorzitter**: De heer Van Dijk zet zijn betoog voort!

De heer **Van Dijk** (CDA): Als de heer Kombrink mij nu even laat uitspreken, dan kom ik vanzelf nog op een aantal zaken die hij noemt. Ik wil in ieder geval uit de discussie van deze week verwijderen, dat wij te maken zouden hebben met een klassiek voorbeeld van onderbesteding en dat extra bestedingsimpulsen zouden moeten worden gegeven.

De heer **Kombrink** (PvdA): Dat heb ik ook niet gezegd.

De heer **Van Dijk** (CDA): Dat is één kant van de zaak. Aan de andere kant is er de constatering, waar in feite alle fracties zich kunnen vinden, namelijk dat er een tekort is aan bepaalde bestedingen. Daarbij gaat het om bedrijfsinvesteringen, om de innovatie en om investeringen in energiebesparing en de ontwikkeling van nieuwe energiebronnen. Verder zijn er te weinig bestedingen in de woningbouw en zo zijn er nog wel enkele terreinen te noemen.

Als beide zaken waar zijn, dat er geen sprake is van typische onderbesteding, maar dat er tevens sprake is van het terugvallen van de bestedingen op terreinen, waarop dat niet gewent is, dan is er maar één mogelijkheid denkbaar: wij besteden onze gulden verkeerd.

En dan is de enige weg een andere besteding. In ons nationale bestedingspatroon drukken de bijna almachtig geworden consumptieve uitgaven de nationale investeringen steeds verder weg. Dat geldt voor het nationale huishoudboekje van de overheid. Dat hebben we gezien in de miljoenennota's van een aantal jaren: de overheidsin-

vesteringen lopen terug en de consumptieve uitgaven nemen toe. Zo gaat het ook in de particuliere sector, waar de oplopende arbeidsinkomensquote de rendementen en daarmee de investeringen in gevaar brengt.

De weg terug naar herstel loopt niet via bestedingsverruiming, maar via een andere besteding; de nationale besparingen moeten verhoogd worden door op het gebied van de consumptieve uitgaven wat gas terug te nemen en structuurversterkende nationale investeringen moeten worden bevorderd. Ik denk dat dit de weg is die wij met elkaar moeten gaan.

De heer Van Houwelingen en ik hebben dezelfde zaak – ik kom nu toe aan hetgeen de heer Kombrink aanroerde – langs verschillende wegen benaderd. De heer Van Houwelingen heeft aangedrongen op vermindering van de prijscompensatie – lees: vermindering van de particuliere consumptie – ten behoeve van een werkgelegenheidsfonds waaruit structuurversterkende maatregelen kunnen worden gefinancierd. Ik heb zelf de nadruk gelegd op verlaging van het financieringstekort van de overheid om meer ruimte voor nieuwe initiatieven te scheppen. Dat zijn twee invalshoeken vanuit hetzelfde uitgangspunt.

De heer **Kombrink** (PvdA): De heer Van Houwelingen sprak van een impuls van meer dan een mld. Er zijn maar twee mogelijkheden genoemd voor het opbrengen van dat geld, waarbij het van één uiterst onzeker is, of zij voor 1981 zou kunnen werken en waarvoor de Minister in ieder geval niets voelt. Toen zei de heer Van Houwelingen, dat het geld ook nog niet binnen behoefde te zijn voordat de impuls kon worden gegeven.

De heer **Van Dijk** (CDA): Hij heeft er wel iets bij gezegd.

De heer **Kombrink** (PvdA): Dat betekent dat het tekort naar de mening van de CDA-fractie vooruitlopend op de extra middelen, die nog komen, nog even verder zou mogen oplopen.

De heer **Van Dijk** (CDA): Neen, op transactiebasis dient de operatie gedekt te zijn. De heer Van Houwelingen heeft gezegd dat het geld niet binnen behoefte te zijn als je maar de garantie hebt dat het komt.

De heer **Kombrink** (PvdA): Dan mag het op kasbasis al uitgegeven worden. We praten namelijk over de werking van een impuls via de kasuitgaven. Dus op kasbasis loopt het tekort nog even verder op.

De heer **Van Dijk** (CDA): Op transactiebasis dient het tekort van de overheid

Van Dijk

niet op te lopen. Ik heb gepleit voor structurele verlaging van het tekort en het gebruik van de beschikbare ruimte voor het nemen van stimulerende maatregelen.

De heer **Kombrink** (PvdA): De heer Van Houwelingen pleitte weer voor iets anders.

De **Voorzitter**: De heer Van Dijk rondt zijn betoog nu af.

De heer **Van Dijk** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik ben niet erg onder de indruk van het betoog van de heer Albada op het punt, waarop de heer Bakker en hij elkaar hebben gevonden, namelijk dat het zo verschrikkelijk slecht zou zijn de bestedingsruimte voor de consument terug te brengen, met alle negatieve gevolgen voor de werkgelegenheid van dien. Ik ben namelijk bang dat een groot deel van het in stand houden van die bestedingen 'weglekt' door middel van aankoop van goederen die uit het buitenland komen.

Ik denk dat het percentage heel wat hoger is dan 30, als je meet over de marginale top van het inkomen. Als bestedingsbeperking op dat punt leidt tot extra investeringen en versterking van onze economie en tot verlaging van het kostenniveau, dan denk ik dat de positieve effecten daarvan meer opleveren dan de negatieve er afbreuk aan doen.

Ten slotte wil ik de Minister van Financiën nog een vraag stellen. Wij zien over enkele weken de middellange-termijnramingen van het CPB tegemoet. Ik heb gevraagd op welk financieringsstekort van de overheid dat duistere verhaal dat zal komen is gebaseerd. Het antwoord luidde: 4,5%. Dat betekent dus een enorm forse terugval van het financieringsstekort van 7,5 naar 4%. Zou hij eens willen laten uitrekenen wat de variaties daarin voor effecten hebben op de uitkomsten, produktie, werkgelegenheid, enzovoorts?

Ik heb begrepen dat de Regering zich nog beraadt. Ik heb daaruit mogen afleiden dat ook de Regering het niet wil laten bij de zaken zoals die er nu liggen. Wij spreken elkaar over enkele weken nader.

De heer **De Korte** (VVD): Wat vindt u van het stimuleringsprogramma in de woningbouw dat wij op tafel hebben gelegd? Dat betreft om en nabij de 1,5 miljard, het verhoogt het financieringsstekort niet en het lekt niet weg naar het buitenland. U hebt hier alles wat u eigenlijk wilt.

De heer **Van Dijk** (CDA): Wij delen de voorkeur – wij hebben dat meerdere

malen uitgesproken – voor uw keuze voor de stimulering van de woningbouw. De specifieke inhoud van uw voorstellen – premieverhoging, premiekoop- en premiehuurwoningen – wil ik nader bestuderen, omdat ik niet weet waar de extra middelen die u daarvoor beschikbaar stelt, uiteindelijk terechtkomen.

De heer **Bakker** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de Regering eerst een vraag stellen. Ik meen van de Minister van Financiën te hebben begrepen dat, als er enige ruimte was voor stimulerende maatregelen, die gericht zouden moeten zijn op structurele verbetering en niet een conjunctureel karakter zouden moeten hebben. Ik heb dat zo gernoteerd uit de mond van de Minister. Minister Albada sprak in een andere zin, maar misschien kan dit nog eens verduidelijkt worden.

De verrassing van het debat moest blijkbaar zijn de mededeling van de Minister van Financiën dat het financieringsstekort met $\frac{3}{4}$ % in drie weken was opgelopen, althans wat het bijhouden van de rekeningen betreft. Daarop moesten dan vervolgens allerlei gedachten vanuit de Kamer afstuiten. Mijn vraag is wat dit precies voor berekeningssysteem is, waarbij in drie weken de rekeningen zo hoog kunnen oplopen. Moet het dan volgens de methode dat er dan niet nog even een briefje af kan aan de Kamer en dat dan de Minister van Financiën bij wijze van beantwoording van het complete debat met dit soort mededelingen komt? De Minister heeft het natuurlijk te druk om te luisteren.....

Minister **Van der Stee**: Ik heb heel goed begrepen wat u vraagt en u krijgt daar een exact antwoord op.

De heer **Bakker** (CPN): Laat ik u dan eens van persoon tot persoon zeggen dat u een buitengewoon onhebbelijke stijl van luisteren hanteert.

De Minister van Financiën suggereert dat het oplopen van het tekort in hoofdzaak komt door de lagere publiekrechtelijke organen. Dat is trouwens een belangrijke oorzaak van het groeiende tekort dat hij in zijn brief van 2 februari aangeeft. Ik wil de Minister vragen wat wij uit de vrij duidelijke conclusie van 2 februari en de voorlopige conclusie van nu moeten afleiden?

Betekent dit dat een extra zware druk op de gemeenten wordt uitgeoefend? Betekent dit dat de gemeenten een nogal zware aderlatingen hebben moeten ondergaan in de afgelopen termijn? Hoe denkt de Minister dat de gemeenten dit probleem kunnen opvangen, anders dan door investerin-

gen niet te doen die wel klaar zijn om te worden uitgevoerd?

De Minister heeft namelijk zeer nadrukkelijk gezegd, dat, als de overheidsuitgaven moeten worden beperkt, die beperkingen zouden moeten plaatsvinden in de personele kosten en niet in de investeringskosten. Is hij niet van mening dat de tendens die hij hier aan het tekort geeft en de oplossing die hij in zijn brief suggereert, zullen gaan ten koste van de investeringen van de lagere overheden, die een buitengewoon belangrijke rol in het totaal van de overheidsinvesteringen betekenen?

De Minister van Financiën heeft hier de globale ofte wel de generieke premieverstreking en belastingverlichting, die het bedrijfsleven mag genieten nogmaals verdedigd. Hij heeft in een discussie met vertegenwoordigers van de Partij van de Arbeid nog eens nadrukkelijk gezegd dat voor gerichte maatregelen te minder aanleiding bestaat, omdat de algemene positie slecht is.

Ik neem toch de vrijheid dat in deze zin te bestrijden. Er zijn grote verschillen binnen het bedrijfsleven. Alle gegevens die regelmatig via de financiële pers doorkomen, laten zien dat er nog altijd belangrijke verschillen zijn tussen het ene en het andere bedrijf. Wat nu zo moeilijk voor ons te beoordelen is (het geldt met name voor WIR en voor de voorraadaf trek) is waar het geld terechtkomt. Het nadeel van globale maatregelen is, dat de Kamer alleen maar over een totaal bedrag (4 mld. zegt de heer Van der Hek; dat zal de WIR waarschijnlijk in 1981 kosten) kan spreken.

Wij hebben er geen benul van waar dat terechtkomt. Dit is het verschil met gerichte maatregelen. Ik zou de heren achter de tafel willen vragen of zij niet eens in staat zijn de Kamer op dit punt enige duidelijkheid te verstrekken.

De heer Albada heeft gezegd, dat loonbeperking in de komende periode toch de kern moet zijn van de benadering van de problematiek. Tegelijkertijd heeft hij gewezen op het gevaar van een daling van de koopkracht, bij voorbeeld door een heffing op de prijscompensatie. Ik wil erop wijzen dat die koopkrachtdaling op dit ogenblik bestaat. Die bestaat als er 100.000 mensen in één jaar in de Werkloosheidswet terechtkomen. Die bestaat door de invloed op het loon, die daarvan uitgaat. Die bestaat door de loonmaatregelen van de heer Albada die niet gecompenseerd zijn door belastingverlichting.

Die bestaat door extra verhogingen die buiten de rijksoverheid om plaatsvinden. Er is in de cijfers zelf sprake van een consumptiedaling op dit

Bakker

ogenblik, tegelijkertijd met een vermindering van de besparingen. Mijn vraag, tevens aan de Minister van Economische Zaken is, welke ondernemers nog gaan investeren als dit voor een lange periode het uitzicht is. Men kan praten over investeringen wat men wil: als ondernemers, als het gros van de ondernemers deze tendens in het verbruik ziet, krijgt men zijn investeringen eenvoudig niet, behalve misschien voor een paar duikboten.

Ik weet dat ik moet eindigen. Ik wil ten slotte ernstig waarschuwen voor enigerlei gedachte in de richting van een geleide loonpolitiek, bovendien nog met investeringsloon. Dat kan niet. Dat is een oude, afgeschreven gedachtegang. In een tijd waarin het ene bedrijf na het andere sluit, is het werkelijk te waanzinnig om de mensen van hun teruglopende lonen nog te vragen een deel in dat soort avonturen te investeren.

Ik had nog meer willen zeggen, maar ik stop ermee; zo braaf ben ik ook wel weer!

□

De heer **Engwirda** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Ministers voor hun antwoorden.

De Minister van Financiën heeft ons nieuwe sombere dingen verteld. Ik ontken deze niet. Ik heb al in eerste termijn gezegd dat vooral de hoogte van het financieringstekort tot aanvullende maatregelen op dit gebied dwingt.

Minister Albada maakte de interessante opmerking dat de wijze waarop de verlaging van het financieringstekort moet worden gecombineerd met conjuncturele maatregelen, door het kabinet moet worden bezien. Mag ik hieruit concluderen dat het kabinet overtuigd is van de noodzaak van aanvullend stimulerend beleid, waarop vrijwel de gehele Kamer heeft aangedrongen, naast maatregelen voor de terugdringing van het financieringstekort?

Ik heb in eerste termijn gepleit voor gericht stimulerend beleid op drie terreinen. Het eerste gebied is de industriële vernieuwing. De Minister van Economische Zaken ad interim heeft geantwoord dat er geen aanwijzingen voor zijn dat op dit gebied meer middelen nodig zijn. Ik laat dit nu rusten; ik kom volgende week bij de behandeling van de begroting van Economische Zaken op het industriebeleid terug.

Het tweede gebied dat ik noemde, betreft de energie. Ik heb het antwoord gekregen dat er sprake is van een knelpunt op het terrein van de industriële

energiebesparing. Hierbij gaat het om de warmte-krachtkoppeling en andere projecten. Ik heb mij hierover verbaasd, omdat ik een jaar geleden bij de begrotingsbehandeling een motie heb ingediend waarin ik om nadere inspanningen op dit gebied vroeg. Ik herinner mij niet of deze motie prematuur of overbodig was, maar in elk geval was er op dat moment geen behoefte aan. Nu wordt hier kennelijk ijverig op gestudeerd. Graag hoor ik wanneer het resultaat van de studies mag worden verwacht.

Wij moeten terughoudend zijn om de wensen van de Kamer voor gericht stimulerend beleid om te zetten in uitspraken, gezien de hoogte van het financieringstekort. Toch acht ik het buitengewoon onbevredigend, wanneer evenals na het arbeidsvoorwaardenoverleg van de vorige herfst de Handelingen van de Kamer in een mandje worden meegenomen naar het Cats-huis en wij maar moeten afwachten wat ervan terugkomt. De fractie van de PvdA heeft enkele uitspraken aan de Kamer voorgelegd. Omdat ik ervan overtuigd ben en bevestigd heb gehoord van andere fracties dat het noodzakelijk is, op het gebied van de woningbouw nu al stimulerend beleid te voeren, vraag ik op dit punt graag een uitspraak van de Kamer.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Engwirda en Nijpels wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat de sterk toegenomen werkloosheid in het afgelopen jaar voor een belangrijk deel het gevolg is van de gestegen werkloosheid in de bouwnijverheid;

van mening, dat zowel om deze reden als ter oplossing van de woningnood het niveau van het jaarlijkse bouwprogramma de komende jaren verhoogd dient te worden met 20.000 nieuwe woningen of een vergelijkbaar aantal te verbeteren woningen;

van mening, dat het gewenst is voor deze verhoging in het jaar 1981 reeds een aanzet te geven;

verzoekt de Regering het bouwprogramma voor 1981 te verhogen met 10.000 à 15.000 extra nieuwe en/of te verbeteren woningen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 48 (16 401).

□

Minister **Van der Stee**: Mijnheer de Voorzitter! In verschillende toonaarden is gezegd dat dit debat naar het oordeel van de Regering prematuur is, omdat de Regering op dit ogenblik een broedende eend is die haar ei nog niet heeft uitgebroed. Soms heb ik het gevoel dat er inderdaad wordt geschoten op een broedende eend. Men mag zich afvragen in hoeverre dat weidelijk is.

Dit komt bij mij op als ik de heer Kombrink hoor. De Regering is nog steeds doende het nodige cijfermateriaal bij elkaar te krijgen. Dit zeg ik ook aan het adres van de heer Bakker, die op dat punt een aantal vragen heeft gesteld. De Regering ziet dat cijfermateriaal geleidelijk naar zich toe stromen. Tot haar teleurstelling moet zij constateren dat nadere cijfers tegenvallers te zien geven, die wij ook op dit ogenblik nog niet kunnen verklaren.

Wij kunnen er slechts naar gissen. In dat verband wordt het moeilijk op erg veel vragen antwoord te geven. Als de heer Kombrink echter de conclusie trekt dat de Regering negatief opereert, mat is en eigenlijk geen beleid voert, gaat mij dat erg ver. Nog veel verder gaat mij zijn conclusie dat 1981 een verloren jaar is. Ik denk dat de heer Kombrink dan eerst de conclusies van het kabinetseraad zou moeten afwachten.

In een interruptedebat ben ik al ingegaan op de tegenstelling die de heer Kombrink meent te ontwaren tussen collega Albada en mij over de jumbo-raad. Ik heb gezegd dat die tegenstelling niet bestaat. Mijn collega van Sociale Zaken zal daar straks verder op ingaan.

De heer Kombrink is van mening dat er meer ruimte zou zijn op de kapitaalmarkt. Ook de heer Van Dijk pleegt aandacht aan dit vraagstuk te schenken in deze zin. Daaruit zou dan volgen dat de overheid nog meer kan lenen dan de heroïsche bedragen die wij thans al aantrekken. De heer Kombrink heeft gezegd dat het hypothecaire beroep terugloopt en ook het consumptieve krediet en het bedrijfskrediet. Laat mij eens proberen in het kort een beeld te schetsen van aanbod en beroep op de kapitaalmarkt in het jaar 1981. Het kapitaalmarktaanbod – de heer Kombrink vermeldt dat niet in zijn opsomming – neemt in 1981 vermoedelijk nauwelijks toe ten opzichte van voorgaande jaren.

In procenten van het nationaal inkomen neemt het dus af. Hoe komt dat? Particuliere vrijwillige besparingen nemen af als gevolg van het afnemende beschikbare inkomen. Verplichte besparingen via pensioenfondsen en

Van der Stee

dergelijke nemen nog toe, doordat nog steeds een nominale loonstijging optreedt. In procenten van het nationaal inkomen is het aanbod bijna 11. Het is juist dat het hypothecaire beroep in 1981 nog zeer matig zal zijn.

Ook het consumptieve krediet loopt terug. Het beroep op krediet door het bedrijfsleven neemt niet toe, mede door de hoge rente, ondanks het feit dat door de slechte bedrijfsrendementen de zelffinanciering van bedrijven is verminderd. Per saldo loopt het beroep door gezinnen en bedrijven in 1981 naar schatting terug van 7,2% tot 6,6% van het nationale inkomen, dus met 0,6%. Het beroep van de overheid zal in 1981 vermoedelijk van 5,4% tot 6,1% oplopen, dus met meer dan die 0,6%. Dat betekent dat uit het buitenland nog meer kapitaal ingevoerd zal worden dan in 1980. Daarmee geef ik tegelijk antwoord op een vraag van de heer Van der Hek.

Ik kom nu toe aan de werkelijkheid achter de getallen. In 1980 heeft de overheid al een zeer omvangrijk beroep op de kapitaalmarkt gedaan. Dat ging niet zonder moeite, zoals ik eerder in de Kamer heb aangegeven. De openbare staatsleningen van het rijk leverden bruto liefst 85% meer op dan in 1979. Daarvoor hebben wij wel een extra plaats op de emissiekalender opgeëist ten behoeve van een negende staatslening, in plaats van de gebruikelijke acht. Dat is veel. Wij hebben onze staatsleningen voortdurend op het buitenland moeten afstemmen, hetgeen hoge rentestanden ten opzichte van het buitenland betekent. De buitenlandse deelneming in de openbare leningen bedroeg in 1980 meer dan 30%, dat wil zeggen meer dan 2 mld. Ook moesten wij noviteiten in de leningen introduceren, zoals het vervallen van het recht van vervroegde aflosbaarheid door de staat na tien jaar. De situatie is wat dat betreft toch wel anders dan door de heer Kombrink geschilderd.

De heer **Van Dijk** (CDA): Ik wil graag een indruk wegnemen die door de Minister ten onrechte is gewekt. Ik heb nimmer gezegd, dat ik van mening ben, dat er nog wel meer ruimte op de kapitaalmarkt is dan de Minister nu opneemt. Ik heb bij een eerdere gelegenheid geconstateerd, dat er in 1980 kennelijk meer ruimte is geweest dan wij aanvankelijk veronderstelden.

Minister **Van der Stee**: Ik ben blij dat het meningsverschil dat wij toen hadden op deze manier wordt opgehelderd.

De heer **Van Dijk** (CDA): Ik weet beslist niet of er meer ruimte in de kapitaalmarkt zit dan de Minister er op dit ogenblik uithaalt. Ik heb daarvoor geen basis.

Minister **Van der Stee**: De heer Kombrink interrumpeerde mij in eerste termijn met het verzoek indien mogelijk in dit debat met tijdreeksen te komen betreffende financieringstekorten en werkloosheidscijfers van alle EEG-landen. De definities moesten dan nog exact dezelfde zijn. Ik heb hier wat cijfers. Ik steek mijn hand er echter niet voor in het vuur als het gaat om de vraag of er geen definitieverschillen in zitten. Ik ontleen de cijfers aan de EEG-publikatie European Economy nr. 7 van november 1980. Ik geef deze cijfers met alle voorbehoud, zonder de exacte zekerheden die de heer Kombrink vraagt te kunnen geven.

De werkloosheid in de EEG is thans het hoogst in de drie lid-staten die reeds jarenlang het hoogste financieringstekort hebben. In Italië loopt het financieringstekort van 1972 naar 1980 op van 7,1% bruto binnenlands produkt tot 8,5%. De werkloosheid loopt daar van 1974 naar 1980 op van 4,8 naar 7,5%. In Ierland loopt het financieringstekort van 1973 naar 1980 op van 6,7% naar 12,8% van het bruto binnenlands produkt. De werkloosheid loopt er van 6% in 1974 op tot 8,7% in 1980. In België loopt het financieringstekort van 4,4% in 1975 op tot 8,2% van het bruto binnenlands produkt in 1980. De werkloosheid bedroeg er in 1974 3,2% en in 1980 9,2%.

Het is een frappant verschil, waarmee ik bepaald niet wil beweren, dat daarmee alle causale oorzaken zijn vastgelegd.

De heer **Kombrink** (PvdA): Daar ging het uiteindelijk natuurlijk grotendeels om. De Minister neemt een ontzettend lange periode. In Nederland is de recente stijging van de werkloosheid zeer fors. In België loopt het financieringstekort mede snel op doordat de werkloosheidsontwikkeling snel verloopt. Ik heb met name gevraagd naar de relatie tussen oorzaak en gevolg. Er is sprake van een wisselwerking in de economie waarvoor de Minister de ogen niet kan sluiten.

Minister **Van der Stee**: Ik kan alleen de tijdreeksen opsommen. Op dit ogenblik kan ik geen beschouwing leveren over de gang van zaken in de verschillende economieën van de lid-staten. Ik wil wel eens kijken of wij daarover voldoende gegevens hebben. Op dit moment kan ik er geen uitspraak over doen.

De heer Van der Hek heeft gesproken over de harde gulden ten opzichte van de Duitse mark. Hoewel de Duitse mark inderdaad van zeer groot belang is – ik onderschrijf dat – moet naar mijn mening in de eerste plaats worden gekeken naar de ontwikkeling van de effectieve koers van de gulden. In de effectieve koers wordt namelijk de ontwikkeling van de koers van de gulden ten opzichte van alle valuta's meegewogen, in overeenstemming met hun belang voor onze buitenlandse handel en het dienstenverkeer. De nominale effectieve koers – ik zei het al in eerste termijn – is sinds 1978 niet meer gestegen.

De reële effectieve koers is sinds die periode zelfs gedaald. Van een overmatig harde gulden kan dus al in geen jaren meer worden gesproken. Ook ten opzichte van de Duitse mark kan niet worden gesproken van een overmatig sterke gulden: sinds september 1979, toen de mark 2% revalueerde ten opzichte van de gulden, is er geen aanpassing meer geweest van de gulden-D-mark-spijkoers. Van appreciatie van de gulden ten opzichte van de mark kan dan ook slechts sprake zijn geweest van maximaal de omvang van de bandbreedte minus de 2%.

Als wij de koersontwikkeling van de gulden ten opzichte van de mark van de afgelopen jaren bekijken, blijkt ook dat die sinds 1979 heeft geschommeld tussen de f 1,07 en ruim f 1,11 per mark. De koers ligt nu binnen die range. Van appreciatie van de gulden ten opzichte van de mark is ook geen sprake. Ik ben van mening dat aan bewegingen binnen die band niet zoveel belang kan worden toegekend als de heer Van der Hek doet.

De heer Van der Hek heeft mij enkele toezeggingen gevraagd. Wanneer dat mogelijk is, zal ik hem die geven. Ik zal ernaar laten kijken.

De heer De Korte is ingegaan op het aanvaardbaar structurele tekort. Hij vraagt wat er aan de hand is: de Minister spreekt over 4,5% in plaats van 4%. Dat laatste is altijd een aanvaardbaar structureel tekort genoemd. Dat is juist. Toen ik sprak over de 4,5%, sprak ik over de middellange-termijnprognoses die van deze hypothese uitgaan. Wij moeten opnieuw – ik zeg dit tevens in antwoord op opmerkingen van de heer Verbrugh – denken over de tot nu toe geldende cijfers. Het is de vraag of wij ze in verband met de spaarquote kunnen handhaven. Wij zullen daarop moeten studeren.

De heer De Korte heeft gevraagd hoeveel het financieringstekort in 1982 zal bedragen. In 1980 bedroeg het

Van der Stee

7,5%. Als ik op dit ogenblik wist wat het voor 1981 zou worden, was het gemakkelijk om vanavond een koers uit te stippelen. Wij weten echter op dit moment onvoldoende hoe het precies in elkaar zit. Wel vermoeden wij met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid dat het structureel zal doorwerken.

De heer De Korte heeft over de loimonory gesproken. Op het Ministerie is daarop uitvoerig gestudeerd. Het is erg gevaarlijk het beschikbare aanbod van aandelen op de kapitaalmarkten in Frankrijk en Nederland met elkaar te vergelijken.

Het voornaamste argument tegen toepassing van deze wet en de reden waarom wij ook gekozen hebben voor vrijstelling van het dividend is, dat wij het meeneemeffect van een dergelijke maatregel te groot achten. Met andere woorden: die toch wel aandelen kochten, zullen nu een groot fiscaal voordeel incasseren.

Dat heeft eigenlijk geen rechtvaardiging in zich. Als honderd mensen aandelen kopen en ik een fiscale subsidie geef op die aankoop van aandelen door een aftrekpost te creëren en als vervolgens honderdentien mensen die aandelen kopen, heb ik aan honderdentien mensen dat fiscale voordeel toegespeeld. In die afweging zeggen wij: dit is kosten-baten; wij geloven daarin niet zo.

De heer **De Korte** (VVD): Mag ik de Minister erop wijzen, dat het bij de dividendvrijstelling net zo is?

De heer **Kombrink** (PvdA): Dat is ook onze kritiek.

Minister Van der Stee: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan dat niet ontkennen, maar de kwaadproblemaek is in dat opzicht toch ietwat matiger.

De heer **De Korte** (VVD): Volgens mij hanteert de Minister volkomen verkeerde voorbeelden als hij het heeft over 100 en 110. De praktijk in Frankrijk heeft geleerd dat de kleine spaarders daardoor in het circuit betrokken worden. Daar moeten wij nu juist naartoe ten einde de spaarquote, die zo gezakt is, weer omhoog te krijgen. Langs deze weg is dat in Frankrijk gelukt.

Minister Van der Stee: Mijnheer de Voorzitter! Dat betekent dat ik ze uit de obligatiemarkt of uit de spaarrekeningenmarkt jaag en dan krijgen wij het substitutie-effect, waarover ik in eerste instantie sprak. Wij geloven daar niet in.

De heer **Van Dijk** (CDA): Maar daar hebben wij de rentevrijstelling.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Je kunt dan beter bij de Rijkspostspaarsbank sparen.

De **Voorzitter**: De Minister is aan het woord.

Minister Van der Stee: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer De Korte heeft opnieuw gevraagd naar de indeling in conjunctureel en structureel. Ik moet herhalen dat het bijzonder moeilijk is aan te geven. De heer De Korte noemde het recente oplopen van de werkloosheid conjunctureel. Dat is maar de vraag. Er zitten ook belangrijke structurele elementen in.

Bij veel bedrijven is het de druppel, die de emmer doet overlopen. Er zijn grote structurele problemen; een klein conjunctureel probleem komt er overheen en het bedrijf struikelt. Dan kan men niet zeggen, dat die werkloosheid uitsluitend conjunctureel is. In dat opzicht hebben wij problemen om bedoeld onderscheid te maken.

Mijnheer de Voorzitter! De heer De Korte heeft gesteld dat het volgen van de door hem genoemde suggesties met betrekking tot de bouw een gunstige invloed zal hebben op het financieringstekort 1981 vanwege de time-lag tussen de inverteffecten en de uitbetaling van de vereiste premies. Ik wijs erop dat de financiering van additionele quanta premiewoningen via de kapitaalmarkt geschiedt.

Ik heb het met de heer De Korte gezegd. Dit zal de financierbaarheid van het financieringstekort aanzienlijk bemoeilijken. Wij mogen bij onze besluitvorming aan dit aspect niet voorbijgaan. Ik herhaal dat ik deze zaken openhoud. Ik zal er geen definitieve uitspraken over doen totdat het kabinet daaromtrent besluiten heeft genomen.

Ik ben het met de heer De Korte eens, dat het alerte kapitaalmarktbeleid, dat wij hebben gevoerd, nodig is gebleken. Het Rijk kan slechts een omvangrijke hoeveelheid middelen afnemen door het sterk teruggelopen beroep van de private sector.

De heer De Korte heeft in tweede termijn gezegd dat naar zijn mening de WIR niet helpt bij het naar voren halen van de investeringen. Als argument voerde hij aan dat de ondernemingen lange tijd – hij sprak over twee of drie jaar – moeten wachten, voordat zij het fiscale profijt binnen hebben.

Hij verwacht meer heil van herinvoering van vervroegde afschrijving. Ik denk dat er sprake is van een misverstand. Toekenning van vervroegde afschrijving vindt ongeveer op dezelfde wijze plaats via aanslagen inzake de in-

komstenbelasting en de vennootschapsbelasting.

Dat betekent dat winstmakende ondernemingen ongeveer even lang zullen moeten wachten op de voordelen van de vervroegde afschrijving als op die van de WIR. Voor verliesgevende ondernemingen heeft de vervroegde afschrijving zelfs een trager effect of blijft het effect achterwege. Ook ondernemingen die tijdelijk verlies lijden – dat is helaas een niet al te klein aantal – verrichten toch investeringen.

De heer **De Korte** (VVD): Het ging mij erom, dat de investeringen die worden uitgesteld – dat is met nogal wat investeringen het geval, getuige de cijfers – weer naar voren worden gehaald. Dat was de achtergrond van mijn suggestie. Wat de vervroegde afschrijving betreft, heb ik in tweede termijn gezegd dat men dat ook zou kunnen doen met een tax credit systeem, dat men zelfs al op de belastingbetaling van dit jaar zou kunnen laten slaan.

De heer **Kombrink** (PvdA): Misschien gaan ze dan meer uitkeren aan de aandeelhouders,

Minister Van der Stee: Ik denk dat er, als wij dit nader analyseren, geen verschillen zijn tussen de werking van de WIR en de vervroegde afschrijving. Ik wil daarover nog wel eens met de heer De Korte verder discussiëren, maar ik zie op het ogenblik geen verschil.

De heer Van Dijk heeft naar beleidsscenario's gevraagd, waarbij niet een financieringstekort van 4½% maar een hoger percentage wordt genomen. Er komt in de middellange-termijnprognoses een centrale projectie, waar allerlei varianten op kunnen worden gezet en die uiteraard effect hebben voor het financieringstekort, zodat op die wijze aan het verzoek van de heer Van Dijk wordt voldaan, in ieder geval kan worden voldaan. Nogmaals gezegd, de door het CPB gehanteerde 4½% is slechts een werkhypothese.

De heer Bakker heb ik eigenlijk al geantwoord op het moment, waarop ik op opmerkingen van de heer Kombrink inging, die onder andere vroeg, hoe het kan dat in drie weken tijd het tekort met ¾% naar boven wordt bijgesteld. Een van de redenen is dat de Kamer mij heeft gevraagd, nog in januari te rapporteren over de ontwikkeling van het tekort, terwijl ik de Kamer had gewaarschuwd, dat wij lang niet alle gegevens op dat ogenblik bij elkaar zouden hebben. Wij zijn inmiddels medio februari aangeland. Het is dan tijd voor de februarinota; dan worden de voorlopige rekeningcijfers opgesteld. Dat is het eerste moment dat het echt kan; dan zijn er pas nieuwe gegevens. Die zijn zeer recent.

Van der Stee

Een tweede reden is dat ik ultimo januari de beschikking had over de cijfers tot en met het derde kwartaal in verband met het financieringstekort van de lagere overheid. Gisteren ben ik voor het eerst geconfronteerd met zeer voorlopige cijfers over het vierde kwartaal. Daarin zit de tegenvaller die ik aan de Kamer meldde. Dat weet ik dus zelf ook pas sinds gisteren.

De heer Bakker heeft gezegd: Ik begrijp dat, als een conjuncturele stimulant niet past in een structureel beleid, het dan überhaupt niet kan; de stimulant moet zelf ook structureel juist zijn. Ik heb in eerste termijn uitvoerig betoogd, dat wij een structureel pad moeten wijzen en dat conjuncturele impulsen daarop geen tegenstelling moeten creëren met het structurele beleid. Dat betekent in feite dat, als men bepaalde stimulantien wil creëren, men dan elders ook ruimte daarvoor moet creëren.

De heer Bakker is uitvoerig ingegaan op het gericht beleid. Daarover zal mijn collega van Economische Zaken het een en ander zeggen. Sprekend over de stimulantien wijs ik erop dat ik de Kamer voorshands, totdat het kabinet besluiten ter zake zal hebben genomen, aanvaarding van de motie-Engwirda niet aanbeveel.

□

Minister Van Aardenne: Mijnheer de Voorzitter! De heer Van der Hek heeft zich uitgesproken voor gericht beleid, niet alleen als voorwaarde – daarover zullen wij het wel eens zijn – maar ook als de enige remedie voor structuurversterking van de economie. Ik denk, dat voor een eerste discussie het zin heeft, de definities goed te kiezen. Zo kan men de vraag stellen wanneer een bepaalde beleidsvorm globaal is en wanneer die gericht is. Als men het beleid richt op bepaalde functionele terreinen, waarop zich knelpunten voordoen, gaat het dan om globaal beleid? Blijkbaar beantwoordt de heer Van der Hek die vraag soms met ja en soms met neen. Ik zal enkele voorbeelden geven.

De WIR richt zich op investeringen. Echter, de WIR kent ook een basispremie voor gebouwen, dus voor bouwinvesteringen. Die premie richt zich dus op de bouw, ook al wordt de premie genoten door de investeerder. De voorraadaf trek is van belang voor de bedrijven, die financieringsproblemen hebben door de gestegen rentestand, grote voorraden en de inflatie. Dit geldt dus niet voor ieder bedrijf, zoals bij voorbeeld de vennootschapsbelasting een zeer algemeen karakter heeft.

De loonkostensubsidie is al een oud instrument en richt zich op de loonintensieve bedrijven. Gaat het hierbij nu om een globaal of om een gericht instrument?

Bekijkt men het wat beperkter en ziet men bij voorbeeld naar de innovatiestimulering, dan gaat het al om een smaller terrein dan bij de algemene investeringen. Het zelfde geldt voor de energiebesparingsprojecten. De heer Van der Hek zal misschien van oordeel zijn, dat die zaken wél gericht beleid zijn. Dat moet haast wel want hij vindt ook de exportbevordering gericht beleid, terwijl dit toch een wijd terrein beslaat; daarbij richt men zich op de gehele functie van de export.

Kortom, ik denk dat het onderscheid moeilijk is te maken. Ik zou deze zaken geen van alle als zuiver globaal willen bestempelen. Ze zijn echter wél generiek omdat zij niet per onderneming uitwerken. Als wij een exportregeling maken, verkopen wij niet de ene onderneming neen en de andere ja, tenzij men niet aan de eisen voldoet. Een dergelijke regeling biedt rechten en het is in de geest van deze Kamer dat er geen discretionaire beslissingen door de Minister van Economische Zaken worden genomen, zoals ik het zo juist schetste. Dat laatste gebeurt in de sfeer van de individuele steun, zo deze niet aan regelingen is gebonden, maar daarover hebben wij in deze dagen al uitvoerig gesproken.

Ontwikkelingskredieten hebben soms de eigenschap dat zij, doordat de Ontwikkelingsraad zich met allerlei details bezighoudt, de schijn wekken dat zij zeer gericht zijn. Echter, in wezen hebben alle bedrijven, die in aanmerking komen voor een ontwikkelingskrediet, de mogelijkheid om die steun aan te vragen en te verkrijgen. Dat is dus weer een generiek instrument.

Het onderscheid doet het misschien wel erg goed in de politieke discussie. Dit moet evenwel veel verfijnder worden gebracht.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Ik ben het met uw beschouwingen eigenlijk helemaal niet zo oneens.

Minister Van Aardenne: Misschien wijzigt u dan uw stellingname.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Neen, wat door mij als 'globaal' is aangeduid noemt u generiek. Daarin hebt u gelijk. Alle ondernemingen, die precies aan de regeltjes van de desbetreffende wet voldoen, krijgen dan onder bepaalde omstandigheden bepaalde middelen. Bij gericht beleid is er altijd een beoordeling van het specifieke geval aan de orde. Dat is het onderscheid tussen generiek en gericht beleid. Een gericht

beleid vergt een oordeel in een specifieke situatie en is gericht op de functies van de ondernemingen. Uiteraard gelden daarbij ook criteria.

Minister Van Aardenne: Als u zelf stelt dat dit een beoordeling op criteria is, betekent dit dat dit in wezen weer generiek is. Als immers het bedrijf voldoet aan de criteria, krijgt het de steun.

De heer **Van der Hek** (PvdA): In die zin zou elke regeling generiek zijn. Dat wordt er echter ook door u niet onder verstaan. Als u spreekt over de bijzondere financieringsregeling van de Nationale Investeringsbank, spreekt u over een regeling, waarop iedereen een beroep kan doen. Als hij voldoet aan de criteria, krijgt hij ook iets voor zijn geval. Een specifieke beoordeling van het geval is dan echter vereist. Dat onderscheidt zich bij voorbeeld van een belastingmaatregel of een WIR-basispremie.

Minister Van Aardenne: De WIR-basispremie is weer in andere zin gericht als deze zich richt op de bouw. Dan is dat in wezen stimulering van de bouw. Dat is net zoiets als men stelt dat er 10.000 woningen meer gebouwd moeten worden.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Volkomen juist, maar de vraag doet zich voor, of bij een bepaalde onderneming die subsidie op die bouw wel zo vereist is, gegeven de situatie, waarin die onderneming zich bevindt. In het kader van de WIR wordt die vraag niet gesteld. In die zin werkt deze steun dan generiek en ook nog globaliserend. Bij andere regelingen wordt deze vraag wel gesteld. Dat versta ik onder een gericht beleid.

Minister Van Aardenne: Neen, die vraag wordt dan ook niet gesteld. Als men bij het ontwikkelingskrediet voldoet aan bepaalde criteria, krijgt men het. Volgens de regeling heeft men daarop dan recht. Ook bij bijzondere financiering moet men voldoen aan criteria. Het hangt echter niet van het humeur van de beoordelaar af, of men die financiering krijgt. Door het formuleren van de criteria beperkt men misschien de werking van het generieke instrument. In wezen blijft dit echter generiek.

De heer **Bakker** (CPN): Neen, het criterium kan bij voorbeeld zijn, of in een bepaalde streek een bepaald bedrijf bijzonder nuttig is, dat wellicht in andere omstandigheden minder belangrijk is. Deze dagen hebben wij over de NSM gesproken. Daarbij kan men bepaalde criteria aanleggen: de streek, de snelle groei van de werkloosheid,

Van Aardenne

de beoordeling van de scheepsbouwpositie. Die criteria kunnen toch tot zeer gerichte besluiten met betrekking tot één bedrijf leiden.

Minister Van Aardenne: Dat is waar. Daarbij geldt dan de regio als criterium. Men kan dit ook richten op een bepaalde bedrijfstak. En dan zou de NSM er misschien toch niet voor in aanmerking komen. Als u dan bepleit die steun wel aan NSM te geven, bent u bezig de criteria opzij te zetten. Er is in dat geval sprake van een zuiver individueel beleid. Dat moet mijns inziens worden vermeden. Ik heb willen aangeven, dat er een geleidelijke overgang is van zuiver globale instrumenten via weliswaar gerichte maar dan wel in het groot gerichte instrumenten, zoals dat van de voorraadaftrek, naar veel verfijndere instrumenten, zoals de sectorgenerieke maatregel, die bij voorbeeld in een sector als de confectie wordt getroffen.

Ieder confectiebedrijf dat aan bepaalde criteria voldoet – bij voorbeeld nog een eigen vermogen heeft en niet bezig is om te vallen – kan van zo'n maatregel genieten. Dat heet in die definitie dan misschien wel gericht. Maar nogmaals, dat loopt in elkaar over.

Ik wijs erop dat bij voorbeeld in het midden- en kleinbedrijf door het grote aantal bedrijven niet op een specifieke wijze gericht kan worden gewerkt. Dan moet men volstaan met een beleid, dat is gericht op het midden- en kleinbedrijf.

Dat is een hele grote groep, maar dan kom je tot innovatiestimuleringsregelingen waarbij men opdrachten aan TNO kan aftrekken van de belasting of er premie op kan krijgen en dergelijke. De voorraadaftrek bij voorbeeld zal met name in het midden- en kleinbedrijf uitwerken. Bij zulke grote groepen van kleine ondernemingen die uitermate belangrijk zijn voor de economische structuur moet men juist met tamelijk globale maatregelen werken, omdat men zich juist richt op die groep.

Algemeen gezegd; als een globaal beleid wordt gericht op versterking van de *rendementspositie van het bedrijfsleven* in zijn totaliteit, dan kan je je richten – dat mag dan gericht beleid heten – op specifieke knelpunten, maar dan kan je die knelpunten wel degelijk weer generiek aanvatten. Als men dat dan gericht wil noemen, dan zie ik de grote tegenstelling niet zo.

Ik denk dat die zaak elkaar heel duidelijk aanvult, waarbij juist die verfijning die dan het gerichte beleid is op dat globale beleid dat in het algemeen

het bedrijfsleven de mogelijkheid geeft om te functioneren van essentieel belang is. Dan zou ik er nog op willen wijzen dat er in ieder geval ook nog een criterium is in de werking van de markt.

Op zich is dat een criterium. Als nu alles via de overheid zou lopen en dan werkelijk gericht per bedrijf zou worden toegekend – gelukkig is dat niet mogelijk – zodat de markt helemaal zou worden uitgeschakeld en dat de keuze bij de overheid zou leggen – ik weet dat het een karikatuur is, maar ik geef even aan waartoe je komt als je het zo gaat stellen als de heer Van der Hek heeft gedaan – dan zal men zeker niet van structuurverbetering kunnen spreken.

In de vijftiger jaren moest de economische structuur van dit land worden versterkt. Het toen gevoerde beleid was duidelijk aanmerkelijk globaler van karakter dan wat er thans gebeurt. Dat kan men aan de verhoudingen zien. De heer Van der Hek sprak over 4 mld. en 1 mld. Die cijfers heb ik zo gauw niet kunnen nakijken, maar ik denk dat hij het iets scheef trekt.

De heer Van Dijk heeft er al bij interruptie op gewezen dat tegenover globale lastenverlichting ook globale lastenverhogingen staan en dat je met je gerichte beleid juist inspeelt op die knelpunten. In ieder geval was het gerichte beleid van de vijftiger jaren van aanmerkelijk minder betekenis dan nu. *Desalniettemin zijn wij het erover eens dat dit beleid wel gewerkt heeft.*

De heer **Bakker** (CPN): Maar het heeft tot een enorme groei van enkele bedrijven geleid die juist van die systematiek hebben geprofiteerd, net zoals nu weer het geval is.

Minister Van Aardenne: Ik heb nu juist de indruk dat het gerichte beleid, gericht op enkele bedrijven, zal leiden tot een enorme groei van die enkele bedrijven. Dat zijn misschien andere dan waar het toen toe leidde, maar in de vijftiger jaren was men daar in ieder geval gelukkig mee. De heer Engwirda heeft de Regering nog eens voorgoedhouden om nog eens te kijken naar hoe het in de vijftiger jaren is gegaan – misschien was het ook zijn fractievoorzitter – om de structuur te vernieuwen. Dat doen wij dan ook en vandaar mijn uitweiding op dit punt.

Ik wil nog voor iets waarschuwen. Als men functioneel werkt, horizontaal werkt, en bij voorbeeld vernieuwings-tendensen via innoveringen en investeringen begunstigt, dan werkt men wellicht inderdaad tamelijk globaal gericht op brede terreinen. Dat zal in de praktijk zó uitwerken dat het neerslaat

in een aantal bedrijfstakken, meer dan in andere. Bedrijfstakken waar meer toekomstmogelijkheden liggen voor innovering en waar ook meer innoverende ondernemers zijn, zullen daar meer van profiteren. Dat is heel duidelijk. Als men echter als overheid van te voren de keuze gaat maken en zegt 'in die bedrijfstak zal het vooral gaan zitten en die ga ik extra helpen in een breder verband' – ik spreek nu niet over het geval van aandachtsgebieden, want dat is iets anders – dan denk ik dat er ook grote gevaren aan verbonden zijn. Wat dit betreft denk ik dat als er 15 jaar geleden zo'n keuze was gedaan in Nederland wij waarschijnlijk nu wel meer autofabrieken hadden dan slechts één, want dat leek kennelijk de groei-industrie van de toekomst en waarschijnlijk hadden wij dan ook een grote nucleaire industrie, want ook dat was een groeisector zoals de toenmalige leden van de Kamer van de partij van de heer Engwirda ook niet moe zijn geweest te bepleiten.

Ik denk dat het op dit moment wel problemen veroorzaakt zou hebben. Kortom, een overheid kan zich ook vergissen in het kiezen van zeer specifieke sectoren. Ik ben van mening dat een functioneel beleid, dat zich richt op een aantal duidelijke knelpunten in het bedrijfsleven, de beste kans van sla-gen heeft.

De heer **Engwirda** (D'66): Maar de Minister ontkent toch niet dat hetzelfde beleid, waarbij sectoren worden uitgekozen, in het buitenland – ik noem Japan, Frankrijk en tot op zekere hoogte geldt dit ook voor Duitsland en Amerika – tot grote successen heeft geleid en dat we ver bij die landen achterliggen?

Minister Van Aardenne: Dat beleid heeft in Frankrijk ook wel eens tot rampen geleid. Vroeger heeft men daar de scheepsbouw als zo'n sector gekozen, herinner ik me. Dat is weer een voorbeeld van hoe je je kunt vergissen. Duitsland doet het heel anders. Duitsland bevordert wel in sterke mate de vernieuwing. Japan kent een geheel andere economische organisatie; die is veel sterker onderling vervlochten. Daar richt men zich wel duidelijk op een aantal sectoren, maar het land is daardoor misschien ook wel kwetsbaar.

Als Japan zijn auto's niet meer kan afzetten, wanneer er een – wat ik niet hoop – toenemende protectionistische storm opsteekt, dan zal het dat wel gaan merken. Zo kan men verschillende zaken naast elkaar zetten. Japan kan die auto's afzetten, omdat men daar een produkt van dezelfde kwaliteit goedkoper kan leveren. Dat is na-

Van Aardenne

tuurlijk weer het gevolg van globaal beleid in Japan.

De heer **Kombrink** (PvdA): Dat is nog zeer de vraag.

De heer **Engwirda** (D'66): Dat is denk ik een gevolg van een zeer vergaande mate van automatisering. In de Japanse auto-industrie gaat het niet om lage loonkosten, maar om vergaande automatisering.

Minister **Van Aardenne**: Mede. Die automatisering is ongetwijfeld een reden, al wordt bij voorbeeld in Frankrijk gezegd, dat het daar helemaal niet in zit en dat het wel degelijk door de lage loonkosten komt. Aangezien de Fransen zich, zoals de heer Engwirda zelf al zei, op dit gebied bewegen, denk ik dat je aan hun oordeel wel enige waarde moet hechten. Ik geef echter toe, dat ik van mening ben dat beide factoren een rol spelen.

De heer Bakker heeft nog gevraagd, waar generieke maatregelen terecht komen. Dat weet je helemaal niet, aldus de heer Bakker. Ik denk dat hij zich wat dat betreft van de domme houdt. Bij de WIR is de verdeling over de sectoren van de uitgekeerde premies wel ongeveer bekend. Die staat ook in het jaarverslag van de WIR. Dat krijgt de Kamer. Daarnaast zou ik de heer Bakker dan ook willen verwijzen, al lijkt het mij eigenlijk niet nodig.

Nog een knelpunt: de financiering van het bedrijfsleven. Er is het laatste jaar wel het een en ander veranderd. De energiebesparing in de industrie is een knelpunt aan het worden, omdat de financieringsmiddelen ontbreken. Als dat zo is, dan helpt gerichte bevoordeling door subsidie of door WIR-premie niet meer. Men komt immers niet meer aan die investering toe omdat men er het geld niet meer voor heeft.

Dat knelpunt komt tot uiting op dit gebied, maar het uit zich natuurlijk in het gehele functioneren van het bedrijfsleven. Op de financiering zul je dan ook met tamelijk globale middelen moeten inspelen. Voor Hoogovens kun je bijvoorbeeld nog een financieringsarrangement treffen, maar dat is niet mogelijk voor het midden- en kleinbedrijf. Dan moet je ervoor zorgen dat het financieringsklimaat door globale maatregelen beter wordt. Als de rentabiliteit verbetert en als het beslag van de overheid minder wordt, dan kan dat.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Als je dat globale beleid, gericht op bepaalde knelpunten – ik val de Minister maar in

zijn definitie bij – wilt uitvoeren, kan het best zijn dat het 'kind' al is overleden, voordat dit effect heeft. Op heel korte termijn moeten in de vermogensstructuur wijzigingen worden aangebracht, wil men überhaupt nog ergens van kunnen profiteren. Voor het midden- en kleinbedrijf bestaan overigens ook zulke regelingen.

Minister **Van Aardenne**: Ja, maar dat zijn in wezen ook weer globale regelingen, omdat zij zich op het midden- en kleinbedrijf richten.

De **Voorzitter**: Zou de Minister zijn rede nu enigszins kunnen bespoedigen? Zijn collega van Sociale Zaken komt ook nog aan het woord.

Minister **Van Aardenne**: Ik wil de heer Van der Hek nog één ding zeggen. Die knelpunten zijn soms mede ontstaan door het tekortschieten van het globale beleid in de afgelopen jaren. Als het totale waterpeil stijgt, wordt het moeilijker om ook op de heuvels de voeten droog te houden en anders is er een veel groter gebied waar je met droge voeten kunt wandelen.

De heer Van der Hek heeft nog gevraagd welke van de vele sectorprojecten die in eerste termijn zijn genoemd, dateren van na het uitbrengen van de sectornota. Hij kan in de bedrijfstakverkenningen allerlei details terugvinden. Ik wil hier een opsomming geven die enigszins beknopt is. Ik maak een onderscheid tussen sectoren waar tijdens het uitbrengen van de sectornota al projecten liepen, sectoren waarbij dit niet het geval is en sectoren waar het vervolprogramma's betreft.

De opsomming van de lopende projecten springt nogal van de hak op de tak: de scheepsbouw, de bloembollen, de chemische apparatenbouw, de grafische industrie, de ijzergieterijen en de leder- en schoenindustrie.

Nieuwe projecten: betonmortel, non-ferrogieterijen, rubberindustrie, kunststof, vleesindustrie, stukgoedbedrijven, geregeld wegvervoer, baksteenindustrie – met name gericht op energiebesparing – een gericht sectorprogramma – wat wil de heer Van der Hek nog meer – mengvoederindustrie, mouterijen, banketbakkers, papierindustrie, weer gericht op energiebesparing.

De follow-up-projecten: KRL-wol, de meubelindustrie, de galvanotechniek en tapijtindustrie.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Vindt de Minister het goed als wij volgende week bij de begroting nog eens iets intensiever hierop terugkomen?

Minister **Van Aardenne**: Dat heb ik niet goed te vinden, ik merk het wel als de Kamer dat doet.

De heer Van der Hek stelde nog een vraag over de NIB. Wij zijn het erover eens dat het instrument van de bijzondere financiering – een generiek instrument, maar volgens de definitie van de heer Van der Hek misschien wel gericht – een belangrijke rol vervult bij het verschaffen van risicodragend vermogen. Een en ander zal afhangen van de mate waarin de ondernemer een beroep daarop doet. Ik denk niet dat je kunt stellen dat de NIB in het verleden te passief was. Op dit punt verandert de sfeer wel eens en de NIB past het beleid hierop aan. Men kan in het algemeen de NIP toch geen alerte houding ontzeggen.

De heer Bakker vroeg hoe ondernemers kunnen investeren als zij de koopkracht om zich heen zien dalen. Het hangt van de vraag af waar die koopkracht verder terecht komt. Je hebt ondernemingen die voor de export fabriceren, niet alleen duikboten, maar ook andere dingen. Er zijn landen waarin de landelijke koopkracht stijgt. Dit is in de OESO niet het geval, maar bij voorbeeld bij de OPEC-landen wel.

Als de koopkracht van burgers in het binnenland voor een deel uitwijkt naar importgoederen, dan is het voor ondernemers in het binnenland van veel meer belang dat zij goedkopere producten kunnen afleveren om de concurrentieslag om een deel van die niet stijgende koopkracht te winnen. Het antwoord op de vraag van de heer Bakker is toch genuanceerder dan hij wilde doen voorkomen.

Over de exportkredieten is in eerste termijn vrij veel gesproken. De heer Van der Hek zegt dat wij veel te laag zitten met de multiplier. Hij gaf een Franse definitie.

Ik wil die zaken wel eens naast elkaar zetten en dan kom je wellicht tot andere getallen, maar ik denk niet dat er zoveel verschil is in multiplier dan wij uit de tweejarige ervaring van die 100 miljoen hebben opgemaakt.

Wij kunnen hierover dus best verder praten, maar het bedrag zit natuurlijk in de prioriteitenstelling. De heer Van der Hek zegt dat 50 mln. geheel belachelijk is; ach, dat weet ik niet.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Een gemengd krediet van 50 mln.; daarvoor kun je één schip afzetten. Dan is het op.

Minister **Van Aardenne**: Als men kijkt naar hoe die 100 mln. gebruikt zijn en naar het aantal aanvragen voor die 100

Van Aardenne

mln., ziet men dat er wel meer gebeurt dan twee schepen.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Kleine bootjes!

Minister **Van Aardenne**: Als het vissersschepen zijn, kun je er ook weer meer voor doen. Je moet natuurlijk het schenkingselement erin tot uitdrukking brengen, maar goed, dan komen wij in die berekeningen die in eerste termijn ook al zo'n rol hebben gespeeld. Ik denk dat wij er nog wel eens op terugkomen.

Ten slotte nog iets over het gas, waarover ook wat is gezegd. Hoe kan het anders in dit semi-OPEC-land? De heer Kombrink heeft gevraagd of het waar is dat de gasopbrengst ongeveer een miljard hoger zal zijn in het jaar 1981 dan begroot. Het precieze cijfer kunnen wij natuurlijk nog niet bepalen, maar ik denk dat de tendenzen inderdaad gaan in de richting van de orde van grootte die door de heer Kombrink is genoemd. Als zodanig zit het al in het financieringstekort van 7,5% berepen.

□

Minister **Albeda**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in eerste termijn gezegd dat de Verenigde Raad, zoals voorgesteld op Europees niveau, de mogelijkheden tot gecoördineerde bestrijding van de werkloosheid zou kunnen bespreken. De heer Kombrink heeft gevraagd, of hierover niet meer te zeggen was. Wel, de Commissie is gevraagd een document op te stellen dat de discussie van deze Raad moet inleiden. Zolang dit document er niet is, is er weinig concreets te melden.

De heren Van Dijk en Van Houwelingen hebben mij niet kunnen overtuigen van hun stelling dat een verdere consumptievermindering, gecombineerd met gerichte investeringsstimulering, netto conjuncturele impulsen zou geven. De importquote voor investeringen is 50%, voor consumptie 30%.

Het is natuurlijk waar dat de marginale quota hoger zijn, maar dat geldt zowel voor die van de investeringen als voor die van de consumptie. Dit wil niet zeggen dat de hele discussie over investeringsloon daarmee van de baan is. Het wil wel zeggen dat er toch niet die vanzelfsprekendheid is, die ik in eerste instantie meende te bespeuren in het betoog van de heer Van Houwelingen.

De heer **Van Dijk** (CDA): Maar als u consumptie vergelijkt met investerin-

gen, dient u toch niet alleen te kijken naar de onmiddellijke effecten op de betalingsbalans, maar ook naar de structuurversterkende effecten voor de Nederlandse economie?

Minister **Albeda**: Dat is juist, maar ik denk dat in een situatie als de huidige er een moment komt, waarop een vermindering van de consumptie ook invloed heeft op de investeringen in de consumptie-industrie. Hier ging naar mijn mening de discussie over.

De heer **Van Dijk** (CDA): Zeker, maar zou dit belangrijke punt dan niet eens kunnen worden uitgerekend? Dan weten wij wat wij doen. Zoudt u hierover, bij voorbeeld over enkele weken bij de vroege voorjaarsnota, iets meer kunnen zeggen? Ik heb de indruk dat de marginale importquote van de consumptie op de marginale schijf van het inkomen veel hoger is dan 30%.

Minister **Albeda**: Ik zou dit wel eens willen onderzoeken. Het lijkt mij trouwens in de hele discussie over het investeringsloon een heel nuttig gegeven; ik denk ook aan de discussie over het werkgelegenheidsfonds, waarover het CNV heeft gesproken.

De heer De Korte vreesde dat ik mijn aanvankelijke instemming met zijn stelling over de nivellering zou hebben opgegeven. Dit is zeker niet de bedoeling van mijn antwoord. Ik heb gezegd: voor zover het aan mij ligt, zal ik de gedachten van de heer De Korte zeker in de beschouwingen betrekken, wanneer het gaat om inkomensmaatregelen. Dit wil niet zeggen: eerst omhellen, dan afwijzen. Ik wijs er slechts op dat op dit moment een dergelijke motie overbodig is.

De heer **De Korte** (VVD): Tegen 1 juli hebben wij misschien nog wat te verwachten?

Minister **Albeda**: Hierover heb ik het mijne gezegd.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Dan is het kabinet demissionair.

Minister **Albeda**: U moet niet onderschatten wat er dan allemaal kan gebeuren.

De heer De Korte heeft over het investeringsloon gesproken. Ik ben ertoe bereid, dit punt in komende gespreken met de sociale partners te betrekken. Men moet zich echter realiseren dat de sociale partners zelf bezig zijn met gedachtenvorming op dit punt. Deze moet niet op een te vroeg moment worden verstoord.

De heer **De Korte** (VVD): Omdat investeringsloon enige vormgeving vraagt,

wijs ik erop dat, als u te laat erover begint, het ook in 1982 niet van de grond komt.

Minister **Albeda**: Dit is juist. Toch meen ik dat met enige wijsheid het moment moet worden afgewacht waarop men een dergelijk punt naar voren brengt.

De heer De Korte zei dat via het uitzendwezen vele personen naar een deeltijd baan in vaste dienst worden bemiddeld.

Uit onderzoek van het bureau Intromart blijkt dat 24% van de uitzendkrachten onmiddellijk na afloop van de uitzendbaan een vaste baan krijgt. Ongeveer de helft van deze personen treedt hierbij in dienst bij de werkgever naar wie men het laatste is uitgezonden. De suggestie van de heer De Korte dat het hierbij in hoofdzaak gaat om personen die in deeltijd werken, kan uit het onderzoeksmateriaal niet worden afgeleid en lijkt onwaarschijnlijk.

De heer **De Korte** (VVD): Dit heb ik niet gezegd. Ik heb gezegd dat degenen die worden uitgezonden, voor een derde in deeltijd banen werken. Dit deel is veel hoger dan het percentage werkers in deeltijd banen in het algemeen. Hieruit blijkt dat het uitzendwezen belangrijk is voor deeltijd banen. Verder blijkt dat een derde van de mensen die zich bij uitzendbureaus aanmelden, gemotiveerd is voor deeltijd arbeid. Een derde en belangrijke punt is dat een groot deel van mensen bij de werkgever blijft waarheen men via het uitzendwezen bemiddeld is.

Dit leidt mij tot de conclusie dat het uitzendwezen bijzonder behulpzaam kan zijn bij het scheppen van vaste deeltijd banen.

Minister **Albeda**: Voor mij is het belangrijk dat het risico van het uitzendwezen is dat permanente banen door tijdelijke werkers worden bezet. Ik heb al gezegd dat ik hierop in de brief naar aanleiding van de motie-De Voogd uitvoerig terugkom.

De heer Verbrugh stelde een vraag over de vakantietoelage. De vraag waar deze wordt besteed, heeft niet veel betekenis voor mijn afwijzing van zijn gedachten. Het gaat om de aantasting van de wettelijke minimumvakantietoeslag; hiermee heb ik moeite.

Het voorstel van de heer Verbrugh om werklozen aan het werk te zetten, lijkt mij niet goed doordacht. Slechts in enkele gevallen acht ik het uitvoerbaar dat mensen aan het werk worden gesteld op basis van hun werkloosheidsuitkering. Een voorbeeld hiervan is de onderwijzer met wachtgeld die

Albeda

voor de klas wordt gezet. Hiermee wordt een situatie van ongelijkheid gecreëerd. Voordat men het weet, is men aangeland bij de nogal gevaarlijke gedachte van de overheid als werkgever in laatste instantie of zoiets als de vooroorlogse werkverschaffing.

Als men goed doordenkt, valt het tegen hoe deze gedachte, die bij iedereen eens opkomt, kan worden uitgevoerd.

De heer **Verbrugh** (GPV): Het springende punt is juist dat het niet om een volle werkweek gaat en desnoods zelfs minder dan driekwart, terwijl men wel driekwart loon krijgt.

Minister **Albeda**: U moet eens erover doordenken wat dit betekent voor de vrijheid van beroepskeuze en de gelijkheid en ongelijkheid van mensen. Zet u eens iemand die vrijwillig op een deeltijdbaan zit naast een werkloze die erheen is verwezen wegens zijn werkloosheidsuitkering.

Op den duur moet dat leiden tot een verloedering van de arbeidsmarkt en ook van het budget, omdat je alle mogelijke dingen door elkaar heen hutselt.

De heer **Verbrugh** (GPV): Ik hoop dat de Minister er ook eens over doordenkt. Een soortgelijk voorstel heeft een tijdje geleden onder andere in het Nederlands Dagblad gestaan en er is al een poosje over doorgedacht en gesproken. Nu komt het hier naar voren. Misschien kan de Minister er ook nog eens over nadenken.

Minister **Albeda**: Er wordt permanent nagedacht over de hele problematiek. Je ziet tegelijkertijd dat de werkloosheidsuitkeringen in sterke mate groeien en dat de mensen die die uitkeringen krijgen geen werk hebben. Dan kom je tot de vraag of die twee op de een of andere wijze met elkaar te combineren zijn. Dat valt erg tegen, want het is een vreselijk moeilijke problematiek.

De heer Van Dijk zag een mooie convergentie ontstaan tussen mijn opmerking over consumptie en werkgelegenheid en de opvatting van de heer Bakker. Nu is dat op zich zelf een mooi moment in een discussie, dat je eigenlijk zou moeten vasthouden.

Het lijkt mij echter verstandig om te zeggen dat die convergentie tussen ons als het erop aankomt niet zover gaat. In mijn redenering moet er een permanente afweging plaatsvinden tussen het effect van loonkosten als kosten en het bestedingseffect. Ik heb het gevoel dat de heer Bakker eigenlijk

alleen op het laatste punt let. In die zin is onze convergentie, hoe mooi ook, toch maar een beperkte.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, over de tijdens de beraadslaging ingediende moties volgende week te stemmen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het verslag van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 22.48 uur.

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. een Koninklijke boodschap, ten geleide van het wetsontwerp wijziging van bepalingen van het Burgerlijk Wetboek en de Faillissementswet in verband met de bestrijding van misbruik van rechtspersonen (16 631).

Deze Koninklijke boodschap, met de erbij behorende stukken, is al gedrukt en rondgedeeld;

2°. de volgende brieven:

een, van de Minister van Financiën, inzake beleidsvoorwaarden, verbonden aan kredieten van het IMF (16 267, nr. 6);

een, van de Minister van Landbouw en Visserij, over de lerarenopleidingen agrarisch onderwijs (16 400-XIV, nr. 43);

een, van de Minister van Sociale Zaken, over een wettelijke regeling/ondersteuning werkgelegenheidsoverleg (16 401, nr. 37);

een, van de subcommissie sekten uit de vaste Commissie voor Volksgezondheid, met mededelingen over de stand van haar werkzaamheden (16 635).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

3°. een motie van de Eilandsraad van het eilandgebied Bonaire van de Nederlandse Antillen, over behoud van staatsrechtelijke banden tussen de zes eilanden van de Nederlandse Antillen.

Deze motie ligt op de griffie ter inzage;

4°. de volgende brieven e.a.:

een, van W. Louwes te Assen, over onrust en geweld in de wereld;

een, van H. Lemmens te Elsloo, over de gemeentelijke herindeling van Zuid-Limburg;

een, van het dagelijks bestuur van het Havenschap Delfzijl, ter toezending van een aantal vergaderstukken;

een, van het gemeentebestuur van Barneveld, over een eventuele wijziging van de Zondagswet;

een, van A. van de Haar te Soest, over de reorganisatie van het binnenvlands bestuur;

een, van D. Attema te Hemert, over de AOW-premie;

een, van het bestuur van D'66-Regio Limburg, ter toezending van een aantal moties inzake respectievelijk het vliegveld Zuid-Limburg, de voorgenoemen sluiting van de Rijks Pedagogische Academie te Maastricht, de werkloosheid in Noord Limburg en ontgrondingen;

een, namens de federatie Bouw- en Houtbonden, over de rampzalige ontwikkelingen in die branche;

een, van C. A. Klooster te Ellewoutsdijk, over het bouwbeleid;

een, namens de ondernemingsraad van Ford Nederland NV te Amsterdam, over voortzetting van het bedrijf;

een, van het gemeentebestuur van Almelo, over de ongunstige economische ontwikkeling in die regio;

een aantal, over de werkgelegenheid;

een, van B. Been te Nijmegen, over de kraakacties en de ongeregeldeheden bij de ontruiming te Nijmegen;

een aantal, naar aanleiding van de Onderwijsbegroting;

een, van het dagelijks bestuur van het Havenschap Terneuzen, ter toezending van een aantal vergaderstukken;

een, van de ondernemingsraad van AKZO-Chemie Nederland BV, lokatie Amsterdam-Noord, over de dreigende sluitingen bij Ford en NSM;

een, namens de Stichting Buro Raadslieden te Groningen, inzake nadere regelen ex. artikel 14, lid 4, van de WWV;

een, van R. R. Brandes te Valkenswaard, over zijn aanvragen om uitkering;

een, van het bestuur van de VNG, met een commentaar op het rapport van de werkgroep distributie-planologisch onderzoek.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies.

3494

Noten

Noot 1 (zie blz. 3418)

Niet gedekt gat in de onderwijsbegroting voor 1982 en volgende jaren

Begroting van Onderwijs en Wetenschappen

Eenmalige bezuinigingen voor 1981

1. Latere afdracht pensioenpremies aan ABP	f	205 mln.
2. Beperking prijsbijstelling 1981	f	20 mln.
3. Beperking bouw voortgezet onderwijs 1981	f	10 mln.
4. Temporisering bouw academische ziekenhuizen 1981	f	10 mln.
5. Beperking ontwikkelingsprojecten 1981	f	2 mln.
6. Smallenbroekpot, mag niet meer voor 1982 op grond van uitspraak rechter	f	35 mln.
7. Zelfde geldt voor Queridoregeling	f	10 mln.
8. Collegegeld HBO, onduidelijk wat netto effect is	P.M.	
9. Overschotten HBO + WO	f	38 mln.
10. Controle leerlingopgave)		
Beloning hoogste bevoegdheid) grote onzekerheids-)		
Wachttijd ambtenaarschap) marge)	P.M.	
Invoering tweede teldatum)		
Beperking oneigenlijke vervanging)		
Totaal	f	330 mln.
Niet ingevulde nader te nemen rechtspositionele maatregelen	f	120 mln.
Totaal	f	450 mln.

Dit betekent, dat voor de gehele volgende regeringsperiode nog 4 x 450 mln. = f 1,8 mld. dient te worden gevonden om lopende activiteiten te financieren.

Noot 2 (zie blz. 3438)

Het onderwijs werkgelegenheidsbeleid in de afgelopen drie jaar

In het kader van de begrotingsbehandeling van Onderwijs en Wetenschappen heeft de PvdA-fractie – voornamelijk aan de hand van de door het

ministerie van Onderwijs en Wetenschappen zelf verstrekte gegevens – nagegaan wat het werkgelegenheidsbeleid in het onderwijs in de afgelopen jaren heeft opgeleverd. In dit overzicht wordt een onderscheid gemaakt in beleidsmaatregelen en autonome ontwikkelingen.

Mutatie in het aantal arbeidsplaatsen in het cursusjaar 1979–1980 t.o.v. 1978–1979¹

	Beleidsmaatregelen	Autonome ontwikkelingen
Basisonderwijs	+ 1170	/. 2074
Voortgezet onderwijs	/. 176	+ 700
Hoger beroepsonderwijs	/. 253	+ 500
Totaal	+ 741	/. 874

1 Deze gegevens zijn ontleend aan het antwoord op vraag 61 (Tweede Kamer zitting 1978–1979 15 300, VIII nr. 10, blz. 13 en 14).

Daar het gaat om arbeidsplaatsen in full-time equivalenten zijn uit dit overzicht niet meegeteld:

Mutatie in het aantal arbeidsplaatsen in het cursusjaar 1980–1981 t.o.v. 1979–1980²

	Beleidsmaatregelen	Autonome ontwikkelingen
Basisonderwijs	+ 2325	/. 1963
Voortgezet onderwijs	+ 404	+ 100
Hoger beroepsonderwijs	+ 16	+ 680
Verzorgingsstructuur	+ 30	/. 145
Totaal	+ 2775	/. 1328

2. Dit overzicht is ontleend aan het antwoord op vraag 2 (Tweede Kamer, zitting 1979-1980, 15 800, VIII, nr. 29) blz. 3.

In de 7e publikatie van de Commissie Prognose KBO, Vraag en aanbod kleuterleidsters, onderwijzers en onderwijzeressen 1980-1985 van oktober 1980 staat op blz. 66 en 68 aangegeven, dat het CBS op de teldatum 16 januari 1980 voor het kleuteronderwijs ruim 170 en voor het lager onderwijs

1420 minder full-time equivalenten heeft geregistreerd. In januari 1981 hebben de PvdA-kamerleden Konings en Van Ooijen Minister Pais om opheldering van dit verschil van 1590 arbeidsplaatsen verzocht. Tot nog toe is hierop geen antwoord verschenen.

Derhalve wordt er vanuit gegaan, dat deze 1590 arbeidsplaatsen niet gerealiseerd zijn. Het overzicht voor 1980-1981 ziet er dan als volgt uit:

	Beleidsmaatregelen	Autonome ontwikkelingen
Totaal	+ 1185	7. 1328

Voor het cursusjaar 1981-1982 zijn de effecten op het aantal arbeidsplaatsen als volgt³

	Beleidsmaatregelen	Autonome ontwikkelingen
Basisonderwijs	+ 79	7. 1297
Voortgezet onderwijs	7. 19	+ 282
HBO	+ 80	+ 485
Wetenschap, onderw.	7. 521	+ 98
Wetenschap, beleid	7. 16	+ 23
Verzorging	+ 386	7. 211
Totaal	7. 11	7. 620

3. Dit overzicht is gebaseerd op het antwoord op vraag 2 van de Nota naar aanleiding van het verslag (16 400, VIII, Nr. 20, blz. 3) en op het antwoord op vraag 20 van de aanvullende lijst van antwoorden (16 400, VIII, nr. 33, blz. 4). Bij het verlies van 330 arbeidsplaatsen ten gevolge van het invoeren van het tweede teldatum zijn er 220 bij het voortgezet onderwijs in rekening gebracht en 110 bij het HBO.

In het kader van het Algemeen Financieel Schema 1982-1985 heeft de Akademische Raad het feitelijke arbeidsplaatsenverlies voor 1981 voor

het wetenschappelijk onderwijs op totaal 1500 geschat (zie antwoord op vraag 88, 16 491, nr. 5, blz. 18). Het departement komt in bovenstaand overzicht op slechts 521.

Rekening houdend met het arbeidsplaatsenverlies dat nu per instelling naar buiten wordt gebracht, lijkt een arbeidsplaatsenverlies voor het wetenschappelijk onderwijs voor 1981 van 500 plaatsen extra dan door het Ministerie is begroot, een nog voorzichtigte schatting.

Het overzicht voor 1981-1982 wordt dan:

	Beleidsmaatregelen	Autonome ontwikkelingen
Totaal	7. 511	7. 620

Hierbij is eventueel arbeidsplaatsenverlies ten gevolge van een nadere invulling van het gat voor 1981 van f 119 mln. nader te treffen rechtspostionele maatregelen nog niet verdisconteerd.

Een totaal overzicht van drie jaar werkgelegenheidsbeleid van Pais ziet er als volgt uit:

	Beleidsmaatregelen	Autonome ontwikkeling
1979-1980	+ 741	7. 874
1980-1981	+ 1185	7. 1328
1981-1982	7. 511	7. 620
Totaal	+ 1415	7. 2822

In deze drie jaren zijn volgens dit overzicht dus 1407 arbeidsplaatsen in het onderwijs verloren gegaan.

Ter vergelijking wordt hieronder het werkgelegenheidsbeleid in het onderwijs onder het kabinet-Den Uyl weer gegeven.

In antwoord op schriftelijke vragen van Van Kemenade, Klein en Konings heeft minister Pais gesteld, dat in de periode mei 1973- december 1977 in het onderwijs in totaal 26.900 extra arbeidsplaatsen zijn geschapen, daarvan zijn er 13.557 extra gecreëerd ten gevolge van beleidsmaatregelen, terwijl de overige 13.400 arbeidsplaatsen kunnen worden toegeschreven aan autonome ontwikkelingen (Tweede Kamer, Zitting 1977-1978, Aanhangsel blz. 2660-2661).

Noot 3 (zie blz. 3495)

De vragen van de leden Terlouw en Engwirda luiden:

1

Is de Minister-President bereid, in het kader van de aangekondigde heroverwegingsprocedure van de collectieve uitgaven andere onderwerpen te doen onderzoeken dan die genoemd zijn in bijlage 1 van de brief van 11 februari jl.?¹

2

Zo ja, is de Minister-President dan bereid om de volgende onderwerpen hiervoor in aanmerking te laten komen:

- afzien van drooglegging van het Markermeer;
- temporisering van de Ooster-schelde-dam;
- beëindiging van de Nederlandse bijdrage in het Kalkar-project;
- beperking van de aanleg van nieuwe wegen;
- opzet en structuur van instanties ten behoeve van de volksgezondheid;
- opzet en structuur van de departementale organisatie;
- geografische spreiding van onderwijsinstellingen van de diverse denominaties?

3

Is de Minister-President bereid, bij alle onderwerpen die in de heroverwegingsprocedure zullen worden betrokken mede de werkgelegenheidseffecten van mogelijke ombuigingsvoorstellen te onderzoeken?